

L 90-4
L 729

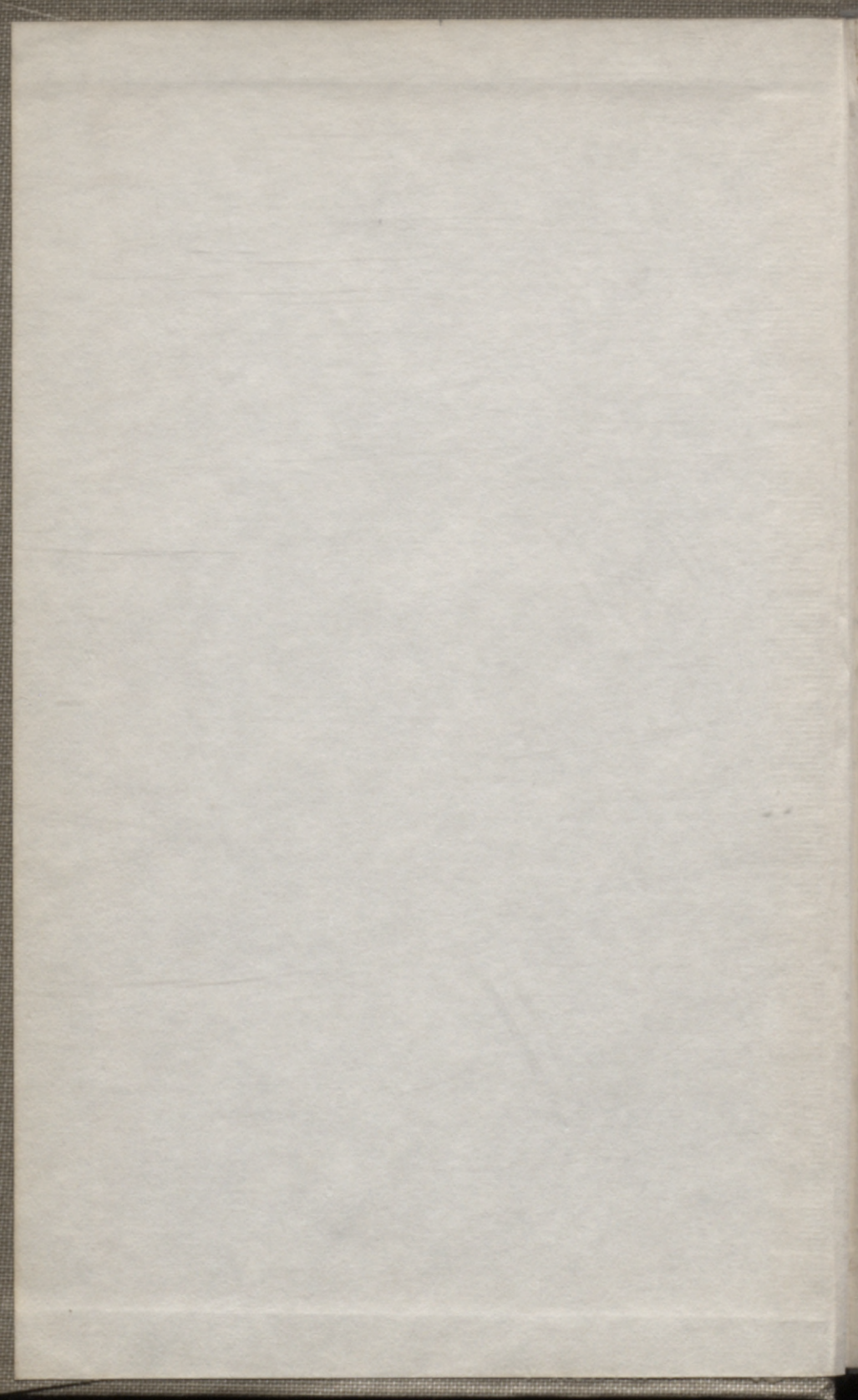
ZILI STIKLA, ZALI LEDI

ULDIS GĒRMANIS

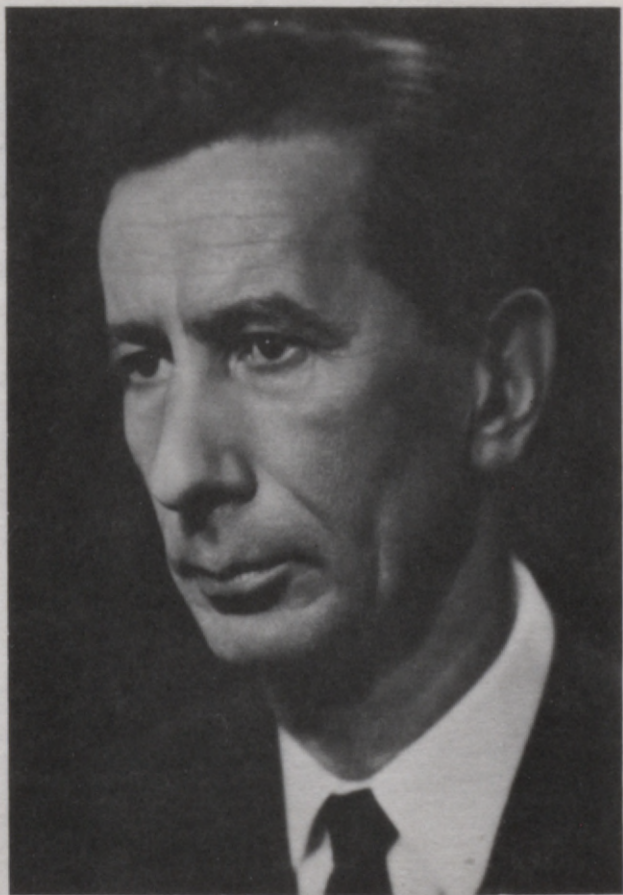
ULDIS GĒRMANIS
ZILI STIKLA, ZALI LEDI

B, L

Uldis Ģermanis 1966. gada oktobrī Rīgā

90-4

729

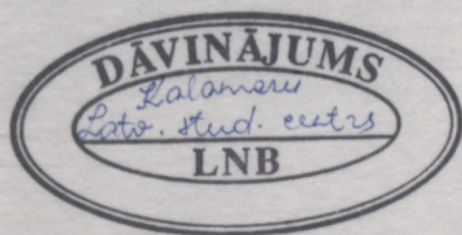
dubl.

L
9

ULDIS ĢĒRMANIS

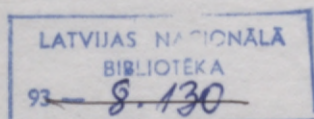
ZILI STIKLI, ZAĻI LEDI

RĪGAS PIEZĪMES

1968

GRAMATU DRAUGS

0304093388

© ULDIS ĢERMANIS 1968
All Rights Reserved

LASĪTĀJAM

1966. gada rudenī, izmantojot man piešķirtu zviedru stipendiju, es kādu laiku uzturējos Rīgā. Papildinot pēc atmiņas tur izdarītās piezīmes, radās šis apcerējums. Rīgu pirms manis ir jau apmeklējuši samērā daudz trimdas latviešu, bet tikai nedaudzi to darījuši zinātniskā nolūkā, un neviens no tiem nav bijis vēsturnieks.

Esmu mēģinājis pēc iespējas tieši, atklāti un patiesi attēlot šī apmeklējuma priekšspēli un norisi, savas gaitas un izdarības, arī man pašam mazāk patīkamas un izdevīgas. Tā kā īsa apmeklējuma laikā iegūta pieredze ir ļoti nepilnīga un atkarīga no dažādām nejaušībām, tad visumā esmu atturējies no secinājumiem un vērtējumiem. Jāievēro, ka šis apcerējums nekādā ziņā nav kāda sovjetologa pētījums par apstākļiem padomju iekārtā, bet tikai piezīmes par nelielu odiseju.

Taču šāds brauciens bijušam rīdziniekam nozīmē ne tikai tiešu saskari ar padomju dzīves šodienu, bet arī iebraukšanu pagātnē. Tāpēc lasītājs šeit atradīs ne vien svaigas impresijas, bet arī atminēšanos un aizdomāšanos citā laikā un vidē — tā, kā autors to pats pārdzīvojis un izjutis.

U. G.

Stokholmā, 1967. gada pavasarī.

CHAPTER II

The first of the two main branches of the subject is the study of the history of the human mind. This branch is divided into two main parts, the study of the history of the human mind in general, and the study of the history of the human mind in particular. The study of the history of the human mind in general is the study of the history of the human mind as a whole, and the study of the history of the human mind in particular is the study of the history of the human mind in each of the various branches of the human mind. The study of the history of the human mind in general is the study of the history of the human mind as a whole, and the study of the history of the human mind in particular is the study of the history of the human mind in each of the various branches of the human mind.

1. KĀ TĀS LIETAS KARTOJĀS

1965. gada pavasarī es biju pabeidzis un aizstāvējis Stokholmas universitātē savu licenciāta disertāciju par strēlnieku pulkveža Jukuma Vācieša gaitām vecajā krievu armijā (līdz 1917. gada beigām). Nokārtoti bija arī licenciāta pārbaudījumi pie profesora F. Lindberga, un varēju sākt domāt par nākošo pētījumu — pulkveža Vācieša darbību Krievijas pilsoņu karā.

Jau strādājot gar pirmo tematu, avotu apzināšana un iegūšana bija man sagādājusi ārkārtīgas grūtības. Nepārtraukti taujājot, sarakstoties ar kolēģām citās zemēs, apmainoties ar informāciju un materiāliem, kā arī apmeklējot ārzemju grāmatu krātuves un sekojot padomju publikācijām, kaut kā biju ticis galā ar šo Vācieša darbības pirmo posmu. Taču tas viss bija radījis biežus pārtraukumus darbā, un vairākas nodaļas bija nācies atkal un atkal pārstrādāt.

Profesors Lindbergs bija reizumis izteicis domas, ka vajadzētu pamēģināt tikt klāt pie materiāliem Padomju Savienībā. Ātstaļinizēšanas pēdās bija sākusies zināma zviedru un padomju vēsturnieku sadarbība, apmainoties ar vēstures materiāliem. Tas gan attiecās tikai uz krietni senākiem vēstures periodiem (16., 17. g. s.). Pārrunājām šo jautājumu šad un tad. Nevarēja, protams, cerēt, ka mani laistu iekšā sarkanās armijas un partijas arhīvos, bet arī padomju bibliotēkās un muzejos atradās materiāli, kas būtu visai noderīgi. Lindbergs arī domāja, ka būtu vēlams tikties ar padomju vēsturniekiem un noskaidrot, ko tie dara un plāno manā pētišanas novadā. Rīga šādam nolūkam bija piemērotākā vieta. Uzturēšanās tur būtu arī daudz lētāka nekā Ļeņingradā vai Maskavā, ja izdotos dabūt atļauju apmesties pie manas

mātes, kas joprojām, kaut arī šaurākos apstākļos, dzīvoja mūsu vecajā dzīvoklī. Bez tam varētu pats tieši iepazīties ar turienes apstākļiem, satikt radus un paziņas.

Beidzot nolēmām, ka mēģināšu izkārtot šādu braucienu 1966. gada vasaras brīvlaikā. Izdarīju aplēsi par paredzamajiem izdevumiem divu nedēļu ilgam apmeklējumam un griezos ar lūgumu pie militārās vēstures pētišanas fonda piešķirt man vajadzīgos līdzekļus. Tur šo lietu izšķīra ātri un pozitīvi. Nu bija jādabū padomju vīza, atļauja dzīvot pie mātes un jānoskaidro iespējas veikt zināmu pētišanas darbu.

Padomju sūtniecībā Stokholmā vienmēr darbojas kāds latviešu tautības atašejs, kas cita starpā kārto arī vīzu lietas. Šajā amatā ilgu laiku bija bijuši mūsu Ezerzemes dēli — B. Borgs, L. Rimjans un J. Brolišs, no kuņiem sevišķu rosību izrādīja Rimjans, kas „noformēja” arī Leona Reitera repatriāciju un centās stāties sakaros ar jo daudziem trimdas latviešiem. Ārī es biju ticies kā ar Rimjanu, tā Brolišu, ar interesi vērojis viņu darbu, un pats šo to derīgu iegaumējis. Nikitas Sergejeviča zvaigznes norietam tuvojoties, beidzās atašeju latgaliskais periods Stokholmā, un šo posteni pārņēma Jelgavas patriciešu atvase Ž. Zakenfelds. Tāpat kā divi iepriekšējie atašeji, tas bija samērā jauns cilvēks (dz. 1931. g.), bet bija jau agrāk strādājis Austrumberlinē. Viņa tēvu, advokātu Zakenfeldu, agrākie jelgavnieki atcerējās kā ļoti pilsonisku uzskatu cilvēku un Ulmaņa piekritēju. Jaunais Zakenfelds bija receptīvi apdāvināts, skolā labi mācījies, izpratis arī politmācības nozīmi, iekļuvis partijas augstākajā skolā Maskavā un beidzis to ar izcilām sekmēm. Viņš bija precējies ar krievieti (vai Krievijas latvieti).

Stokholmā Ž. Zakenfelds, familiāri dēvēts par Žani Žanoviču, bija atturīgāks kontaktu meklēšanā ar trimdiniekiem, un nelika sevi tik daudz manīt kā viņa priekšgājēji. Piezvanīju viņam uz sūtniecību un izstāstīju savas vajadzības. Ž. paskaidroja, ka man jāuzraksta īss dzīves gaitas apraksts, jāsaģādā trīs fotoattēli „pases formātā”

*Auguste Gērmāne ar dēlu ciemošanās laikā Stokholmā
1964. gadā*

un tad jāierodas sūtniecībā izpildīt attiecīgās anketas vīzas pieprasīšanai.

Par nodomu braukt uz Rīgu biju aizrakstījis mātei un lūdzis, lai arī viņa no savas puses sāk kārtot dzīvokļa (apmešanās) jautājumu ar turienes iestādēm. 1964. gada pavasarī viņa trīs mēnešus bija ciemojusies pie manis Stokholmā. Šķīroties māti mierināju, ka gan jau turpmākajos gados to kādreiz mēģināšu apciemot. Šo solījumu viņa man arī vēstulēs nemitīgi atgādināja. Tagad tā, protams, bija kā spārnos, pilnīgi pārliecināta, ka viss jau ir tikpat kā kārtībā.

Kādā aukstā un vējainā 1966. gada aprīļa dienā pēc darba Solnas valsts ģimnazijā devos uz padomju sūtniecību, lai nokārtotu vīzas pieprasījumu. Maza auguma

krieviņam, kas dežūrēja priekštelpā, apprasījos pēc Zakenfelda. Viņš lūdza brītiņu pagaidīt un ielaida mani kādā istabā, kur bija daži krēsli un galdiņš ar pelnu trauku. Aizkūpināju cigareti, bet nepaguvu to izsmēķēt, kad ieradās Zakenfelds — liela auguma, korpulents, bajāriska izskata zemgalietis. Pieklājīgi cilvēki būdami, apmainījāmies ar domām par nelāgo laiku. Noliku virsdrēbes, Zakenfelds atslēdza kādas divviru durvis, un mēs iegājām palīdā, ērtāk iekārtotā istabā. Atlaidos zvilnī, bet atašejs steidzās pie neliela skapiša. Uz galda parādījās „Hennessy” pudele, glāzes un trauciņš ar kokteiļa cepumiem. Lielā konjaka pudele bija pusē. Ācīm redzot, pacienāšana šeit bija tāda jauka tradīcija. Ātcerējos Jāņa Kārklīņa „Preses karali”, kur viņš apraksta padomju sūtniecību Rīgā, kas bijusi pazīstama ar savu lielo viesmīlību un devīgo cienastu. Latviešu žurnālisti un mākslinieki tad arī labprāt apmeklējuši tās sarīkojumus. Studenta gados Rīgā dzirdēju kādu atgadījumu ar gaužam resno dziedoni Rūdolfu Bērziņu, kas bieži mīlojies šai viesmīlīgajā vietā. Reiz kārtīgi tur pieēdies un nometis ogu, tas rādījis ar pirkstu uz citiem sūtniecības viesiem, izsaukdamies:

— Buržuju salašņas iznīcina strādnieku labumu...

Zakenfelds ar lietpratīgu tvērienu bija piepildījis glāzes ar darba tautas mantu.

— Vienu malciņu, Ģērmaņa kungs! —

Es domāju par Bērziņu Rūdi un pasmaidīju.

— Lai labi izdodas ar tiem papīriem!

Nodevu viņam fotoattēlus un lūdzu pārlasīt manu dzīves aprakstu. Vai der? Jā, ar to pietiekot. Brīžiem malkodami, sākām skatīt anketas. Tās jāizpilda trīs eksemplāros.

— Kādā valodā?

— Latviski, protams.

Tad jau kā mājās. Turpat uz vietas ierakstīju atbildes uz parastajiem jautājumiem: uzvārds, vārds, tēva vārds... kur vēlas apmesties, cik ilgi, kādā nolūkā. Man izdevīgākais laiks būtu jūlija beigās vai augusta sākumā. Tas nu būtu kārtībā. Tad vēl bija jāuzraksta

paskaidrojumi par to, ko es tieši vēlētos pētīt, kur strādāt.

— Es neceru, ka par 1918. un 1919. gada notikumiem pilsoņu karā man būs iespējams rakņāties padomju arhīvos. Arī Zviedrijā nēlaiž klāt pie dokumentiem, kas jaunāki par piecdesmit gadiem. Atsevišķos gadījumos, protams, var lūgt valdībai sevišķu atļauju. Bet es vēlētos katrā ziņā strādāt Zinātņu Akadēmijas Fundamentālajā bibliotēkā un Revolūcijas mūzejā.

Zakenfelds domāja, ka tas droši vien būs iespējams. Es turpināju:

— Man ir bēdīgi piedzīvojumi ar kultūras sakariem. Esmu dažas reizes rakstījis Vēstures institūtam, tieši direktoram Drīzulim, ar ko pirms dažiem gadiem biju iepazinies Stokholmā un kas savā doktora disertācijā bija citējis arī kādu manu rakstu. Lūdzu viņam vienu otru izziņu par dažiem vēstures faktiem, kam nav nekādas politiski aktuālas nozīmes. Cita starpā jautāju, kā isti bija ar latviešu lomu cara ģimenes nogalināšanā. Par to vēl šad un tad raksta krievu emigrantu laikraksti. Biju šo notikumu reiz apcerējis „Laikā”, bet atturējos no katēgoriska secinājuma. Taču zinu, ka Rīgā ir vēl ļaudis, kam šie apstākļi zināmi. Nekādas atbildes. Lūdzu strēlnieku vēstures pētnieka J. Kaimiņa adresi. Nekādas atbildes. Lūdzu ziņas vairāku padomju darbinieku biogrāfijām Latvju Enciklopēdijas papildsējuma vajadzībām. Nekādas atbildes. Nosūtīju Drīzulim viņa paša biogrāfijas uzmetumu minētajam izdevumam, lūdzot, lai viņš izlabo eventuālās kļūdas, jo LE vēlas sniegt lietisku un pareizu informāciju. Nekādas atbildes. Te jums, Zakenfelda kungs, kultūras apmaiņa. Man šķiet, ka Rīgā ir liela nedrošība, neuzticība un aizspriedumi pret visu, kas nāk no šejienes. Tie darbinieki visur redz subversiju, diversiju un provokāciju. Kāpēc tik briesmīgas bailes izvērst cik necik solidu, pieklājīgu kultūras apmaiņu. Padomju Savienība taču varena lielvalsts...

— Bet trimdas organizācijas un prese apkaŗo mūsu mēģinājumus paplašināt kultūras sakarus.

— Es runāju par savu pieredzi un konkrētiem faktiem. Es baidos, vai tikai manu vēlēšanos strādāt zinātnisku darbu Rīgā arī neiztulkos par kaut kādu diversiju. Stipendiju man piešķīris militārās vēstures pētišanas fonds. Vai neizklausās aizdomīgi? Taču tas ir gluži zinātnisks iestādījums, nevis slepenas informācijas centrs. Vai to jūsu iestādes un darbinieki sapratīs?

— Protams, protams, to mēs saprotam.

— Es vēlētos satikties ar saviem kollēgām Rīgā un plašāk pārrunāt vēstures pētišanas darbu un sasniegumus manā nozarē. Āpmainīties ar pieredzi. Es labprāt no savas puses tos iepazīstinātu ar dažiem materiāliem, kas tiem grūtāk pieejami. Piemēram, par revolūcijas un pilsoņu kara laikmeta atspoguļojumu zviedru tā laika presē. Ko toreiz rakstīja par mūsu strēlniekiem, kā vērtēja viņu darbību un nozīmi. Stokholma toreiz bija ievērojams dažādu politisku intrigu un informācijas centrs. Es varētu par to izstrādāt referātu Vēstures institūtam. Ja tas interesētu vēsturniekus Rīgā.

— Katrā ziņā. Ierakstait to visu savā paskaidrojumā. Es virzišu tālāk. Domāju, ka tas ļoti interesēs.

— Bez tam man tur būtu pārrunājamas dažas lietas, kas skar zviedru vēsturnieku intereses.

— To jūs visu varēsīt izkārtot uz vietas Rīgā.

Kad arī paskaidrojums bija uzrakstīts, es piebildu:

— Ceru, ka tā vīzas būšana nevilksies pārāk ilgi. Braucienam gribu izmantot vasaras brīvlaiku. Pēc atbildes saņemšanas man jāpagūst izņemt stipendiju un jāsaņem atļauja ceļam.

Zakenfelds solīja manu iesniegumu nekavējoties nosūtīt attiecīgajām iestādēm un to no savas puses atbalstīt. Tad viņš ievaicājās:

— Ja nu jūs brauksit uz Rīgu, vai nedomājat, ka jums sagaidāmi par to uzbrukumi emigrantu presē un sabiedrībā?

— Man līdzekļus dod un mani sūta zviedru zinātniskās iestādes. Kāda daļa gar to trimdas preseī vai sabiedrībai? Vairāki latviešu zinātnieki jau agrāk ir bijuši Rīgā. Cik zinu, nekādu uzbrukumu par to nav bijis.

— Bet tomēr, tomēr...

— Es nedomāju. Esmu neatkarīgs cilvēks, bet par šo braucienu man jāatskaitās tikai zviedru iestādēm. — Es pateicos atašejam par izpalīdzību un atvadijos. Stokholmas ielās joprojām pūta skaļš austrenis. Pavasaris vēl bija tālu.

O

Laiks skrēja nemanot. Es atkal biju apaudzis ar dažādiem darbiem un uzdevumiem. Centos nobeigt iepriekšējā gadā iesākto apcerējumu par Latvijas neatkarības idejas attīstību, kas darba gaitā auga plašumā. To rakstīju pēc pasūtījuma un visādi nomocijos, lai ietvertu apcerējumu lakoniskā, bet tomēr pārskatāmā formā. Dusmojos pats uz sevi, ka netieku uz priekšu. Bieži vien stundām nosēdēju pie kāda šķietami vienkārša formulējuma, svitrodams un pārrakstīdams, lai beigās atklātu, ka nekas nav atrisināts. Bija arī jāpārredīgē kāds agrākos laikos paveikts pētījums, jānolasa pa lekcijai Baltijas institūtā un zviedru sovjetologu grupā, jāuztur kontakts ar doktorandu semināru universitātē, jādod nedevas publicistikai un jāsaģatavo manas abiturientu klases ģimnazijas gala pārbaudījumiem. Laiks bija jāatrod arī lasīšanai un sarakstei ar amata brāļiem un radiem. Strēlnieku jautājums bija pagaidām iesaldēts.

Māte ziņoja no Rīgas, ka tā sadabūjusi amatnieku, kas remontē viņas istabu, lai man būtu patikama apmešanās. Arī to, kas viņai šai lietā ar iestādēm kārtojams, viņa paveikusi. Vai vīza man pienākusi? Atbildēju, ka jāpaciešas.

Pagāja maijs, un pienāca jūnijs. Tante Milda (Brechmane-Štengele) brīdināja mani savās vēstulēs: „Ja Tu šoreiz mūs piekrāpsi, tad būs katastrofa. Māte no gaidīšanas tagad vien dzīvo. Nemaz nezinu, kas notiks, ja Tu neatbrauksi...” Man nebija nekā jauna ko vēstīt. Atbildēju piesardzīgi optimistiskā garā. Mani tuvākie kolēģas un draugi, kas zināja par manu pasākumu, bija

dažādās domās par tā izdošanos. Daži neticēja, ka bolševiki man dos atļauju, jo es jau pārāk daudz esot rakņājis pa viņu lietām un presē kritiski izvērtējis dažādas padomju dzīves parādības. Citi, vērojot padomju un rietumvalstu sakaru paplašināšanos, domāja, ka atbilde būs labvēlīga — iekšā mani laidīšot, bet manas izdarības stingri uzraudzišot. Pats pievienojos pēdējam uzskatam. Par uzraudzišanu daudz neraizējos. Lai uzrauga, ja neapnik. Tā kā tā man galvenokārt būs darīšana ar padomju ierēdņiem, kultūras un zinātņu iestādēm. Tikšanās ar viņu oficiālajām personām mani neatbaidīja, bet interesēja.

Kad pienāca jūlijs un nekādas atbildes no sūtniecības nebija, sāku tomēr drusku bažīties, jo brīvlaiks jau bija pa pusei notērēts. Vai izdosies paveikt iecerēto līdz mācību gada sākumam? Tad pēkšņi man piemetās nelādzīgs iekaisums žoklī, kas izjauca visus peldēšanās priekus. Reizēm sāpēja galva un sakāpa temperatūra, tā ka nejaudāju arī neko jēdzīgu pastrādāt. Pašam bija kauns par savu nevarību un ķēmīgo izskatu. Sildīju sapampušo vaigu, izmēģinājos ar penicilīnu un uz brīdi it kā kļuva labāk.

Jūlija beigās jau sāku šaubīties, vai no brauciena kas iznāks. No Zakenfelda ne čiku ne grabu. Ja nu negrib mani kā pētnieku laist iekšā padomjzemē, tad ar varītēm jau nav tur ko lauzties. Būs jāiztiek tāpat kā līdz šim. Bet žēl bija mātes, kas vairākus mēnešus bija dzīvojusi satraukumā un gaidās, gatavojoties mani uzņemt. Atcerējos arī Mildas brīdinājumus un nolēmu, ka kaut kā jāizlāpās, lai maniem rīdziniekiem vilšanās nebūtu pārāk liela.

Tajā vasarā no Stokholmas uz Rīgu notika īsi tūristu braucieni ar padomju kuģi „Michails Kaļiņins”. Kaut arī Rīgā varēja pavadīt tikai vienu pēcpusdienu un nākošo priekšpusdienu, šo iespēju izmantoja krietns skaits latviešu un arī dažs labs zviedrs. Es par to agrāk nebiju domājis, bet tagad šāds īss apciemojums varēja noderēt, lai mātei vismaz kaut kas tiktu par ilgo gaidīšanu. Va-

rēju izmantot vienīgi braucienu, kas notika augusta vidū (12. — 15. aug.), ja vispār uz to vēl varēja dabūt biļetes.

Apjautājos saviem mājiniekiem, vai kāds man nevēlētos būt par ceļa biedri. Mans dēls pirms kādiem četriem gadiem, pabeidzis ģimnaziju, vienu nedēļu bija izcīmojies pie radiem Rīgā un tagad pēc taisnības kārtā būtu meitai Gunai. Viņa tajā pavasarī bija absolvējusi ģimnaziju, kurā es strādāju un taisījās iet mātes pēdās — studēt medicīnu. Vasara viņai bija brīva, un tā tūlīt bija gatava līdzbraucēja. Gunai bija sava motivācija:

— Nevar tētiņu vienu laist, ka neizdara muļķības. Es viņu uzmanīšu.

Sieva tikai nogrozīja galvu:

— Vai tu tiešām rausi to bērnu līdzī uz turieni...

— Tu redzi, ka bērns ir priecīgs braucējs. Viņš pazīst padomju iekārtu. Skolā pie tēva mācījies vēsturi un sabiedriskās zinības.

— Jā, tikpat kā sovjetologs, — Guna izslējās.

— Kā tad! Un bērns ir izdarīgs. Varēs palīdzēt ceļā savārgušajam tēvam. Tev jau paliek Jānītis.

Tā arī vienojāmies āimenes apspriedē. Kaut gan Guna ir dzimusi un augusi Zviedrijā, viņa runā latviski pilnīgi bez jebkāda svešzemes akcenta, un šai ziņā varēja būt patīkams pārsteigums rīdziniekiem. Skuķis bija arī ļoti uzņēmīgs un ziņkārīgs un vēlējās savām acīm skatīt Rīgu, par ko mājās tik daudz bija runāts.

Piezvanīju Nimana un Šulca ceļojumu birojam. Izrādījās, ka vietas uz kuģa vēl dabūjamas. Tūristu klasē biļete maksāja 265 kronas, neskaitot apdrošināšanu un dažas sīkākas nodevas. Visas formālītātes ar padomju iestādēm kārtoja ceļojumu birojs. Mums paskaidroja, ka tūristi, kam Rīgā ir radinieki, var pie tiem arī pārņemt pa nakti. Pārējiem jāpārnakšņo kuģī. Iespējams arī aizvest dāvanas radiem un draugiem. No tiem, kas bija piedalījušies iepriekšējos braucienos ar „Michailu Kaļiņinu”, visumā bija dzirdētas labas atsauksmes. Padomju muitnieki tikpat kā neesot kontrolējuši tūristu ceļa somas, braucēji varējuši apdāvināt savus piederīgos u.t.t.

Sākām arī mēs ar Gunu gudrot, ko vedisim viņas vecmāmiņai, manai krustmātei Alisei (Brechmanei), tantei Mildai un vēl vienam otram no vecajiem draugiem, kuņus varbūt nāksies satikt. Nekādu trūkumu mūsu radi gan necieta. Arī apgērbti un apauti tie bija, bet gluži tukšām rokām tomēr neklājās braukt. Dažādi sīki, bet visai noderīgi patēriņa priekšmeti tur joprojām trūka, un mēs tad arī koncentrējāmies uz tiem.

Zinot dažādos robus rīdzinieku apgādē un laižot darbā paši savu fantaziju, tad arī sastādījām sarakstu par dažādiem sīkumiem, kas jāiegādā. Vecmāmiņai bez tam bija sevišķs prieks, ja viņa kaut ko varēja uzdāvēt savām paziņām. Vēstulēs viņa dažkārt mēdza, kā atvainodamās, piebilst: „Sirds dzīvo no niekiem.” Uz Rīgu nosūtījām ziņu, lai gaida mūs iebraucam 13. augustā ap pl. 15.00.

Iepirkšanos izdarīja Guna, jo mani par jaunu bija sācis mocīt iekaisums žoklī. Sapratu, ka būs vien jāiet pie chirurga. Vēlējos tikai pārļaut šo iso ceļojumu. Ar sievas palīdzību tiku pie kāda viņas kollēga — attiecīgā speciālista. Tas mani apstrādāja ar tādu kā palielu adatu, iztīrot daļu no sastrutojuma, izrakstīja penicilīnu un pieteica tūlīt pēc pārbraukšanas no Rīgas nākt uz operāciju. Vēlējos tikai, kaut viss ātrāk būtu galā un varētu atkal tā isti tikt uz kājām.

Tajā laikā (augusta sākumā) saņēmām no padomju sūtniecības paziņojumu, ka man piešķirta vīza un atļauja privāti dzīvot Rīgā. To izmantot man toreizējā situācijā nebija nekādas iespējas. Plāni bija, tā sakot, sagājuši grīstē. Atlika vienīgi izturēt iso pārbraucienu ar „Michailu Kaļiņinu”. Ja izdosies savest kārtībā veselību, tad varēs gudrot, ko darīt turpmāk. Piešķirtā vīza derēja tikai līdz 1966. gada beigām.

Kamēr es, grauzdams penicilīnu, niku pa mājām, Guna bija sapirkusi dāvanas. Kad izlikām tās visas rindā, sākām paši smieties:

— Guna, ja boļševiki attaisīs mūsu ceļa somas, tie domās, ka ieradies vecais Ābrāms.

— Nu šausmīgi! Adatines un lakatines, nazes un birstes, maze mājiņe papīres, plaste maisīnes...

Mēs labu brīdi uzjautrinājāmies un zirgojāmies par savām mantām un aicinājām Mirdzu un Jāni apskatīt mūsu izstādi. Sieva domāja, ka mēs esam mulķu prātā. Bet īstenībā tur bija daudz derīgu nieku — dažas jaciņas un blūzītes, lakatiņi un zeķes, mājturības un tualetes priekšmeti, rieksti, mandeles un citi našķi, vitamīni un vēl šis un tas. Tantei Mildai speciāli bija iegādāts augstākā labuma franču lūpu zīmulis un nagu laka, nemaz nerunājot par smalkām sejas un roku ziedēm. No visa bija iepirkts nelielā skaitā un svarā, lai mūs nevarētu apvainot spekulācijā, ja muitnieki sāktu čamdīt. Kopā tomēr sanāca krietna summa. Arī nieki maksā naudu.

— Jūs taču nedomājat vest uz Rīgu to tualetes papīri?

— Mirdza mūs tirdija.

— Protams, ka vedīsim. Vislabāko šķirni. Vecmāmiņa ir liela novatore, un viņai esot vismaz desmit dažādu veidu, kā to izlietot.

Sieva atmēta ar roku un atstāja mūsu dāvanu skati. Mēs paši vēl kādu brīdi priecājāmies par savu izdomu.

2. MĒS KUĢOJAM UZ RĪGU

12. augustā pl. 18.00 mums bija jābūt ostā pie „Michaila Kaļiņina”. Sadalījām visus dažādos sīkumus pa divām nelielām ceļa somām. Guna paņēma līdz peldkostīmu, ja iznāktu aizbraukt uz jūrmalu, bet es savas penicilīna tabletes, un devāmies ceļā.

Ostmalā jau bija sastājies bariņš aizbraucēju un pavadītāju. Tur bija arī ceļojumu biroja pārstāvji — jaunas zviedru meitenes, kas brauca līdzī mūsu grupai. Dzirdēju runājam, ka reizē ar mums kuģošot arī grāmatu izdevējs, rakstnieks un redaktors Eduards Alainis ar kādu duci latviešu no Rietumvācijas. Tā esot saliedēta grupa un nejaucoties ar citiem. Kā Jēzus ar mācekļiem.

Alainis bija divains onkulis, kam neapšaubāmi kādreiz bijuši zināmi nopelni latviešu grāmatniecībā. Sannācis naidā ar latviešu organizācijām un žurnālistiem Vācijā, viņš tur izdeva padomju laikrakstu „Daugavu” un sirdīgi apkaņoja „Vili” (V. Janumu) un „Kalējlečmani” („Latvijas” redaktorus). Manuprāt visa šī būšana bija ļoti komiska. Nekādas ietekmes trimdas sabiedrībā Alainā avīzei nebija, un padomju propaganda no tās nekādu labumu neguva. Panākts bija vienīgi tas, ka kāds padomju birokrats kādā ailē varēja ievillt ķeksīti, ka istenots kāds punkts darba plānā un Rietumvācijā radīts attiecīgs laikraksts. Uz papīra veikts kaujiniecisks uzdevums. Lai vecam vīram veselība! Katram savs mūžs kaut kā jānodzīvo. Bet 1958. gadā, kad Alainis svinēja piecdesmit gadu literārās darbības jubileju, to apsveica sūtnis K. Zariņš, žurnālists Oļģerts Liepiņš, vairāki mācītāji un citi tautieši. Vēl pirms pāris gadiem Latviešu palīdzības komitejā Stokholmā varēja pirkt viņa „Veco Zobgala kalendāru”, kas aizkustināja ar savu naīvo ercīgumu, bērnišķīgajām rīmēm un neticami absurdiem konstatējumiem. Tur, piemēram, varēja lasīt: „Šai kara laikā (2. pas. karā) sagrāva daudzas senlatviešu pilis un izpostīja plašus apgabalus.” — Ar tādu vīru būtu vērts iepazīties. Mani vienmēr ir saistījuši ērnoti cilvēki. Lai kam tāda rakstura vājība.

Pa to laiku kāds bārdains jauneklis mūs visus iemūžināja filmā.

— Nu mēs esam uz melnās listes, — Guna vidžināja.

— Tad jau viss kārtībā. Varbūt varēsim drīz braukt.

Vēlāk, atgriezies Stokholmā, dzirdēju stāstām, ka Uldis Ģermanis ar meitu ieradusies pie boļševiku kuģa divu čekistu pavadībā, bet Zakenfelds nesis viņu ceļa somas. Ja tā labi padomāja, tad sava patiesība jau tur bija, jo ceļa somas uz kuģi pašiem nebija jānes. Tās uznesa kuģa apkalpe. Arī Zakenfelds ieradās ostā un apsveicinājās ar vairākiem aizbraucējiem. Bet bez čekistiem dažs trimdinieks nekad un nekur nevar iztikt. Šausmināties ir saldi.

— Es to pazīstu. Tas ir vienmēr viens un tas pats. Velna milti, vienmēr tas pats. Tas viņiem krājumā.

— Vodka jau arī tā pati, — es piebildu.

— Vodka ir laba. Veselīgs dzēriens. Es braucu katru vasaru uz Rīgu. Tur es kārtīgi nosvinu savu atvaļinājumu. Man pašam arī ir līdz soma ar dzērieniem. Pats esmu kādreiz bijis rīdzinieks...

Savā monologā viņš šad un tad iepina pa latviskam vārdam. Viņa vecāki esot kādreiz strādājuši Rīgā. Ko īsti, nebija saprotams. Vēl neatkarīgās Latvijas laikā tie atgriezušies Zviedrijā, bet Rīgā palicis viņa brālis, kas tur apsievojis. Pie tā viņš tad arī mēdzot braukt un krietni padzerties. Pēc aroda mūsu galda biedrs bija šoferis. Diezgan bīstama profesija vīram ar tādu noslieci.

Viņa plāpāšana, kas kļuva arvien nesakarīgāka, mani nogurdināja. Arī Guna nejūtās patikami. Centāties ātrāk paēst, lai tiktu projām no galda. Ēdiens mums šķita gluži pieņemams arī bez vodkas. Nolēmām drusku pasēdēt kuģa bārā un izdzert tasi kafijas. Tur rīkojās moderni safrizēta un izkrāsota sarkanmataina dāma, kas visai atšķīrās no apkalpotājām ēdamzālē, kuņas visumā atbilda mūsu priekšstatam par padomju krievu sievieti. Sarkanmatainā prata arī vienu otru zviedru vārdu, it īpaši skaitļu vārdus, kas tai lieti noderēja, pildot darba plānu. Galvenie un dūšīgākie pircēji bija zviedri. Tie parasti veltī nekavēja laiku, bet iegādājās vairumā un pēc tam nozuda savās kajītēs.

— Vai tavam slimajam tēvam nederētu glāze konjaka?

— Protams, — Guna noglaudīja man galvu. — Es atnesīšu.

Mēs drusku nositām laiku bārā, vērojot, kā norit apgrozība. Taču rīt bija jācenšas būt iespējami labā formā, kādēļ nolēmu drīz doties pie miera. Guna vēl izgāja pastaigāties pa kuģa klāju.

Nomazgājies un norījis savas tabletes, rāpos vienā no augšējām kojām. Kajītē bija karsts un aiz tās sienām, dunēja kuģa mašīnas. Aizmigt nebija nemaz tik vienkārši. Atcerējos, ka šis ir mans otrais brauciens ar kuģi

Atceļā no studentu VIII olimpiādas uz „Gustava V” klāja 1939. gada 2. septembrī. Pa kreisi Aire, pa labi U. Ģērmanis

no Stokholmas uz Rīgu. Tas pirmais notika sen. Toreiz bija svētdiena, un Stokholmas ielās mēs bijām sasmaidījušies ar glītām zviedru meitenēm. Jā, pirmais iespaids izrādījās pareizs. Par to varēju pārliecināties vēlāk pēc daudziem gadiem. Toreiz nepratām ne vārda zviedriski un meklējām ceļu uz Latvijas sūtniecību. Adresi atradām telefona katalogā. Mums kabatās bija vairs tikai daži nožēlojami graši. Par pēdējo naudu bijām nopirkuši biļetes no Trelleborgas uz Stokholmu, bet mēs jutāmies kā uzvarētāji, jo bijām izkūlušies cauri visai Vācijai un tikuši it kā miera ostā. Naīvie Berlīnes dzelzceļnieki, kas gribēja mūs pierunāt, lai paliekam Vācijā un nogaidām, kamēr karš ar Poliju būs beidzies! Baltijas jūra esot mīnēta. Neviens kuģis vairs neejot uz Zviedriju. Bet mēs neklausījām un Sasnicā noķērām „Gustavu V”. Un tad atkal piespraudām savus VIII studentu olimpiādes žetonus, kurus bijām noņēmuši, kuļoties pa Vāciju. Šīs starptautiskās spēles notika Monako 1939. gada augustā, bet nacisti un fašisti tajās nepiedalījās. Tie bija sarīko-

juši sacīkstes Vinē, kur mēs ieradāmies atceļā no Monako. Mums bija biļetes no Vīnes uz Varšavu, bet robeža bija slēgta. Ācis nemirkšķinādami, melojām vācu dzelzceļniekiem, ka arī mēs esam piedalījušies Vīnes sporta spēlēs. Gādājiet, lai tiekam uz Berlīni! Un mēs tikām, kaut arī satiksme bija noslogota ar militāro transportu. Sūtniecība Berlīnē par mums nelikās zinīs. Velti lūdzāties, lai sūtnis E. Krieviņš mūs uzklausa. Atstājām to māju ar sajūtu, ka bijām iegājuši kādā svešā, mums naidīgā iestādē. Labi vēl, ka zviedru un dāņu diplomāti bija izpalīdzīgi un izdarīgi. Dāņu ministrs pieņēma mūs pat pēc oficiālā darba laika. Pāris minūtēs vīzas bija kārtībā. Skandināvija bija mums vaļā. Stokholmā iesturmējām sūtniecību. Pats sūtnis gan nerādījās, bet kāds no darbiniekiem sastūķēja mūs visus taksīšos, nogādāja ostā un uzlika uz „Æolus” klāja. Droši vien atviegloti nopūtās, kad dabūja mūs nost no kakla. Bija jau arī tāds bariņš. Kādi piecpadsmīti. Un citi vēl sekoja mūsu pēdās. Datums? Tam vajadzēja būt 3. septembrim. Anglija un Francija pieteica kaŗu Hitlera Vācijai. Arī mums bija drūmas nojautas, bet bijām priecīgi, ka braucām mājās pie savējiem. Studentu pasaules čempioni volejbolā! Kā gaŗais Viksteins svētīja savus igauņus par zaudējumu latviešiem! Dīvos setos beigts un nobungots. Labi, ka tā. Ja būtu jāspēlē vēl trešais; nez vai mēs jau dātu staipīties pret tiem gaŗajiem. Svidām trakāk nekā te „Miškas” kojā. Tikai mūsu basketbolisti toreiz galīgi izgāzās. No visiem pa vāku. Kauns bija skatīties. Viņi varēja būt laimīgi, ka sākās otrais pasaules kaŗš. Tā to blamāžu tauta tik daudz neievēroja. Bet uz „Æolus” klāja naktī sāka salt pēc suņa. Kāda laipna Rīgas židenīte iečukstēja man ausī: „Sakait, ka esat slimš. Lai kapteinis laiž jums gulēt salonā. Es iedošu segu.” Tā arī notika. Raiba un mīksta sega. Nezin, kur tagad gudrā padomdevēja. Vai viņa izglābās. Jā, ja paguva aizbēgt. Bet gulēju toreiz kā Dieva ausī. Klusums, labs gaiss. No rīta pamodos — salons kā laidars. Visi savilkušies tur iekšā. Ārvīds Pētersons man turpat blakus un saka:

„Labrīt!” Ārvīds esot joprojām Rīgā un trenējot jaunos. Ja varētu satikt. Bet kur nu tais dažās stundās. Tagad jāklausa „Miškas” mašīnu troksnī un jāsvīst. Varbūt arī pašam karstumi. Velns viņu zina! Daudz kas no tā laika pagājis. Bet maza židenīte tev iedod raibu segu, un tu viņu atceries visu mūžu.

Domājot par to seno braucienu uz Rīgu, biju aizmidzis uz pamodos no rīta galīgi nospārdijies.

Paēdam brokastis ar biezpienu un pīrāgiem. Nav ko iebilst. Mūsu galda biedrs sācis uzvest garu jau no paša rīta. It kā tas amats būtu. Āpmetos atkal salonā. Tur savrup turas arī daļa no Alaiņa grupas. Labprāt būtu papļāpājis ar „Daugavas” redaktoru, bet nerodas izdevība. Jūtos noguris un nav arī uzņēmības. Guna izpētījusi, kur atrodas kuģa bibliotēka un aicina mani apskatīt grāmatas.

Nelielajā bibliotēkas istabā sapulcējušies kāda zviedru grupa un kārto kaut kādas darišanas. Par grāmatām neviens neinteresējas. Ir arī tikai viens skapis ar dažiem plauktiem. Tomēr interesanti paskatīties, ko tad tūristiem iespējams šeit atrast. Skatām cauri no viena gala līdz otram. Par latviešiem „Miškas” bibliotēkā nav domāts. Nevienas grāmatas latviešu valodā. Nekas par Rīgu.

— Rimjana biedrība nemaz nav savu uzdevumu augstums.

— Nav kaujinieciska, — Guna piebilst.

— Pavisam bēdīgs stāvoklis. Rimjuns galīgi nolaidies. Laikam kļuvis birokrats, vai arī tam šeit nav nekādas teikšanas.

Beidzot noskaidrojam, ka ir viena padomju latviešu grāmata — kāds Dagnijas Zigmontes romāns zviedru tulkojumā. Tas arī viss. Interesantākā grāmata šai krājumā man šķiet vācu demokrātu izdots sējums ar Bertolta Brehta darbiem. Samērā daudz tur viņa pēckaņa produkcijas. Šķirstu to un apstājos pie kādas balādes — „Und was bekam das Soldatenweib?” Tur pēc kārtas

*Guna uz „Miškas” klāja 1966. g. 13. augustā ceļā uz Rīgu.
Attēlā redzams Daugavas kreisais krasts*

minētas dažādas okupēto valstu galvaspilsētas — Prāga, Varšava, Roterdama, Parīze — un dažādas jaukas mantas, ko no tām iegūst vācu kareivja sieva. No Parīzes viņai nāk zīda tērps.

— Tagad klausies, Guna! — Es lasu pēdējo vārsmu:
Und was bekam das Soldatenweib aus dem weiten Russenland?

*Aus Russland bekam sie den Wittwenschleier,
Den Wittwenschleier zur Totenfeier,
Das bekam sie aus Russenland.*

— Nu redz, ko šamā dabūja!

— Tā ir, Gunī. Man liekas, ka šis mazais Brehts darbiņš panāk vairāk nekā visi padomju krievu patriotiskie romāni un daudzās kaujinieciskās dzejas kopā. Vecajam bija nags.

Kad pēc kāda laika iznākam no bibliotēkas, izrādās, ka „Miška” jau sasniedzis Daugavas grīvu. Mums ir

līdz Jāņa fotoaparāts un izejam uz klāja uzņemt dažas ainas.

— Varena upe, Gunī.

— Jā, tiešām.

Ir apmācies, un pelēcīgā Daugava rāmi plūst starp lēzenajiem krastiem. Ļaudis neredzam. Šur tur krastā pa laivai, pa mājiņai. Ir sestdiena, 13. augusts. Daudzi braucēji iznākuši kuģa klājā, bet nedzird nekādu čalošanu. Citādi bija toreiz, kad mēs ar „Æolus” devāmies augšup pa Daugavu. Mēs smējāmies un āzējāmies un mums likās, ka viss, ko mūsu acis skatīja Daugavas krastos, piederēja mums. Katrs namiņš, katra laiva, katrs akmens un smilšu paugurs. Mēs bijām jauni, bijām studentu pasaules čempioni un braucām uz savām mājām.

Tagad mēs esam ārzemju tūristi, jeb tā sauktie svešatnes latvieši. Jaunieši, kas brauc līdz saviem vecākiem, ir dzimuši svešumā, un uz turieni tie atkal atgriezīsies. Ļaužu sejas ir domīgas un nopietnas. Kā gan citādi. Bet tad no vērošanas un pārdomām mūs iztraucē aicinājums otrās brokastīs. Kad tās galā, „Miška” jau arī sasniedz Rīgu.

3. KĀ MŪS SAGAIĀJA

Pie Rīgas jaunās jūras ostas redzams liels plakāts ar sveicieniem atbraucējiem latviešu valodā un daži mazāki — svešvalodās. Ja pareizi atminos, tie bija noformēti vāciski, zviedriski un somiski. Man tūlīt arī jāpaskaidro, ka viens no visvairāk lietotajiem vārdiem padomju apstākļos ir „noformēt”. Man šķiet, ka tas ir gluži neaizstājams, jo palīdz īsi izteikties par visai sarežģītām (mēdz teikt arī: kompleksām) problēmām. Izdarīgi padomju cilvēki, piemēram, var noformēt rakstu avīzei, žurnālam vai kādai iestādei, var noformēt dzīvokli, darbu, dažādas atļaujas, stipendiju, radošu koman-

dējumu, sanāksmi, tāpat kā iespējams noformēt grūti iegūstamas preces, biļetes izpārdotā teātra izrādē vai koncertā u.t.t. Nav nekāds brīnums, ka tik ērtu un daudznozīmīgu vārdu dažkārt lieto arī bez īstas vajadzības. Manuprāt nebūtu sevišķas jēgas „noformēt pusstopu”, ja turpat tuvumā ir monopola bode, taču jāievēro, ka no zināmas vulgārizācijas nav pasargāti pat visdailākie un oriģinālākie valodas ziedi.

Plakāti liecina, ka esam mīļi gaidīti. Skatruņos dārd mūzika, un aiz nožogota laukuma kuģa priekšā ir biezas sagaidītāju rindas. Daudziem rokās puķes. Esam atbraukuši, kā paredzēts, ap pulksten 15.00.

Saņemam atpakaļ savas pases. Uznesam no pazemes ceļa somas un novietojam tās tuvāk izejai. Laiks ir dārgs, un gribam ātrāk tikt pie savējiem krastā. Vēl tomēr drusku jāpagaida uz muitas pārbaudi. Stokholmā bija dzirdēts, ka ar to nekādu grūtību neesot.

Pamazām uz kuģa sapulcējas padomju ierēdņi dažādās uniformās. Kas lai zina, kādas tiem funkcijas. Padomjzemē daudz formas tērpu, daudz dažādu pakāpju, zīmotņu un medaļu. Izeja ir nosprostota, un ļaudis drūzmējas tās tuvumā. Neviens īsti nezina, kā notiks laišana krastā. Redzu, ka pašlaik nav nozīmes spaidīties pa burzmu. Paņemam savas mantiņas, un abi ar Gunu apmetamies salonā. Nav vismaz jātāv kājās.

Minūtes skrien, tuvinieki gaida krastmalā. Guna kļūst nepacietīga.

— Dvinskij požarniki, mie-ri-gil!

— Ko tētiņš teica?

— Es teicu, ka nav ko trakot. Padomju valsts ir liela. Daudz cilvēku, daudz darišanu. Jānomierinās.

— Āha!

Pamazām noskaidrojas, ka vīri zilpelēkos formas tērpos ir muitnieki. Kaut ko spriež, runā. Tad izplatās vēsts: tie, kas ceļo tālāk vai paliks Rīgā ilgāku laiku, varēs pēc pārbaudes ņemt savu bagāžu un iet krastā, bet pārējiem jāatstāj ceļa somas uz kuģa. Visapkārt apmulsušas sejas. Tas nevar būt! Kā tad iepriekšējie brau-

Guna Ģērmāne uz „Mišķas” klāja Rīgas ostā 1966. g. augustā

cēji varēja ņemt savus koferus līdz uz pilsētu? Salonā ir karsts, bet tagad kļūst vēl karstāk. Mēs aplencam savas grupas pārstāves. Tās atkārto, kas viņām nupat teikts. No šīm zviedru meitenītēm nekāda palīdzība nav gaidāma. Tās kā bērni. Īsas kleitiņas, īss padomiņš.

Var jau būt, ka agrākajos braucienos daži tūristi ir pārcentušie ar mantu ieviešanu bez muitas. Kaut kas ir noticis, kādēļ noteikumi grozīti. Bet kādēļ tik skarbā un negaidītā veidā? Kādēļ laikus par to nav ziņots?

— Ko mēs darīsim? — Guna jautā.

— Padoties nevar, tad esam pagalam. Jācinās. Par laimi, par brīvi, par labāku dzīvi! — Es mēģinu jokot un

saglabāt mieru, bet jūtu, ka niknums laužas uz āru. Un pēkšņi muitnieku priekšnieks, liela auguma krievs ar platu, iesārtu seju, man kļuvis neizsakāmi pretīgs. Arī viņš ir sakaitināts, jo ļaudis protestē un mīnājas uz vietas. Tas kļūst uzstājīgs un bļaurīgs. Noraidīgi plātās ar rokām. Nekāda runāšana. Klausīt, ko saka! Man viņš tagad šķiet kā mūžsenā brutālā un stulbā krievu čīnānieka iemiesojums. Vārdu sakot — riebeklis.

Ļoti iespējams, ka muitnieku priekšnieks nebija nemaz tik riebīgs un ļauns, kā tas tajā brīdī izlikās. Varbūt arī viņš raibajā ārzemnieku drūzmā bija apjucis un cīnījās par savu autoritāti, kā nu mācēdams. Bet par to mēs toreiz nevarējām domāt, jo šis krievs pēkšņi bija kļuvis mūsu galvenais ienaidnieks. Tātad — absolūti negatīvs tips. Ļaunuma iemiesojums. Satraukuma brīžos domāšana primitīvizējas.

Taču nebija arī taktiski pareizi sūtīt uz kuģi kā galveno noteicēju krievu muitnieku, kas neprata ne vārda latviski. Kāpēc lieki demonstrēt dzimtenes apmeklētājiem varas sadalījumu Latvijas padomju republikā? Vai latviešu muitniekiem neuzticējās? Tad jau varēja tiem pieļikt klāt kādu darbinieku, kas skatās, lai viss notiek kā pienākas.

— Tagad, Gunit, jāizvērs pasīva pretestība. Bez savām pauniņām malā nekāpsim. Taisīsim skandālu pa savai modei. Mēs jau nevaram kā pēdējie nerri atgriezties Stokholmā ar visu to Ābrāma bodīti.

— Nē, nu šausmīgi! To mēs nepārdzīvotu.

— Mēs prasisim, lai izskata mūsu pindeles. Ja tur kas nelikumīgs, lai liek maksāt, vai arī lai tas paliek uz kuģa. Bet es domāju, ka mums ir viss kārtībā.

Arī viss vairums pārējo tūristu rikojas līdzīgi. Vezums nekust no vietas. Laiks rit uz priekšu. Nemiers aug. Divi muitnieki ir latvieši. Tie mēģina nomierināt satrauktos prātus. Ceļa somas gan jāatstājot uz kuģa, bet varot ņemt līdz nelielas dāvanas radiem vai draugiem.

— Ko jūs saprotat ar nelielām dāvanām?

— Piemiņas lietišas, suvenīrus.

— Tā ir nerrošanās, — es saku. — Mums nav nekādu suvenīru, bet ir dažas sīkas dāvanas un pašu lietas, kas vajadzīgas, pārgulot nakti pilsētā. Mēs nedomājam ne pārnakšņot, ne ēst uz kuģa. Lūdzu, izskatīt mūsu mantas un laidiet mūs krastā.

— Mēs jūms nevaram palīdzēt. Rīkojums ir rīkojums.

— Tad runājiet ar savu načaļņiku. Lai sāk pārbaudīt saturu mūsu somās.

Kādu brīdi latviešu muitnieks sarunājas ar savu priekšnieku, tad atgriežas un krata galvu. Tas ir jauns, slaidis puisis, ovālu seju. Viņš runā klusinātā balsī, izturas ļoti savaldīgi un pieklājīgi. Padomju terminoloģijā: iejutīgs un kulturāls cilvēks. Neapšaubāmi derīgs reprezentants padomju varai. Ar to patikami sarunāties, bet pagaidām tas arī viss.

Pa to laiku daļa tūristu ir atstājuši kuģi — tie, kas paliek pāris nedēļas Rīgā, vai arī ceļo tālāk. Arī daži no mūsējiem ir uzdevuši pretestību un devušies uz pilsētu bez mantām. Ir pagājusi jau krietna stunda, kopš „Miška” izmetis enkuru. Atkal un atkal atkārtojam prasību, lai kontrolē mūsu somas un ļauj kāpt malā. Net! Gaiss salonā top arvien spiedīgāks, vai arī man tā izliekas. Jūtu, ka kreklis pielipis miesai, seja pietvīkusī. Droši vien atkal sakāpusi temperatūra. Bet satraukums un dusmas arī vainīgas. Smieklīga situācija. Es drusku vilcinos, bet tad vēlreiz griežos pie jaunā simpātiskā muitnieka.

— Lūdzu paskaidrojiet načaļņikam, ka nav jēgas mūs apcelt tādā veidā. Mēs nebijām informēti par noteikumu maiņu. Nekad nebūtu braukuši, ja zinātu, ka tā ar mums apiesies. Mēs neklusēsīm, bet žēlosimies par visu to Stokholmā tūristu birojā. Būs blomāža un nepatīkšanas. Es pats bez tam esmu līdzstrādnieks zviedru centrālajā presē. Padomju iestādēm nebūs patikami. Un kas vispār atbildīgs par šādiem negaidītiem izlēcieniem? Vai načaļņiks maz pilnīgi saprot, kādas sekas var būt šādi rīcībai?

Viņš pamāj man ar galvu un aiziet pie priekšnieka. Gaidīšana un debates turpinās. Garastāvoklis ir sabojāts.

Man pašam nepatīkami, ka bijis tādā veidā jāuzstājas. Pie velna! Neesmu taču braucis uz Rīgu cīnīties ar padomju birokratiju vai draudēt tai ar publisku skandālu. Muļķīgi, pavisam muļķīgi. Savaldīgais, smīnīgais Uldis sēž tagad „Miškas” salonā slapjš kā žurka, pietvīcis kā biete un cinās par kaut kādiem niekiem, kas pēkšņi kļuvuši ārkārtīgi svarīgi. Ļoti necila aina. Ja mani draugi Stokholmā mani tagad redzētu...

Bet tad nāk pagrieziens. Abi jaunākie muitnieki sāk bagāžas kontroli. Mēs ar Gunu dodamies pie tā, kas bijis mūsu starpnieks un sarunu vedējs. Izrādām savas sikās preces un personiskās mantiņas.

— Taisāt ciet un sekojiet man!

Muitnieks izspraucas caur ļaužu burzmu pie citiem uniformētiem vīriem, kas stāv pie izejas. Viņš tiem norāda uz mani un Gunu un nosauc mūsu vārdus. Viss kārtībā! Pirms atstājam kuģi, mēs tam sirsnīgi pateicamies. Es apjautājos pēc viņa vārda. Tas pasmaida. Lai nu paliekot.

Kāpjam lejā no „Miškas”. Guna sāk čivināt.

— Tikām gan. Tētiņš dūšīgs.

— Tētiņam kreklis pielīpis miesai. Ka nesāk pampt žoklis.

Laipas galā mums klāt piesteidzas kāds virs.

— Sveicināti, Ģērmaņa kungs!

Es pirmā brīdī nepazīstu apsveicēju, bet tad apķeros. Tas taču Rimjans. Kaut kas sejā tam, šķiet, mainījies kopš Stokholmas laikiem. Vaibsti kļuvuši asāki. Ir jau arī pagājuši vairāki gadi. Pēc lielās stīvēšanās uz kuģa man prāts nenesas uz runāšanu.

— Šeit mana meita Guna... Rimjana kungs. Mums jāsteidzas pie vecmāmiņas.

Mēs sasveicināmies, atsveicināmies un stūrējam pāri laukumam, kuŗa labajā malā Guna jau saskatījusi vecmāmiņu un tanti Mildu. Tās māj ar puķu pušķiem. Tagad jāsapurinās un jācenšas būt možam, lai neapbēdinātu sagaidītājus. Guna man iebukņi sānos.

— Mūs fotogrāfē. Bet nu tā pamatīgi.

Rīgas jūras ostā 1966. gada 13. augustā, nokāpjot no „Miškas”
No kreisās: Guna, vecmāmiņa, Uldis un Milda

— Tu jau bildēs ļabi izskaties. Kas tev ko bēdāt.

Tad jau esam klāt pie savējiem, kas dabūjuši krietni vien nostāvēties un nogaidīties. To vidū arī mans jaunības draugs Raimonds, kam ir savs auto. Mums transports nodrošināts. Kad apsveicināšanās brāzma pārlaista, sēžamies mašīnā un pa Valdemāra (Gorkija) ielu laižam uz veco dzīves vietu. Lūdzu, lai Raimonds brauc lēnām. Gribu pavērot ceļu, kas tūkstošām reižu staigāts. Kas mana dzīve būtu bijusi bez Valdemāra ielas! Jau no piecu gadu vecuma pa to soļots uz Nacionālo teātri, tad četrus gadus diendienā uz Rīgas pilsētas 2. ģimnaziju, vēlāk arī uz volejbola laukumu aiz teātra un vēl dažādās citās darīšanās un vajadzībās.

— Nu, dēls, vai pazīsti vēl vecās tekas?

— Kā nepazīšu! Man šķiet, šis apvidus nav neko mainījies. Tāpat vien izskatās kā agrāk.

— Ir jau nu gan šis tas mainījies arī Valdemāra ielā. Gan jau vēlāk redzēsi.

Mēs šķērsojam Elizabetes (Kirova) ielu un iegriežamies Dzirnau ielā. Auto sāk drusku vairāk kratīties. Tie paši vecie kaltie un apaļie akmeņi. Izturīgs materiāls. Sētnieks Amoliņš savā laikā vienmēr ar slotas kātu pamatīgi izčakarēja sabrauktos un samītos zirgu ābolus no akmeņu starpām. Tad kārtīgi visu saslaucīja lielajā liekšķerē un par lielām bēdām zvirbuļiem aiznesa uz „miskasti”. Amoliņa meita beidza tautsaimniecības fakultāti un strādāja kādā ministrijā. Dēls Arnolds kļuva virsnieks. Kaķam sākties, viņš bija virsleitnants. Vecais Amoliņš kādreiz jaunībā bija darbojies par statistu Rīgas Jaunajā teātrī. Tātad tēva kollēga. Šad tad sētā satiekoties, viņi abi arī mēdza aprunāties. Kaķa gadus Amoliņš savā apgaitā bija pasīvās gaisa aizsardzības priekšnieks, bet tēvs viņa vietnieks. Viņš tēvam paskaidroja: „Kad es esmu kaut kur darišanās, tad tu, Jāni, stāties manā vietā!” Šis postenis nemaz nebija no mazajiem. Dzirnau ielā 34a bija divas lielas mājas — ielas pusē četrstāvu nams, bet sētas mājai, kur dzīvojām mēs un arī Amoliņš, bija seši stāvi. Ielas mājai vienā galā bija caurbrauktuve, ko naktī noslēdza lieli dzelzs vārti. Raimonds iegriež auto lielajā pagalmā, un mēs esam galā. 1944. gada oktobra sākumā es no šejienes biju izbraucis nelielos vācu kaķa ratos, kas mani aizrāva pāri Daugavai uz Kurzemi. Lai kā spārdījies preti un locījies, tā paša gada augustā biju nogrābts un iespiests irstošajā vācu kaķaspēkā. Aizbraucu no Rīgas īsi un ātri atvadījies no mātes. Ko es varēju teikt šķīroties? Man nebija nekādu illūziju, man negribējās ne domāt, ne runāt. Kā skaidra, kas iepūsta lielā, duļķainā un juceklīgā straumē, kas ākli traucās preti kādam milzīgam kritumam. Un kas kritīs, tam rogi lūzīs, saka Prātnieks. Vienkārši un ģeniāli. Toreiz bija vairs tikai viena doma — neļaut sevi samalt tajā bezjēdzīgajā jūklī. Vēlāk pat šī primitīvā izjūta reizēm kļuva pavisam vāja un notrulināta. Noguruma brīžos.

Tagad pēc divdesmit diviem gadiem es atkal izkāpju vecajā pagalmā jeb sētā, kā mēs to saucām. Uz šīm

smiltīm un akmeņiem biju uzaudzis. Es nezinu, kā ir ar
pļavas rasā sabristām kājām. Bet es zinu, ko nozīmē
mīcīties pa sētas dubļiem, sniegam kūstot. „Kā mālu
minējs!” vecāmāte vienmēr izsaucās, kad pārrados mā-
jās no saviem ūdeņu rēgulēšanas un laivu laišanas
darbiem sētas pelķēs. Materiāla jau netrūka, jo māju
īpašnieks Kalniņš tirgojās ar malku. No priežu mizām
varēja drāzt laiviņas bez jēgas. Buļām derēja gan avižu,
gan ietinamais papīrs, bet no sasistu logu stiklu drim-
stalām iznāca laivām stūres un ķīļi. Cik daudz dažādu ie-
spēju ir šādā pilsētas sētā! Te bija sist ar pentaku (izdobtu
cara pieckapeiku vai svina gabalu) pa biļetēm un „ģon-
gām”, spēlētas paslēpes un „žulīgarstīķis”, celti „kre-
posti” ziemās un „šusēts” pa голу rudeņos un pavasaros.
Te bija zvanīts pie svešām durvīm, šauts ar „kaķenēm”,
ēis tas spridzināts, košerģaļas skārnim pieķēzīta kaulu
kaste un slēgti visai apšaubāmi darījumi ar lupatlašiem.
Reiz izdevīgā brīdī pārdevām kādam lupatu un pudeļu
krievam skārņa svarus, kas bija nolikti sētā. Šis, krustu
nemetis, uzrāva guvumu uz saviem rokas rateļiem un
aizdrāzās kā žids pa Miķeļiem. Un tas jau nebija viss.
Kur tad paliek izlūkošana māju pagrabu likumotajos
gaitēnos un dažādās ekspedīcijas pa mūsu tuvāko ra-
jonu no „Fokstrotēdīles” līdz Antonijas un Alberta ielām
un pa Zaļo ielu līdz „Imkas” (JKS) laukumam. Ja laimē-
jās, varēja nopriecāties par kāda dzērāja streipulošanu,
vai paskriet kādu gabalu kopā ar Pestišanas armijas
mūzikantiem. „Žēlastība garām tev aizies, saki, sirds, kad
tu savam kungam atdosies...” Neaizmirstams bijo
skats, kad divi piedzēruši malkas zāģeri kādā sest-
dienas pēcpusdienā nostādīja savu buciņu Zaļās ielas
stūrī un ar lielām pūlēm sazāģēja to gabalos. Viņi iz-
nīcināja produkcijas līdzekli. Gluži teorētiski izvērtējot
viņu rīcību, tā skāra pašus sabiedriskās attīstības pa-
matkus. Padomju iekārtā tā būtu sabotāža, kaitnieciska,
asociāla aktivitāte. Kapitālisma apstākļos to varbūt
varēja attaisnot kā spontānu izmisīgu darbaļaužu pro-
testu pret buržuju kundzību, pret izsūkšanu. Tomēr tai
trūka organizētības un mērķtiecības. Trūka apzinīguma.

Tā nebija marksistiska rīcība. Toreiz, kad norisinājās šis zīmīgais notikums (tas bija divdesmito gadu pašā sākumā), man, protams, nebija un nevarēja būt nekādu zināšanu ne marksismā, ne ļeņinismā. Bet es dziļi pārdzīvoju redzēto, un tas uz visiem laikiem ir iespaidies man atmiņā. Brīnišķīgs piemērs populārā marksisma lekcijā, lai izskaidrotu māsām, cik nepieciešama ir organizēta rīcība partijas vadībā.

Bija jau arī gadījumi, kas pašu tik ļoti apkaunoja, ka tos tieši tāpēc nav iespējams aizmirst. Tā tas bija ar saldējuma krieva suni Bobi. Pareizāk sakot, ar Boba apčurāšanu. Tas bija tāds resns un nesmuks, nenosakāmas sugas suns. Diezgan slinks, bet reizēm maisījās pa kājām, kad to neviens nesauc. Mēs sētā vienmēr bijām ļoti aizņemti un savas „mazās darīšanas” nokārtojām turpat uz vietas, dažreiz sacenšoties augstčurāšanā uz sienām. Divaina, internacionāla mazu puiku nodarbība, kas laikam attīstījusies un pilnveidojusies no plaši izplatītajām sacīkstēm tālspļaušanā. Bet gluži drošs tas nav. Varbūt tai ir kādi dziļāki pamati zemā ziņā. Iespējams, ka par to var kaut ko atrast Freuda kopotajos rakstos. Mēs par dažādām sakarībām un cēloņiem toreiz nedomājām. Nebijām teorētiķi, bet tikai mazi, aktīvi un ļoti nevaļīgi darboņi. Kad norisinājās kauna pilnais negadījums ar Bobi, man varēja būt pieci vai seši gadi, un sētas aktivistu vidū biju viens no mazākajiem. Šķiet, vienīgi Pilēns (Alfrēds Mielēns) bija kādu mēnesi par mani jaunāks. Reiz, kad pie miesnieka kaulu kastes steigā kārtoju savas vajadzības, resnais Bobis sāka pīties pa kājām. Pēkšņa impulsa skarts, mainīju strūklas virzienu un sāku streijāt Bobim uz platās muguras, pakauša un astes. Pēdējo bija grūtāk trāpīt. Laiskais Bobis nemaz nedomāja bēgt vai citādā veidā protestēt, un es varēju mierīgi pabeigt viņa aplaistīšanu. To bija pamanījis draugs Ēriks Raisters, vēlākais valsts futbola vienības kreisais uzbrucējs, viņa vecākais brālis Vilis un friziera Juzefoviča dēls Viktors. Visi viņi skatījās sētas lielie puikas un jau gāja pamatskolā. Mani

nogrāba ciet, purināja un baidīja, ka Bobim tagad noiešot spalva. Aizstāvējos, ka Bobis pats vainīgs, jo traucējis mani tādā svarīgā brīdī. Un kāpēc viņš nebēga prom? Muļķīgs suns. Nekas nelidzēja, jo lielie puikas jau bija izlēmuši, kas darāms: vedīs mani pie bārdainā saldējuma krieva, kuŗa nelielā bodīte atradās ielas mājā. Gan lūdzos, gan cīnījos un spārdījos preti cik jaudas, bet lielie saņēma mani zem padusēm un pusnešus, pusvilkšus aizrāva pie Boba saimnieka. Aiz kauna neuzdrošinājos ne acis pacelt, un vainas apziņa strauji auga augumā. Iztēlē redzēju jau Bobi galīgi noplukušu un novārgušu, iznīcībai nolemtu, velkamies gar mājas pakšiem. Visiem ļaudīm bija zināms, kāds ļauns un nejauks puika es esmu. Mana turpmākā dzīve bija galīgi un neglābjami izpostīta. Es pats biju pārsteigts par savu samaitāto un noziedzīgo raksturu, kas tik pēkšņi, bet nepārprotami bija atklājies. Ja padomāja, tad jāsaka, ka dažas pazīmes jau agrāk uz to bija norādījušas. Es ne par ko negribēju iet svētdienas skolā, nevēlējos būt Kristus jēriņš un bez tam visādi izmānījos un izlocījos, lai nebūtu jāmacās spēlēt klavieres. Par manu bezdievīgo, pagānisko iecirtību žēlojās vecāmāte, ko Umurgas draudzē bija iesvētījis un baznīcai piegriezis pats Juris Neikens; par manu nekultūrālo dzīves ievirzi (tikai vāzāties pa sētu un ielu) daudz rūgtu vārdu un baidinājumu saņēmu no mātes un tantes Mildas. Ko es sabiedrībā tāds mežonis darišot? Neviena meitene tādu nemilēšot, kas neko skaistu nevarēšot nospēlēt, neko no mūzikas nesapratišot. Nebiju tomēr brīdinājumus ievērojis. Kas man daļas gar to sabiedrību un skuķiem. Kad tik ātrāk sētā pie puikām! Tagad nu tie paši puikas, kā tādi tiesas sulaiņi, bija mani atvilkuši soģa priekšā. Sākumā biju sašutis par šādu draugu nodevību, jo pret lielajiem cilvēkiem, viņu varmācībām un pārestībām mēs vienmēr turējāmies kopā. Laikam tomēr mans nodarījums bija tik ļauns, ka šoreiz citādi nevarēja. Atlika vienīgi sagaidīt kādu neapjaušamu, bet briesmīgu sodu un pazudināšanu. Taču briesmas izbeidzās tik pat pēkšņi kā sākušās. Saldējuma krievs, noklausījies ziņojumu par

notikušo, kaut ko nomurmināja bārdā un pakratīja man ar pirkstu. Tad viņš pazuda sava veikala durvīs. Brīnumātri atkal atguvos. Kad drīz vien arī noskaidrojās, ka Boba kažokam nekas nedraud, dzīve pilnīgi atgāja vecajās sliedēs. —

Es brīdi palieku stāvam vecajā sētā un veļos visapkārt. Abas mājas ir pārkrāsotas tādā kā iedzeltenā krāsā, sētas vidū ir šis tas stādīts. Nav vairs vecās betona mēslu tvertnes, iespaidīgas torņveidīgas celtnes, kas drīzāk atgādināja prūsisku uzvaras pieminekli nekā ierīci tik necilām vajadzībām. Pārļaižu vēl skatu ielas mājai. Tur pa kreisi ceturtajā stāvā dzīvoja Raisteri. Vilis tagad ir ASV. Esam pēdējā laikā apmainījušies vēstulēm. Ērikam kaut kādu iemeslu dēļ pirmajā padomju gadā bija jāaizbrauc uz Minsku. Ārī tur viņš spēlējis futbolu, bet saslimis un miris. Laikam ar tīfu. Vienmēr jautrais un nebēdīgais Ēriks, mūsu sētas aktīvākais darbinieks un daudzu pasākumu organizātors! Nekad neesmu varējis samierināties ar domu, ka Ērika vairs nav. Otrā stāvā pa labi dzīvoja Pilēns jeb Fredis. Tas joprojām esot Rīgā, tikai citā vietā. Tā māte bija stāstījusi, ciemojoties Stokholmā. Veselība Fredim esot iedragāta, ejot ar spieķi. Šnabītis un šādas tādas nelaimes. Sākām abi reizē iet 23. pamatskolā vienā un tai pašā klasē pie Turjāna kundzes. Fredis bija drusku tūlīgs, bet labsirdīgs un diezgan apķērīgs puika. Pāaudzies sāka spēlēt uz zirdziņiem Rīgas hipodromā. Kad zaudēja, bija jāiemet uz bēdām, kad laimēja — uz priekiem. Un kur tagad Viktors? Sētas pusē aiz sava friziera veikala viņa tēvs audzēja tārpus koka kastē un svētdienas rītos gāja makšķerēt kaut kur aiz Ganību dambja. Lai rīta vēsumā, gaidot uz „copiti”, nebūtu jāsalst, tas vienmēr ņēma līdz kādu pudeli sīvā.

— Nāc nu, dēls! Krustmāte augšā būs pavisam nogaidijusies.

Es pagriežos pret sētas māju un sekoju pārējiem kāpņu telpās. 28. dzīvoklis ir piektā stāvā. Zviedrijā tas būtu ceturtais, jo tur apakšējo stāvu neskaita. Tālrūnis —

28633. Savādi, ka tāds numurs tik labi ir turējies atmiņā. Bet ko tas līdz. Mātei tālrunā sen vairs nav. Tās pašas pazīstamās sarkanās un pelēkās plāksnes gaiteni. Kāpnes, šķiet, drusku vairāk apdrupušas. Bet kur tie gadi! Tās ir ērtas kāpnes, labs slīpums. Nemaz nejūt, ka esi jau augšā. Kāpņu galā, uz spieķa atspiedusies, mani sagaida krustmāte Ālīse (Brechmane). Janvārī viņai ap-ritēja astoņdesmitais gads, un landesvēristu 1919. gada 22. maijā sašautā kāja tai negrib vairs lāga klausīt. Bet garīgi tā joprojām stipra, balss skaidra un spēcīga. Viņa mani apsveic ar Zanes tekstu no Raiņa „Pūt vējiņi!”

— *Uldi manu, kur tu bij’?*
Tikko tevi sameklēju.
Ko tu laukos, silos skrej?
Diezin kur.

— Nu jau nāku, nu jau esmu.
— Nu jau esi. Ak tu mūžs! Kā mēs tevi gaidījušas!
— Tu redzi, ka mēs tomēr satikāmies. Un te nu ir tā Guna.

— Tēva meita. To var redzēt. Ak tu Gunit!

Pa to laiku arī pārējie sasnieguši piekto stāvu, un ejam visi iekšā. Lielais priekšnams sadala dzīvokli divās daļās. Pa kreisi no tā atrodas lielākā istaba ar logu uz sētas pusi. Tur tagad dzīvojot kāda jauna ārste, vārdā Dzidra. Taču pašlaik viņa uzturoties pie savas mātes, jo istabu remontēšot. Pa labi no priekšnama ir pārējās divas istabas, vannas istaba, virtuve un neliels „meitas kambarītis”. Mūsu bijušā ēdamistabā dzīvo enerģiska pusmūža dāma, M. Dreimaņa kundze, kas pārzina kādu puķu veikalu. Viņa palīdzējusi mātei uzklāt pusdienu galdu un sagādājusi ziedus. Māte joprojām dzīvo savā agrākajā istabā — aiz ēdamās.

— Iesim vispirms tavā istabā. Mēs ar Guniti esam tādi kā vecais Ābrāms ar Joski. Mums’ te jāizdala šādes tādes lakatīnes un adatīnes.

— Vai, dēls! Vai tad nepaēdīsim pusdienas? Gan jau tu pagūsi izdalīt tās mantas.

*Somu rakstnieks A. Jārviluoma Dubultos 1923. gada vasarā.
No kreisās A. Jārviluoma, J. Štengels, J. Ģermanis*

— Nav tik sen kā ēdām uz kuģa. Klausī nu šoreiz man.
Mums citādi nebūs miera.

— Tad vismaz iedzersim glāzi vīna uz tikšanās.

— Lai notiek! Mums arī ir līdz viena pudele.

Un mēs saskandinām ar man tik pazīstamajām glāzēm. Ja pareizi atceros — somu kristāls. Rakstnieka A. Jārviluomas dāvana. Tēvs spēlēja Jussi viņa lugā „Ziemeļnieki“, un abi kļuva lieli draugi. Ciemojās viens pie otra. Arturam Jārviluomam un viņa kundzei Lilijai iepatīkās Latvija. Gandrīz katru vasaru tie brauca uz Rīgas Jūrmalu. Iepazinās ar daudziem latviešu māksliniekiem un rakstniekiem. Lilija tulkoja Skalbi, Brigaderi un vēl vienu otru somiski. Jārviluomas kļuva par tādiem kā latviešu kultūras propagandistiem Somijā. Arturs mira kādā nelaimes gadījumā kaķa laikā, bet Lilija sadzina manas un tēva pēdas Stokholmā piecdesmito

gadu sākumā. Kas tā bija par negaidītu un jauku tikšanos! Tad nomira Lilija, bet pagājušā gadā arī tēvs. Lilijas meita Maire atsūtīja man savu vecāku fotoalbumu, kurā savāktas atmiņas par Latvijas laiku.

Telpa ir pielījusi ar pēcpusdienas sauli. Mēs esam satraukti un smaidīgi. Tad ejam mātes istabā. Gaišas, maigi dzeltenas tapētes, spodri balti griesti. Ne mazākās skrambas, ne rievu, ne grubuļu.

— Labi nostrādāts darbiņš.

— Jā, man gadījās krietns palīgs. Bet vai tad tu nepaliksi pie mums, kā solīts, kādas divas nedēļas? Es nemaz nesaprotu. Tu rakstīji, ka tev būs jāiet uz operāciju. Kas tad tev īsti par nelaimi gadījusies?

Ātri izskaidroju, kas par lietu: nav nekas bīstams, taču žoklis jāuzgriež un pie tam drīz. Gan jau tad redzēs. Tāpēc šoreiz apciemojums tāds īss.

— Un es tā cerēju tevi te izguldināt. Tik daudz cilvēku grib tevi redzēt un satikt: skolas un studiju biedri, tavas bijušās skolnieces. Kā tad būs ar bibliotēkām un muzejiem. Kur tad paliek visi tavi plāni?

— Neraizējies! Mēģināšu atbraukt vēlāk, kad būšu salāpījies.

Redzu tomēr, ka māte nav īsti apmierināta. Pūš vien. Saruna jānovirza uz citu pusi. Mēs ar Gunu steidzam izkravāt savas ceļa somas un kristīgi sadalīt dažādos sīkumus. Kā pēdējo es iedodu Mildai nelielu turziņu. Viņa tūlīt to attaisa un saslejas.

— Es jau domāju — būs vai nebūs!

— Ir taču, vai ne?

— Ir jau ir. Tu tomēr esi man diezgan sapratīgs māsas dēls.

Milda izņem no turziņas lūpu zīmuli un nagu laku, pieiet pie mātes lielā spoguļa, ko Guna jau apbrīnojusi ienākot, un ar lietpratīgu tvērienu izmēģina ārzemju lūpu krāsu. Guna priecīgi man met ar acīm. Esam trāpījuši pareizi. Tad ejam visi pusdienās.

Galds piekrauts kā lielos svētkos. Cepta gaļa un cepts lasis, salāti un gurķīši, dažādas maizes un kūciņas. Es tik noplātu rokas.

— Biedri, mēs, buržuju zemē dzīvodami, tā neēdam kā jūs, padomju ļaudis.

— Ko nu, dēls, vai tad nu mēs vienmēr tā kraujam galdā. Bet tādā reizē...

— Latvietis dūšīgi strādā, bet viņš radis arī kārtīgi paēst, — piezīmē Ālise.

Man prāts nenesas uz ēšanu, bet zinu, ka nedrīkst apbēdināt mājiniekus. Liels palīgs, par laimi, man ir Guna, kuŗai pēc jūras brauciena labi lien. Vecmāmiņa apmierināta, ka mazmeitai garšo. Bet laiks šķrien, un saule laižas uz vakara pusi. Nolemjam, ka iziesim drusku apstaigāt mūsu tuvāko rajonu. Ap deviņiem atbrauks Raimonds un aizraus mani uz pāris stundām pie sevis, bet Guna pa to laiku iepazīsies ar Mildas muižu Mežaparkā. Nākošā rītā brauksim visi no mūsmājām pie Mildas brokastīs un pēc tam mēģināsim aizlaist uz Rīgas Jūrmalu. Tad atpakaļ pusdienās pie vecmāmiņas un — uz kuģi. Tā nu būtu visa programma.

— Bet kad tad tu izskatīsi tos savu grāmatu blākus, kas te sakrauti visās malās? Kaut jel es tiktu skaidrībā, kas man glabājams, kas prom dodams!

— Šo to mēģināšu izskatīt. Pārējais lai paliek uz vēlāku laiku.

— Tā tu mani, dēls, nerro. Solīji — kad atbrauksi, tad nokārtosim to grāmatu lietu. Tagad atkal nekā.

— Iziesim nu parādīt Gunai mazliet Rīgu.

— Kādu ceļu tad esi domājis iet?

— Vispirms to visbiežāk staigāto — uz otro pilsētas ģimnaziju un Nacionālo teātri. Tad aiziesim pie Brīvības un Raiņa pieminekļiem. Gan jau redzēsim, kā iznāks.

4. ATKAL SAVĀ APGAITĀ

Mēs ejam trijātā, kopā ar vecmāmiņu. Dzīrnavu un Lazaretēs ielas stūrī es apstājos. Kādreiz te bija vienkāršs ēka, kurā notika Pestīšanas armijas sanāksmes. Reiz mani un Ēriku Raisteru no turienes izmeta par aplaudēšanu. Vēlāk šo koka māju nojauca un tai vietā ierīkoja benzīna tanku. Tagad te palicis tikai laukums, kam apkārt apcelta augsta dēļu sēta. Aiz tās redzams basketu grozs, un gaisā reizēm uzšaujas bumba. Kad iegriežamies Lazaretēs ielā, bumba pārlido pār sētu. Pa vārtiem izskrien daži lielāki zēni, lai pievāktu „pūslī”. Viens pavisam maziņš nostājies vārtos un rāda ar pirkstu.

— Bumba aizmuka!

— Mazais runā pareizā valodā, — piezīmē Guna.

Lazaretēs ieliņā tie paši labi zināmie apaļie akmeņi, tikai dažu ēku vairs nav. Vairāk gaisa. Ejām garām mājai ar numuru 6/8, kur agrāk bija Neatkarīgo mākslinieku vienība. Reiz jaunās dienās es tur ap pusnakts laiku iekūlos kādā maskarādē. Ballenieku vidū, kā saulē pietvīcis dundurs, plivinājās dievtuņu dižvadonis Ernests Brastiņš, izlaidis kreklus ārā no biksēm. Man tas likās tāds kā krievisks paņēmieni, maz piemērots latviskās reliģijas ideologam. Taču Brastiņš maskarādē bija redzamākā figūra — pierē sasukāti mati, plata, piesarkusi seja, nēģeriski biezas, gaļīgas lūpas, kāriņas acis un lācīgas ķepas, kuņas neatlaidīgi centās apčamdīt visus sieviešu apaļumus, kas tām gadījās ceļā. Kā tāds mežainis, kas izlidis no biezokņa! Krievi viņu paņēma un aizrāva prom uz saviem brikšņiem, purviem un tundrām. Kaut kur lēni izdzisa viņa asiņu karstums. Es nevilšus noskurinos.

— Kas ir, tētiņ?

— Nekas. Man tikai ienāca prātā kāds ievērojams, ipatnējs latviešu vīrs. Mākslinieks, pētnieks, virspriesteris un īsts fauns vienā reizē. — Es pastāstu Gunai, kā es atceros Ernestu Brastiņu.

— Un bezkaunīgais krievs aizveda mūsu mežainīti! — Guna izsaucas.

— Aizveda pie saviem purva velniem.

Es rādu uz minētās mājas labo spārnu.

— Tur augšā, otrā stāvā, ilgāku laiku dzīvoja tante Milda ar Gunu, manu māšīcu.

— Guna, ko sauca par Buci?

— Kā tad! Tu jau esi dabūjusi viņas vārdu. Mazs puika būdams, tur augšā bieži ciemojos. Ar veco Štengeļa māti un Buci spēlējām dažādas kāršu spēles, sāku arī vingrināties zolitē. Tur klausījāmies Lūciju Garūtu, kas atskaņoja pati savus darbus; sapazinots ar operniekiem, kas viesojās Mildas mājās.

Lazaretēs iela ir īsa un klusa, bet tur daudz kas piedzīvots. Tur likti pamati daudzām zināšanām, iepazītas dažādas lietas un cilvēki. Mēs nonākam Elizabetes ielā, kur ļaužu vairāk. Svešādas sejas, bieži redz vīrus uniformās.

— *Krievu kaŗavīri iet,
„Varen plašo zemi” dzied.*

— Kas tas bija?

— Tas tāds padomju latviešu dzejnieka Jāzepa Osmaņa pantiņš. Diezgan piemērots.

— Bet viņi jau nedzied.

— Pašlaik ne. Citreiz bariņā droši vien dzied arī.

— Kā tētiņš visas tādas dumibas var atcerēties?

— Kas vainas pantiņiem. Tie dažkārt palīdz īsi izteikties.

Elizabetes un Valdemāra ielas stūrī tagad izskatās savādāk. Pretī bijušai Kaŗa ministrijas ēkai izplešas apdēstīts laukums. Agrāk te atradās kāda visai iecienīta konditoreja. Vecmāmiņa skaidro, kā tas noticis. Esot dedzis. Nu jā, bija jau arī tikai koka celtnē. Šķērsojam Elizabetes ielu, lai turpinātu ceļu uz veco skolu. Šai stūrī

iepreti Esplanādei (Komunāru laukumam) bija laikrakstu un papīrosu kiosks. Tēvs pazina tā īpašnieku un bija man stāstījis, ka tas esot brīvības cīņu dalībnieks. Invalīds. Es vienmēr ar lielu bijību skatījos uz šo gaŗa auguma vīru, kas drusku kliboja. Ne par velti bija lasīti „Daugavas Sargi” un teātrī skatīta Raiņa „Daugava”. Kioska tur vairs nav. Vispār nav vairs veco, raksturīgo koka kiosku. Tie paglābuŗies tikai Aleksandra Čuka dzejā un Niklava Strunkes ilustrācijās. Ir jauni, modernāki padomju kioski, kuŗos izceļas centrālās padomju preses izdevumi. Tie it kā nomāc republikāniskos laikrakstus un žurnālus. Var jau būt, ka tas tā liekas tikai iebraucējam, kas vispirms skatās pēc latviskā iespīestā vārda.

Māte bija izteikusi baŗas, ka pēc ilgajiem ārzemēs pavadītajiem gadiem Rīga man likŗoties maza un pelēka. Šādas baŗas nevietā. Āpstaigājot Rīgas centrālo daļu, man tā neliekas ne maza, ne pelēka. Ār savu izveidojumu, savām tīrajām ielām un plaŗajiem apstādījumiem šī Rīga ir joprojām pievilcīga, acij patīkama. Var manīt, ka to cenŗas uzturēt kārtībā. Nevar arī teikt, ka ļaudis būtu noplukuŗi, vai ka tie apgēŗba ziņā stipri atšķīrtos no rietumniekiem. Taču visumā nemodernāks paskats. Mēs tos vērojam un cenŗamies saklausīt, kādā valodā tie runā. Tāds nu reiz ir „sveŗatnes latvietis”. Atbraucis Rīgā, viņŗ par visu vairāk ilgojas dzirdēt savas mātes valodas skaņas. Tomēr ne jau visi pretimnācēji sarunājas, vai arī runā tā, ka to nevar sadzirdēt. Guna ir vēŗīga, bet tikai retumis tā man piebīkŗta, lai piezīmētu:

— Tagad bija pareizā valodā!

Sasniedzam bijuŗo Rīgas pilsētas 2. ģīmnaziju un apstājamies. Tagad tur uzrakŗts: *Rīgas Skreijas un Bankoviŗa 2. vidusskola*. Maldis Skreija un Dŗems Bankoviŗs ir bijuŗi šīs ģīmnazijas skolnieki, iestājuŗies komjau-natnē, kaŗa laikā darbojuŗies pagrīdē un 1944. gadā gājuŗi bojā. Skola tad nu arī nosaukta viņu vārdā. Mācības tur notiek latvieŗu un krievu plūsmās. Tas viss jau gan man agrāk zināms, sekojot padomju presei un literā-

U. Ģermanis pie Rīgas Skreijas un Bankoviča 2. vidusskolas
(agr. Rīgas pilsētas 2. ģimn.) 1966. g. 13. augustā

tūrai. Es nostājos pie ieejas blakus plāksnei ar skolas nosaukumu latviešu valodā un lūdzu, lai Guna mani nofotografē. Šī nelielā plāksne šā vai tā ir interesanta vēstures liecība par to, kas noticis nesenā pagātnē. Tāpēc!

Es nekad neesmu jūsmojis par saviem skolas gadiem. Ne par pamatskolu, ne par ģimnaziju. Skola nozīmēja jau vispirms brīvības ierobežojumu. Es tam pakļāvos, jo no tā izbēgt nebija iespējams. Visiem bērniem bija jāiet skolā, vismaz pamatskolā. Nevaru teikt, ka mācības man sagādāja kādas grūtības. Jau savā valā dzīvojot, biju tēva vadībā iemācījies lasīt, rakstīt, rēķināt un pus-

līdz pieklājīgi un dobiski nodeklamēt vienu otru dzejoli. Jau agri man bija iedzīta bijāšana un respekts pret latviešu valodu, kas bija mana tēva galvenais darba rīks. To viņš pats centās izkopt un necieta, ja citi to kropļoja. Es drīz vien sapratu, ka ir vairāki valodas paveidi: žargons, ko puikas lietoja sētā un uz ielas, sabojāta, nepareiza valoda, ko runāja nemācītie lielie cilvēki vai dažādi puskoka lēcēji, un laba, pareiza latviešu valoda, ko neprast bija briesmīgs kauns un negods. To visu es biju licis aiz auss, jo šai ziņā tēvs neprata jokus. Ik dienas varēju vērot, cik rūpīgi un neatlaidīgi viņš strādāja gar savām lomām, kā tika noslipēta katra frāze, katrs vārds, kas tam bija sakāms. „Visklusākais aktiera čuksts ir skaidri jādzird zāles pēdējā rindā,” tēvs mēdza paskaidrot. Bet arī ikdienas sarunās bija jāizsakās „gaiši un skaidri”. Viņš ņēma mani līdz uz ģenerālmēģinājumiem, pārrunāja ar mani lugu saturu un pastāstīja vienkārši un saprotami par to autoriem. Tā pirmskolas gados man radās priekšstats, ka latviešiem skatuves literatūrā ir divi milži — Rūdolfs Blaumanis un Jānis Rainis. Bet lai šo rakstnieku galvenie varoņi īsti un pilnīgi spētu atdzīvoties uz skatuves, tad bija vajadzīgs mans tēvs. Par laimi tas tā arī bija. Tas nevienam nebija jāpierāda. To es pats redzēju un dzirdēju. Arī par lasāmvielu mazajam Uldiņam tika gādāts. Iekams bija jāēd cilpot uz skolu, biju paguvis palasīties Jaunsudrabiņa „Baltajā grāmatā”, zināju vienu otru Birznieka-Upīša, Brigaderes un Poruka tēlojumu vai stāstu, Skalbes pasakas, Āspazijas, Raiņa un Plūdoņa bērnu dzejoļus. Manām vajadzībām abonēja „Jaunības tekas” un pirka A. Freinata izdotos tulkojumus — Džeku Londonu u.c. Pašam nemanot, man bija radušās zināmas literāras pretenzijas. Ar nožēlu es skatījos uz puikām, kas pirka un lasīja seriju burtņiņus par Franka Allana un Old Vaverli piedzīvojumiem. Tikai pēc daudziem gadiem es atklāju tamlīdzīgu publikāciju humoristisko vērtību, bet tad tās bija jāmeklē antikvāriātos. Snobisms atriebjas. Lai nu kā, studijām pamatskolā biju vairāk nekā pietiekami sagatavots. Arī pret skolotājiem man nebija nekā ko

iebilst. Rīgas pilsētas 23. pamatskolā bija krietni aroda
pratēji, kā, piemēram, Turjāna kundze latviešu valodā
un ģeografijā, Eiduks rēķināšanā un Miķelsona jaun-
kundze vēsturē, kuŗu mēs puikas apbrīnojām viņas
cēlās gaitas un augsto krūšu dēļ. Bet man nepatika
kollektīvs, kuŗā biju iespiests, kur nebija izvēles un no
kuŗa nevarēja izbēgt. Tam nebija nekādas līdzības ar
sētas kollektīvu, kas bija dabiski izveidojies, kam bija
stingri reģionāli pamati, savs stils un žargons, kam bija
sava jēga arī dauzonībā. Klase bija konglomerāts, da-
žādu stilu un žargonu sajaukums, kur mazāk spējīgie
skauda un traucēja tos, kam veicās labāk. Es nekad
neesmu varējis iejusties šajā sabiedrībā, kas man vien-
mēr likusies pārāk neaptēsta, bezgaumīga — es tagad
teiktu — antiintellektuāla. Man derdzās blaurīgie un
dauzonīgie neveiksmnieki, viņu mulķīgie izlēcieni un
joki, kuŗos nebija nekādas asprātības. Viņi, protams,
tāpat neieredzēja mani. Ģimnazijā stāvoklis šai ziņā bija
labāks, bet ne tāds, lai to atcerētos ar prieku un sajūsmu.
Īsti labi es sāku justies tikai tad, kad nokļuvu universi-
tātē, kur bija izvēle un brīvība un līdz ar to pavisam
cita gaisotne. Tas, kas mani tomēr neglābjami saista
ar ģimnaziju, ir skolotāji, vairumā ļoti interesanti cil-
vēki, kuŗus laikam nevarēšu aizmirst līdz pat kapa malai.
Impulsīvais E. Nagobads gan nebija erudīts vēsturnieks,
bet savās labākajās stundās viņš prata ierosināt un
aizraut. Tādos brīžos tas nebija vairs tikai krietns paida-
gogs, bet vērienīgs mākslinieks. Matēmatiķis Ārturs Nā-
gels mūs tā iztirdīja, izāzēja un norūdīja, ka vēlāk bez
jebkādas drebēšanas varējām stāties jebkuŗa profesora
priekšā. Kas to sutu bija izbaudījis un izturējis, tas vairs
neraustījās. Anna Bērzkalne bija sausa un sikumaina,
bet viņa mūs neatlaidīgi didīja latviešu valodā, tāpat kā
E. Gulbis (rakstnieks Ardenss) bez smaida un žēlastības
iepaukoja mums latīņu gramatiku un vokābuļus. Kad
vēlāk viņa vietā nāca pielaidīgais un vārais rakstnieks
E. Mēklers, tad daudz kas pajuka, bet pamati tomēr
bija ielikti. Un vēl tagad man reizēm ausīs skan angļu

Vecmāmiņa un Guna pie Akadēmiskā Drāmas (Nacionālā) teātra Rīgā 1966. g. 13. augustā

valodas skolotājas E. Turkinas mierīgā, ironiskā balss: „Nomierinieties, Ģerman!” — kad es, pēdējā solā sēdēdams, biju izperinājis kādu komentāru un mēģināju to palaist tālāk. Viņa prata ar mums apieties. Ar vairākiem skolas biedriem man nodibinājās visai draudzīgas attiecības, bet tas notika galvenokārt pēc ģimnazijas beigšanas. Tagad tie izsvaidīti pa dažādiem kontinentiem.

— Tētiņš tāds domīgs.

— Būšu laikam domātājs. Nāc, pametīsim acis skolas pagalmā!

Mēs izejam caur nelielajiem dzelzs vārtiņiem un aizstaigājam līdz kanāļa malai, kur kādreiz stāvēja skolas laiva. Tādas tur vairs nav. Pats kanālis tā aizaudzis un pieglumējis, ka to grūti pazīt. Nekāda iršanās pa tādu nevar būt. (Vēlāk lasiju padomju presē, ka tiek plānots to tīrīt). Laikam grūti iedomāties kaut ko pamestāku un tuksnešaināku nekā lielu skolas pagalmu vasaras brīv-

laikā. Turklāt vēl sastingušā kanāļa malā. Šeit nav ko kavēties.

Kopā ar vecmāmiņu paejam tos nedaudzos soļus līdz Nacionālajam (Akadēmiskajam drāmas) teātrim. Guna zina, ka tur reiz pasludināja Latvijas valsti.

— Un te spēlēja vectēvs?

— Spēlēja ilgus gadus. Viņš bija arī viens no Nacionālā teātra dibinātājiem. Atklāšanas izrādē tēloja Edgaru Blaumaņa lugu „Uguni”.

Un tai brīdī man nāk prātā, ka parīt paies tieši gads kopš viņa nāves. Bet kāpēc runāt par skumjām lietām. Es nofotografēju Gunu un vecmāmiņu pie teātra ieejas. Laika nav daudz. Tagad atpakaļ līdz Raiņa bulvārim un tad Brīvības pieminekļa virzienā. Vecmāmiņa skaidro, ka pareizticīgo katedrālē ierīkots planetārijs.

— Mēs to zinām.

— Nu jā, jūs jau lasāt tās mūsu avīzes.

Āpstādījumos iepretī piemineklim ir gaŗi soli, un mēs apsēžamies atvilkst elpu. Gaŗām plūst svešādi ļaudis. Gandrīz visiem nopietnas vai padrūmas sejas.

— Vajaŗ atraisīties!

— Kas to saka?

— Ja nemaldos, dzejnieks Imants Ziedonis.

— Padomju cilvēks laikam nevar tā tik vienkārši atraisīties.

— Tā ir, Gunī. Viņam vienmēr nopietni uzdevumi. Tam pastāvīgi jācīnās. Jācīnās par sēju, jācīnās par raŗas novākšanu, par plāna izpildi, jācīnās par partijas pēdējā kongresa lēmumu īstenošanu un augstāku darba roŗību, jācīnās pret brāķi, pret ŷūpību un huliganismu, jācīnās pret burŗuāŗisko propagandu un kaitīgām kapitālisma paliekām cilvēku apziņā, jācīnās vienmēr un visur bez gala un malas.

— Par partiju varenāko!

— Nu, tad — droŗi uz priekŗu, pa kreisi, kritisim ciņā par to! — es sakustos uz ieŗanu.

— Ak tu mūŗs, kas par runāšanu! Un tam bērnam arī samācījies nezīn ko, — nopūŗas vecmāmiņa.

— Bērns ir izglītots un apzinīgs.

*Guna un vecmāmiņa pie Brīvības pieminekļa Rīgā 1966. g.
13. augustā*

Guna ieķēras vecmāmiņai elkonī un smeļ.

— Kādu tēvs audzinājis, tāda es iznākusi.

Ceļamies un ejam apskatīt sarkanā granītā izkalto Raini. Esplanāde pārvērsta glītos apstādījumos. Kas ir, tas ir. Rainis atrodas vairāk uz Valdemāra ielas pusi, apmēram tur, kur savā laikā bija universitātes slidotava. Tas ir masīvs piemineklis. Dzejnieks, šķiet, skatās uz Brīvības pieminekļa zvaigznēm. Vismaz man tā liekas. Viņš taču šis zvaigznes pats tik iejutīgi apdziedājis.

Mēs aplūkojam sēdošo Raini no vairākām pusēm. Kaut kas tēlā liekas par smagu. Vecmāmiņa domā, ka tas ir kāju izveidojums. Varbūt viņai taisnība. Labi tomēr, ka šis piemineklis beidzot uzcelts. Šeit nav ielu burzmas un būtu patikami pakavēties ilgāk, bet mums priekšā vēl ciemošanās.

Noteiktā laikā Raimonds ar savu auto ir klāt. Ceļš nav tāls, jo viņš dzīvo Stabu (Fr. Engelsa) ielā. Mēs braucam. Padomju cilvēkam nemaz nav tik viegli tikt pie auto, un es apjautājos:

— Cik tev īsti sanāk mēnesī?

— Ar virsstundām kopā ap pusotra simta. Bet arī sieva strādā. Viņa, kā tu zini, ir skolotāja. Tad jau šo to var atļauties.

— Sovjetologi tevi iedalītu padomju vidussķīrā.

— Sovjetologi! Āk, tu velns, kas par vārdul! Bet es arī pamatīgi dabūnu norauties.

Raimonds jau jaunajos gados bija apdāvināts un izveicīgs fotogrāfs. Šo darbu viņš strādā arī tagad. Nav šaubu, ka viņš ir iecienīts. Daudzi latviešu mākslinieki izmantojot viņa pakalpojumus.

Drīz esam galā. Mājas pagalmā tam ir neliela garāža. Dzīvokli viņš dala ar brāļa ģimeni. Arī tas nav slikti. Ieejot Raimonda istabā, mani pārsteidz lielais gleznu klāsts. Tur ir Padega, Liberta, Svempa, Kalnrozes un vairāku citu latviešu gleznotāju darbi.

— Nu klausies, biedri, te jau kā mūzejā!

Es saprotu, ka viņš vēlējās, lai es atbraucu apskatīties. Ir jau arī ko skatīties. Raimonds smaida.

— Tas ir mans lielais hobijs. Tajā tiek ieguldīts viss, ko varu atļacināt.

— Kur tu rāvi to lielo Padegu?

— Tas viņa diplomdarbs „Ostā”. Nopirku par trīssimt piecdesmit rubļiem. Nomaksāju pa daļām.

Sapazistos ar mājiniekiem. Mans draugs precējies pēc kara. Inteliģenta, patikama sieviete, krietni vien jaunāka par viņu. Latvijā liels sieviešu pārsvars. Un man jādodomā par mūsu kanakiem ārzemēs, kas pamazām nodeldē savu vīra spēku pa dažādām kneipēm, kamēr šeit tautas druva paliek atmatā. Nejēdzīgi un baigi. Neizlabojami. Bet šovakar nav īstais laiks nodoties drūmām pārdomām. Nekas ar to nebūs panākts.

Sēžamies pie galda drusku iekost un sākam triekt par seno dienu kopīgajām palaidnībām un negadījumiem. Tādu nav trūcis. Mums abiem arī savā ziņā ko-

pīga izcelsme — libiešu asiņu piejaukums. Man mazāk, Raimondam vairāk. Viņa māte vēl pratusi libiski, pats viņš zin dažu labu libiešu nosaukumu lietām un izdarībām. Rados tam bijušas tādas interesantas vecenes kā Ambraku Lize un Treilibu Kača. Vecais libietis! Mēs iesilstam, smejamies un mēļojam, it kā divdesmit atšķirtības gadu nemaz vairs nebūtu mūsu starpā. Priecājamies, ka neviens no mums nav pārāk daudz pārmaiņijies arī izskatā. Vecāki jau nu esam, bet ne tik briesmīgi, ka jāprasa: vai tas tiešām tu? Raimondam tie paši gaiši brūnie, vilņainie mati, maigā seja. Drusku pilnīgāks kļuvis, tas viss. Esam vienos gados un mūs abus pašās kaŗa beigās nomobilizēja. Raimonds palika Kurzemes ielenkumā, bet izķepurojās no tās nelaimes ar puslīdz veselu ādu. Nav ne deportēts, ne sodīts. Nolauzis gan diezgan smagi kādu laiku gūstekņu nometnē, bet tad atlaists mājās. Tūlīt arī sācis strādāt savā arodā.

Raimonds neapmierināts, ka es jau rīt braucu prom. Viņš gribētu ar mani pastaigāt pa Rīgu, parādīt savu darba vietu un mani nofotografēt. Solos atbraukt. Triecot nemaz nemanām, ka pienākusi pusnakts. Ir iemestas dažas glāzītes sīvā, un tāpēc nolemjam, ka viņa auto jāatstāj garāžā. Raimonds palīdz uz ielas noķert taksīti, un tas mani aizrauj mājās. Vecmāmiņa nogulda mani un Gunu savā istabā, bet pati pārnakšņos blakus telpā. Mēs aizmiegam kā nosisti.

5. MILDAS MUIŽĀ UN VECDUBULTOS

Vecmāmiņa mūs modina. Ir svētdienas rīts, un pulkstenis rāda pāri astoņiem.

— Esat gan jūs man gulētāji! Un es baidījos, ka neierastā vietā būs pagrūti ar miegu. Bet nu gan jāceļas, ja gribat visu pagūt.

Raušos ārā no mīgas pirmais, jo man jōskujas. Ap-taustu savu nelabo žokli. Liekas, ka pagaidām briesmas

nedraud. Vannas istabā sakrātas ūdens rezerves, jo pa dienu augšējie stāvi bieži vien ir sausā. Bet kad sāk tecēt, tad virtuvē tek vienā laidā, jo krāns izdilis. Lai ūdens plīkšķēšana naktī netraucētu, vecmāmiņai ir sava novatoriska metode — pie krāna piestiprina gaļu lupatu, kas absorbē troksni. Bojājums jau sen pieteikts nama pārvaldē, bet uz labošanu līdz šim velti gaidīts. Bojātu krānu pilsētā ir tūkstošiem un par tiem raksta arī laikrakstos. Nav neiespējams, ka ūdens Rīgai pietiktu, ja izdotos izlabot tos daudzos krānus, pa kuņiem nelietīgi aizplūst veselās straumes. Agrāk lieta bija vienkārša. Ja krāns sāka pilēt, uznāca sētnieks ar „stellējamo otslēgu” un izdarīja, kas vajadzīgs. Tagad labošanas darbi centralizēti un racionalizēti, un krāni tek, ka blikšķ vien. Tā aizplūst tautas manta.

Nekāda brokastošana nenotiek, jo ēdisim pie Mildas. Es apjautājos, kā Gunai vakar vakarā paticis Mežaparkā. Esot jau varena muiža.

— Gan jau tante Milda tētiņam visu izrādīs.

Braucam vispirms ar trolejbusu un pēc tam ar ielu dzelzceļu. Pēdējā daudz ļaužu. Alisei un vecmāmiņai daži jaunāki cilvēki atdod savas sēdvietas. Kāds vīrs vidējos gados, kas stāv man blakus, piezīmē:

— Jums tūlīt izkritis.

Pirmā brīdī nesaprotu, kas man izkritis, bet tad pamanu, ka no svārku atloka izlīdusi neliela metalla adata ar zviedru tūristu biroja emblēmu. Es izvelku to pavisam un sniedzu nepazīstamajam tautietim.

— Lūdzu, ņemiet. Atmiņai no Zviedrijas latviešiem.

Viņš paņem, un mēs drīz kāpjam laukā. Alisei grūti ar iekāpšanu un izkāpšanu, un man nākas to stingri balstīt. Bet viņa grib turēt mums līdz. No pietātnes nav vairs tālu līdz Ligatnes ielai, kur atrodas Mildas rezidence.

Tā ir krietna divstāvu ēka ar cementa apmetumu, kuŗā viņa ieguldījusi ne vien daudzu gadu operā un konservātorijā pelnītu algu, bet arī agrākos laikos iekrātas vērtības. Viens mājas gals izirēts kādai latviešu

Mildas muižā 1966. g. 14. augustā. Uldis Ģermanis un Milda Brechmane-Štengele

ģimenei, bet pārējais ir viņas pašas rīcībā. Mājas iekšpusē vēl daži sikāki būvdarbi nav nobeigti, bet tas vispārējo iespaidu daudz netraucē. Sajūta ir tāda, ka esi ienācis Mildas Brechmanes-Štengeles mūzejā. Pie sienām viņas attēli dažādajās lomās, viņas portreti, plauktos glīti iesietas operu partitūras, visās malās daudz suvenīru, balvu un mākslas priekšmetu, no kuriem liela daļa pārvesti no ārzemēm. Saglabāta arī daļa agrākās dzīvokļa iekārtas, kurā ietilpst vairāki milzīgi spoguļi sarkankoka logātos. Vāzēs ziedi un traukos augļi no mājas lielā dārza. Tas ir rūpīgi kopts un nožogots no ār pasaules ar kokiem un krūmiem.

Šeit ir pilnīgi atsevišķa valstība, it kā ārpus laika un telpas. Lielas, vitālas un egocentriskas mākslinieces īpatnējā pasaule, kas atspoguļo viņas talantu un darba gaitas. Lielā Milda jeb Lauva, kā es viņu dēvēju! Ār

ieciertīgu sīkstumu viņa ir cēlusi šo savu mūzeju, kurā tā pati ir dzīvs eksponāts. Šeit nejūt nekā no padomju ikdienas un sīkajām ļaužu rūpēm. Viņa var teikt par sevi kā Veronikas Strēlertes faraons:

*Vajātas balsis gaužas:
Kur mūsu dzivem balsts?
Pie manis tās neielaužas —
Pats esmu valdnieks un valsts.*

Tomēr gluži pareizi tas nebūtu. Viņa nedzīvo tikai atmiņās un nošķirtībā. Milda joprojām seko mākslas dzīvei, iet uz visām operas un teātru izrādēm, uz koncertiem un arī filmām. Reizēm pati uzstājas kādā jubilejas sarīkojumā vai piemiņas vakarā. Bet tas tai pārāk maz. Viņa vēl arvien ir nemiera un trauksmes pilna. Drīz tai būs septiņdesmit trīs gadi, un cits būtu mierā ar to, ka saņem krietnu pensiju (t.s. personālo pensiju), bet ne jau viņa. Milda neapšaubāmi vēl labprāt darbotos plašā stilā. Enerģijas tai bez jēgas. Esmu mudinājis to uzrakstīt atmiņas. Es zinu, ka viņa var rakstīt, un tai ir savs īpats stils — ass, atjautīgs un tiešs. Par to liecina viņas vēstules. Esmu pārliecināts, ka viņa būtu varējusi kļūt ievērojama rakstniece, ja tikai būtu nolēmusi par tādu tapt. Bet viņa izvēlējās būt operas primadonna. Lai tur lūzt vai plīst! Un no sava alta viņa uztrenēja tādu soprānu, ka bija ko pabrīnīties. Un vispār — vajadzīgs kaut ko iemācīties, papildināt, uzlabot? Dodiet šurp! Viņa neliksies ātrāk mierā, iekams tas nebūs paveikts, un tad viņa parādīs, kā tās lietas pareizi jādara. Milda necieš gaudulību un vārgulību, necieš nevarēšanu un tūlāšanos, nicina drebelību un plēgurību. The show must go on! Tos liķus vāciet nost! Viņa ir neiecietīga un skarba, bieži vien pārsteidzīga un nesavaldīga. Tā var būt naīva kā bērns, bet arī tik pat nežēlīga kā bērns, kas pati neapzinās, ko viņa dara. Tāpēc daudzreiz viņas cilvēkos, tiek apkrāpta un izmantota. Bet viņu nevar ne satriekt, ne salauzt.

1945. gadā Mildu apcietināja un notiesāja uz septiņiem gadiem izsūtījumā it kā par pretpadomju darbību.

Mildas muižā uz lieveņa 1966. g. 14. augustā. Guna un Milda Brechmane-Štengele

Ar A. Kirchenšteina gādību un Kaļiņina rīkojumu sodu tomēr atcēla. Bet gandrīz pusgadu tā dabūja nosēdēt cietumā. Man par to stāstījuši citi ļaudis. Viņa pati to nepiemin. Nekas neliecina, ka tā būtu kaut vai par mata tiesu mainījusies, kļuvusi rezignētāka, pielaidīgāka. To viņa laikam nemaz nevar. Tūkstošiem un tūkstošiem ļaužu viņa ir žilbinājusi ar savu mākslu, bet, tai tuvojoties, dažs labs ir apdedzinājis spārnus. Viņu vislabāk ir apbrīnot un baudīt no zināma attāluma. Daudzus draugus un cienītājus, kā arī dažu labu tuvinieku viņa ir sāpinājusi un atgrūdusi, bet pati no tā cietusi un jutusies aizkarta. Divainā kārtā es esmu viens no tiem nedaudzajiem, kas ar Mildu varējuši samērā labi satikt. Vecmāmiņa to izskaidro apmēram tā: „Viņa zina, ka tu nepadosies.” Taču tik vienkārši tas nav. Milda arī zina, ka es viņu respektēju un cienīju, kad tā atrodas savā medību apgaitā. Un tad vēl — es esmu vienīgā Brechmaņu dzim-

Milda Brechmane-Štengele 1966. g. 14. augustā

tas vīriešu atvase. Man šķiet, ka arī tas atvieglo mūsu saprašanos. Vai Mildai būs pacietības sacerēt savas atmiņas? Šī nodarbošanās viņai ir tā kā par rāmu un klusu. Bet nevienam citam nav iespējams uzrakstīt šo gluži fantastisko stāstu, kā kādā Rīgas metallstrādnieka pastarīte kļuva starptautiski pazīstama operas zvaigzne, vienmēr paliekot dziļi uzticīga savai tautai un tās kultūrai.

Daudz kas šai jaunajā mājā man ir pazīstams no veciem laikiem — grāmatas, gleznas, fotoattēli, dažādas lietas un mākslas priekšmeti. Grūti iedomāties, ka tik ilgi būts prom. Mēs izejam uz terases, kuŗas priekšā izplešas dārzs visā briedīgajā vasaras kuplumā.

— Biedrene, jūs dzīvojat kultūrāli.

— Bet tev vajadzēja redzēt, kā te ir ticis strādāts. Kā te dēstīts, rakts rušināts un ravēts.

— Tikai retam buržujam Zviedrijā būs tādc muiža.

— Nu tad brauc šurp! Kādu istabu tu gribi? Dzīvo pie manis, raksti, pēti, kas tev tik. Varēsi arī man palīdzēt uzrakstīt atmiņas.

— To nevar. Man bailes, ka tad tu man liksi vergot tavā dārzā.

— Padomā kāds slīpķis! Un es, nabaga sieviete, lai raujos klupdama krizdama.

— Tie ir tavi budziskie instinkti. Atavisms.

— Muldētājs! Vai tu neredzi, kas par daiļumu. Es te varu sēdēt stundām un dienām, priecāties par ziediem, par visu to dabas jaukumu un klusumu, kas man te visapkārt. Man nav nekur jābrauc, nav jāvazājas pa pilniem vilcieniem un putekļiem. Tu vēl neproti novērtēt skaistumu dabā. Pagaidi, kad kļūsi vecāks, tad sapratīsi.

— Man laikam gan nekad nebūs tāda dārza. Ja kaut kas uz to pusi sanāktu, tad tur būtu īsti džungļi. Tai ziņā esmu tēvā atsities: pret iejaukšanos dabas procesā. Lai aug, kā Dieviņš sējis!

— Dieviņš tev vis neiesētu tādas rozes, tādus augļu kokus un ogulājus. Nāciet abi ar Gunu! Es jums ļaušu noplūkt ābolus tieši no manām ābelēm.

Tādu laipnību nevar atraidīt. Mēs izstaigājam dārzu, noplūcam ābolus un pēc tam no gaŗām, veclaicīgām glāzēm iedzeŗam malku vīna. Milda pati ir labā omā, un mūsu mazās sabiedrības noskaņojums ir gaiŗš un svētdienīgs. Es klusu jautāju Gunai:

— Vai viņa ir tāda, kā tev stāstīts Stokholmā?

— Nav ko runāt. Primadonna absoluta.

Milda ir kļājusī gaumīgu un bagātīgu brokastu galdu. Ja viņa grib, tad tā ir lieliska namamāte un patikama tēŗzētāja. Mēs labi saspēlējamies, neskaŗam smagas temas un baudām mūsu tikŗšanos. Esam atraisījuŗies.

Taŗu laiks domāt par Rīgas Jūrmalu, jo pulkstenis tuvojas divpadsmitiem. Vecmāmiņa mūs pavadis, bet Milda vēlāk ar Ālīsi dosies uz mūsmājām, kur mēs, atgrieŗoties no izbrauciena, visi kopā pusdienosim. Samēŗā ātri izdodas pa tālruni izsaukt taksīti.

— Biedri, nu celieties kājās! Mēs laiŗam uz Vecdubul-tiem. Uz centrālkomiteju.

— Uz centrālkomiteju?

— Es tev, Gunī, vēlāk izskaidroŗu.

— Ai, kā Riekstiņa kundze priecāsies tevi, dēls, redzēt!

— Es tāpat.

Šoferis ir latvietis. Piedāvāju tam cigareti un pastāstu, ka esam no Zviedrijas. Lai viņš pa ceļam Guncī šo to parāda, kas ievēribas vērts.

— Jā, — viņš saka, — pie mums jau daudz kas atjaunots pēc kara. Daudz uzcelts no jauna.

Mūsu vedējs tad arī norāda uz dažādām pārmaiņām Rīgas sejā. Dažreiz tas it kā atvainojas, ka varbūt neesot izdevies tik labi kā vajadzētu. Braucot gaŗām kādai padomju laikā celtai skolai, viņš piezīmē:

— Jūs jau redzat tās plaisas. Mums vēl celtniecība reizēm klibo. Tāpat ar māju uzturēšanu kārtībā. Mājai vajadzīgs saimnieks.

— Par to jau daudz raksta arī jūsu laikraksti.

— Jūs saņemat mūsu avīzes?

— Jā, bez grūtībām.

— Nu jā, tad jau jums tās lietas nav svešas.

Kad esam izbraukuši caur Pārdaugavas mazo namiņu un dārziņu kvartālu, šoferis norāda uz kādu pieminekli ceļa labajā pusē.

— Tas — brīvības cīnītājiem.

Pagūstu saskatīt uzrakstu, kas liecina, ka piemineklis celts 6. Rīgas kājnieku pulka kaŗavīriem, kas krituši 1919. gada cīņās. Tātad kaujās pret Bermontu. Padomju vara to atstājusi neskartu. Cīņa pret Bermontu un fon der Golcu arī no padomju viedokļa bija taisnīga cīņa. Pret reakciju.

Jūrmalas šoseja ir labā kārtībā. Braucēju šai laikā nav daudz, un mēs ātri sasniedzam Dubultus. Iepretim dzelzceļa stacijai griežam uz jūras pusi. Braucam pa bijušo Baznīcas ielu gar Dubultu baznīcu, kur tagad ierīkots kāds mūzejs. Daŗus gadus pirms kara manu klases biedru Brūno Potovski („Potiņu”) tur salaulāja ar ārstu Oskara Vaca meitu Ingeborgu. Rūdolfs Bērziņš ērģeļu pavadījumā dziedāja „Tā debess izteic...” Īsti burŗuŗiskas kāzas ar lielu izēŗanos un izdzerēŗanos. Un resnais

Rūdis tajās mīlojās pāris dienas no vietas. Mielasta sākumā viņš vēl noplēsa „Tev pieder mana sirds“, bet vēlāk nodevās tikai vēdera pildišanai. Cienastu tas bija godīgi nopelnījis. Bieži viņš ciemojās Vaca vasarnīcā Dubultos, lai kopā ar filistriem un studentiem sistu trumpas un patērētu daktera franču konjaku. Vacs bija speciālists sieviešu kaitēs un varbūt tieši tāpēc brīvajā laikā vēlējās pēc iespējas uzturēties vīriešu sabiedrībā. Ja tam zolitē gadījās „piepirkt“ nelāga kārtis, tad parastie komentāri bija: „Nu jūs, puikas, man, vecai meitai, esat iekutinājuši zem brunčiem“, vai „Ko es, nabaga veca meita, tagad iesākšu?“, vai arī „Tie puikas man atkal ir iečakarējuši“. Bet daktera sieva, kas bija baltvāciete un dažkārt vēroja trumpošanu, strādājot smalkus rokdarbus, tādās reizēs tikai klusu nopūtās un izdvesa: „Aber, Oskar!“ Kad ienāca sarkanā armija, Rūdis pārtrauca savus sakarus ar buržuju aprindām. Saskrējos ar viņu reiz 1940. gada vasarā Dubultu prospektā. Abi bijām pie Oskara āzējušies un trumpas kāvuši, bet tagad omulīgais Rūdis bija ļoti rezervēts. Tāds kā piepūties, briesmīgi nopietns un svarīgs. Apjautājos, ko viņš domā par „tekošo momentu“. „Ieteicu studēt marksismu“, viņš vēsi paskaidroja, „vajag sākt ar Marksa klasisko darbu par kapitālu.“ Vairāk ne vārda. Te tev nu bija „Tā debess izteic“! Es vēl biju diezgan jūtīgs jauns cilvēks, un apaļā Rūda salti oficiālā izturēšanās mani sāpināja, lai gan tai pašā reizē likās visai komiska un mākslota. Zināju jau par viņa revolūcionāro darbību jaunības gados, bet, cik tad bija tādu latviešu, kas toreiz nebija revolūcionāri vai radikāli noskaņoti? Zināju, ka tas jutās atstumts no operas (savu pārmērīgo apmēru dēļ) un gāja uz rautiem padomju sūtniecībā. Taču to tas manuprāt darīja galvenokārt savas gluži fantastiskās negausības dēļ, kas savukārt bija šī apdāvinātā mākslinieka neveiksmju un līdz ar to viņa neapmierinātības cēlonis. Bet vai nu tāpēc tagad, divatā satiekoties, tam bija jātēlo partijas sekretārs. Domāju, ka Rūdim vajadzēja pārdzīvot īstas elles mocības kaŗa gados Padomju Savie-

nībā, kad viņam nebija iespējams apmierināt savu lielāko kaislibu, un viņš izkritās miesās. Tomēr iespējams, ka šī piespiestā gavēšana pāldzināja viņa mūžu. Atgriezies Rīgā, viņš vēlāk palīdzēja dažam labam tautietim. Lai būtu kā būdams, es negribu šo vīru pieminēt ar ļaunu.

Pašā Baznīcas ielas galā pa ļābi smilšu kāpās ir neliela vasarnīca. Mūsu ceļa mērķis. Turpat tuvumā tagad ir izveidots laukums, kur novietot satiksmes līdzekļus. Norunājam, ka šoferis pagaidīs, kamēr izciemojamies, izstaigājam liedagu un Guna nopeldas. Daudz vairāk par stundu šeit kavēties nevaram. Mazā vasarnīca ir ieaugusi krūmu puduros.

— Brīnīšķīgi, — saka Guna. — Pašā krastā!

— Šī nu ir tā centrālkomiteja.

Īsos vārdos izstāstu Gunai, kas par lietu. Mājiņu savā laikā bija cēlis Dubultu zvejnieks Riekstiņš. Kad mēs ap 1938. gadu sākām to irēt vasaras atpūtai, tur saimniekoja zvejnieka atraitne, vecā Riekstiņiete. Pa vasaru viņa kopā ar savu balto Angoras kaķeni Dolliju pārvācās mazā būdīnā, kas bija saslieta uz tā pašā gruntsgabala. Viņai bija dēls un meita pusmūža gadus, abi precējušies. Jaunais Riekstiņš bija tāds kā pārvaldnieks un sētnieks dzelzceļnieku sanatorijā turpat otrpus ielai. Riekstiņietes znots saucās Bija, kalsnējs, slaida auguma vīrs. Strēlnieku laikos ticis ierauts revolūcijas mutūlos, Smoļnijā apsargājis Ļeņinu. Viņš tikai retumis tur parādījās, un man ar to nekad negadījās aprunāties. Bijū dzirdējis, ka Bija audzējis trušus un esot diezgan „sarkans”. Kas to teica, vairs neatceros. Pa vienu ausi iekšā, pa otru ārā. Ar Riekstiņiem un Dolliju mums nodibinājās visai draudzīgas attiecības, un mēs kļuvām viņu pastāvīgie vasaras īrnieki jeb „peldu viesi”. Arī 1940. gada jūnijā, kad Ulmaņa valdība bez pretestības kapitulēja Maskavas ultimāta priekšā, mēs dzīvojām Riekstiņu vasarnīcā. Tad pēkšņi Bija sāka rīkoties un noorganizēja Dubultos no dažām večiņām un pusaudžiem demonstrāciju. Tēvam gadījās to noskatīties. Riekstiņietes znots

Guna Vecdubultu pludmalē 1966. g. 14. augustā

daudz nepindzelējies. Aizvadījis savu demonstrāciju līdz laukumam aiz pilsētas vidusskolas, pacēlis dūri, uzaicinājis nodziedāt „Internacionāli” un tad pavēlējis visiem izklist. Arī savu svaini, Riekstiņietes dēlu, Bija sāka aktivizēt. Tas bija lēnas, pasīvas dabas cilvēks, tomēr pakļāvās radnieka ietekmei. Kad izplatījās ziņa par jaunas valdības sastādīšanu, Riekstiņš sarunā ar tēvu izmeta: „Es domāju, ka Lācītis būtu labs vīrs valdībā.” Tēvs brīnījies, kas tas par Lācīti. „Nu, es domāju, rakstnieks Vilis Lācis,” Riekstiņš paskaidroja. Tās likās savādas iedomas. Lācis taču Ulmaņa režīmā bija dzīvojis kā pa taukiem. Un no kuŗa laika tad tas bija kļuvis par politiķi? Bet, kad izsludināja „tautas valdības” sastāvu, sapratām, ka mums šeit Dubultos darīšanas ar labi informētiem ļaudīm. Drīz vien Bija nāca augstā amatā Rīgas Jūrmalas izpolkomā. Atklīda runas, kā stādoties priekšā partijas otrajam sekretāram Žanīm Spurem, ve-

cajam Ļeņina gvardam, notikusi visai interesanta saruna. Spure: „Biedri Bijā, es jūs diemžēl agrāk neesmu pazinis.” Bijā: „Es jūs arī ne.” Viņa dēls, kas bija vēl pusaudža gadus, kļuva savukārt kāda Jūrmalas kino direktors. Dzīve, tā sakot, gāja strauji uz augšu, un vecā Riekstiņiete staroja. Kad vasarnīcu reiz pārlidoja krievu iznīcinātāji, viņa ilgi tiem noskatījās pakal un piezīmēja: „Ir gan varenas tās mūsu lidmašīnas.” Mēs turpinājām klusu dzīvot Jūrmalā un izvairījāmies pēc iespējas braukt uz Rīgu. Mans spraigais, pašapzinīgais tēvs bija it kā sadūzis, saguris un kļuvis mazrunīgs. Reiz kāds paziņa liedagā apjautājās, kur mēs šovasar esam apmetušies. „Mēs dzīvojam centrālkomitejā,” atbildēja tēvs. Tā radās šis nosaukums. Kad arī es reizēm mēģināju balamutēties, tēvs mani asi pārtrauca: „Pievaldi savu nejauko muti! Tagad nav istais laiks tavām asprātībām.” Es tad lūkoju taisnoties un izskaidroties, bet tiku apsaukts: „Tu, puika, nepazīsti bolševikus. Tu nezini, ko nozīmē padomju vara. Tas, kas notiek tagad, ir tikai sākums.” Tēvs nebija politiķis, bet viņš vienmēr ar interesi sekoja politiskiem notikumiem, viņam bija ass skats un izpratne šajos jautājumos un bez tam liela pieredze no revolūcijas un pilsoņu kara laikiem. Man bija jāapklust bez ierunām. Tēva padomam un stingrajai rokai man lielā mērā jāpateicas par to, ka ar veselu ādu izkūlos caur Staļina un Hitlera laikiem.

Kad drīz vien pamazām sāka darboties čeka un ļaudis sāka čukstēt par apcietināšanām un aizvešanām, vecā Riekstiņiete, kādu dienu garāmejojot, tēvam teica: „Jūs arī aizvedīs.” Es vēl šodien neesmu skaidrībā, vai viņa to sacīja, lai mūs brīdinātu, vai arī aiz kāda grūti saprotama slēpta naida. Tēvs bija lepns, skarbs un nepieķāpīgs savā darbā un mākslā. Bet ārpus šī loka viņš bija ārkārtīgi vienkāršs, draudzīgs un reizēm gluži puiciski nebēdīgs. Tēva bērnība bija pagājusi strādnieku vidē Sarkandaugavā, un visu mūžu viņš sajuta cieņu pret vienkāršā darba darītājiem. Viņš bieži labprāt ap-
runājās ar strādniekiem un zvejniekiem kā ar savējiem un bija ieredzēts visā apkaimē. Riekstiņietes apgalvo-

jums viņu visai pārsteidza. „Kāpēc tad mani?” tēvs izsaucās, „ne man kas pieder, ne es kādu izmantoju. Tad jau drīzāk jums draud aizvešana. Jūs esat grunt-niece un profitējat no sava īpašuma.” Bet vecā sieva tikai neticīgi pakratīja galvu: „Gan jau redzēsit.” Viņas dēls, kas kaut kādā veidā bija iesaistījies jaunā režīma dienestā, kļuva arvien drūmāks un nervozāks. Viņš arī bija sācis slicināt savu nemieru un satraukumu pudelē. Riekstiņietes vedekla bija noskumusi un norūpējusies.

Mūs tomēr nekur neaizveda, un mēs turpinājām dzīvot „centrālkomitejā”. Kad sākās kaŗš ar Hitlera Vāciju, Bijas un Riekstiņš devās pakaļ sakautajām padomju armijas daļām uz Krieviju. Viņi nekad vairs neatgriezās atpakaļ. Mājās palika vecā Riekstiņiete ar vedekli. Kaŗa gados es apprecējos un pēdējās kaŗa vasaras pavadīju Majoros. 1944. gada jūlijā Dubultu „centrālkomitejā” ieradušies divi SD-vīri, lai turpat uz vietas „likvidētu” veco zvejnieka atraitni. Tai brīdī vasarnīcā atradies mans tēvs, kuŗam izdevies abus policistus atrunāt no asinainā nodoma īstenošanas. Tā nu Riekstiņiete piedzīvoja padomju varas atgriešanos, bet viņas dzimta bija gājusi bojā. Dažus gadus vēlāk tā mira, bet viņas vedekla apprecējās otrreiz un pārņēma savā ziņā veco zvejnieka ligzdu Dubultu kāpās. Vecmāmiņa tomēr joprojām turpina to dēvēt par Riekstiņa kundzi.

— Tu redzi, Guna, te ir viela vairākiem romāniem.

— Tiešām. Cik raibi bijuši cilvēku likteņi!

Vecmāmiņa mūs mudina doties uz mazo vasarnīcu. Laiks paguvus apmākties, un jūra pie apvāršņa saplūst kopā ar pelēkajām debesīm. Apkārt žogam un nelielajā dārzā viss ir szaļojis un sakuplojis. Aiz veca ieraduma es veķos kokos un krūmos, vai tur kas nenočabēs un vai no turienes neizlēks baltā Dollija, lai nāktu ar mani apsveicināties. Sentimentālas iedomas. Skaistās, zaļacainās Āngoras kaķenes taču sen vairs nav šai saulē. Daudz kā vairs nav. Un mani soļi kļūst smagi, it kā es ietu pa aizaugušu kapsētu. Dollija, kas bieži sēdēja man blakus uz vasarnīcas kāpnēm, vai iegūlusies man plecā

murrāja savus nebeidzamos stāstus! Dollijai varēja uzticēties. Arī es viņai daudz ko stāstīju, sevišķi ja prāts bija skumīgāks. Tā jau jaunībā kādreiz gadās, kad tik viegli kļūst ievainotam un apvainotam. Mana draudzene bija pacietīga klausītāja un neko neizpauđa citiem. Dollija — tā ir daļa no manas jaunības vasarām Jūrmalā, kurū gaišums ir apmirdzējis visus manus vēlākos ceļus un tekas. Es reiz biju iecerējis tēlojumu virkni, ko es nosaucu par „Dollijas stāstiem”. Sāku arī rakstīt, bet tad nāca citi, šķietami svarīgāki darbi un uzdevumi, un „Dollijas stāsti” apgūlās kaut kur dziļi rakstāmgalda atvilknē. Tai vietā radās grāmatas un raksti, kas izraisīja asas debates un polemiku. Bet kas gan būtu skaities par zaļacainās kaķenes murrāšanu? Un es apsolu pats sev — kādreiz es atgriezīšos atpakaļ pie šīm vasarām. Kādreiz, ja tikai tad nebūs par vēlu.

Riekstiņa kundze ir priecīgi satraukta par mūsu ierašanos. Viņa ved mūs iekšā „savā galā”, jo māja ir pārbūvēta un otrs gals izīrēts vasarniekiem. Tur dzīvojot kāds vecāks, inteliģents krievu pāris. Mums ir daudz ko runāt un atcerēties, bet laika maz. Ir reizē skumji un priecīgi. Man jāizstāsta par tēva pēdējām gaitām Stokholmā un vēl par vienu otru paziņu svešumā. Guna pārgērbjas peldkostīmā, un, kad esam nogāršājuši Riekstiņa kundzes vīnu, dodamies uz jūru. Vecmāmiņa ar mājasmāti paliek kāpās tērzējot, bet mēs ar Gunu steidzamies lejā pludmalē.

Uz Jūrmalu braukdams, es drusku bažījos, vai atmiņā saglabātā aina par tās skaistumu un varenumu izturēs pārbaudi, tiekoties ar īstenību. Vai pēc visa tā, kas skatīts svešzemju krastos, Rīgas Jūrmala neizrādīsies necilāka, pelēkāka un šaurāka, nekā tas man licies, to atstājot? Šeit būtu sevišķi sāpīgi vilties. Manas skaistākās atmiņas tad zaudētu daudz no sava pārlaicīgā spožuma.

Man jāpaskaidro, ka mana dzimta vīriešu līnijā ir cēlusies no jūrmalniekiem, un jūra mūs ir saistījusi un valdzinājusi vairāk par visiem citiem dabas jaukumiem.

Nekādas upes un ezeri, nekādi lauki, meži un kalni nav mūs vilinājuši vai iejūsmojuši. Neviena īsta Ģērmanis neies klejot „pa dzimtenes vai svešzemes ārēm”, pat trakākos sapņos viņš nekad nerāpsies kalnos, bet vienmēr, ja tik iespējams, viņš centīsies nokļūt pie jūras. Kad tas izdodas, viņš kļūst svētlaimīgs. Kāds Siguldas vai Ogres cienītājs reiz tēvam teica: „Kas tad nu te jūrmalā ir? Tik vien kā tā jūra un tās smiltis.” Tēvs paskatījās uz viņu ar tādu kā nožēlošanu un atbildēja: „Jā, bet kas tad vēl vairāk vajadzīgs.” Man bija pieci gadi, kad, ejot tēvam pie rokas, no kādas kāpas virsotnes es pirmo reizi ieraudzīju jūru. Pūta mērens ziemeļu vējš, un spožā jūnija saule apspīdēja neaptveramu ūdens plašumu, pa kuŗu nepārtrauktās virknēs slidēja baltas viļņu muguras. „Tā ir jūra, dēls,” sacīja tēvs, „tas ir Rīgas jūras līcis.” Nekad agrāk es nebiju redzējis kaut ko tik varenu, lielisku un žilbīgu. Es stāvēju kā sastindzis, pilnīgi pārvarēts un aizgrābts no šī skata, kas man uz visiem laikiem iegulās atmiņā. No šīs līdz pat pēdējai kaŗa vasarai es vienmēr esmu pavadījis savas brīvdienas Rīgas Jūrmalā. Es esmu ilgojies pēc tās un sapņojis par to gaŗajās ziemās un dziļi skumis rudenos, kad man tā bija jāatstāj. Nonācis svešumā, es nekad nebeidzu slavēt tās skaistumu, un mani bērni ir dabūjuši par to klausīties visdaŗādākos nostāstus. Un šajos stāstos Jūrmala bijc kļuvusi par gluŗi teiksmainu vietu, kur varēja satikt apbrīnojami interesantus ļaudis, kur norisinājās visjautrākie un visdīvainākie notikumi, kur visus īstos saules brāļus un māsas vienoja viens vienīgs kopīgs kults — bezgalīga jūras, saules un baltā liedaga pielūgsme un daudzīnāšana.

Tāpēc es tagad esmu mazliet nemierīgs un norūpējies.

Nonācis pludmalē, es ļauju skatam no jūras aizkļīst uz Majoru un Dzintaru pusi, kur baltais smilšu krasts pamazām izgaist pelēkā dūmakā, tad — uz kāpu tumšajām priedēm aizmugurē un beidzot — Melluŗu un Asaru virzienā, kur tas plašā lokā aizvijas tālu uz Kurzemes zvejnieku ciemiem. Es varu nomierināties. Nekas nav ticis pārspīlēts.

— Nu, Gunī! — Grandiozi! Un te tētiņš dzīvoja katru vasaru! — Vairāk nekā divdesmit vasaras. — Es saprotu, ka to nevar aizmirst. Es arī nevarētu. — Tu vari iedomāties, kas par slavenu peldvietu te būtu izveidojusies visas Eiropas mērogā, ja dzīve būtu turpinājusies agrākās sliedēs.

— Un tagad?

— Tagad šurp gāžas ļaudis no visas Padomju Savienības. Stāsta, ka latvieši mēģinot tverties Vidzemes jūrmalā, vai braucot pie leišiem uz Palangu.

Mēs izmetam nelielu likumu uz vienu un otru pusi. Nav jau nu gluži bez latviešiem. Trīs pajaunas latvietes sasaucas savā starpā, ka laiks doties mājup. Būšot lietuss. Arī mēs ievērojam, ka situācija kļuvusi pavisam draudīga. Nav ko kavēties, un Guna brien jūrā.

— Es tevi apskaužu.

— Lai nu tētiņš vienreiz paliek malā. Diezgan jau savā laikā te priecājies un plunčājies.

Guna nemēdz tik ātri list ārā no ūdens, un es eju paskatīties, kā turpat netālu spēlē voleju. Tie visi šķiet iebraucēji no brālīgajām republikām. Pūslī viņi dauza visai enerģiski, bet nav organizētības. Arī visa tā ierīce ļoti pavisām iekārtota. Mēs trīsdesmitajos gados to lietu darījām pamatīgāk. Un tad sitāmies arī caurām dienām. Ne velti šeit pludmalē savu pirmo skolu, veiklību un ātrumu ieguva vairāki mūsu labāko vienību volejbolisti, zēni un meitenes. Arī mani Dubultu liedagā „atklāja” Ernests Ķivītis un Jānis Pelūde. Tā es nonācu pie viņiem Latvijas Sporta Biedrībā. Drīz vien mēs kļuvām Latvijas „čempioni” volejbolā, un aizstāvējām šīs pozīcijas vairākus gadus no vietas. Tepat Dubultu liedagā pēdējā pirmskaņa vasarā Kārlis Šleicers mani savervēja pāriešanai uz Universitātes Sportu. Vēlāk arī Pelūde sekoja tais pašs pēdās. Lielākā daļa no maniem sporta draugiem tagad izklīdusi pa dažādām riefumu zemēm. Tie, kas šeit spēlē bumbu, runā citādā valodā.

Sāk krist pirmās lietuss lāses, un ļaudis tecinuss sāk atstāt pludmali. Pēc ilgākas saukšanas arī Guna beidzot

ir laukā no jūras. Kad sasniedzam kāpas, lietus jau gāž straumēm. Sabēgam visi atpakaļ vasarnīcā. Programma ir izpildīta — Guna ir izpeldināta tur, kur viņš vectēvs un tēvs tik daudzreiz briduši jūrā. Laiks atvadīties.

— Jums jābrauc atkal, — saka Riekstiņa kundze. — Jābrauc uz ilgāku laiku. Un sveiciniet, sveiciniet latviešus svešumā!

Tad mēs sēžamies atkal taksīti un drāžam atpakaļ uz Rīgu.

— Cik žēl, dēls, ka tu nevarēji nopeldēties.

— Nežēlo nu mani. Tu redzi, ka es pats nepikstu.

— Tik ciets jau tu nemaz neesi, kā izliecies. Bet labi, jau labi. Neko vairāk neteikšu.

Un lietus līst vienā līšanā.

6. ŠĶIRŠANĀS BARGĀ LAIKĀ

Kad atgriežamies Rīgā, mums atlikušas vairs nepilnas divas stundas laika, jo pulksten 17.00 jābūt ostā.

— Izskrēji tad nu arī kā vilks caur Jelgavu, — žēlojas vecmāmiņa. — Es te nu atkal palieku ar visām tavām grāmatām un pinos kā vista pa pakulām.

— Kad tikšu uz kājām, mēģināšu atbraukt un noformēt to būšanu.

— Tā jau tu man soli. Bet nez kā būs, kad atkal Stokholmā apkrausies ar visādiem darbiem. Es jau redzēju, kā tev tur klājas.

— Liecies taču mierā! Ja Uldis saka, ka viņš atbrauks, tad viņš to izdarīs, — iejaucas krustmāte Alīse.

Vecmāmiņa gan apraujas, bet var redzēt, ka tai grūti norimt. Arī Mildai šķiet, ka nav dabūjusi ar mani pietiekami aprunāties. Es mēģinu tērzēt par citām lietām. Labi, ka man līdz Guna, kas saista mājinieku interesi.

Pusdienas ēdot, jūtu, ka galva kļuvusi smaga un žoklis liek atkal sevi manīt. Bet nu jau arī ciemošanās

būs drīz galā. To brīdi, kas vēl atlicis, izmantoju, lai paraknātos pa grāmatu plauktiem. Izceļu laukā dažas plānas dekadentu dzeju grāmatiņas un reizē ar tām nelielu brošētu izdevumu — „Dievtuŗu Cerokslis jeb teoforu katķisms, sastādījis L.D.S. diŗvadonis Brastiņš, Rīgā, 1932.” Guna ir atcerējusies mūsu sarunu Lazaretē ielā un iedegas:

— To mums vajaga! Katrā ziņā.

— Ņem ciet!

Starp dažādām vēstures grāmatām iējusis J. Heimana 1926. gadā sastādītais „Vadonis pa Rīgas Jūrmalu” ar S. Vidberga vāka zīmējumu. Tituļlapā ieraksts: „Jūrmalas vingrošanas punktu volejbola turnīra uzvarētājam, 1933.” Tās, šķiet, bija pirmās šāda veida sacikstes Jūrmalā. Meiteņu labākajā vienībā toreiz spēlēja slavenā Erna Eltermane. Nepārspējama vairākās sporta nozarēs, pirmšķirīga zolītes spēlētāja. Es vēl biju tikai tāds puikiņš, tikko izšķīlies no ģimnazijas, bet man laimējās sēdēt blakus lielajai zvaigznei sacikšu noslēguma svinībās. Erna iemeta glāzi sīvā, uzdzēra virsū zelteri un teica kautrīgajai Marijai Reizniecei: „Mērij, dari tu man pakaļ, tad tu tālu tiksi!” Mērija vēlāk apprecēja basketbolistu Mālmeisteru, tagadējo Rīgas Politehniskā institūta rektoru. Vai vecmāmiņa neteica, ka Mērija esot likusi mani sveicināt? Ak Kungs, kas par meitenēm toreiz cinījās ar bumbu Jūrmalas saulē un vējā — Erna, trejmeitiņas Reiznieces (Mērija bija vidējā māsa), gaišmatainās māsas Stedlaubes, Austrā Akmeņkalne (Pelūde), Marija Švēde un vēlāk arī toreiz pavisam jauniņā, bet ļoti spējīgā Mirdza Grape (Ozola). Un kur tad vēl daudzas citas cītīgas un enerģiskas uzsitējas. Nē, „Vadoni pa Rīgas Jūrmalu” nevar atstāt plauktā! Tā man salasās tāda neliela grāmatu kaudzīte. Jācer, ka muitnieki būs žēligi. Nekā padomju varai bīstama jau tur nav. Iesviežu to visu savā pustukšajā ceļa somā. Turpat ielieku man dāvētās puķes, ko vecmāmiņa rūpīgi ietinusi vairākos papīros, lai tās varētu aizvest uz Stokholmu. Tad vēl dažas dāvanas Jānim un Mirdzai. Tās paņem Guna savā somā, un esam gatavi atceļam.

Noteiktajā laikā kopā ar visiem mājiniekiem esam Rīgas jūras ostā. Tur mums pievienojas vēl citi draugi un pavadītāji. Kuģis aties tikai pēc kādas stundas. Mēs stāvam bariņā, plāpājam un vēl dažas reizes nofotografējamies. Guna pamanījusi, ka ap mums riņķo kāds jauns cilvēks un centīgi mūs fotografē uz savu roku. Milda tūlīt dodas noskaidrot, kas tas tāds.

— No laikraksta „Dzimtenes Balss”, — jauneklis atbild.

— Tad tik, tētiņ, saturies! Tagad droši vien par mums būs vesela lappuse, — Guna izsaucas.

Taču viņas pareģojums nepiepildījās. Pēc atgriešanās Zviedrijā Guna labu laiku ziņkārīgi šķirstīja katru pie-sūtīto „Dzimtenes Balss” numuru, bet velti. Mūsu attēli tur neparādījās. Ne jau visu publicē, ko fotografē.

Pirms dodamies uz bagāžas kontroli, kāds pavadītājs iespiež man rokā vistikli satītu gleznu un lūdz, lai es to nogādāju viņa radniekam ārzemēs. Bet tādai lietai vajadzīga Kultūras ministrijas atļauja, un es mēģinu atrunāties. Taču cilvēks neatloīžas. Pēc viņa domām muižā tādiem sīkumiem nepiesienoties. Nav jau patikami būt noraidīgam, ja tevi lūdz. Es piekāpos un ar vistikli rokā stājos muitnieku priekšā. Tie paši vakardienas paziņas. Pats priekšnieks tūlīt atrauj vaļā satīto gleznu, apskata tās priekšpusi un pakalpusi.

— Net!

Šoreiz man nav nekādu argumentu. Muļķīga, nepatīkama sajūta. It kā būtu pieķerts blēdībā. Tā klājas pielaidīgām dvēselēm. Dusmojos pats uz sevi un jūtu, ka pietvikstu. Guna paņem gleznu, izspraucas caur ļaužu biezokni un atdod to atpakaļ īpašniekam. Pa to laiku kārtā manam koferim.

— Attaisiet!

Slēdzu vaļā un domāju: „Diez kā nu tagad klāsies dekadentiem, Cerokslim un tiem citiem sīkumiem?” Krievu muitnieks bez žēlastības sagrābj savā lielajā ķepā manas grāmatīņas, groza un pēti, bet acīmredzot netiek gudrs, kas tā par literātūru. Viņš pieaicina savu kolleģu latvieti, to pašu, kas pārbaudīja mūsu ceļa so-

mas atbraucot. Tas pacilā un pašķirsta nedaudzās publikācijas, pasmaida un saka:

— Arī mani ļoti interesē grāmatas. — Tad viņš pagriežas pret priekšnieku:

— Viss kārtībā.

Mana sirds atmaigst. Nav jau tie muitnieki galu galā nekādi briesmoņi. Man tikai joprojām drusku neveikli par to gleznu. Gribas uzpīpot, un es piedāvāju arī abiem ierēdņiem. Arī krievs tagad smaida. Šķīšamies, tā sakot, bez ienaida.

Esam jau atvadījušies un atrokojušies no pavadītājiem. Vēl pamājam palicējiem un kāpjam kuģi. Novietojuši bagāžu savās kajītēs, izejam uz klāja. Tur salasiņusies arī visi pārējie prombraucēji. Apkalpe veic pēdējos priekšdarbus, lai „Miška” varētu doties ceļā. Pāri Rīgai nogūlušies smagi, zilpelēki negaisa mākoņi. Kaut kur pamalē reizēm dobji ducina, bet lielo pavadītāju baru tas tomēr nebauda. Ļaudis krastmalā stāv ciešās rindās. To ir vēl vairāk, nekā sagaidītāju mums atbraucot. Liekas, ka viņi turētu kuģi neredzamās tauvās. Tie nedomā tās atlaist arī tad, kad Rīgas debesis sāk plaiksnīties zibens strēles un gāzt īsts pērkona lietus.

It kā pārvarot milzīgu pretestību, „Miška” lēnām sāk atrauties no krasta. No abām pusēm ļaudis māj un vicina ar mutautiņiem, cepurēm un aizbraucēji arī ar rīdzinieku dāvētajiem puķu pušķiem. Es paņemu Gunu zem sava lietus mēteļa, un arī mēs mājām ardievas vecmāmiņai, tantei Mildai un Alisei. Redzu, ka dažas sievietes krastā novelk kurpes, lai tās nesabeigtu lietus gāzē. Bet neviens nekust no vietas.

— Kā var cilvēki teikt, ka nevajaga braukt uz Latviju! — izsaucas Guna.

Es ievēroju, ka ļaudis uz klāja mirkst vienās asarās. Kā sievietes, tā vīrieši. Raud debesis, un raud cilvēki, bet pērkons tagad dārd tieši virs Daugavas un Vecrīgas torņiem. Neaprakstāms skats. Šķiet, esmu gandrīz vai vienīgais, kas neslauka acis. Šis atklājums liek man drusku aizdomāties. Vai tiešām pēdējās asaras tēvzemes dēļ būtu izraudātas Kurzemes ielenkumā? Lai-

kam visam ir savs mērs. Manējais toreiz likās pārmērīgs. Varbūt tāpēc, ka man pat nebija nekādu mānīgu cerību. Tajā situācijā es biju piespiedis sevi izdomāt dažas ļoti drūmas domas līdz galam. Pilnīgi, konsekventi un nesaudzīgi. Tas bija neticami grūti. Toreiz šķita, ka ātra nāve būtu atpestīšana. Kādā paguruma brīdī pat ienāca prātā, ka tai kaulainajai vecenei varētu tā mazliet izpalīdzēt. Cik tad nu tur daudz vajadzīgs. Bet tad radās spītība. Kāpēc gan pašam atvieglot (kaut arī pavisam niecīgā veidā) plašo iznīcināšanas darbu, kas jau no seniem laikiem un no dažādām pusēm vērstas pret mums un mūsu radu tautām? Diezgan esam arī nodarbojušies ar pašiznīcināšanos! Varbūt man vismaz kādreiz būs iespējams liecināt par pieredzētajām nejēdzībām un vājprātībām. Ārī par mūsu pašu ģeķībām. Un te vairs asarām nav vietas. Tiešām nav vietas! Par sīkākām nelaimēm var birdināt pa lāsītei. Tas atvieglo sirdi. Bet ne tik lielā postā. Un kad es atstāju Kurzemi, man acis bija sausas. Kaut kas mani bija it kā pārlūzis. Es aizbraucu, ne reizes neatskatījies atpakaļ. Vēlāk Zviedrijā man dažs paziņa ar izbrīnu ir jautājis, kā es varot būt „tik jautrs”? Mēdzu atrunāties, ka Rīgas puikas nav paraduši skumt. Un es taču nevaru blamēt savu cunfti. Paša klizmas un ķibeles jau ir pārāk sīkas, lai par tām pastāvīgi raizētos, bet tas pārējais ir par daudz liels, lai es to spētu izbēdāt. Iedomāties pretējo būtu lieluma manija.

„Miška” lēni ir apmetis pusloku un nostājies ar purnu pret Daugavas grīvu. Viņš paātrina gaitu, un krastmala ar pavadītājiem pamazām pagaist mūsu skatam. Tikai Dieviņš turpina bārties Rīgas pusē. Guna vērīgi mani uzlūko:

— Tētiņš ciets kā krams. Nemaz neraud.

— Es, kam tēvs bij sētnieks un kārtībnieks, lai kā boā jums palieku maigs?

— Tas nu bij Čaks. Vai ne tā?

— Bija jau gan. Šo Čaka dzejoli bija sevišķi iemīlējis tavs vectēvs.

— Vai mums tas mājās ir?

— Jā, mājās ir.

Es drusku satrūkstos pats no šiem vārdiem. Vai tiešām mēs braucam „uz mājām”? Un es piebilstu:

— Stokholmā tu varēsi to pārlasīt.

Ātceļā uz Stokholmu ļaužu ir mazāk. Daļa tūristu ir palikusi uz dažām nedēļām Rīgā, vai arī devušies tālāk uz austrumiem. Totiesu nākuši klāt daži tautieši, kas kādu laiku uzturējušies pie radiem dzimtenē un tagad brauc atpakaļ. Pamazām izraisās viena otra saruna par to, kas piedzīvots un pieredzēts.

No mūsu kajītes vīriem sākumā visrunīgākais ir kāds braša auguma sirmgalvis. Viņš ļoti sirsnīgi uzņemts, cienāts un par parādīto sirsnību ir sajūsmināts un aizgrābts. Nelaimīgs turpreti ir mūsu tāmnieks, kas nevienu koferi nav varējis dabūt krastā. Viņam visas atvestās mantas jāved atpakaļ. Līdzīgi klājies arī dažām dāmām. Cietušie savā starpā apspriežas, vai nevajadzētu par pārestībām ziņot zviedru presei Stokholmā. Ciņas gars tomēr nav sevišķi spēcīgs.

— Tie dāmi negrib, — paskaidro vēlāk muitnieku cietsirdības upuris. — Tā arī kaujas cirvis tiek norakts.

Vakarā neliels orķestris salonā spēlē deju mūziku. Nekāda liela dejošana tomēr nesanāk. Šķiet, ka ciemošanās daudzus ir nokausējusi. Iestājies tāds kā atslābums. Ārī es drīz taisos pie miera.

Nākošā rītā, izejot uz klāja, redzam, ka jau sasniegtas Stokholmas ārējās šēras. Braucam pa Zviedrijas ūdeņiem.

— Savādi, — es saku Gunai, — man ir tāda sajūta, it kā es atgrieztos no ārkārtīgi ilga un garā ceļojuma. It kā es būtu bijis prom vairākas nedēļas, vai pat mēnesi.

— Jā, arī man liekas neticami, ka pagājušas tikai pāris dienas.

Es jūtu bezgalīgu nogurumu visā ķermenī. Iegrozos ērtāk solā un aizvēru acis. Negribas pašlaik ne runāt, ne domāt. Gaisā kliedz zviedru kaijas, kas pavada „Mišku” ceļā uz Stokholmu. Lai viņas kliedz!

7. ATKAL CEĻA JŪTIS

Tūlīt pēc atgriešanās Stokholmā bija jāiet uz iepriekš sarunāto operāciju. Gluži kā par sodu braukšanai uz Rīgu! Vācijas „Latvija” ap to laiku bargi tiesāja trimdiniekus, kas par 265 kronām vasarā drāzušies uz okupēto dzimteni.

Iekaisums žoklī izrādījās visai nelāgs, un pēc graizīšanas es vēl vairākas nedēļas jutos sanīcis. Septembrī sāku atkal strādāt ģimnazijā. Vasara bija pagājusi, bet tās jaukumi bija palikuši nebauditi. Laikam tāpēc pašam nebija arī īsta spraiguma un uzņēmības. Prāts nemaz nenesās doties izplānotajā studiju ceļojumā uz Rīgu. Klusībā es ilgojos tikai pēc miera un atpūtas, bet dažādu darbu un pienākumu, kā parasts, bija daudz. Un, ja esi iejūdzies, jāvelk vien ir.

Ar braukšanu daudz kavēties nevarēja. To vajadzēja veikt, kamēr vēl nebija sācies slapjdraņķis, tumsa un sals. Labākā laikā tomēr ērtāka ceļošana un pašam arī vieglāk ap sirdi. Saņēmos un izkārtāju sev bezalgas atvaļinājumu no 3. līdz 18. oktobrim. Daži zviedru kolēģas, pa daļai jokodami, pa daļai nopietni, mani brīdināja.

— Padomā, cik viegli tur kaut kas var atgadīties. Nesen viņi Maskavā apcietinājuši atkal kādu amerikāņu vai angļu sovjetologu. Mēs tev aizliedzam braukt uz Padomiju!

— Es nedomāju, ka manis dēļ bolševiki gribēs bojāt savas attiecības ar neitrālo Zviedriju, kas pašlaik tiek rūpīgi koptas. Kas gan tie būtu par virsrakstiem šejienes

U. Gērmans
„izliek” vēsturi
Solnas ģimnazijā

laikrakstos, ja mani tā ne no kā pakertu aiz apkakles! Nē, to viņi nekādā ziņā nevēlas.

— Protams, to viņi nevēlas. Bet uz krieviem paļauties arī nekad nevar.

— Ja nu ar mani kas notiek, tad jūs taču vismaz taisīsiet lielu traci?

— Mēs taisīsīm lielu skandālu. Bet atceries, ka mēs tevi esam brīdinājuši!

Kad es atstāstīju šo sarunu Mirdzai, viņa domāja, ka maniem darba biedriem taisnība.

— Bet, — viņa piebilda, — tu laikam bez dēkām nevari iztikt. Dzīve Zviedrijā tev acīmredzot par mierīgu.

— Es nemeklēju nekādas dēkas. Bet būtu mulķīgi neizmantojot studiju iespējas, kas var nākt par labu manam darbam. Profesoram Lindbergam tas liekas pavisam dabiski.

— Tevi atrunāt ir veltas pūles. Tu esi spītīgs kā velns. Un galu galā — bērns tu esi palīdzējis izaudzīnāt. Jānis drīz beigs studijas, un Gunitis arī ir uz ceļa. Brauc, ja tu citādi nevari!

— Te nav nekā drāmatiska. Es braucu kā zviedru stipendiāts, un padomju iestādes ir devušas man atļauju. Es pieņemu, ka mani kārtīgi uzraudzīs, kā jau iebraucēju no buržuju zemēm. Bet tas arī ir viss.

Izņemu militārās vēstures pētišanas fonda piešķirto stipendiju un ar Zakenfelda palīdzību noformēju vizu. Viņš teicās oktobra sākumā doties atvaļinājumā un arī ierasties Rīgā. Norunājām, ka viņš mani tur sameklēs un parādīs šo to interesantu pilsētā. Man nebija nekas preti Zakenfelda pavadībā kādu brīdi paklejot pa Rīgu. Labāk nekā kopā ar kādu nepazīstamu gidu.

Vēl bija jāsapērk šādi tādi sīkumi ceļam un „jānotīra rakstāmgalds”. Tas nozīmēja, ka jācenšas atbildēt uz pienākušajām vēstulēm un jāuzraksta apsolutie raksti dažiem periodiskiem izdevumiem, it īpaši kārtējais turpinājums „Latvijas neatkarības attīstībai”, ko publicēja „Jaunā Gaita”. Ši pētījuma tulkojumu vācu valodā bija pabeigusi fil. kand. Āustra Sadovska, un pirms nosūtīšanas uz Vāciju tas mums abiem kopā bija jāizlasa un jāizlabo. Bez tam vajadzēja uzrakstīt referātu par latviešu strēlnieku gaitām tā laika zviedru preses attēlojumā. Šo darbu atliku uz pašām beigām, jo biju pārliecināts, ka daudz laika tas neprasis. Visi materiāli jau bija savākti agrākajos gados, strādājot gar licenciāta disertāciju. Referāta dispozīcija bija hronoloģiska, tātad samērā vienkārša. Zviedru avoti bija tikai jāpārtulko latviski un tiem jāpievieno nepieciešamie komentāri un paskaidrojumi.

Vajadzēja arī izplānot ērtāko un ātrāko ceļu uz Rīgu un atpakaļ. Tiešas satiksmes ar Rīgu tik vēlā rudenī vairs nebija, un nācās braukt vai nu caur Ļeņingradu, vai Maskavu. Izvēlējos tuvāko Ļeņingradu un mēģināju aplēst braukšanu tā, lai man šajā pilsētā nebūtu lieki jā kavējas. Izrādījās, ka tas iespējams vienīgi tai gadījumā, ja uz Ļeņingradu dodas lidmašīnā un tur sēžas nakts vilcienā, kas nākošā rītā pienāk Rīgā. Atgriešanās Stokholmā bija pavisam ērta — to varēja veikt vienā dienā pa gaisu, pārsēžoties Ļeņingradā un Helsinkos.

Šāds brauciens turp un atpakaļ izmaksāja nedaudz vairāk par deviņsimt kronām. Nimana un Šulca ceļojumu birojā laikus iegādājās biļetes un paziņoja mātei (šais piezīmēs tā pārmaiņus dēvēta arī par vecmāmiņu), ka Rīgā ieradīšos ar vilcienu 4. oktobra rītā. Par savu gaidāmo ierašanos un studiju nodomiem aizrakstīju arī Vēstures institūta direktoram Ā. Drīzulim.

Dažas dienas pirms izlidošanas no Stokholmas noskaidrojās, ka ārzemniekiem nav atļauts braukt ar vilcienu no Ļeņingradas uz Rīgu. Atkal jaunas klapatas, jaunas piemaksas par pārnakšņošanu „pie Ņevas krastiem granītkaltiem” un telegrafēšana uz Rīgu, ka ieradīšos ar lidmašīnu 4. oktobra pēcpusdienā. Bija arī vēl jāatvadās no viena otra drauga un kolēģas, profesora Lindberga un laikraksta „Dagens Nyheter” redakcijas.

Tādā kārtā uz beigām sanāca liela steiga. Izrādījās, ka referāts par strēlniekiem nemaz nav tik ātri uzrakstāms, jo tekstu tulkošana un komentēšana neveicās tik gludi, kā biju iedomājies. Bieži vien kaut kas bija jānoskaidro un jāpārbauda. Tad nu arī pēdējā dienā pirms aizbraukšanas bija liela raušanās. Cik jaudas klabināju savu rakstōmmašīnu un bažīgi vēroju, kā stundas skrien. Pievakarē gan referāts bija nobeigts, bet pats arī biju galīgi nodzinies un nopīpējies. Iztīrīju pelnu trauku, izvēdināju istabu un izskaloju muti. Tagad vajadzēja sakravāties ceļam. Biju nolēmis ņemt līdz tikai visnepieciešamāko. Tā kā laiks pieturējās silts, tad norisķēju braukt lietus mēteli. Būs vieglāk šiverēties pa Rīgu. Visas paša mantiņas un dāvanas rīdziniekiem tad arī izdevās bez pūlēm sastūķēt vienā vidēja lieluma koferī. Tualetes piederumus, no Jāņa patapināto fotoaparātu un referātu par strēlniekiem saliku nelielā rokas somā. Turpat vēl iegrūdu krievu valodas gramatiku, ko palasīties pa ceļam. Ļeņingradā šā vai tā būs jābuldurē Puškina un Ļeņina valodā. Ko vēl? Droši vien radiem būtu interesanti palasīt kādu no maniem literārajiem ražojumiem. Taču tie visi publicēti trimdas periodikā, ko aizliegts ievest padomju zemē. Negribētos jau tūlīt, ro-

bežu pārbraucot, dot „darbiniekiem” iemeslu man piesieties. Tad atcerējos, ka kaut kur manos papīros jābūt „Svena Tēgelvika sasnieguma” rokrastam. Šis pagažais stāsts bija reāla satira par apstākļiem Stokholmas galvenās dzelzceļa stacijas restorānā, kur pirmajos pēckaŗa gados strādāja diezgan daudz latviešu. Ar padomju būšanu tam nebija nekāda sakara; ja man to mēģinātu atņemt, tad varēju braši spārdīties pretī. Sameklēju manuskriptu un iebāzu to rokas somā, blakus referātam un gramatikai.

Priecīgs, ka beidzot ar visu esmu ticis galā, nostājos savas istabas durvīs un noskandēju:

— *Uzmostiet, čaklie rūķi,
Jūs, darba strādniekil*

— Tu labāk nečivini tik daudz, bet paskaties, ko raksta vakardienas laikrakstā, — atsaucās Mirdza.

— Kur?

— Pirmajā lappusē.

Tur redzamā vietā bija raksts „Padomju iestādes „atmasko” zviedru spiegu skolu”. Stokholmā apmācot amerikāņu spieģus, un šai darbā esot iesaistīta CIA un emigrantu padibenes, tā apgalvojot padomju laikraksts „Trud”. Kāds amerikāņu akadēmiķis nesen esot izraidīts no Padomju Savienības, jo turēts aizdomās par spiegošanu. Pavirši pārlaidis acis šim ziņojumam, paraustīju plecus. Kas man par daļu! Tādi raksti jau parādās šad un tad. Tomēr drusku nepatikami, ka šādas lietas aktuālizētas tieši mana ceļojuma priekšvakarā. Un pie tam atkal Stokholma! Es drusku saigu.

— Nu, lai viņi izkrata visu manu nabadzību. Lai staigā man pakaļ, ja tas tiem vajadzīgs. Man par to tikai nosplauties.

— Nemaz neplāties! Katrā ziņā savu lielo muti tu varētu savaldīt. Un to tu nemaz neesi paradis.

— Kādu lielo muti? Ja es kādreiz pajokoju, tad tikai tāpēc, lai jūs uzjautrinātu. Es vispār esmu ļoti kluss cilvēks. Grāfs milēja vientulību...

— Kā tad, — iejaucās Guna un apķērās man ap kaklu. — Tētiņš ir tik kluss, labs un pazemīgs. Tētiņam nav nekādu sliktu īpašību, tikai labas vien.

Nopūtos un atkāpos savā istabā. Man iešāvēs kaut kas prātā. Es sameklēju piezīmes par igauņu valodnieka Artura Hamana interviju Rīgas radiofonā 1964. gada 22. janvārī. Hamana repatriēšanās no Stokholmas savā laikā radīja lielu ievēribu zviedru presē un baltiešu aprindās. Par viņa darbību un motīviem joprojām bija dažādi uzskati. Hamans neapšaubāmi bija apdāvināts un spējīgs filologs. Savu licenciāta disertāciju viņš sarakstīja par latviešu valodas jautājumiem, un es biju viņu dažas reizes satīcis Stokholmas universitātes Slavu institūtā. Hamans bija prasījis man šo to par latviešu literātūru, bet citādi tuvāk pazīstami nekluvām. Viņš man palika atmiņā kā drusku trausls, nervozs intelektuāļa tips. 1963. gadā viņš pēkšņi aizbrauca atpakaļ uz Padomju Savienību. Minētajā intervijā Rīgā Hamans minēja vairākus baltiešus Stokholmā, kas darbojoties kā amerikāņu aģenti. Pēc tam sekoja šāds teiciens: „Un līdzīgs, tikai krietni vien prātīgāks, ar savām sovjetoloģijas padarīšanām ir Uldis Ģermanis, kuŗš arī kalpoja amerikāņiem. Tomēr var just, ka viņš pēdējā laikā sāk vairāk veselīgi domāt un laikam jau padomju izdevumu nopietnas studijas uz viņu sāk atstāt iespaidu.”

Pārlasījis šīs atzīmes, atlaidos zvilnī. Kāda velna pēc Hamans bija visu to samurgojis? Aiz bailēm, vai aiz centības, ka jāsaka pēc iespējas vairāk negatīva par trimdiniekiem? Vai arī es atrados „uz melno listi” kā bīstams elements? Būt aizdomīgam jau nu reiz ir padomju darbinieka tikums un pienākums. Un Stokholma jau no agrākiem laikiem pazīstama kā ievērojams dažādu politisku intrigu, propagandas un informācijas centrs. Kādreiz no šejienes iepludināja boļševiku propagandu cara tētiņa valstī. Šeit darbojās vīri, kas uzturēja kontaktus starp vācu ķeizara valdību un Ļeņina piekritējiem. Vācieši, protams, kā vienmēr sarežģītākās lietās, pazaudēja šai spēlītē un arī turpmākajās. Vācietis ir, tā

sakot, predestinēts zaudētājs. Galu galā boļševikiem nav ko dusmoties uz Stokholmu. Tā viņiem ir lieti derējusi. Lai būtu kā būdams ar to „melno listi”, padomju iestādes bija devušas man iebraukšanas un uzturēšanās atļauju. Un ja tā, tad nav ko lieki gudrot. Aizbrauksim, redzēsim, kā šie pret mani izturēsies.

Es kārtīgi nomazgājos un izplunčājos vannā. Tikko ielīdis gultā, aizmigu kā bērns mātes klēpī.

8. ĻEŅINGRADAS KLIMATS

Pirmdiena, 3. oktobris. Pamostos īsi pirms pusseptiņiem. Ārā apmācies, list. Vēl netikas list laukā no migas, bet Mirdza nāk mani tramdīt, lai neaizguļos. Āpkopjos un paēdu brokastis. Atliek tikai atvadīties no mājiniekiem. Arī Jānis un Guna izlīduši no savām istabām, kaut gan tie ir lieli gulētāji.

Guna paplikšķina man pa vaigu:

— Apsoli, tētiņ, ka netaisīsi nekādas muļķības!

— Un jūs arī dzīvojiet prātīgi!

Braucot uz lidlauku, visu laiku smidzina lietus un locekļos tāds kā patikams laiskums pēc pēdējo dienu steigas. Tik labi, ka nekas nav jādara. Iekāpis lidmašīnā, es atslābinos pavisam, un pa pusei aizsnaudušos tā mani noved Helsinkos. Pulkstens pēc Somijas laika rāda nedaudz pāri vienpadsmitiem. Uz Ļeņingradas lidmašīnu jāgaida kādas trīs stundas. Izeju paklejot turpat gar lidlauku. Ar Helsinkiem esmu iepazinies, kad pirms pāris gadiem tur divas nedēļas strādāju universitātes bibliotēkā. Man par šo pilsētu labas atmiņas. Patika labāk nekā Stokholma un Kopenhagena. Helsinkiem ir sava īpatnēja seja — somu lielo arhitektu nopelns.

— Perkele! — es nosaku pusskaļā balsī. Ne jau, lai lādētos, bet lai apliecinātu simpatijas šai zemei un tās ļaudīm. Viegli sastrādāt ar viņiem. Nekāda lieka muldēšana

un kavēšanās. Teikts un darīts. Saka gan, ka pēdējā laikā arī somi sākot izlaisties ērtajā dzīvē, labklājībai pieaugot. Jaunā paaudze atpaliekot sportā. Neesot tā asuma, kas vēl joprojām raksturīgs somiem vidējos gados. Tie šaubās, vai jaunie varētu izturēt tādu ziemas kaŗu kā 1939. gadā. Bet kad gan jaunā paaudze nav kritizēta? Tā tas bija arī ar maniem laika biedriem Latvijas laikā. Taču, kad kaŗš un okupācija tos izmeta pasaulē, tie ķepurojās visai enerģiski un neatlaidīgi. Izrādījās, ka par mikstpēdīņiem un memmes dēlīņiem saukātie ātri vien iemācījās peldēt pret straumi. Un bez pinkšķēšanas.

Sameklēju lidlauka restorānu, kur pašlaik otrās brokastis ietur bars angļu tūristu, kas ir ceļā uz Maskavu. Pasūtīnu tēju un sviestmaizes. Pāris gīdu šiverējas gar savu ganāmpulku, kas cītīgi iebauda somu alu un gaļu ar saknēm. Arī man aiz pārpratuma pienes krietnu ēdiena porciju un noliek priekšā. Ir liela burzma, un nevienam jau nav uz pieres rakstiņš, kas viņš tāds un no kurienes uz kurieni braukdams.

— Žēl, — es saku, — bet nebūs godīgi apēst angļu tūristu barību. Nepiederu pie jūsu kolektīva.

Sasmaidāmies, un šķīvis aizceļo tālāk. Mazliet komiskas un bezpalīdzīgas izskatās tādas tūristu grupas. Kā aitu bars, kas iet, kurp dzen. „Un aitu jūrā kļuva jūrnieka kaps” — tā stāsta dziesma par Augustu. Anglijā ir daudz to aitu. Jau no seniem laikiem. Angļu parlamenta spīkers sēžot uz vilnas maisa — angļu agrinās buržuāzijas labklājības simbola. Kas par ganāmpulku Maskavas „Intūrista” darbiniekiem! Angļi, saspīesti savās nolietaļās un izrakņātājās salās, apbrīno plašo Krieviju. Tā tiem joprojām liekas gluži mistiska zeme, kur notiek brīnumu lietas. Galva reibst, kartē vien paskatoties. Un tad vēl — pēc kaut kā cēla, nezināma...

Es atstāju pieblīvēto restorānu un apmetos uzgaidāmās telpās. Tīrs gaiss, klusums, ērtas mēbeles. Bez manis tur vēl tikai kāda sieviete ar savām pindelēm. Atlaižos zvilni un sāku pārlapot krievu gramatiku. Taču no studi-

jām nekas neiznāk. Svešā sagrozās savā sēdekli un jautā zviedriski:

— Vai jūs arī laižaties uz Ļeņingradu?

— Jā, — es pamāju ar galvu.

— Ak, cik jauki! Es jūs ievēroju lidmašīnā no Stokholmas. Būs man ceļa biedrs! Bet jūs gan laikam mani neievērojāt?

— Piedodiet, no rīta puses biju tāds samiegojies.

— Un es jau arī esmu tik šausmīgi saģērbusies! Kārtu kārtām. Bet ko lai dara, ja brauc ciemos pie radiem.

— Es saprotu.

— Nu redziet! Ak, Kungs, kā es tikšu galā ar visām savām paunām! Panāciet, lūdzu, tuvāk, tad jūs redzēsiet, kā nabaga sievietei klājas. Jums taču nav nekas preti?

— Nē, mēs varam paplāpāt. Vēl jau tāds brīdis jāgaida.

Es pārvietojos iepretim runīgajai dāmai ar lielo bagāžu. Zviedriete viņa nav, jo runā ar akcentu un drusku klūdaini. Toties vārdi birst kā pupas vienā laidā. Viņa ir jau labi gados, bet arī labi krāsota. Melnīgsnēja seja, brūnas acis. Nenosakāmas ticības un tautības. Bet viņa neļauj man daudz gudrot.

— Atvainojiet, ka jūs iztraucēju. Jūs taisījāties lasīt.

— Nebija nekā svarīga.

— Ak, jūs esat tik laipns, bet atturīgs! Es to tūlīt manīju. Es pazīstu cilvēkus. Nedomājiet, ka es vienmēr tā uzrunāju svešus vīriešus. Es ļoti uzmanos no vīriešiem. Bet jūs esat džentlmenis. Jā, jā. Es pazīstu pasauli, nemēdzu maldīties. Būsim pazīstami — Olga Sandstrēma.

Es īsu brīdi vilcinās. Teikt — Ulaifs Jansons? Bet būs pases un bagāžas kontroles. Ko tu cilvēks darīsi!

— Uldis Ģermanis.

— Ā, jūs neesat zviedrs. Es jau tūlīt domāju. Zviedri nemēdz būt tik tumši. Un arī citādi...

— Ir jau arī izņēmumi.

— Bet ne tādi. Es labi pazīstu zviedrus. Gandrīz piecdesmit gadus esmu nodzīvojusi Stokholmā un izbraukusies pa pasauli. Mans vīrs bija zviedrs, bet pati gan

neesmu skandinaviete. To jūs droši vien esat manijis. Tikai nekā nesakāt.

Gribēju piezīmēt, ka nemēdzu cilvēkus uzreiz tā izprašāt, ka man bez tam nav bijušas nekādas iespējas tikt pie vārda, bet tad, klusi nopūties, pamāju ar galvu.

— No kurienes jūs nākat?

— Esmu latvietis. Zviedrijā ierados pēc kara.

— Es jau domāju, ka jums jābūt no Baltijas. Baltieši izglītoti cilvēki. Vai jūs braucat apciemot radniekus?

— Tikai pa daļai. Es gribu pastrādāt drusku Rīgas bibliotēkās un mūzejos. Mani interesē revolūcijas vēsture.

Dusmojos, ka tik viegli padodos nopratināšanai. Taču melot un mānīties arī bija riebīgi un tā kā bērnišķīgi. Nav jau man nekādu sevišķu noslēpumu. Būt strupam un asam pret vientuļu sievieti arī nemaz nav tik viegli, ja no mazām dienām potēts: „Dēls, esi laipns un pieklājīgs pret dāmām!” Bet Sandstrēma kundze turpinā:

— Tā es domāju. Jums tik intelektuāls izskats. Es jūs saukšu par savu mazo profesoru. Jūs man to atļausit. Esmu daudz vecāka par jums.

— Tiešām?

— Cilvēki netic, bet man... Nu, uzminiet, cik man var būt gadu?

— Tas, kundze, grūts uzdevums. Jūs esat tik vitāla un jaunekliga.

— Nu, nu pamēģiniet!

— Gandrīz piecdesmit gadus esat bijusi Zviedrijā. Tad teiksim — ap sešdesmit.

— Man ir sešdesmit septiņi gadi. Iedomājieties! Bet ļaudis parasti domā, ka man vēl nav piecdesmit. Mans vīrs nomira pirms gadiem desmit. Es nedzeļu un nesmēķēju. To es reiz solīju savai mātei, un solījumu esmu turējusi.

— Tas acīmredzot ir atmaksājies.

— Sieviete neklājas dzert un smēķēt. Tas bojā izskatu. Mana māte bija tik skaista un gudra sieviete!

— Kaukaziete?

— Gruziniete. Mans tēvs bija krievs. Mēs dzīvojām Odesā. Tur es satiku savu vīru 1919. gadā, revolūcijas

laikā. Viņš bija zviedru diplomāts. Iedomājieties, kāda sastapšanās! Es nācu tam preti tik jauna un skaista! Gažām, melnām matu pinēm un basām kājām. Viņš iemilējās mani uz līdzīgas vietas. Ak, jums vajadzēja mani toreiz redzēt! Jau tad es pratu dejot un dziedāt. Vēlāk guvu lielus panākumus ar spāņu dejām un dziesmām. Izbraucu visu pasauli. Uztājos visās malās, sevišķi Anglijā un Dienvidamerikā. Es protu daudzas valodas. Virieši man skrēja pakaļ kā traki. Bet es vienmēr paliku uzticīga savam vīram. Viņš varēja uz mani paļauties. Vienmēr esmu bijusi viņam uzticīga. Arī pēc viņa nāves. Vienmēr!

— Es ticu, kundze. Vai jums ir arī bērni?

— Miļo profesors, sauciet mani par Olgu! Tā būs labāk. Bērni? Nē, bērnu mums nebija. Ja es būtu dzemdējusi, tad vajadzētu izdarīt ķeizara griezienu. Jūs zināt, kas tas ir?

— Apmēram.

— Tā mēs palikām bez bērniem. Bet mēs ļoti milējām viens otru.

— Tas tiešām skaisti. Vai jūs kaut ko atceraties no revolūcijas laikā?

— Jā, protams, atceros. Komisāri bija tik laipni, tik laipni! Tikām ar vīru no Odesas uz Turciju un tad tālāk uz Zviedriju. Ļaudis bija tik laipni! Man vienmēr laimējās. Tagad es satiku jūs. Tik jauku ceļa biedru!

— Es jums, Olga, neko vēl neesmu palīdzējis.

— Kā tad ne? Es tagad jūtos daudz labāk un drošāk. Ziniet, vienai braukt uz turieni tomēr nav tik patīkami. Bet nu man tik labs un izglītots ceļa biedrs!

— Jūs tāpat braucat ciemos pie radiem?

— Kā tad! Māsas ģimene dzīvo Odesā. Biju pie viņiem pagājušā gadā un šogad aprīlī. Bet jābrauc atkal. Sapro-tiet, viņi mani tā gaida, tā gaida!

— Kā jums klājās iepriekšējos braucienos?

— Brīnišķīgi! Odesā brīnišķīgi! Arī Ļeņingradā jauki. Ierēdņi visur tik laipni, izpalīdzīgi. Viesnīca Ļeņingradā bija burvīga. Un es taču perfekti runāju krieviski. Viņi tik priecīgi...

— Viņi jūs uzņem kā savu cilvēku.

— Jūs saprotat. Krievu dvēsele... plaša. Sirsnība! Es vienmēr dabūju labāko viesnīcu un istabu.

— Tad jau ar prieku varat doties ceļojumos uz Padomju Savienību.

— Jā, tas ir tik jauki! Tikai tā bagāža turp braucot! Man divi koferi ir lidmašīnā un te, lūk, vēl trīs somas. Un kā es esmu saģērbusies! Ko tik es neesmu savilkusi mugurā! Ak, šausmas! Mīlo profesors, jūs taču man palīdzēsiet? Māsai ir bērni. Ikviens kaut ko gaida.

— Es mēģināšu.

— Es jau zināju. Kāda man vienmēr laime! Jūs redzēsiet, cik mums labi klāsies! Jūs taču arī paliksiet pa nakti Ļeņingradā?

— Man ir jāpaliek. Tikai rītdien ap pulksten diviem varu doties tālāk uz Rīgu. Kaut kur man ir rezervēta istaba.

— Mēs noteikti dabūsim labas istabas. Viņi mani pazīst un vienmēr dod to labāko. Viņi ir tik laipni!

Mūsu saruna ir sākusies zviedriski, tad kādu brīdi risinājusies angļiski, un šad tad tajā iepinušās krievu frazes. Ne jau nu gluži bez kļūdām. Bet kas par to. Olga ir vērienīga sieviete arī valodu ziņā. Tikai reizēm viņa susina seju un nopūšas.

— Ak, cik jūs mierīgs! Bet jums jau arī nav jāsvīst kā man. Kad dabūšu pārgērbties, tad redzēsiet, ka nemaz neesmu tāda siena guba, kā izskatos.

— Protams, jūs taču esat nopelniem bagāta dejotāja.

— Cik žēl, ka neesat mani redzējis rampas gaismā. Bet man ir līdz attēli. Vēlāk parādīšu.

Kaut arī man nav bijis daudz jānopūlas ar runāšanu, sāku just nogurumu. Iedomājos netaiķi Sandstrēmu. Tas jau tagad desmit gadus atdusas mierā un klusumā. Kādā nu mierā visi tie svētie! Un tie, kas grūti cīnījušies. Un tie, kam laimējās izšļūkt pa vieglo, kas pamanījās nosvīst pie laika. Amerikas Savienotajās Valstīs ik gadus kāds miljons stiprā dzimuma pārstāvju piesitot pēdu. Pašaizsardzības instinkts. Pašaizsardzībnieki, pašapgādībnieki, patmīļi. Paša dzīvība katram mīla. Tikai vērtība

kā biržā. Krit un ceļas. Nāk slikta konjunktūra, un daudzi iedomājas, ka ar vērtību beigas un pagalam. Īsts spekulants tā nedomā. Agrāk nāves kandidāts, šodien zinātnu kandidāts un doktors. Agrāk kara lidotājs, šodien izdilis un vājš. Agrāk meitu mājā sētnieks, šodien zinātnieks un pētnieks. Un atkal otrādi, krustām un šķērsām. Kamēr atraitnīte mani izklausīna, telpā sanācis bariņš amerikāņu. Tie ASV un Padomju Savienības Draudzības biedrības locekļi. Par mieru, par progresu, par tautu draudzību! Pēc brīža dodamies visi uz lidmašīnu. Palīdzu Olgai stiept somas. Arī Ķencis solījās tam Kungam neaizmirst mācītāju atraitnītes visos lielos svētkos. Bet vai neklājas piedomāt arī pie citām atraitnītēm?

Brauciens no Helsinkiem līdz Ļeņingradai ilgst tikai nedaudz vairāk par pusstundu. Taču lidojot uz austrumiem, jāzaudē laiks. Padomju pulksteņi rāda jau pāri puspieciem pēcpusdienā. Pelēki mākoņi nogūlušies pār lidlauku un pilsētu. Pelēcīgs paskats. Mazs autobuss mūs visus aizved uz muitu. Šādus miniautobusus būvējot Rīgā. Varbūt arī šis ir rīdzinieks. Nepagūstu to tuvāk aplūkot.

Muita atrodas pavecā, pelēkā ēkā. Sākas gaidīšana, un Olga nervozē. Viņa iztekā dažādas istabas, aprunājas ar ierēdņiem. Dala cigaretes. Laikam taču viņa vienu otru pazīst no agrākajiem apmeklējumiem. Es smēķēju pats savas un apbruņojos ar pacietību. Gan jau redzēs. „Katrā zemē savi likumi un sava kārtība,” mēdz teikt Zakenfelds.

Pamazām šis tas sāk kārtoties. Uzrakstu deklarāciju par valūtu un vērtslietām; apliecinu, ka nevedu līdz ieročus un pretvalstisku propagandu. Izpalīdzu arī Olgai ar tiem pašiem rakstiem. Es saku:

- Pavelciet tikai šeit apakšā trīs krustus.
- Nezoboļieties, mīlo profesors! Es vienmēr uztraucos, kad darišana ar papīriem.

Kādā istabas stūrī sākas naudas mainīšana. Labs, kas padarīts. Arī es izmainu kādu daļu no savas ārzemju valūtas. Pa to laiku muitnieki sākuši apčamdīt amerikāņus no Draudzības biedrības. Kādam koferī atrod grāmatu sarkanos vākos, bet angļu valodā un ārzemēs izdotu. Amerikānis plātās ar rokām un grib ko skaidrot, bet darbinieki tik lēti neļaujas ietekmēties. Atsauc vēl kādu specu, un notiek gaŗāka konsultācija. Grāmatu beidzot atdod atpakaļ. Druŗba! Friendship!

Olga ir sadabūjusi muitnieku, kas apskatis mūsu bagāŗu. Viņa attaisa vienu no savām somām. Krievs pamet ar roku. Kārtībā!

— Un te ir profesors, — Olga norāda uz mani.

Muitnieks uzmet skatu manai nabadzībāi:

— Labi!

Ar to pārbaude beigusies.

— Vai es neteicu, ka viņi laipni ļaudis?

— Es to neesmu apšaubījis. Bet ierēdņiem šeit ir sava pieredze. Domāju, viņi zina, ko dara.

— Tagad mums tikai jātiek uz labu viesnīcu. Es domāju, ka mēs dabūsim „Āstoriju”.

Taču uz transportu ir jāgaida. Ierodas „Intūrista” pārstāvis un sāk šķūtēt prom Draudzības biedrību. Mēs vieninieki paliekam uz beigām. Vēl pēc labas pusstundas mūs abus iesēdina taksī ar norādījumu: uz „Eiropu”! Redzu, ka Olga nav īsti apmierināta. Man šī lieta neliekas tik svarīga. Galu galā jāpārguļ tikai vienu nakti.

Pa Maskavas prospektu dragājam uz pilsētu. Sākumā apkārt pleŗas krūmi un siki bērziņi, kas sāk dzeltēt. Senā purvainā ingru zeme. „Zviedrijas Sibīrija”, tā to saukāja 17. gadsimtā. Tur nobeidza savu mūŗu arī mūsu doktors Jānis Reiters, kas stipri cīnījās... Ingrijas briķŗņi un muklāji, šķiet, izgaro skumjas un bēdas. Un man jādomā par Raiņa prologu „Iljam Muromietim”:

Kur tu radies bēda, kur tu izcēlies?

Vai tu slapjā zemē, bēda, mitinies?

Izlīdi no akmens, akmens pelēkā?

Izlīdi no krūma, krūma kārklienā?

Šie vecā klausinieka mutē ieliktie vārdi no Nacionālā teātra skatuves mani kādreiz kā zēnu drebināja un stindzināja, bet arī valdzināja:

*Vizes tu sev, bēda, kājās apāvies;
Lūku svārkus, bēda, plecos apvilkieš;
Pakuliņu saiti vidū apjozieš;
Manim līdzī staigāt, bēda, piesities.*

Un vēlāk es bieži tos savā nodabā esmu skandējis. Bet Mirdzai nepatīk. Tāda gaudulība! Nu jā, bet kādas gleznainas ainas un suģestīva noskaņa. Manim līdzī staigāt, bēda, piesities! Bet ingru bēdas ir izbēdātas. Ingru jautājums atrisināts:

*Skani, skani, bēda, drīz tai dziesmai gals.
Skanēs cita dziesma, dziedās cita balss.*

Un es ieklausos, kā Olga krieviski triec ar šoferi. Lej kā no grāmatas:

— Cik lieliski ir krievu ļaudis, padomju tauta — tauta varone. Jūs tā cieni un mīlē citas tautas. Par jūsu upuriem, varonību un palīdzību.

— Jā mums bija daudz upuru. Miljoniem. Staļins tur arī vainīgs. Nokāva daudz labu virsnieku. Neklausīja padomus. Ech, grūti bijis padomju ļaudīm!

Esam sasnieguši priekšpilsētu, un ceļa abās pusēs redzamas lielas blokmājas. Olga slavē celtniecību:

— Kas viss gan jums nav sacelts! Kādā tempā! Pēc gadiem pieciem jums viss būs gatavs.

— Hm...

— Nu, pēc desmit.

— Hm... Dzīvokļu jautājums grūts. Ech, tā smaga problēma!

Olga izvilkusi no rokas somas cigarešu paciņu un spiež šoferim to saujā.

— Ņemiet, draudziņ, uztaisiet dūmu!

— Tencinu.

Es pagriežos pret Olgu un saku zviedriski:

— Kāpēc jūs tā šķiežaties ar cigaretēm? Maitājat padomju ļaudis.

— Ak, viņiem nabadziņiem taču nekā nav. Es zinu, kā viņiem klājas. Bēdas skatīties. Par ārzemju cigaretēm var daudz ko dabūt. Un es jau pati nesmēķēju.

— Visiem nepalīdzēsīt. Te cigaretes nelīdz. Vairāk un labāk jāražo.

Olga neklausās, bet mēģina iestāstīt šoferim, lai tas brauc uz „Āstoriju”, nevis uz „Eiropu”. Tomēr veltīgi. Viņš jau to labprāt darītu, bet rīkojums esot — uz „Eiropu”. Paskatos uz Olgu. Viņa noslauka sviedrus un atlaižas sēdekli. Šis ronds zaudēts.

— Kāpēc jūs tik ļoti pret „Eiropu”? Vai esat tur jau agrāk bijusi?

— Protams. Nu, riebīgi! Nevar salīdzināt ar „Āstoriju”. Mēs vēl cīnīsimies!

„Eiropas” vestibulā atkal gaidīšana. Ļauju Olgai šīvērētis ar mūsu papīriem. Viesu pieņēmējs reizēm kaut ko runā tālrunī, reizēm šo to pārcilā uz sava galda. Nav skaidrības, vai istabas dabūsim, vai ne. Vienā nostūrī nosēdusies kāda padomju ģimene gaŗos, nenosakāmas krāsas mēteļos; sievai galva ietīta lielā lakatā, kas pāris reizes apvīts arī ap kaklu. Tie sēž saduguši, nekustīgi un klusē. Kaut kas aizmūžīgs un nemainīgs piemīt šiem cilvēkiem. „Vai tev to mūŗa miegu notraukt ļauts?” — jautā Jānis Medenis kādā no saviem strēlnieku dzejoļiem. Daudzi vēl jautās, bīkstīs, urdīs un rīkos. Deklarēs un pieņems kaujinieciskas rezolūcijas. Bet aizmūŗīgie, satuntuļojuŗies un sabozuŗies, turpinās sēdēt savos divainajos tērpos. Grauzīs saulenes, uztīs ļuŗķi un tecinās ļuŗļaku, ja būs no kā tecināt. Ech, dzīve, dzīvīte! Saule lec, un soule noriet. Lai jau lielie biedri rīkojas! Pēc brīŗa vīrs pieceļas, lēni piestampā pie receptora un rāda tam savus papirus. Tas noraidīgi papurina galvu, atbīda cilvēka rakstu tistokļus un novērŗ savu vaigu. Tad vīrs atŗļuc pie savējiem un ieņem agrāko pozīciju. Frontē bez pārmaiņām.

Arī mēs gaidām. Olga sāk ŷēloties par nogurumu. Viņa ir neapmierināta un pusŗukstus stāsta man, cik briesmīga korupcija esot šajā valstī. Visi gaidot uz kukuļiem.

Citādi nekas nekustot no vietas. Es mierinu atraitināti, ka viss jau ar laiku nokārtosies.

— Ko var darīt, ja komunistiskais cilvēks vēl nav izaudzis.

Olga pamet bažīgu skatienu visapkārt.

— Nerunājiet tā!

— Vai teicu ko nepareizu? Bez tam Krievija ir liela. Širokajā! Daudz cilvēku, daudz vajadzību.

Pēc kāda brīža izrādās, ka „Eiropā” brīvu vietu nav. Mūs sūta uz „Āstoriju”. Olgo atdzīvojas, kļūst atkal rosiņa un runīga. Drīz klāt taksitis, un varam atstāt „Eiropu”. Ārā satumsis, list.

— Tā jau pie mums te Ļeņingradā mēdz būt, — paskaidro šoferis.

Olga viņu tūlīt izprašā. Puisis agrāk dzīvojis Odesā. Kaŗā zaudējis visus piederīgos un pārnācis uz Ļeņingradu. Olga sajūsmā. Viņa taču arī odesiete. Šoferis tiek apbalvots ar amerikāņu cigaretēm. Tad viņa pēkšņi atklāj, ka viena soma aizmirsta „Eiropas” vestibīlā. Odesietis bez kurnēšanas griež mašīnu atpakaļ.

— Tas nekas. Aizbrauksim, sameklēsim.

Tā arī notiek. Visas pindeles ir atkal savāktas.

— Viesnīcās jau uzmana, lai nezog ārzemnieku mantas, — piezīmē Olga.

No zviedru žurnālistiem reiz dzirdēju stāstu par to, kā viņu komunistu laikraksta „Jaunās Dienas” redaktors Maskavā palicis bez kurpēm. Visiem pārējiem bijis liels amizieris. Bet tas bija noticis pirms vairākiem gadiem. Varbūt tagad uzraudzība labāk organizēta.

„Āstorijā” man ierāda labu, lielu istabu otrā stāvā. Ir vanna, tālrunis. Pasmagas, veclaicīgas mēbeles, bet viss tīrs un kārtīgs. Drusku apkopies, eju lejā vakariņot. Olga ir atbrīvojusies no liekajām drēbju kārtām un priecīga grozās uzgaidāmās telpās. Drīzāk tieva nekā resna. Mēs saņemam ēdienu kuponus, jo par visu jau ir samaksāts Stokholmā. Tie ir dažādā vērtībā un tos var kombinēt kā patik.

Ēdamzāle atgādina Stokholmas „Granda” ziemas dārzu. Tur vēl patukšs. Gluži pieklājīga paskata viesmī-

les garlaikojas pa kaktiem. Ūlga sakās zinām, kas te sevišķi labs un īpatnējs — tādi un tādi salāti, tāda zivs... Man tā lieta vienkārša. Pasūtīnu melno kaviāru, maizi, sviestu, piecdesmit grammus vodkas, minerālūdeni, puscālitī, vīnogu sulu un kafiju. Kopā sanāk trīs rubļi un septiņdesmit kapeikas. Nav dārgi. Ēdiens labs un vodka kā jau vodka. Paceļot glāzi, atceros, ka rīt man dzimšanas diena. Esmu dzimis Petrogradas apgabalā, pie Volchovas ietekas Ladogas ezerā. Uz sēna vīkingu ceļa. Tā nu esmu, kā smeļies, nokļūvis reiz atkal dzimtajā apgabalā. Un es nosaku pie sevis:

— Daudz laimes, Uldiņ!

— Ko jūs teicāt, profesors?

— Iznāc, ka esmu ieradies nosvinēt savu dzimundienu turpat vai dzimtajā vietā.

Vieglprātība! Tagad nu Ūlga nopratina mani par šo brīnišķo sagādīšanos. Par laimi sāk spēlēt deju orķestris. Gaišmataina meitene dzied sēras meldijas. Par mīlu maigo, par vientulību un skumjām. Viņu nomaina tenors no orķestra ļaudīm. Viesu sarodas vairāk. Tur nevien tūristi, bet arī padomju ļaudis. Visumā padrukni, pasmagi, mazliet neveikli. Dažas krievietes visai glītas. Mūsu galdam aizslid garām viena ar tādu zebiekstes vidukli, tik slaidām kājām un ar krūtīm kā kosma raķetēm, ka es gandrīz izmežģīju kakla skriemeļus, viņu apbrīnodams. Vēlāk Rīgā nācās dzirdēt pantīnu:

*Sieviete kā dieviete,
žēl tikai, ka krieviete.*

Kas nu par žēlumu. Kaut visas viņas tādas būtu! Tad jau dzīve būtu daudz panesamāka. Netālu no mums garš galds rezervēts kādai ārzemnieku grupai, kas vēl nav ieradusies. Uz tā svešāds karodziņš, ko nespējam atšifrēt. Prasām viesmīlei.

— Melnie, — viņa, kā atgaiņādamās, novicina ar servjēti.

Krievu cilvēkam nav bijis viegli ar melnajiem brāļiem. Jau savā laikā Stokholmā nācās dzirdēt no padomju

pārstāvjiem, cik grūti esot apmierināt Āfrikas dēlu prasības un vēlēšanās. Šie uzstājīgi, impulsīvi. Grūti tos ielauzt marksismā un ļēpinismā. Abi pravieši nelaimīgā kārtā baltie vien ir. Balto mācībal Tā nu iznākot, ka krievs viņam parāda sirdi, viņš tam pakaļu. Uz ļaužu brālību ceļš ērkšķiem sēts! Viesmīles žests ir nepārprotams.

Kad vakariņas paēstas, sāku ilgoties pēc miera, bet Olgai ir bez gala ko runāt. Izlīdzos ar mājieniem, krekšķināšanu, smaidīšanu, viebšanos un nopūšanos. Tad saņemos un izdancinu Olgu dažas reizes apkārt dejas laukumam. Pulkstenis rāda desmito vakara stundu, kad atstājam ēdamzāli. Viņa katrā ziņā grib redzēt, kā es iekārtojos. Ko tur liegties, nav vērts! Olga izskata un izvērtē manu istabu. Esot lielāka un ērtāka nekā viņai. Bet viņa neesot skaudīga.

— Domāju iet vannā, — es gurdi saku.

— Nu, labi! Tiksimies rīt no rīta brokastīs.

Atgriežu krānu. Ūdens iebrūnā krāsā, bet puslīdz silts. Bridi gudroju: list iekšā vai ne? Kā purva rāval! Bet te jau purvains apgabals. Purva rūda. Ko tur daudz raustīsies! Zigfrīds mazgājās pūķa asinīs un kļuva neievainojams, izņemot kādu vietu, kur tam bija pielipusi lapa vai kas tamlīdzīgs. Stiprinājies ar rāvaino peldi, sarītinot gultā zem segas un mēģinu piezīmju blokā iegrāmatot šīsdiēnas gaitas, bet acu vāki krīt ciet. Pagūstu vēl nomurmināt:

— *Kas agri ceļas rītā
Un vēl gulēt iet...
Tie jūs, jūs čaklie rūķi,
Jūs darba strādnieki.*

Tad mani apņem silta tumsa.

Ceturtdā oktobra rīts atāust pelēks un lietains. Rāma, mierīga noskaņa. Apskatu savu istabu dabīgā gaismā. Nu, nekādas vainas. Uz rakstāmgalda varena bronzas

lampa, acīmredzot vēl veco laiku veidojums. Kas pakerts pilī pirmās brīves dienās... Laikam tomēr sens viesnīcas inventārs. Kas par izdomu! Pamatnē liels ērglis, bet virs tā sieviešu kārtas eņģelis ar izplestiem spārnieniem. Tumšas, apaļas bronzas krūtis izvēlušās no krokaina apmetņa. Āicinājums uz debesu priekiem. Debešķīgiem priekiem. Mana sirds uz debes' lēkā, kamēr tā kļūs tavā ēkā!

No mana loga redzams liels laukums, kuŗa vidū zālājs, puķes un košuma krūmi. Labajā pusē liela katedrāle ar zeltītiem kupoliem. Ieeja kā grieķu templim. Korintiešu kolonnas. Istabā eņģelis, aiz loga baznīca. Sen neesmu atradies tik reliģiskā vidē. Tagad vai nekad! „Kājas trīs un tēva mājas tālu, bet tas Kungs, tas tevi neatstās...” Tā mēs kādreiz dziedājām Smagās artilērijas pulka instruktoru vadā, kad bijām nodzīti apmācībās. Un dziedājām ar iejušanos. Iejutīgi. Padomju žurnālisti, kas bijuši Skandināvijā, mēdz pavīpsnāt par to, ka tur katrā viesnīcas istabā pa bībelei. Bet kas tas pret tik skaistu eņģeli? Bibeli var arī nelasīt, bet šādu eņģeli nevar neredzēt. Biedri, ir jāiet līdz saknei! Radikāli, erudīti, komparatīvi, principiāli un speciāli. Tad droši vien jūs atcerēsities mūs — ar iecietību.

Zvana tālrunis. Olga apsveic mani dzimūmdienā. No kaunos par savu vakardienas izmūldēšanos. Paņem rokā šņabja glāzi un prāts vējā. Infantils raksturs. Tēvs, tu nespēj augt! Atraiņnīte aicina brokastot. Ātrumā sakārtoju koferi, nododu istabas atslēgu otrā stāva dežurantei, kas sēž gaitenī pie maza galdiņa, un kāpju lejā. Visur skraidā un kustas apkopējas. Tirība un kārtība šeit tiek uzturēta.

Ēdam atkal ziemas dārzā. Jogurtu, omleti, maizi, sviestu un kafiju. Astoņdesmit trīs kapeikas maksā šis prieks. Olga piedāvā nogaršot viņas salātus un rāda savas jaunības bildes. Uz estrādes un privātā dzīvē. Ko es sakot?

— Ļoti jauki.

Viņa stāsta par saviem pielūdzējiem. Viens no dedzīgākajiem bijis kāds anģļu bagātnieks. Tam piederējuši

divdesmit trīs veikali, mājas un sacīkšu zirgi. Viņš Olgu bīdinājis, kad tā kļuvusi atraītnē. Bet viņa palikusi uzticīga savam mirušajam vīram.

— Vai šis anglis nebija no Kentas?

— Kāpēc jūs tā prasāt? Vai jūs viņu pazināt? Viņam bija veikali arī Kentā.

— Tie, kas nāk no Kentas, dabū kurvīšus.

— Kāpēc tā?

— Tā saka Bertolts Brechts.

— Mazo profesor, nevajag apcelt nabaga sievieti.

Ziemas dārzā iesoļo slaidu melnu vīru kolonna. Olga ir paguvusi noskaidrot viņu karoga krāsas. Tie esot no Somalijas. Tā sakot, pret koloniālismu un nekoloniālismu, par pilnīgu nacionālo atbrīvošanos, par mieru un progresu! Vajadzētu izmest kādu likumu pa Ļeņingradu. Taču revolūcijas šūpulis. Bet lietus kā par spīti pieņemam spēkā. Nav patikas tādā laikā vazāties. Izejam priekštelpās, un es jautāju Olgai, vai baznīca blakus „Āstorijai” nav Īzāka katedrāle. Nez kur biju šo nosaukumu saklausījis vai par to lasījis. Jā, tā esot tā pati. Viss pamazām noskaidrojas. Melnie ir somalieši, katedrāle nosaukta vecā Īzāka vārdā. Un Īzāks aizgāja no turienes un uzcēla savas teltis Gerāras ielejā... Ko turpmāk? Norunājam dzert tēju pulksten divpadsmitos. Pēc tam man būs jādodas uz lidlauku. Olgai jāgaida uz savu lidmašīnu līdz vēlai pēcpusdienai.

Nopērku vestibīlā dažas skatu kartes — Smoļniju, Pēteru Lielā pieminekli. Palūdzu arī pastmarkas. Pārdevēja tāda strupa, gandrīz vai aizkarta, ka to traucē. Varbūt tas ir lietainais laiks, kas dara cilvēkus saīgušus. Turpmāk nācās satikt vairākas tādas īdzigas, skarbas krievu sievietes. Vai vīrieši vainīgi? Daži padomju dakteņi tā domājot. Partijai lielas prasības, sievietēm savas. Ļeņins teiktu: „Ko darīt?” Nav viegli visu izplānot un paredzēt. Te ikvienam tiesības ir dotas strādāt, atpūsties un mīlīties. Bet mīlēties? Par to nekas nav teikts.

Atgriezies istabā, atrodu to jau uzkoptu. Šeit strādā precīzi, apzinīgi. Tas ir jāatzīst. Uzrakstu sveiciens mājiniekiem un vakar nepabeigtās piezīmes. Tad nostājos

Piemineklis
Pēterim Lielajam
Ļeņingradā

pie loga pavērot lietaino ainavu. Pa apstādījumiem liknājas kāda sieviņa. Pēc brīža viņai pievienojas vēl viena. Dēstījumi tiek aprūpēti, kaut arī laiks pēc suņa. Brīžiem parādās zilbalti un zilsarkani autobusi, viens otrs sarāvies gājējs lietus mēteli vai plastas apmetnī. Vai tu slapjā zemē, bēda, mitinies?

Pusdivpadsmītos mani iztraucē apkalpotāja, kas atnākusi pēc manas bagāžas. Viņa izbrīnējusies:

— Tikai viens koferis?

— Ko lai dora! Trūcīgs cilvēks.

Atliek vēl padzert tēju ar Olgu, kā solīts, un esmu gatavs ceļam. Viņa žēlojas, ka nu būšot gaŗlaicīgi. Tik ilgi vēl jāgaidot uz Odesas lidmašīnu.

— Gan jums gadisies jauns kavalieris.

— Nē, nē! Es baidos no svešiem vīriešiem.

Mēs pateicamies viens otram par izpalīdzēšanu, laika pakavēšanu un apmaināmies novēlējumiem laimīgi tikt ar visu galā. Ceturksni pirms vieniem atbrauc auto, kas mani vedis uz lidlauku.

— Ir gan lietutiņš! — es saku portjēram, atstājot „Astoriју”.

Viņš nopūšas:

— Ļeņingradas klimats.

9. MĀTES APRŪPĒ

13.55 starts uz Rīgu. Mani iesēdina lidmašīnā kā pirmo. Laikam esmu vienīgais ārzemnieks. Pēc tam sāk plūst padomju ļaudis. Vēroju un klausos, vai nebūs kādi tautieši. Taču dzird tikai Puškina un Ļeņina valodu. Braucēju vidū arī grupa kaŗavīru, liekas kaŗa skolas audzēkņi. Baltijas kaŗa apgabalā jau daudz bruņoto spēku. Tev latvieti nav jābaidās...

Sēžam mazliet sablīvēti. Sešpadsmit rindās, katrā rindā pa sešām dvēselēm. Pavadonēm gaišzili tērpi ar uzšuvēm, kas norāda, ka lidmašīna pieder Latvijas PSR gaisa flotei. Šķiet, tās visas ir krievu vai brālīgo republiku meitenes. Viena atgādina vakar vakarā „Āstoriјā” redzēto skaistuli. Kad tā izdala konfektes, sirds ieliks-mojas. Es jau no sāкта gala bijis jūtīgs cilvēks. Viegli aizkustināms.

Paziņojumus skaŗruni nolasa divās valodās — krieviski un angļiski. Pastāsta arī par Rīgas vēsturi un par Latvijas PSR rūpniecības sasniegumiem. Lidojuma laikā pasaŗieri nedrīkst neko fotografēt, neko pierakstīt. Ko

tad nu te fotografēs? Lidojam virs mākoņiem, kas blīvi nosedz padomjzemi mūsu skatiem. Ziņo, ka Rīgā temperatūra +20 gradu pēc Celsija. Kā vasarā!

Kaimiņš piedāvā man krievu cigaretes. Es pateicos par laipnību, bet pašlaik nevēlos smēķēt. Pēc kāda laika meitenes mūs traktierē ar augļūdeni. Tagad varētu uzvilkt dūmu. Sameklēju savus amerikāņu smēķus un sniedzu arī kaimiņam. Bet nu viņš atsakās. Vai būšu cilvēku aizvainojis? Ej nu sažini! Nebija jau tā domāts.

Kad esam lidojuši kādu stundu un ceturksni, mašīna sāk slidēt lejup. Vēl pēc brīža parādās saules apmirdzēta upe, un tad zemā lidojumā mēs jau drāžamies pāri Vecrīgai. Pirmo reiz es to skatu no gaisa. Kas par brīnišķīgu ainu! Nolaizāties Rumbulas lidlaukā Daugavas labajā krastā.

— Paldies, meitiņ, — es saku pavadonei, kas pie izejas atvadās no pasažieriem.

Man preti steidzas kāda „Intūrista” pārstāve un piedāvā savus pakalpojumus. Bet sagaidītāju vidū esmu jau ieraudzījis māti un tanti Mildu. Izskaidroju ierēdnei, ka radinieki par mani rūpēsies turpmāk. Viņa tad arī atstāj mani mājinieču ziņā. Tās apsveic mani ar rozēm dzimšanas dienā un steidzina doties uz mājām. Tur gaidot krustmāte Alise.

Manas sagaidītājas braukušas uz Rumbulu Raimonda mašīnā, bet tai ceļā gadījusies klizma. Tad gluži nejauši izdevies sarunāt kādu citu auto īpašnieku, kas apņēmies izpalīdzēt. Viņš esot Volgas vācietis, kas pirms pāris gadiem pārnācis strādāt uz Rīgu. Lai nesaka, ka Rīgā vairs nav vāciešu!

Nobraucam garām Ķengaraga jaunajām dzīvokļu ēkām, kas pa gabalu atgādina Stokholmas priekšpilsētu jaunceltnes. Ātri tuvojamies centram. Vēl jau Rīgas ielas nav pārblīvētas ar mašīnām. Par atpalcību privātajā auto sektorā rīdzinieki manuprāt var tikai priedāties. Cits jautājums, vai viņi tā domā. Pieredze rāda, ka vairumam patik rotaļāties ar savām mašīnām. Prasu Volgas vācietim, vai viņš prot arī latviski. Nē, tikai atsevišķus vārdus — „labdēn”, „paldēs” un vēl dažus. Acīmredzot

Rīgā var labi iztikt bez latviešu valodas. Par vešanu viņš negrib nekādu atlidzību. Tomēr beigās pierunāju pieņemt vismaz paciņu cigarešu un pāris dolaru. No Rumbulas lidlauka jau ir labs gabals ko braukt.

Dzīvoklī notikušas dažas pārmaiņas. Lai man būtu ērtāk, Dreimaņa kundze nodevusi savu istabu mūsu rīcībā. Pa manu viesošanās laiku viņa pārgulēšot pie radiem. Bet Ālise pavadīs šīs dienas mūsmājā. Dzidras istabu vēl remontē, un viņa tur pagaidām nedzīvo. Mājās uz laiku tīra radu būšana.

Stājamies ar skubu pie manas dzimumdienas svinēšanas, jo galds jau klāts. Mājinieki pūlējušies pāri mēram.

— Nemaz neesmu vairs paradis tos dažādos ģimenes godus svinēt. Mēs Stokholmā tikai retu reizi šādas dienas sevišķi atzīmējam.

— Kā nu tā! — izsaucas Ālise. — Mēs Latvijā gan cenšamies tādās reizēs sanākt kopā.

Pusdienas ēdot, mani izprašņā par Gunu, Jāni un Mirdzu, par braucieni no Stokholmas un kā man patīcis Ļeņingradā. Atbildu, ka Ļeņingradas klimats mani kavējis tuvāk apskatīt pilsētu. Tāpēc jo vairāk priecājos, ka Rīga mani sagaidījusi ar saulainu laiku.

Pie kafijas Milda stāsta par operu un par savu darbu konservātorijā, kur tā bijusi vecākā pasniedzēja. Viņai tikai neesot veicies ar politmācību. Lektorī gan pret māksliniekiem izturējušies ar visai lielu iecietību un pacietību. Skaidrojuši un atkārtājuši kā jau tādiem, kas dzīvo pa mākoņiem vien. Taču Milda pinusies kā pa pakulām. Vienmēr kaut ko sajaukusi vai pārteikusies. Viņas draudzene Lūcija Garūta turpretī bijusi viena no visapķērīgākām. Redzot Mildas neveiksmes, Lūcija teikusi: „Vai es, Mildiņ, vainīga! Kā izlasu, tā paliek galvā.” Garūta ar laiku kļuvusi par docenti. Īstenībā viņai pienāktos profesores amats. Visi par mazo Lūciju labi atsaucoties. Tāds darba rūķis!

Apjautājos, kā Mildai patīk tagadējie operas mākslinieki. Zinu, ka viņa ir ļoti prasīga un kritiska. Milda atzīst, ka nākuši klāt vairāki talantīgi dziedātāji, dejojāji

un diriģenti, bet viņai nepatīk, ka viens otrs dzīvojot pārāk bohēmiski. Pati jau viņa vienmēr ievērojusi vistingrāko disciplīnu. Kā gan citādi iespējams gūt lielākus panākumus? Milda man nolasa lekciju par to, kā pareizi jāizkopj balss un kādas kļūdas taisa dziedātāji. Viņa arī parāda, kā nedrīkst balsi tricināt. Nožēlo, ka es tāds nemūzikāls. Nu jā, tēvā iedzimis.

Mani apsveikt atnāk Raimonds ar sievu. Viņš grib, lai kādu dienu aizeju uz viņa darba vietu. Nofotografēšot mani no visām pusēm kā nākas. Būšot piemiņai man pašam un rīdziniekiem. Lai notiek! Tad sarunas novirzās uz latviešiem trimdā. Kā ar asimilāciju? Tas ir jautājums, ko man turpmāk nācās jo bieži dzirdēt no pazīstamiem un dažkārt arī no nejauši satiktiem svešiem ļaudīm. Mēģinu atbildēt pēc iespējas niansēti. Jāatzīstas tomēr, ka daudz kas arī man pašam šai lietā nezināms. Latvieši taču izsvaidīti pa visiem kontinentiem. Bet pat par manu trimdas zemi Zviedriju man nav pilnīgāka pārskata. Beigās iejaucas Milda:

— Es gan nespētu dzīvot ārzemēs. Aizbraukt paskatīties tur, kur agrāk būts, dziedāts un staigāts, to varētu. Bet palikt starp svešiem ļaudīm uz visiem laikiem? Nē, nē! Un tad jums tur tā zviedru valoda! Esmu dzirdējusi radio pārraidēs. Ak, tu mūžs, kas par briesmīgu valodu!

— Zviedru valoda jau vēl gluži skaidra un pieklājīga. Tav vajadzētu dzirdēt dāņu mēli. Tad tu varētu šausmināties.

— Man jau pietiek ar to pašu zviedrisko. Kā tu to vispār varēji iemācīties? Un izstudēt, strādāt zviedru ģimnazijā!

— Nekas, miļā, gan tu arī iemācītos, ja būtu vajadzīgs.

Un es norunāju dažus teikumus zviedriski pārējiem par uzjautrinājumu. Ir jau tuvu pusnaktij, kad atvados no ciemiņiem. Ar Mildu sarunājam rītvakar iet uz Dailes teātri. Es piebilstu:

— Ja māte laidīs.

— Ejiet jau ejiet! Es tikai nezīnu, vai Uldim tas „Melnais kaķis” patīks, — nopūšas māte.

— Gan jau patīks. Es ar kaķiem vienmēr bijis draugs.

10. ES PIERAKSTOS UN SATIEKU SENU DARBA BIEDRUS

Piektā oktobra rīts kā zelts. Dabas spēki manā pusē. Pareizi dariju, ka nebraucu uz Rīgu satuntuļojies biezās drānās. Cilvēkam šad tad jānoriskē. Un kādreiz taču biju diezgan dūšīgs zolišmenis.

Ieturam kārtīgas brokastis, jo palicis vēl daudz kas no vakardienas labumiem. Tad taisāties ar māti doties uz ārzemnieku reģistrācijas nodaļu. Lai visi cilvēki liktos pierakstīties... Tas jāizdarot divdesmit četrus stundu laikā.

Pagalumā māte satiek kādu kaimiņieni, kas nes ēdiena atliekas uz atkritumu tvertni.

— Nelieciet vāku tai tvertnei pavisam virsū! Redziet, kā šie jau gaida! — saka māte un rāda uz sētu, aiz kuņas agrāk atradās Letgalijas konventa dzīvoklis.

Es paveļos uz to pusi un ieraugu vairākas kustīgas galvas un astes.

— Tie, dēls, tādi savvaļas kaķi. Pastāvīgi uzmana mūsu tvertni. Tāpēc atstājam to brīžiem vaļā, lai šie revidē. Nav jau viņiem apgādnieku.

— Pareizi darāt. Sociālā iekārtā sabiedrībai jā rūpējas par savām radībām. Viņi droši vien arī gādā, lai peles un žurkas pārmērīgi nesavairojas.

Nākošā brīdī tvertnē ieklūp kādi pieci astaiņi. Tie nav vis kaut kādi rāmi, nobaŗoti burŗuju minciŗi, bet kauŗinieciski savas sugas pārstāŗvi. Jā, arī padomju iekārtā pilsētas kaķi eksistē un pat vairojas. Tā rūdijās tērauds. Ievēŗoju, ka ielas māŗas caurbrauktuvei nav vairs veco dzelzs vārtu. Tos agrāk vakaros vienmēr noslēdŗa. Ja bija aizmirsies paņemt līdŗ atslēŗu, tad, pavēlāk māŗās nākot, bija jāsauc: „Naktssarg! Storoŗ! Kļuŗņik!” Divdesmito gadu sākumā „storoŗs” bija pa-

rastākais vārds; vēlāk to sāka izskaust „naktssargs”. Tas tā notika, ielgstot atrautībai no Krievijas. Savrupības, lokālisma un buržujiskā nacionālisma ietekmē. Tagad tāda klaigāšana beigusies. Nāc un ej brīvi, kad vien patīk. Buržujiem jau bija jābaidās un jāsarģa sava saraustā manta. Kā jau šķiru ciņas laikos. Bet resnvēderi izzudis, jauna diena atausis!

— Tas ir pilnīgi likumsakarīgi, ka tie lielie dzelzs vārti ir novākti.

— Par kādiem likumiem tu, dēls, runā?

— Par sabiedriskās attīstības likumiem.

Māte jautājoši skatās man acīs. Es iesmejos un paņemu viņu zem rokas.

— Nāc un neklausies uz manu plāpāšanu!

— Kā lai neklausos savā dēlā?

— Mazliet paviegls viņš tev padevies. Iesim!

Soļojam uz Valdemāra (Gorkija) ielas pusi. Apstājamies iepretim vietai, kur atradās Šneidera un Šīra grāmatu antikvāriāts. Māte stāsta, kā tas nosvilis kaŗa pēdējās dienās.

— Tur jau tu pats agrāk daudz esi rakņājis.

— Kā nu nebūšu rakņājis, — es domīgi novelku. Prātā man kāda rakņāšanās, kas notika tā ap 1942. gadu. Biju iespraucies starp plauktiem, kur atradās grāmatas un brošūras par Baltijas vēsturi. Man blakus likņājās kāds liela auguma vīrs. Šaura, rievota seja, ērgļa deguns. Tāds kā no baronu sugas. Šķirstijām grāmatas, reizēm sadūrāmies, atvainojāmies, izmainījāmies vietām un tā darbojāmies kādu laiku klusēdami. Tad svešais ierunājās vāciski: „Atvainojiet, bet jūs taču laikam esat vēsturnieks. Latviešu vēsturnieks?” Es pamāju ar galvu. Viņš turpināja: „Iepazīsimies! Esmu fon Mēdems.” (Viņa priekšvārds man pagājis). Nosaucu savu vārdu, un mēs sarokojāmies. „Es uzskatu sevi par zemgalieti,” sacīja fon Mēdems, „un man ļoti žēl, ka neprotu latviski. Esmu uzaudzis Vācijā. Bet es cienu latviešus. Jūs esat ļoti apdāvināta tauta. Vācieši netiek jums līdz. Bet kāpēc latvieši iznīcina viens otru? Jums bija lieli cilvēku zaudējumi

Uldis Ģermanis
Vēstures krātuves
zinātniskais asistents
1963. g.

krievu okupācijas gadā. Tagad jūs apšaujāt savus komunistus, apsūdzat arī nevainīgus cilvēkus.”

„Ļaudis ir satracināti,” es atbildēju. „Viņi ir izsisti no sliedēm, dažādām varām mainoties. Jums taisnība, ka notiek daudz nejēdzību un netaisnību. Bet vai tie ir latvieši, kas apšauj savējos? Es tiešām nezinu. Galvenie noteicēji jau ir citi...” Mēdems mani pārtrauca: „Tomēr, tomēr! Es zinu, kas notiek. Un tas ir ārprāts. Kāpēc apšaut latviešu sarkanos? Viņi taču arī ir latvieši. Ja nu viņi paši jums neder, tad var cerēt, ka viņu bērni jums derēs. Maza tauta tā nedrīkst šķiesties ar cilvēkiem. Tā ir pašiznīcināšanās.”

„Es pilnīgi pievienojos jūsu domām. Man zināms kāds ļoti nožēlojams gadījums,” un es īsos vārdos pastāstīju par Vēstures institūta direktora Jāņa Liekņa darbību un likteni. „Viņš negribēja bēgt prom no Latvijas un viņu apcietināja. Kāda bija apsūdzība, un kas viņu denuncēja, par to īstas skaidrības nebija. Bet Vēstures institūta darbinieki — Stepermanis, Šturms, Altements, Malvess,

es pats un vēl citi vēsturnieki — iesniedza prefektūrai motivētu rakstu ar lūgumu Liekni atbrīvot. Āmata brāļi toreiz tiešām centās šo krietno, kaut stūraino un skarbo vīru glābt. Mūsu iestāšanās tomēr nelīdzēja . . .”

„Nu, kaut vai šis piemērs,” iesaucās fon Mēdems. „Bet tādu netrūkst. Vai zināt, ko vācieši izdarīja ar saviem komunistiem? Lielu daļu no tiem uzņēma partijā. Un vācieši cenšas pievērst ikvienu savējo. Lai vai kādu. Tik taupīgi rīkojas liela tauta!” Ko es varēju atbildēt? Kā apdulluši no likteņa sitieniem, mēs tiešām visādā veidā šķaidījāmies ar savu dzīvo spēku. Vāciskais zemgalietis paskatījās visapkārt un atsāka sarunu: „Mums šeit nav liecinieku un varam runāt pilnīgi atklāti. Kāpēc jūs tagad brīvprātīgi skrienat ugunīs un ļaujat sevi ne par šo, ne par to iznīcināt? Vai tad jūs neredzat, kas notiek? Jūs esat pārāk dedzīgi uz kaušanos.” Viņš brīdi klusēja un tad piebilda: „Latvieši ir labi kaņotāji. Jau no seniem laikiem. Man jau nav jums jāstāsta par zemgaliešiem . . . Bet vai tāpēc jums vienmēr jākaujas, ja kāds jūs mudina?” Tad viņš izstiepa savu kalsno roku un atvadījās: „Es jums vēl tikai labu. Man ir skumji noskatīties, kas tagad norisinās. Un tomēr es gribu ticēt latviešu tautas nākotnei.” Es vēl brīdi uzkavējos antikvāriātā un noskatījos, kā svešnieka asais profils aizslidēja gar veikala logu. Mēs nekad vairs neesam tikušies, bet šo sarunu es atceros tik skaidri, it kā tā būtu notikusi vakar.

— Ko tu, Uldi, tāds sadrūmis? Vai apsāpējās sirds, ka tavš vecais medību lauks izpostīts?

— Ko nu! Tik daudz kas ticis iznīcināts. Kas to visu var izbēdāt!

Un mēs sākam steidzīgāk soļot, jo šodien daudz darāmā. Pa Valdemāra ielu (šis nosaukums Rīgā joprojām populārāks nekā „Gorkija iela”) nonākam līdz Raiņa bulvārim. Turpat ap stūri arī ir tā ārzemnieku reģistrācijas nodaļa jeb „ārzemnieku čeka”, kā to iesaukuši agrākie Rīgas apmeklētāji. Tūristi jau mīl visu mazliet drāmatizēt. Kaut gan būtu gluži dabiski, ja šī nodaļa strādātu ciešā kontaktā ar drošības aparātu. „Ārkārtējā

komisija cīņai pret kontrrevolūciju, sabotāžu un spekulāciju" — neskan slikti. Man kā vēsturniekam jānožēlo, ka šis nosaukums reformisma viļņos aizskalots un pakāpeniski atvietots ar aizvien bālākiem apzīmējumiem. Daudz mūsu tautiešu revolūcijas laikmetā ir ieguldījuši savus spēkus un enerģiju šī iestādījuma izveidošanā un pilnveidošanā. M. Lācis (Sudrabs) noformēja sarkanā terora pamatprincipus; J. Peterss, vadot Maskavas čeku, ieguva plašu populāritāti ārzemju presē, it īpaši tā sauktās „Lokarta (Lockhart) afēras” laikā. Toreiz Rietumeiropas laikraksti pat apgalvoja, ka nevis Ļeņins, bet Peterss esot īstais noteicējs padomju valstī. Vēlāk šis aparāts sadragāja viņus pašus. Pasaulīt, tu ļaužu ēka!

Ejam iekšā un uzkāpjām otrā (Zviedrijā teiktu — pirmā) stāvā. Izskatās diezgan tuksnešaini. Bez mums ieradusies vēl tikai viena tūriste. Kāda ierēdne iedod man dažas anketas. Priekštelpās ir galdiņš, pie kuŗa var sacerēt atbildes uz jautājumiem. Tie visi ir krievu valodā. Ļeņingradā bija dažādās valodās. Pēc izvēles. Šeit vēl zināma atpalicība. Kamēr mēs ar māti studējam un pārspriežam jautāšanas un atbildēšanas, mums pienāk klāt spēcīga auguma vīrs formas tērpā un latviski izskaidro dažas vietas tekstā. Atbildes lai rakstot latviski. To viņš izklāsta visai laipnā un patīkamā veidā. Labs paraugs kultūrālai attieksmei pret apmeklētājiem. Viņš arī pasaka, kuŗā istabā anketas jānodod. Pateicamies izpalīdzīgajam ierēdnim un gluži labā noskaņojumā ejam, kur norādīts. Tur mūs saņem kāda drūma darbiniece.

— Latviski nerunāju, — šī skarbi un nicīgi nosaka, tikko es dažus vārdus esmu izrunājis šīs republikas pamatiedzīvotāju valodā.

Cik maz gan vajadzīgs, lai acumirkli radītu naidīgu un nepatīkamu gaisotni! Un gluži bez vajadzības.

— Runājat angļiski, varbūt vāciski vai zviedriski? — es apjautājos, cik iespējams vēsi un savaldīgi.

— Nē, nerunāju.

Nākošais jautājums loģiski būtu: „Ko jūs darāt ārzemnieku nodaļā?” Nepiemērotāku personu šādā iestādē

tiešām grūti iedomāties. Kā teikt, no sādžas tu esi nākusi, uz sādžu tev atkal būtu jāaiziet! Droši vien jau daudz esi paguvusi kaitēt padomju valstij, stulbi un rupji izturēdomās pret ārzemniekiem. Ar skaidru sabotāžu, balodīt, nodarbojies. Un gaišā dienas laikā! Sēdi kā guba un grauži „Intūrista” un kultūras sakaru biedrības darbu, par ko valdība izdod dzīvu naudu. Bet nav jau mans uzdevums tevi apgaismot. Iekožu apakšlūpā un ļauju, lai māte kārto to lietu tālāk. Dīvainu pretrunu pilna ir padomju zeme un pārvalde. Ko viens ceļ, to otrs ārda, un beigās čiks vien iznāk.

Izrādās, ka līdz ar anketām turpat jāatstāj arī pase. Jāiegādājas par pusotra rubliem zīmogmarkas un rīt pulksten 15.00 jānāk atkal uz ārzemnieku nodaļu. Tad dabūšot pasi atpakaļ un varēsot pierakstīties tagadējā dzīves vietā. Es negribu no pases šķirties. Ko iesākšu pilsētā bez dokumentiem? Taču iebildumi nelīdz. „Net” un beigas!

Tā nu bez pases, saīdzis un aizkaitināts es atstāju šo Iekšlietu ministrijas nodaļu. Uztaisu dūmu un pārlaižu skatu apstādījumiem, kas, saules apspīdēti, laistās visās rudens krāsās.

— Vai Rīga nav skaista? — jautā māte, sekodama manam skatam. — Tev, dēls tiešām laimējies atbrukt istajā laikā.

— Jā, man jau arī šad tad laimējas.

Es noskurinos. Muļķīgi ir ļaut kaut kādai maskaļu činovniecei sabojāt sev garastāvokli. Sakārtoju kaklautu un uzsmaidu mātei:

— Nu tad, uz priekšu, biedri, drošāki! Pēc zīmogmarkām!

Tās jāpērk bankā. Pucējam Daugavas virzienā, jo šī iestāde atrodas pašā Valdemāra ielas sākumā. Kad zīmogmarkas kabatā, eju uz Smilšu ielu nr. 1. Tur, kā man zināms, atrodas Vēstures institūts. Jāsatiek kollēgas un jāiegūst informācija turpmākajam darbam. Māte grib mani līdz turieni pavadīt. Tad iešot savās gaitās.

Taču Smilšu ielas pirmajā numurā Vēstures institūta nav. Ir gan dažādas ministrijas un pārvaldes. Uz ielas

dzird sarunājamies lauku ļaudis, kas iebraukuši darišanās, bet man te acīmredzot nav ko meklēt. Tad uzaust prātīga doma. Tepat tuvumā ir Māras baznīca, kuŗas telpās atradās Rīgas pilsētas vēsturiskais arhīvs un mūzejs. Esmu lasījis, ka mūzejs darbojas. Varbūt arī arhīvs — mana pirmā darba vieta studenta gados. Vilis Biļķins bija direktors, Rudolfs Širants viņa palīgs. Man iesācējam sākumā maksāja trīs latus dienā. Vēlāk vienu latu pielika. Pamazām es gluži labi iefuksējos arhīva būšanās, un Biļķins centās mani ierīkot pastāvīgā amatā. Viņš vispār izturējās pret mani ar tēvišķīgu laipnību. 1937. gada rudenī aizgāju kuŗa dienestā un pēc tam vairs arhīvā neatgriezos, lai gan Biļķins tad bija izgādājis man arhīva redaktora vietu. Gribēju pielikt punktu vēstures studijām un sāku steidzīgi gatavoties valsts eksāmeniem. Dr. Oskars Vacs, no kuŗa vairākas vasaras irējām vasarnīcu Dubultos, reiz teica mātei: „Kāpēc tad jūsu dēlam ir jāstrādā? Viņš jau tāpat no manis zolītē un preferansā saņem mazākais savus trīssimt latus mēnesī.” Māte par to bija gluži iztrūcinājusies. Pārdomājusi šo lietu, viņa secināja, ka dakteris būs jokojies. Lai nu kā, gadu strādādams arhīvā, biju daudz ko derīgu mācījies, kas man vēlāk lieti noderēja. Biļķins jau toreiz bija mūsu labākais seno chroniku pazinējs. Vīrs ar noteiktu stāju un patstāvīgiem uzskatiem, kas neaizrāvās ar vadonības laikmeta saukļiem un vēstures romantizēšanu. Ļoti nopietns un kritisks vēsturnieks bija viņa palīgs Širants, vienmēr laipns un kollēģiāls. Mēs ar Biļķinu aizklidām pasaulē, katrs uz savu pusi, bet Širants palika Rīgā. Jāsameklē Širants! Viņš man palīdzēs atrast Vēstures institūtu.

Apsolu mātei būt laikā pusdienās un dodos uz pilsētas arhīvu. Uzķāpju līdz trešajam stāvam, kur, pēc uzraksta spriežot, atrodas kāda arhīva nodaļa. Bet turpat arī lieliem burtiem norādīts: „Ieeja aizliegta.” Paraustu rokturi. Klusums. Kāpjot lejā, satieku kādu krievu cilvēku, kam apprasos pēc Širanta. Izrādās, ka mans bijušais priekšnieks tagad strādājis pilsētas vēsturiskajā mūzejā.

Apakšējā stāvā. Šajā mūzejā savā laikā strādāja elegantā Veronika Janelsiņa. Viņas uzdevums, ja nemaldos, bija restaurēt mākslas darbus. Toreiz Veronika vēl bija meitas kārtā, cerīgu jaunekļu apjūsmota. Es biju tikai tāds puika un vēroju, kā vīri cīnījās. Klida baumas, ka Anšlavs Eglitis esot tas nopietnākais kandidāts. Reiz pēc kāda saviesīga vakara, ko saviem kultūras strādniekiem bija sarīkojuši pilsētas tēvi, noprasīju Veronikai, kurš tad viņu īsti dabūs? Vai Anšlavs, vai kāds no tiem, kas ruīnējās, dārgas puķes sūtīdami? Laikam jau nu būšot jāiet pie Anšlava, ar to viņai sena draudzība. Labi informēts būdams, varēju vismaz vienu sacensoni brīdināt velti nepulēties. Domāju, cilvēks būs pateicīgs, bet kur nu...

Par ligavu medniekiem domādams, nonāku mūzejā un taujāju pēc Širanta. Kāda jauna, enerģiska dāma apsola viņu sameklēt. Es pārļaižu acis darba telpām. Nav šaubu, ka šeit strādā kārtīgi cilvēki. Pēc īsa brīža ierodas Širants. Redzu, ka viņš ir pārsteigts, mani ieraugot. Es pasmaidu:

— Stokholma jau nav tik tālu. Bija taču vienreiz jāatbrauc.

Mēs sasveicināmies, un viņš iaved mani savā istabā. Izstāstu, kas mani atdzinis šurp un kāpēc esmu pie viņa ieradies.

— Jā, Vēstures institūts ir pārcelts uz augstceltni Turgeņeva ielā 19.

— Tur, kur atrodas Zinātņu Akadēmija?

— Kā tad. Vislabāk būs, ja pirms iešanas piezvanīsim uz institūtu.

Ejam atpakaļ priekšistabā, un Širants iepazīstina mani ar jauno dāmu:

— Biedre Livija Blūmenfelde, šeit ir biedrs Uldis Ģermanis no Stokholmas. Mums vajadzētu sazināties ar Vēstures institūtu...

Drīz esmu skaidrībā par turpmāko. Institūta direktors Dr. Aleksandrs Drīzulis esot aizņemts un nebūšot institūtā ne šodien, ne rītdien, bet mani pieņemšot viņa viet-

nieks, vēstures zinātņu kandidāts Anatolijs Bīrons. Širants apņemas mani pavadīt līdz turieni.

Pa ceļam Širants pastāsta, ka viņš reizēm apmeklējot manu studiju biedru Voldemāru Grīnbergu, kam slimo kāju dēļ grūti kustēties. Grīnbergs palicis vecpuisi, nesatiekot ar saviem radiem un esot kļuvis pilnīgs savrupnieks. Pieminam vēl citus kollēgas, dzīvos un mirušos, bet nekāda lielāka parunāšanās neiznāk. Ātrā solī ejot, drīz sasniegts kolchoznieku tirgus (bijušais centrāltirgus). Izspraucamies caur ābolu, sakņu un puķu galdiem, paejam gaŗām sarkanajiem spīķeriem un esam pie augstceltnes. Pie ieejas Širants uzrāda savu dienesta apliecību un paskaidro, kas man par darīšanām. Tad dodamies ar liftu uz divpadsmito stāvu, kur iekārtojies Vēstures institūts.

Nodevis mani direktora vietnieka rokās, Širants atvadās. Anatolijs Bīrons ir slaidis pajauns puisis. Glīts un gluds no vaiga. Biju iedomājies, ka satikšu vīru vidējos gados, kam jau viena otra rievā sejā. Bet padomju zemē, kā teikts, jauniem visām spējām pavērts ceļš. Un man drīz jāatzīst, ka Bīrons ir gluži patīkams sarunu biedrs. Izklāstu viņam sava brauciena priekšspēli, kas to finansē un ko ceru Rīgā paveikt. Droši vien tas viss Bironam jau zināms, bet viņš noklausās uzmanīgi. Piebilstu:

— Vēlētos iepazīties ar jūsu vēsturniekiem, kas pēti strēlnieku gaitas. Būtu interesanti pārrunāt jautājumus par avotiem, par to kas paveikts, kas iecerēts. Fakultātes vadība man savukārt to tieši ieteikusi darīt.

— Man šķiet, ka visnoderīgākais jums būs Auseklis Spreslis. Viņš jau mums te visvairāk ar strēlnieku jautājumu nodarbojas.

Šai brīdī istabā ienāk pamaza auguma pusmūža vīrs. Tas izrādās latgaliešu vēsturnieks Babris. Iepazīstamies. Bīrons paskaidro, ka Babris esot rakstījis par 1905. gada norisēm Latgalē. Turpinām tālāk trijātā. Āpjautājos, vai nav iespējams sagādāt zviedru vēsturniekiem lētāku uzturēšanos Rīgā. Viesnicā dzīvot ir ļoti dārgi. Par to

Birons ieteic runāt ar Drīzuli. Atkal paveņas durvis, un tajās parādās mazs, padrukns sirmgalvis. Smaidīgs, sārtu seju un tādas pašas krāsas deguntiņu. Kā mazs, mīlīgs rūķītis. Birons pieceļas:

— Lūk, mūsu akadēmiķis Jānis Krastiņš.

— Ģērmanis, — es saku un sarokojos ar veco vēstures zinātņu doktoru. Krastiņš ir „sencis”. Pārdzīvojis lielās tīrīšanas un vērienīgo latviešu lielinieku izkaušanu Padomju Savienībā trīsdesmito gadu beigās. Cik man zināms, viņš pats arī kādu laiku „bijis represēts” (brīnīšķīgs formulējums; nez, kas izdomāja šo tagad tik plaši lietoto un atzīto apzīmējumu visām tām drausmīgajām izdarībām?). Kādos skandālos tik tāds nav bijis iekšā? Piecdesmito gadu beigās Krastiņu Rīgā stipri plucināja par vulgāru un nihilistisku pieeju jaunlatviešu jautājumā. Bet laiki mainījās. Dažs labs vēl tagad staigā apsvīlušiem spārniem, vai arī ir kļuvis par tādu kā archīva depozitu. Krastiņš zina, kas ir galvenā līnija. Lai neķeŗ bebrus! Viņu, kas gājis caur uguni un ūdeni un „misiņa trubām”, tik lēti murdā nedabūs. Āk, Maskava, tu varenā, ne mūžam neuzvaramā! Kas dulls, lai dzied — „Kāp tramvajā!”

Saku, ka pazīstu akadēmiķa Krastiņa darbu par 1905. gada revolūciju. Viņš smaida, runā paklusā, lēnā balsī. Strādājot pašlaik gar 1919. gada problēmām. Viņš iejautājas:

— Vai zviedru presē aprakstīti notikumi Latvijā 1919. gadā?

— Nekad zviedru laikraksti nav tik daudz rakstījuši par Latviju un latviešiem kā tajā laikā. Kaut kas no tā būs manā referātā, kaut arī ne tieši par politiskajiem notikumiem mūsu zemē.

Noformējam laiku un vietu manam priekšlasījumam „Latviešu strēlnieki tā laika zviedru preses gaismā.” Tas notiks Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūta telpās pirmdien, 10. oktobrī, pulksten desmitos no rīta. Kad tas nokārtots, ierodas vēstures zinātņu kandidāts Teodors Zeids. Birona seja atplaukst smaidā:

— Nu, jūs jau esat labi pazīstami.

Kā nu mēs ar Tedi nebūsim pazīstami. Studiju biedri, darba biedri Vēstures institūtā. Nekad neesam plēsušies. Viņš dažus gadus vecāks par mani, mērķtiecīgs, centīgs jau jaunības laikos. Mani un Marģeru Stepermani reiz profesors Švābe apzīmēja par „vienaldzīgajiem”, un viņam bija sava daļa taisnības. Mums ar Marģeru patika daudz ko apšaubīt, pakritizēt, pasminēt par šķietami nopietnām lietām un uzdevumiem. Marģers bija asprātīgs un sarkastisks. Vācu okupācijas gados viņš šad tad darba laikā ienāca pie manis patriekties. Mūsu sarunas iesākās apmēram tā: „Atpūties, Uldi! Nevajag pārrauties.” — „Esmu atpūties.” — „Nu, tad atpūties no atpūšanās.” Un tad gāja vaļā... Dažkārt šais gara vingrinājumos vēl piedalījās erudītais un bohēmiskais Ālfreds Āltements, izcili apdāvināts un spējīgs zinātnieks, kas pārāgri mira pirmajos pēckaņa gados. Ārī Tedis labprāt pajokojās un patrīna zobus, bet viņam bija apzinīgāka attieksme pret darbu un viņu vienmēr apkrāva dažādiem pienākumiem. Nevienam nevarētu ienākt prātā nosaukt Teodoru Zeidu par vienaldzīgo. Citādi bijām vienota un draudzīga saime, bez viltus un nodevības.

Tikšanās ar Tedi ir sirsnīga un gandrīz vai puiciski nebēdīga. Smejamies, apkampjamies un noskatām viens otru no galvas līdz papēžiem.

— Tu jau tāds pats vien esi kā toreiz, — izsaucas Tedis.

— Un tev pat neredz neviena sirma mata, kaut gan esi vecāks par mani. Tikai tāds dūšīgāks kļuvis. Jūs, biedri, dzīvojat pārtikuši, — es piebilstu (man tik šis pēdējais izteiciens).

Smaida arī visi pārējie, un Bīrons saka:

— Tad jau Zeids jūs šodien ņems savā ziņā un izvadās, kur vajadzīgs.

Norunājam, ka iesim uz Oktobra revolūcijas arhīvu Šķūņu ielā 11. Atvadāmies no kollēgām un braucam ar liftu lejā.

11. NO „ASTORIJAS” LĪDZ „MELNAJAM KAĶIM”

Iznākot uz ielas, sāku just izsalkumu, jo Zviedrijā esmu ieradis ēst lenču jeb „luncīti”, kā to esam iesaukuši mūsu mājās Stokholmā. Norunājam tad arī vispirms iekost un pēc tam iet darišanās. Tedi iesaka „Āstoriju”, kas atrodies universālveikala (agrākais Ārmijas ekonomiskais veikals) augšējā stāvā. Tas esot moderni un labi iekārtots restorāns. Ācīdredzot „Āstorija” ir iecienīts nosaukums padomju zemē. Dažos vārdos pastāstu Tedi par savu pieredzi Ļeņingradas „Āstorijā”, piebilstot:

— Labi, darīsim, kā tu saki. Es nāku no kaķā neizpostītas zemes, un tāpēc tu būsi mans viesis.

— Nekādā ziņā. Tu esi ciemiņš. Es tevi ielūdzu otrās brokastīs.

— Tedi, neesi formālists! Zviedri ir devuši naudu šim braucienam, un bez tam man vēl ir līdzī pašam sava. To taču nevar vest atkal atpakaļ.

— Šoreiz liecies mierā! Tu tagad esi manā ziņā. Tev jāklauša!

— Tad atļauj vaicāt: cik tu nopelni mēnesī?

— Apmēram piecus simtus.

Tādu atbildi nebiju gaidījis. Esmu uzveikts.

— Biedri Zeid, es vairs nepretojos. Lai iet uz tava rēķina. Tu tiešām esi labi atalgots.

— Strādāju ar pusotru slodzi.

— Un tas nozīmē?

— Vadu feodālās vēstures sektoru institūtā un lasu zināmu lekciju skaitu universitātē.

— Tad tev arī ir ko norauties. Bet tu jau citādi nekad neesi varējis.

Pa ceļam uz „Āstoriju” pārrunājam mūsu gaitas kopš tā brīža, kad ceļi izšķīrās. Tas notika 1944. gada jūlijā.

Kādā nedēļas nogalē Tedi izbrauca uz Jelgavas pusi apciemot ģimeni. Tieši tad notika padomju kaņaspēka trieciens Jelgavas virzienā. Uz Rīgu viņš vairs neatgriezās, par viņa likteni mēs institūtā (toreiz to sauca par Vēstures krātuvi) nekā nezinājām. Augustā vācieši mani mobilizēja jeb, kā puikas teica, parāva gaisā. Frontes iztaisnošanas nolūkā arī man drīz vien bija jānozūd no Rīgas. Būdams pārliecināts, ka galīgais un totālais sabrukums ir pavisam tuvu, paņēmu līdz mugursomā sievas mātes austu vilnas uzvalku, kas lieti noderēja vēlāk laižoties uz Zviedriju. Tas nebija novalkājams, un pēc gadiem es to Stokholmā noziedoju grieķu trūkumcietējiem, kas bija piemeklēti kādā zemestrīcē. Tādā veidā, runājot Viktora Egliša stilā, „geroisks latviešu intelektuālis atlidzināja seno gellēņu pēcnācējiem par tiem izbaudījumiem, ko tas guvis no sofistu un Sokrata dekadansa, no Platona atdzemdinātās mitoloģiskās pasaules atzišanas, no mūžīgās Ellādas Olimpa dievu dzīvības aktiem, daimoniem un orgijām”. Galu galā mums abiem ar Tedi bija laimējies. Pēc divdesmit diviem gadiem sveiki un veseli varam iet viens otram blakus pa Rīgas ielām un pārspriest vēsturiskus notikumus. Vēstures institūtā jau nu gan vispār nebija karstas putras strēbēju. Nevarēja arī būt. Tā nu reiz ir tāda profesija. Cilvēks kļūst kritisks, mazliet skeptisks. Sak, pietur pie Griķu kroga! Mēs naski soļojam uz „Āstorijas” pusi. Tedi stāsta:

— Tā nu es jau 1944. gada jūlijā atkal kļuvu padomju pilsonis. Drīz vajadzēja iet uz iesaukšanu. Uzrādīju komisijai ārsta apliecību, ka man izoperēta viena niere, un tiku atbrīvots. Sāku atkal darboties savā arodā.

— Un kā toreiz klājās manam draugam Alfredam Altementam? Kāpēc Fredis tik pēkšņi nolika karoti?

— Fredis nebūt netaisījās uz miršanu. Viņam bija lieli plāni un ieceres. Bet tad viņš smagi saaukstējās, sākās komplikācijas, iekaisumi, un tā viņš aizgāja.

Es brīdi klusēju. Ar Fredi mani saistīja ilga un cieša draudzība, ko nespēja iedragāt nekādas varu maiņas. Tā sākās Latvijas demokrātijas pēdējā qadā, izturēja

Ulmaņa laika, padomju un vācu okupācijas gadu pārbaudījumus. Fredis bija gadus trīspadsmit par mani vecāks, bet studijas iesākām reizē. Kā mēs sadraudzējāmies? Kas to tagad pateiks. Bet tas notika jau pašā studiju sākumā. Ar lielu labvēlību, lojālītāti un sirsnību viņš, kā tāds vecākais brālis, ņēma mani savā aizgādībā. Pirmo publikāciju es arī sarakstīju viņa ierosmē vēl pirms aiziešanas obligātajā kara dienestā. Fredis mani mudināja, balstīja un lika manīt, ka gaida no manis „lielākas lietas”. Viņam pašam bija apbrīnojamas darba spējas, analītisks un kritisks skats, kas to ātri izvirzīja jauno vēsturnieku pirmajās rindās. Ko es varēju dot preti no savas puses? Biju tikai tāds bezrūpīgs un pārdrošs kucēns, kas, priecīgi savā vaļā lēkādams, izmēģināja savas ķepas un iztrina niezošos zobus gar visu, kas pagadijās ceļā. Par karjēru galvu nelauzīju, nevienam izpatīkt necentos. „Mēs Ģērmaņi vienmēr ejam paši savu ceļu un domājam savu domu; ar dažādiem kļeriem mums nav nekādas darišanas,” mēdza teikt mans slavenais tēvs. Bet viņš tādās reizēs piezīmēja: „Jācieni neatkarīgās, patstāvīgās personības, jācieni talanti, jo tie ir retums.” Tā nu es jau agri biju sācis censties domāt savu domu. Kā nu prazdams. Varbūt tā bija mana bezrūpība, varbūt tie bija mani „patstāvības centieni”, kas Fredim gāja pie sirds. Nav nemaz tik viegli izskaidrot, kāpēc cilvēkiem rodas simpatijas vienam pret otru. Viņš bija ļoti atjautīgs sarunu biedrs, kam reizēm patika pasēdēt kādā kabakā, padebatēt un padzīt velnu. Bet nekad pa tukšo. Mūsu „simpoziju” temati bija plaši. Tie aptvēra gan vēstures un politikas jautājumus, gan literātūru, mākslu un teātri. Es biju diezgan daudz lasījis un teātri pazīnu no bērna kājas. Mums bija par ko triekt. Fredis bija darbojies sociāldemokrātu partijā, 1934. gadā kādu laiku nosēdēja Liepājas nometnē, bet nebija dogmatīķis. Abi bijām pārliecināti demokrati, kāpēc saprasties varējām bez grūtībām. Freda izcilās spējas ievēroja profesors A. Tentelis, kam pašam pagrūti veicās ar rakstīšanu. Un raugi, Vēstures institūta žurnālā trīsdesmito

*Uldis Ģermanis un Alfreds Altements pēdējā kāzās 1930-to
gadu beigās*

gadu beigās tomēr parādījās kāds Tentēļa raksts. Tas bija izpilējis no Altementa spalvas. Kad gadījās šādi ārkārtas honorāri, tad neglābjami bija jāiet Fredim līdzi uz traktieri. Ja pagadījās tuvumā kāds bohēmisks mūzas dēls, arī tas tika pacienāts. Reiz tas bija dzejnieks J. Grots, citreiz atkal baskājis Irbīte, kas, kā pats teica, zīmēja tikai mājiņas vien, mājiņas vien. Es revanšējos, cik spēdams, kad bija izdevies satēst kādus latus zolitē. Tā mēs dzīvojām, brīžam liksmojām, nobeidzām savas studijas un vēlāk kopā strādājām Vēstures institūtā. Fredis jau arī no savas puses rūpējās, lai es neaizklistu uz kādu citu iestādi. Trimdā man visai trūka šīs pārbau-
dītās draudzības un lojālītātes, šo kopējo profesionālo pārrunu un domu izmaiņu. Man trūka arī viņa gudrā un draudzīgā uzmudinājuma. Šī vientulības sajūta vēl pavairojās, kad uzzināju par Freda pēkšņo nāvi. Bet iesāktais ceļš bija vien jāiet tālāk, un bija jāmēģina īstenot savas ieceres, kaut arī pret straumi vien. Tad es iejautājos:

— Kā veicās sastrādāt ar profesoru Zuti?

— Zutis bija nopietns zinātnieks un krietns cilvēks. Viņš ņēma mūs Rīgā palikušos vēsturniekus zem saviem spārniem.

— Kad tu ieguvi vēstures zinātņu kandidāta gradu?

— Piecdesmit piektā gadā. Man paveicās arī ar Latvijas PSR vēstures pirmā sējuma maketu. Tad arī pašķīrās ceļš. Pēc Zuša nāves es pārņēmu feodālās vēstures sektoru, kurā strādā apmēram desmit zinātniskie līdzstrādnieki. Mani sūta arī komandējumos uz demokrātisko Vāciju. Rit pat man atkal jādodas turp uz vēsturnieku sanāksmi.

— Kā demokrati tevi uzņem?

— Nu, lepni uzņem. Tikai to vārdu „Zeids” sākumā vienmēr izrunā par „Ceids”. Iespējams, ka nākotnē man iznāks piedalīties arī kādā vēsturnieku konferencē Rietumvācijā.

— Jā, kultūras sakari attīstās.

— Un attīstīsies vēl vairāk.

Apjautājos, kad gaidāms Mazās Enciklopēdijas pirmais sējums.

— Noteikti nākošajā gadā. Es pats piedalos enciklopēdijas noformēšanā.

— Kā gan citādi. Tu taču esi specs šajā nozarē.

— Nu, protams, — Tedis pasmaida.

Tā runādamies, esam sasnieguši universālveikalu. Ar liftu uzbraucam augšējā stāvā. Tedim taisnība. Rīgas „Astorijs” ir glīts, tīrs, labi iekārtots restorāns. Viesu pašā dienas vidū nav daudz. Klusi un patikami kā kādā klubā. Pēc visām skraidīšanām un iešanām es ar baudu atlaižos krēslā un ļauju Tedim rīkoties. Jāatslābina locēkļi un prāts, lai varu savu ceļu liksmi staigāt. Vēl tālu līdz rītam.

Mūsu viesmīle (padomju cilvēki saka: oficiante) ir gluži izskatīga un pieklājīga krieviete, kas ātri atnes pasūtīnāto — melno kaviāru, maizi, sviestu, minerālūdeni un simt grammus vodkas. Tedis pa šiem gadiem itin labi ir piesavinājies arī otro dzimto valodu, tāpat kā es zviedrisko. Otrā pasaules kara rezultātā latviešu

valodu prasme manāmi pilnveidojusies. Tautas vispārējais izglītības līmenis cēlies. Brāļi Laivinieki kādreiz dziedāja: „Anġlim křit, bet francim ceļas; latvietim — tam stāv uz viet’ ” (un cēli pacēla savus cilindrus). Tagad varētu dziedāt: „Latvija krita, bet latvjiem cēlās — zināšanas valodās”. Tā tas Kungs ar mums rotaļājas. Kālab? Droši vien kādai nenoskārstai vaj’dzībai, kas augstāka par cilvēka saprašanu.

— Uz tikšanos!

— Vesels!

Būtu daudz ko jautāt pēc tik ilgas prombūtnes: par to, kā pārdzīvotas un izjustas politiskās pārvērtības un kursa maiņas padomju varas gados, par mūžseno latviešu tautas draudzību ar lielo krievu tautu, un kā tā istenojas, par sociālās likumības pārkāpumiem un to novēršanu, par jaunā komunistiskā cilvēka izaugsmi, par padomju demokrātijas paplašināšanos un partijas lomas pieaugšanu komunistiskās celtniecības laikmetā, par padomju bezšķiras sabiedrības struktūru, par materiālās ieinteresētības un sociālistiskās sacensības mierīgo līdzāspastāvēšanu, par krievu vecticībnieku analfabētisma sīkstumu un priekšsēdētāja Mao lielvalstisko šovinismu, par žūpības un huliganisma (sīkā un rupjā) apkaņošanu un mazumtirdzniecības valsts plāna izpildi, par sociālistiskā īpašuma izlaupīšanu un komunālo pakalpojumu uzlabošanu, par privātipašniecisko instinktu iznīdēšanu un savrupmāju celšanu, par augstu idejiskumu un dziļu dzīves pretrunu izpēti literātūrā, par uguntiņām, starmešiem, uzskaitēm, atskaitēm un ieskaitēm, par haltūriskumu, plakātismu, konjunktūriskumu, par visu radošo spēku maksimālo atraisīšanu, par varoņu slavas pārgājieniem un tūrisma attīstīšanu, par pierakstījumiem, atlaidēm, nolaidēm un caurlaidēm, par sociālistiskās aizsardzības sistēmas varenības tālāku nostiprināšanu un darbaļaužu materiālās labklājības celšanu, par pasaules imperiālisma vājāko ķēdes locekļu pārraušanu un status quo uzturēšanu, par mierīgās revolūcijas formas vispārigajām likumsakarībām un visu cīņas formu

prasmīgu izmantošanu, par jaunu ražošanas organizācijas formu meklējumiem un darbaļaužu darba dienu chronometrēšanu, par rūpniecības estētiku, sanitāriju, higiēnu un saimniecisko resoru atdeves analīzi, par pozitīvā varoņa tēla izveidošanu un plašu kapitālistu un mietpilsoņu tipu galerijas radīšanu, par materiālo labumu sadales nevienlīdzības labvēlīgo efektu ražošanas spēku attīstībā un komunistiskās morāles principu nostiprināšanu, par nāciju tuvināšanās likumsakarīgo procesu un partijas lomu šī procesa stichiskās norises novēršanā, par ļēninisko padomju klimatu un cīņu pret vēja un ūdens eroziju, pret putekļu vētrām, ūdens piesārņošanu, meža stādījumu nobradāšanu, mežu chaotisku izciršanu, nogāžu atkailināšanu un irigācijas kanālu aizbēršanu, par buržuāziskā objektīvisma pārvarēšanu vēstures izpētē un personības kulta seku, dogmatisma, schēmatisma, trafaretisma, vispārīguma un laķēšanas izskaušanu vēsturnieku darbā, par augstas principiālītātes nostiprināšanu un dziļi zinātniskas pieejas attīstīšanu un tā tālāk bez gala un malas.

Un tomēr es apvaldu savu sovjetologa ziņkārību. Man ir kaut kāda nenoteikta sajūta, ka tas nebūtu pareizi darīts. Vēl vairāk — tā nebūtu sapratīga, pat ne pieklājīga izturēšanās pret kādreizējo studiju biedru, kas tagad strādā atbildīgu darbu un ir ieguvis zināmu uzticību un atzinību. Šādu ziņkārību padomju zemē tik viegli var pārprast, tā tik viegli var cilvēkus atsaldēt. Negribu arī izjaukt to omulīgo un draudzīgo noskaņojumu, kas radies, mums tiekoties. Nost ar sovjetologiem! Lai dzīvo cilvēks, kas grib atraisīties un pamēlot!

— Kuŗo reizi tu, Tedi, tagad esi precējies?

— Iznāk, ka trešo reizi gan.

— Tad jau es esmu galīgi atpalicis. Tālāk par pirmo neesmu ticis. Mūsu vecais šefs Ārveds kļuva teicamnieks — viņam sanāca piecnieks.

Tedis piepilda no jauna glāzes un domīgi saka:

— Ja Švābe nebūtu aizbraucis, viņš būtu taisījis lielu karjēru.

— Vai tu domā, viņam piedotu buržujiskos maldu ceļus?

— Tici man, piedotu.

— Jā, jā. Kādreiz jaunībā bija galēji kreiss marksists. Viņam toreiz pārmeta vulgāri marksistisku nostāju literatūras kritikā.

— Viļa Knoriņa draugs. Un ļoti tuvs draugs. Dažreiz jau vecais stāstīja par tiem laikiem.

— Arī man gadījās dzirdēt. Ar laiku abi draugi kļuva vēsturnieki, tikai katrs savā malā. Knoriņš sarakstīja partijas vēsturi, iso kursu un arī gažo. Esmu par to rakstījis zviedru presē. Nu tad — par upuriem kritāt jūs cinīdamies!

Mēs saskandinām, un Tedis turpina:

— Tu zini, Arveds ilgi šaubījās: braukt vai palikt.

— Viņš tomēr aizbrauca. Paveica krietni daudz arī svešumā.

— Jā, kas tik neaizbrauca. Bet daudziem nemaz nevarēja braukt.

— Protams. Bet padomā, kas tie bija par laikiem. Tēvs un skolotājs, tas lielais plaujas kungs...

— Tu arī būtu varējis strādāt ar panākumiem. Institūtā vai universitātē. Esmu pārliecināts.

— Var jau būt. Bet es neesmu nonicis arī ārzemēs. Kādus gadus jau bija jāpacinās kā Jēkabam par Raēli, bet pēc tam varēju turpināt savu vēsturnieka darbu.

— Par tevi nerunāsim. Bet ir ļaudis, kas tur nonikuši, kamēr šeit būtu lieti derējuši.

Esam notiesājuši uzkodas. Tedis pasūtina kafiju un konjaku. Simt grammus. Tad vēlreiz simtu. Viņš stāsta, ka labo armēņu konjaku eksportējot uz Angliju. Čērčilam tas esot iegaršojies, un tā šis dzēriens angļiem nācis modē. Vācijā esot liels šiks dzert padomju šampanieti. Vai es to zinot? Jāatzīstas, ka man šai ziņā zināšanas pavisam trūcīgas.

— Zviedrijā dzīvodams, esmu kļuvis gandrīz vai pilnīgs atturībnieks.

— Ej nu ej! Cik zinu, tad zviedri ir visai dūšīgi iemetēji.

— Laikam tieši tāpēc. Zviedru dzeršana visumā ir ļoti drūma un tāda slimīga. Ka tik ātrāk nesamaņā! Tā viņiem sena nelaime. Nesen Upsalā kāds profesors izteicās, ka zviedri pazaudējuši Somiju 1809. gadā lielā mērā dzeršanas dēļ. Tā sakot, nodzēruši tai mammai to būdu. No otras puses viņu pretalkoholisma kustībai ir vecas un cienījamās tradīcijas. Lai nu būtu kā būdams. Uz satikšanos!

— Sveiks! Man tikai žēl, ka nevarēšu noklausīties tavu priekšlasījumu institūtā. Atgriezīšos no Vācijas tikai četrpadsmitajā.

— Piecpadsmitajā oktobrī laižos uz Stokholmu. Ja tu pagūtu atnākt pie manis pirms aizbraukšanas, mēs varētu parevidēt manu bibliotēku. Taisos to likvidēt — daļu uz antikvāriātu, daļu varbūt Misiņa bibliotēkai, šo to paziņām, kam interesē grāmatas. Negribētu, ka tās ietu bojā, ja mātei kas gadītos. Varbūt tu atrodi kaut ko, kas tev noder. Būs piemiņai no manis.

— Es meģināšu. Vienīgā iespēja ir vakarā pirms tavas aizlidošanas. Vai būsī mājās?

— Noteikti. Man taču jāsakravājas. Bez tam pēdējais vakars katrā ziņā jāpavada kopā ar māti.

Mēs ceļamies. Savs laiks kaķītim, savs laiks zaķītim. Tedis mani ātri nostūrē līdz Oktobra revolūcijas arhīvam. Tā direktors Italo Treijs ir jauns cilvēks, bijis Zeida skolnieks. Pārrunājot manas vajadzības, izrādās, ka šai archīvā nebūs daudz nekas atrodams. Man taču vajadzīgi materiāli par 1918. un 1919. gadu. Ja nu es tomēr vēlētos tur pastrādāt, tad tas iepriekš būtu oficiāli jānoformē. Tas prasīs laiku, bet manējais ir skopi nomērīts.

Kā Zeids, tā Treijs domā, ka man noteikti būtu jāsatiekas ar vēstures zinātņu kandidātu Ausekli Spresli. Tieši viņš galvenokārt nodarbojoties ar strēlnieku vēsturi. Es piebilstu:

— Mēs ar Spresli esam jau drusku pazīstami. Esam lasījuši viens otra publikācijas. Ar Ausekli man jāaprunājas katrā ziņā. Tas ietilpst darbības plānā un grafikā. Cik zinu, viņš pirms kāda laika pētījis centrālos arhīvus Maskavā.

— Es šodien pat mēģināšu sadzīt Spresli un informēt viņu, ka tu vēlies satikties, — apsola Zeids.

Tad šķīramies. Steidzos, lai tiktu laikā pusdienās. Daudz staigāts, maz padarīts. Jācenšas turpmāk rīkoties kaujinieciskāk.

Pēc mātes labajām pusdienām būtu labprāt paslaistīties pa mājām un lēnā garā parakņāties pa grāmatām. Mātes acs ir redzīga.

— Vai nu tev, dēls, vajadzēja skriet uz to „Melno kaķi”? Tā jau tu pašā sākumā nodziesies bez jēgas.

— Norunāts ir norunāts. Milda gaidīs.

— Milda jau mūžīgi uz to skriešanu.

— Bet man tiešām gribas redzēt, ko rāda jūsu teātri. Kas zina, kad man atkal būs tāda izdevība.

Sapurinos un cilpoju uz Dailes teātri. Nav jau tālu, un ceļš pazīstams no seniem laikiem. „Mans teātris” gan agrāk vienmēr bija Nacionālais, kur spēlēja tēvs un krustmāte. Tur es jutos kā mājās. Mājīgi. Aktieři šķita kā draugi un paziņas, pat apmeklētāji likās kā savējie. Uz „Daili” es gāju retāk; tur bija citāda, svešāka gaisotne. Jau neizdevīgais telpu iekārtojums vien padarīja to nemilīgāku, trūcīgāku. Daži dailinieku uzvedumi bija tādi kā samāksloti, samocīti, līdz galam neizdomāti. Toreiz viņi eksperimentēja. Dailes teātris centās būt progresīvs. Kas gan nostāsies pret progresu, meklējumiem, jauniem atklājumiem? Bet bieži vien iespaids bija diletantisks. Darba rezultāts nepārliecināja, neaizrāva. Uz skatuves notika tā kā vingrošana, kā gaisa zāģēšana. Reiz Raiņa vadītajā Nacionālajā teātrī bija sarīkotas diskusijas par skatuves mākslu. Rainis pret Smilģi. Tagad Dailes teātris nosaukts Raiņa vārdā. Savā ziņā vēstures ironija. Daļa skribentu gaidījuši, ka „modernais” Smilģis satriekšot „reakcionāro” Raini, izskaidrošot, kādai jābūt teātra mākslai. Rainis atklājis sanāksmi ar vārdiem: „Mēs neesam cirkus klauni, bet gara māksli-

nieki..." Diskusijas iznākums bijis pretējs gaidītajam. Tēvs vairākkārt man atstāstīja šo notikumu. Bet Smiļģim neapšaubāmi bija lieli nopelni kā Dailes teātra vadītājam, vienotājam, ansambļa saglabātājam. Dailinieki arī tādā mērā neizklīda pasaules vējos kā Nacionālā teātra aktieři. Spēku samēri šodien tāpēc droši vien ir citādi. Tikai uz skatuves Smiļģis man vienmēr bijis nebaudāms (mani sajūsmināja Kārlis Veics). Smiļģis kā Jāzeps, Pērs Gints vai Cēzars. Es nodrebīnos. Šausmiģi! Teatrāls, ļodzīgs, kā uzpūsts balons, kas tomēr nekur neaizlaižas. Bet īpatnēja, ārkārtīgi interesanta personība. Katolis, kas prata sadarboties un tikt galā ar visādiem kungiem, pavēlniekiem un bezdievjiem. Zināja kā pieveikt un pārliecināt visus, kas viņu gribēja gāzt. „Jūs vienmēr būsit manās aizlūgšanās", viņš dažkārt teica istā kristīgā pazemībā un jezuitiskā viltībā. Es ceru, ka viņa dvēselei nebūs ilgi jākavējas šķīstīšanas ugunīs. In manus tuas, Domine!

Uz Brīvības (Leņina) un Blaumaņa ielas stūra sastājusies ļaužu rinda. Ne īsa, ne gara. Padomju cilvēks teiktu: normāla. Kāds tēvocis tur pārdod olas. Dzīvoja cilvēks un pārdeva viņš olas uz ielas stūra. Vai privātpašnieciskais sektors? Rudimentāras attīrības, budzisks uzburbums sociālistiskās sabiedrības nemitīgajā tālākvirzībā? Vai tēvocis negrēko pret sociālo likumību, sanitāriju, estētiku un nekavē jauno sadzīves tradīciju ieviešanu? Bet kāpēc ieslīgt kreisajā sektantismā, talmudismā! Galu galā ola ir dzīvības, izaugsmes un attīstības simbols. Stokholmas Modernās mākslas muzejs nesen nopirka mazliet stilizētu akmens olu par vairāk nekā simttūkstoš kronām. Jāprot pārdot. Būtu interesanti zināt, cik tēvainis prasa par saviem pautiem. Vai pārdod par veikalu cenām, vai par kolchoznieku tirgus cenām, vai arī viņam pašam sava takse? Nostāties astē, iejaukties ļaudis, pamiņāties, pastumdīties, iejusties, iedzīvoties, sajust biedriskumu, kopību, proletārisko internacionālismu, tautu draudzību! Un kājas mani jau nes uz olu pircēju kolektīva pusi. Cilvēks ir sabiedriskā būtne.

Nelaiķis Arturs Bērziņš reiz Stokholmā, ievadot kādu latviešu teātra sarikojumu, deklarēja: „Laika gars mūs sauc uz biedrošanos, uz kopošanos!” Labi teikts. Šajos vārdos ir dziļa patiesība. Man pašam tai laikā un brīdī vēl trūka garīga brieduma un izpratnes sabiedriskās dzīves jautājumos. Es sāku skaļi un bezgodīgi smieties, bet sieva man sāpīgi ieknieba gurnā. Taču pusceļā es apķēros, ka „Melnais kaķis” negaida. Negribīgi mainu virzienu un dodos uz Lāčplēša ielu.

Milda ir jau priekšā. Mums esot piešķirtas brīvbiļetes. Kontrmarkas. Kāds leišu dzejnieks trīsdesmitajos gados rakstīja šos skumjos vārdus: „Kāpēc atstājāt tēva mājas, kāpēc pārdevāt sevi par kontrmarkām?” Šo vārsmu es izlasīju Emīlijas Benjāmiņas vadītās Rīgas Jūrmalas Kultūras un labierīcības veicināšanas biedrības iasītavā Majoros. Tas notika kādā aizlijušā vasaras dienā. Biju sērīgi noskaņots, jo voleju nevarēja spēlēt. Leišu daiļradis mani aizkustināja. Vai man bija kāda miglaina priekšnojauta, ka arī es kādreiz pametišu tēva mājas? Jauki dzīvot tēvijā, mājās, ko tēvs uzcēla! Manējais jau nu nekādu māju neuzcēla. Tāpat vien mitinājāmies irētā trīsistabu dzīvoklī (ja neskaita „meitas istabiņu”). Bet dzejas un dziesmas nav jāsaprot burtiski. Ieejam administrātores istabā, un es sasveicinos ar vidēja auguma spraiģu, enerģisku dāmu. Daina Kace ir viņas vārds, ja esmu pareizi uztvēris. Stingrs rokas spiediens, noteikta izdarība, braša stāja. Vēlāk dzirdēju, ka Daina esot cīnījies Lielajā Tēvijas kaļā. Frontes meitene. Tagad iesaistījies darbā kultūras sektorā, tāpat kā es. Kam lemts nebij mirt. Viņa visu izkārtu ātri, lietiski, precīzi. Pēc brīža mēs ar Mildu sēžam pirmklasīgās vietās.

— Tu redzi, kā par tevi gādā. Tās ir žurnālistu vietas, kur mēs sēžam.

— Lieliska sieviete tā Daina. Es viņai labprāt kaut ko uzdāvinātu.

— Ak tā gan! Sāksi vēl jūsmot par svešām sievietēm, precēts vīrs būdams.

— Mūsu ģimenē jau visi tādi jūsmini. Tur nekā nevar darīt. Pret iedzimtību grūti spārdīt.

— Tu nu gan esi iznācis vairāk tāds prātvēders. Taisni brīnums, kur tu mums tāds gadījies.

— Tas tikai tev tā izliekas. Īstenībā man joprojām ir bērna dvēsele un izdarības kā mazam puikam.

— Ja spriestu pēc vēstulēm, ko tu man raksti, tad jau tā varētu domāt. Reizēm man jāskaišas, reizēm jāsmejas. Bet gaidīt es tās gaidu.

Izrāde ir labi apmeklēta. Varētu teikt — izpārdota. Es izšķirstu programmu. Uz vāka melns minka ar lielām ūsām un varenu asti. Autors ir LPSR Valsts prēmijas laureāts Miervaldis Birze, lugas nosaukums — „Sākās ar melno kaķi”. Komēdija 2 cēlienos, 4 ainās. Pirmizrāde bijusi 1966. gada 27. janvārī. Feļetoniskā ievadā autors izsakās, ka viņš gribējis šur tur pasmieties pret kaut ko. Viņš raksta: „Ja pastāvētu statistika par to, cik bieži tiek lietoti lieki, es nesaku aplami, vārdi, tad gan redzētu, cik mēnešus gadā pavadām tukšus salmus kulsot, cik papīra varētu ietaupīt.” Atceros, ka „Literātūra un Māksla” šo lugu visumā novērtēja pozitīvi, lai gan recenzents jautāja: „Vai neizzobojam to, ko paši atzīstam par labu un pareizu?” Viņš tomēr secināja, ka M. Birzes izraisītie smieklī esot draudzīgi, labsirdīgi smieklī. Taču citos laikrakstos bija arī uzbrukumi par nopietnu padomju saukļu un aicinājumu degradēšanu un izsmiešanu.

Lugas darbība norisinās kolchozā, kur celtniecības grūtību dēļ „medpunkts” (ārsts un medmāsa) darbojas zem kļajas debess. Notiek dažādas nebūšanas, sikas blēdības, kukuļošana un komiska sabiedriskās tiesas sēde. Krāšņākais tēls ir sabiedriskais darboņa — „locek-lis vairākās valdēs” — Fēlikss Ģīga. To veikli tēlo jauns aktieris Gunārs Placēns. Biedrs Ģīga tērpiens tādā kā pusuniformā, vienmēr ar portfeli padusē, steidzīgs, darbīgs. Viņš izrīkojas principiāli un kaujinieciski, bet viss „iet dēlī”. Pa laikam neredzams skaļrunis izkļiedz muļķīgus uzaicinājumus kolchozniekiem, un skatītāji smeļ kā kutināti. Ārī sovjetologam viegli iedzīvoties Birzes radītajās situācijās un asprātīgi izmantotajā padomju žargonā. Viss tik pazīstams un tuvs, daudzkārt lasīts

centrālkomitejas plēnumu rezolūcijās, partijas preses ievadrakstos un aprakstos. Esmu pilnīgi iekļāvies skatītāju kolektīvā un liksmojos līdz ar pārējiem. Darbība rit raiti. Vairums jauni aktieŗi — Jānis Lagzdiņš (ārsts), Ruta Šleiere (medmāsa), Jānis Jurovs (milicis), Ilze Vazdika u.c. No vecajiem piedalās Kārlis Pabriks (pensionārs), Lilija Žvīgule (b'ēdīga kolchozniece) un Āustra Baldone (pensionāre).

Nelaimīgā Fēliksa Ģigas mutē autors salicis visus prātigos un partejiskos padomju saukļus un norādījumus, kas attiecīgajās situācijās skan kā izsmieklis vai pilnīga plānprātība. Ļaudis amizējas un aplaudē. Lugai ir neapšaubāmi panākumi. Var iebilst, ka tai ir publicistisks, feletonisks raksturs. Bet tā iedarbojas, tai ir atbalss.

Starpbrīdī izejam ar Mildu pastaigāties. Vēroju cilvēkus. Tie vairumā glīti, pat moderni ģērbušies. Sievietēm matu sakārtojums gandrīz tāds pats kā Stokholmā. Apkārt klusu čalo latviešu valoda. Šeit ir latviskā Rīga. Šeit varētu ilgi kavēties. Vairāki sveicina Mildu. Arī es paloku galvu, bet sveicinātājus nepazīstu. Un tomēr es šai fuajē nejūtos kā svešnieks.

Lugas turpinājumā biedra Ģigas augstā idejiskā limeņi ieturētā darbība arvienu vairāk iet preti neglābjamam sabrukumam. Beigās viņš, pats savu galvu dauzīdams, dodas paškritiski pārdomāt — „kur es esmu kļūdījies, kā es esmu kļūdījies, par cik es esmu kļūdījies...”

— Es vēroju, ka tev tās dulburības gluži labi patika, — Milda piezīmē.

— Melnais minka mani patikami izklaidēja. Un Ģiga tiešām nebija slikts.

— Jā, Placēns ir gājis uz priekšu, iespēlējies.

Ieeju pie administrātores pateikties par izpalīdzību. Viņa aicina turpmāk noskatīties arī franču lugu „Mežoni” un krievu — „Filma top”. Labprāt. Vai nu kopā ar māti. vai Mildu.

Palaižu savu dāmu uz trolejbusu un ašā soli pa taisnāko ceļu dodos uz mājām. Rīt agri jāmēģina sazvanīt Spreslis. Jārīkojas efektīvi un konsekventi. Bet bez pārspīlējumiem. Citādi var vēl klāties kā Fēlikssam Ģigam.

12. ES MĒĢINU IZVĒRST PĒTNIECISKU DARBĪBU

Ceturtdiena, 6. oktobris. Logi apsvīduši. Laiks kļuvis vēsāks, bet joprojām saulains. Mātei laipni kaimiņi, kam ir tālrūnis. Mēģinu sazvanīt Ausekli Spresli, bet viņš esot jau izgājis no mājām. Kas agri ceļas rītā un vēlu gulēt iet... Jālūko improvizēt. Iešu uz Revolūcijas muzeju izskatīt ilustratīvo materiālu par strēlniekiem. Pa ceļam varētu iegriezties veikalā, kur tirgošanās notiek ārzemju valūtā. Preces tur esot daudz lētākas nekā parastajās bodēs. Mātei ir dažas vajadzības. Sevišķi derētu ledusskapis. Tagad viņa ar visvisādiem paņēmieniem karina piena un krējuma pudeles ārā pie palodzes. Pati lepojas ar saviem izgudrojumiem. Novātore. Tomēr nav visai ērti.

Šķērsojām Komunāru laukumu, kur muzeja pusē pie smilšu kastes rotaļājas bariņš bērnu. Palēninu soļus un ieklausos mazo valodā. Tikai svešādas skaņas. Skanēs cita dziesma, dziedās cita balss. Divdesmitajos gados šeit smilšainajā, neizkoptajā Esplanādē vingrošanas skolotājs Mieriņš pulcēja puiseļus dažādām sporta nodarbībām. Arī es tur maisījos lielākajiem puikām pakājām. Mātei ir saglabājies fotoattēls, kurā mūsu bars redzams satupies uz Rīgas pilsētas mākslas muzeja kāpnēm. Kā zvirbuli. Daudzus no viņiem arī vēlāk apšāva kā zvirbulus, aiztrieca, izklidināja. Es šeit tāds vientuļš zvirbulis un arī tikai uz brīdi atlaidies. Gabaliņu tālāk satiekam grupu mazuļu ar audzinātājām. Viņi aizsoļo mums garām, rokās saķērušies. Kolonnā pa divi. Šie čivina pazīstamā mēlē. Uz brīdi nav vairs tik vientuļīgi.

Ak, šī mūžīgā ausīšanās un klausīšanās valodas skaņās. Trimdinieka apsēstība. Morbus exsilii. Tā nogurdina, grauž un gremž kā tāda delamā kaite. Sāku jau skaisties pats uz sevi, bet vaļā no šīs sērgas tomēr netieku. Gan-

drīz vai kauns. Vai tiešām būtu jākaunas? — Nekad agrāk Latvijā nemēdzu savu latviskumu uzsvērt. Kam gan nav mīla Latvija, latviešu valoda un kultūra? Bet par to klagāt, to citu priekšā skaļi apliecināt — kāpēc tāda māžošānās? It kā paši tam lāga neticētu. Tādi izpaudumi man likās (un liekas) tikpat nevajadzīgi, kā, piemēram, laiku pa laikam deklarēt: „Cilvēks nevar dzīvot bez gaisa; kā es mīlu tīru gaisu!” (ja tas nav domāts kā cīņas sauklis mūsdienu piesārņotajās lielpilsētās). Es nosarku un jutos apkaunots, kad kāds instruktors mana kara dienesta laikā reiz uzbrēca diviem Latgales krieviem, lai viņi izbeidz gaudot krieviski. Tas notika brīvlaikā, kad liela daļa no baterijas zēniem bija aizgājusi atvaļinājumā. Michailovs un Nikolajevs bija savā istabā nosēdušies uz gultiņas, plinkšķināja ermoņiku un sērīgi dziedāja par „dārgo Murku”. Redzēju, kā abu krievu sejās sākotnējo pārsteigumu un samulsumu no mainīja naida. Man bija tāda pati dienesta pakāpe kā uzblāvējam. Palicis ar to divatnē, es protestēju pret šādu netaktisku izrikošanos. Viņš nesaprata, par ko es uztraucoties. Dienestā visiem jārunā latviski. Dienestā? Bet bija taču atpūtas laiks. Viņi nevienu netraucēja. Un kā gan mēs justos viņu vietā? Vai negribētu tādām varmācīgam uzkliedzējam gāzt pa purnu? Viņš saiga, kaut ko nobubināja un izgāja no telpām. Sak, ko ar tādu Rīgas kundziņu, pārgudru un izlaistu studentu strīdēsies. Šis kaprālis bija kārtīgs latvietis, lauku tautskolotājs. Viņam viss skaids, kā jāceļ mūžīgā Latvija. Lai ligo un pa tirol! Nevarēju norimties un iegāju atpakaļ pie norātajiem un aizvainotajiem. „Nu, Michailov, rauj valā par dārgo Murku! Man arī patik. Forša dziesma.” Viņi vilcinājās. Michailovs knibinājās gar ermoņiku. „Ech, neņem pie sirds,” es teicu, „tam kaprālim slikts garastāvoklis. Vārbūt mīlestībā neveicas. Necieš, ka dzied par meitām.” Abi krievi atplauka smaidā. Smējāties visi trīs, un tad sāka skanēt dziesma par brīnišķīgo Murku: „Zdrastvuj, moja Murka, zdrastvuj, dorogaja...” Šajā zenitbaterijā es vēlāk kādu laiku vadīju vingrošanas stundas un mācīju kareivjiem Latvijas ģeografiju. Michailovs un Niko-

lajevs centās kā īsti pirmrindnieki. Vienmēr izpalīdzīgi, atsaucīgi, ja radās kāda vajadzība. Latgalietis Gritāns, ar kuŗu šad tad aprunājāties par meitās iešanu un sarežģījumiem, kas rodas šādā sakarā, man reiz stāstīja: „Ja jūs, kaprāļa kungs, zinātu, kā Michailovs un Nikolajevs jūs slavē! Vot, esot īsts cilvēks! Kaut augstās skolās gājis, bet tik vienkāršs un sirsnīgs. Nu, vot kā! Un mācībās izliekot visu kā uz delnas. Vot!” Gritāns bija liels mēlotājs, un es iebildu: „Nelej nu pārāk! Atstāj puķītēm ar’!” Bet mazais nīprais latgalietis pacēla balsi: „Dievs-sodi-vārds, kaprāļa kungs, tā ir svēta patiesība. Es tikai meitām leju. Citādi no uzšaušanas nekas nesanāk.” Klusībā man bija prieks, redzot, ka abi krievi nestaigāja apkārt sarūgtināti un naidīgi. Domāju, ka tā bija mana iejaukšanās Murkas lietā, kas toreiz saglāba situāciju un turpmākās attiecības. Sīks atgadījums, bet pamatā tam ārkārtīgi nopietns un delikāts jautājums. Obligātajam dienestam beidzoties, svinējām palaišanu savā vaļā kādā trešās šķiras traktierī pie Vidzemes tirgus. Nikolajevs, Michailovs un Gritāns ar biedriem urāja mani kā tādu atamanu, piebalsojot manam speciālajam draugam Ābrāmam Cvillingam. Jā, es toreiz daudz grēkoju pret tīro latviskumu: krievus uzmudināju dziedāt krieviski, ar baltvāciešiem brīžam salaidu vāciski, bet ar slīpēto un asprātīgo Ābrāmu atvaļinājumā kopā klenderēju pa Rīgu, risinot visādas praktiskās filozofijas problēmas. Biju uzaudzis brīvajā Latvijā. Neviena sveša vara mani nebija apspiedusi. Apspiestības laiki piederēja vēsturei. Negribēju ne apspiest, ne aizvainot citus. Latvju dēls no Mētraines, nepaliec par vagari! Vadonības gadu pseudopatriotiskā klaigāšana likās kaut kas nereāls, mākslīgi uzpūsts un tāpēc pārejošs. Šovīnists — tas bija nožēlojams, atbaidīgs radījums, kas iemiesoja sevī garīgu atpalcību, tumsonību, rupjību un smieklīgu uzpūti. Es nekad neesmu nožēlojis savu novirzīšanos no kroņa patriotisma Latvijas laikā. Es noteikti rīkotos tāpat, ja rastos līdzīga situācija. Bet Bertolts Brechts saka:

*Wer wollte nicht im Fried' und Eintracht leben?
Doch die Verhältnisse, die sind nicht so!*

Un kad laikmetu maiņās sajutu asmeni pie tautas dzīvības un tās kultūras saknēm, es gribot negribot izslēju savas latviskās spuras. Nav patikami tādām spurainam staigāt, bet tur nekā nevar darīt. Tikai beigta zivs peld pa straumi. Un man jādomā par kādu Old Vaverli serijas burtnīcu, kas kādreiz atradās manā īpašumā. Aprakstītā dēka saucās „Čīņa ar gorillacilvēkiem”. Uz vāka bija attēlots vecais mednieks un trapers Old Vaverli un indiāņu virsaitis Mordaks, kuŗus no visām pusēm bija aplenkuši milzīgie, ar vālēm apbruņotie, gorillacilvēki. Zem attēla bija paskaidrojums: „Uzbruktie aukstasinīgi atgainājās.” Āizstāvēšanās nu reiz ir „uzbruktā” dabiska tiesība un arī pienākums, lai neklūtu par galīgu ļurbu citu un paša acīs. To visu pārdomājot un apsverot, es secinu, ka manu tiekšanos un ilgošanos saredzēt un sadzirdēt latvisko Latvijas galvaspilsētā „dotajos apstākļos” (kas par riebīgu konstrukciju!) tomēr nevarēs kvalificēt par kaut kādu šovinismu vai agresīva negatīvisma izpausmi.

Ārzemnieku veikals atrodas agrākās Kaļķu un Šķūņu ielas stūrī. Oficiālā adrese: Rīgas Centrālā universālveikala filiāle nr. 3, Ļeņina ielā 4. Tur pārdod dzintara un ādas izstrādājumus, lietus mēteļus, saldumus, dzērienus, ledusskapjus un vēl citas preces. Pārdevējas ir latvietes, apkalpošana pieklājīga. Nopērku dažas rotas lietas stokholmiešiem; mātei un krustmātei šo to no saldumiem un pudeli gruzīnu konjaka zāļu tiesai. Āpskatām ledusskapjus, bet nevaram uzreiz izšķirties par piemērotāko modeli. Nolemjam, ka atstāšu naudu mātei, un viņa pati mierīgā garā vēlāk nopirks, ko vēlēsies. Samaksāju par sīkajiem iepirkumiem zviedru kronās un saņemu krievu valodā iespiestu lēsi — „tovarnij ček”, kuŗā ieraksti izdarīti latviski. Kad tas nokārtots, pucēju viens tālāk uz Latvijas PSR Valsts revolūcijas mūzeju Smilšu ielā 20, t.i. uz agrāko Kaŗa mūzeju.

Revolūcijas mūzeja direktors Skolis nav pašlaik sastopams. Kādai darbiniecei izstāstu, ka interesējos par 1918. un 1919. gada materiāliem.

— Tad jums jāgriežas pie biedrenes Grozovas. Viņa pārzina attiecīgo nodaļu.

— Vai biedrene Grozova latviski runā?

— Ne visai. Vairāk gan krieviski.

— Nu nekas. Kaut kā iztiksim.

Palieku priekšstelpās gaidīt uz nodaļas vadītāju. Kāda lauku skolotāja ar dažiem skolniekiem iebraukusi vākt ziņas par sava novada revolūcionārajiem darbiniekiem. Viņa izklāsta savas vajadzības, min dažus vārdus, kas arī man pazīstami. Ierēdne atbild īsi, noraidīgi. Par tiem mūzejam nekā prātīga neesot. Mazais revolūcionāro tradīciju meklētāju pulciņš izskatās tāds bezpalīdzīgs. Kā pamests un nomaldījies. Vai nevarēja ar viņiem draudzīgāk aprunāties? Dot kādu padomu, norādījumu. Rīgā taču vēl ir citas vietas un krātuves, kur var iegriezties. Cilvēki no periferijas. Kā nekā braukuši tālu ceļu teicamā nolūkā.

Nāk biedrene Grozova. Nopietna, solida sieviete. Ne pārāk jauna, ne veca. Atceros, ka viņas vārdu esmu agrāk manījis sakarā ar kādu brošūru par pirmā maija svinēšanu Latvijā. Bet varbūt ir vairākas Grozovas? Galu galā tas nav svarīgi. Es atvainojos, ka slikti runāju krieviski.

— Nekas, runāji latviski! — viņa mierīgi saka un apjautājas, kādus materiālus es gribētu redzēt. Izrādās, ka viņa gluži labi tiek galā ar latviešu valodu.

Grozova aizved mani uz savu nodaļu, kur iepazīstos vēl ar kādu mūzeja līdzstrādnieci vidējos gados. Liela auguma, paraupju seju.

— Biedrene Žandarova.

— Biedrs Ģermanis no Stokholmas.

Man noliek priekšā kārbas ar fotoattēliem par strēlnieku revolūcionāro darbības periodu. Varu sākt darboties. Pēc brīža Grozova atvadās un atstāj mani Žandarovas ziņā. Viņa paskaidro, ka nodaļas vadītājai esot mozulis bērnu dārzā. Darba sieviete. Protams, kā citādi.

Daļa attēlu man pazīstama. Tie redzēti „Prometeja” un pēdējā laika padomju publikācijās. Bet skatu visu pēc kārtas. Labam skaitam atzīmēju negatīvu numurus un fotoattēlu aprakstus. No tiem domāju pasūtīnāt kopijas. Apraksti bieži vien visai nepilnīgi, pavirši. Šeit vēl krietns darbs būtu veicams mūzeja darbiniekiem, salīdzinot, pārbaudot un noskaidrojot personas, vietu un laiku.

Žandarova šad tad biedriski izmet pa vārdam, pa jau-tājumam. Es tāpat. Reizēm runājam latviski, reizēm viņa pāriet uz krievu mēli. Tā viņai pierastāka, lokanāka. Taču visumā saprotamies labi. Noskaņojums kollēģiāls. Esam taču kultūras strādnieki, zinātniski darbinieki. Noņemam ar bīžaino materiālu cītīgi vairākas stundas, līdz atjēdzos, ka pulkstenis jau rāda bez ceturkšņa trīs. Tātad jāsteidzas saņemt atpakaļ pasi. Savācu savus pierakstījumus. Atvados no Žandarovas un lūdzu pasveicināt Grozovu. Atnākšu kādu citu dienu nodot mūzeja fotolaboratorijai pasūtījumu pēc izdarītās atlases. Metos steidzīgi lejā pa kāpnēm un laukā no mūzeja. Barga sievietes balss man no muguras kaut ko uzsauc par nevižību. Apstājos. Esmu aizmirsis aiztaisīt mūzeja smagās dzelzs durvis. Nokaunos par savu neuzvedību. Zviedrijā ierasts, ka ārdurvis pašas aizveras. Bet ej nu taisnojies! Izlaboju savu kļūdu klusēdams un cilpoju uz Iekšlietu ministrijas Ārzemnieku nodaļu. Pāri par pilsētas kanāļa tiltiņu tas ir tikai viens kuīļa rūciens.

Kad sasniedzu tagad jau pazīstamo māju Raiņa bulvārī, paskatos pulkstenī. Precīzi, kā noteikts. Lai nesaka, ka iebraucēji izturas nedisciplinēti, neatbildīgi. Eju augšā pa kāpnēm. Viss kluss kā izmiris. Tāpat priekštelpās un gaitenī. Nevienas dvēseles. Tikai mani soļi atbalsojas tukšajā telpā. Kā bārenis Antonius bez tēv' un mātes palicis. Bet mana pamestība nevelkas ilgi. Pēkšņi atdarās durvis gaitenā vidū, un tajās parādās vēl samērā jauns cilvēks tumšā uzvalkā. Vakar es viņu šeit nesatiku, taču viņš mani pazīst.

— Lūdzu, Ģērmaņa kungs, mazliet uzgaidiet!

Pēc īsa mirkļa jauneklīgais darbinieks aicina mani savā kabinetā. Sarokojamies, un es apsēžos iepretim

viņa rakstāmgaldam. Pa logu spīd rudens saule. Gaiši un mājīgi. Sameklēju iegādātās zīmogmarkas un nolieku tās uz galda.

— Par pusotra rubliem, kā noteikts.

— Un šeit jūsu pase. Tagad varēsiet ierakstīties mājas grāmatā savā dzīves vietā. Lūdzu parakstāties par saņemšanu!

Kad tas ir nokārtots, viņš piebilst:

— Un lūdzu paziņojiet mums, kad jūs brauksit prom! Tā kādu dienu iepriekš. Atnāciet vai arī piezvaniet pa tālruni!

— Man jau ērtāk piezvanīt. Kāds šeit numurs, un pēc kā lai prasu?

— Varat prasīt pēc manis, pēc biedra Ātvāra.

— Priecājos, — es pamāju ar galvu.

— Varat arī zvanīt manam šefam.

— Un tas būtu?

— Biedrs Avdjukevičs.

— Patikami, — es saku, jo vārds pazīstams. Longins Avdjukevičs ir ģenerālmajors, Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs. Taču jādomā, ka Ārzemnieku nodaļas šefs ir kāds cits Avdjukevičs. Varbūt Longina radagabals. Es pierakstu iestādes tālruņa numurus: 5. istabā — 225540, 6. istabā — 220145. Tad biedrs Ātvārs turpina:

— Jūs drīkstat uzturēties Rīgā un Rīgas Jūrmalā. Ja vēlaties kur tālāk izbraukt, tad jums jāpieprasa atļauja. Mēs darīsim, ko varēsim.

Es pasmaidu un atlaižos dziļāk krēslā.

— Man nebūs laika nekur izbraukt. Pat ne uz Rīgas Jūrma. u. Man jāveic zināms pētniecisks uzdevums. Tāpēc esmu sūtīts, un tāpēc man piešķirti līdzekļi. Laiks skrien šausmīgi ātri. Jau tagad esmu nobažījies, kā ar visu tikšu galā. Kā nekā man par to jādod zināma atskaite. — To sakot, man ir patīkama apziņa kā cilvēkam, kam nav jāizliekas un jāliekuļo. Man tiešām ne prātā nenāk mēģināt izsprukt no Rīgas un doties kādās aizliegtās apgaitās vai censties izplēst atļauju par apgrūtinājumu un liekām rūpēm šīs iestādes darbiniekiem.

— Protams, protams. Saprotu, — saka Ātvars. Tad viņa šaurā, paskarbā seja kļūst smaidīga.

— Nu, kā jums patik Rīga?

— Kā gan vecam rīdziniekam nepatiks Rīga. Bez tam esmu atbraucis tik jaukā laikā. Visi apstādījumi un parki brīnišķīgās krāsās.

Ātvars turpina sarunu. Nonākam gan pie dzīvokļu jautājuma, gan pie žūpības un huliganisma apkaņošanas. Viņš zina, ka dzīvokļu problēma spēlē lielu lomu zviedru vēlēšanu kampaņās. Tad apjautājas, kā ir ar izdaudzināto zviedru jaunatnes pakļišanu, kā ar gaŗmatinajiem dikdieņiem.

— Tos sauc par modsiem, — es paskaidroju. — Nosaukums pārņemts no angļiem. Bet ja zviedru jaunatne vairumā būtu dikdienīga un izlaidīga, tad jau Zviedrijas valsts nevarētu pastāvēt. Gaŗmatainie tikai vairāk duŗas acis. Centigos un strādigos jau tā nemana. Bez tam arī starp modsiem ir daļa apdāvinātu un uzcītigu jauniešu. Man pašam vienā ģimnazijas klasē labākais skolnieks ir gaŗmatains.

— Pilnīgi pareizi, — Ātvars pievienojas manām domām.

Aizkļīstam pie satiksmes jautājumiem, un es piezīmēju:

— Jūs varat būt laimīgi, ka šeit vēl nav tik daudz autiņu. Stokholmā zināmās stundās braucēji netiek ne no vietas. Un kur tad vēl piesārņotais gaiss.

Mēs apmaināmies cigaretēm, sasmēķējam. Pastāstu, ka 10. oktobrī Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūtā notiks mans priekšlasījums — „Latviešu strēlnieki tā laika zviedru preses gaismā”. Viņš to atzīmē savā piezīmju blokā un tad novēl man patikamu uzturēšanos un satikšanos ar rīdziniekiem.

— Jums jau šeit daudz pazīstamu, — viņš smaidot nosaka.

Atvadāmies draudzīgi, un Ātvars apsola izpalīdzēt, ja rastos kāda vajadzība. Man šķiet, viņš būtu savu solījumu pildījis, bet nekādas sevišķas vajadzēšanas turpmāk neradās.

13. PA BRODVEJU UN GAR VECĀM CĪŅU VIETĀM

Iet mājās pusdienās par agru, iesākt ko nopietnāku par vēlu. Pastaigāšos pa brodveju, kur savā laikā tik daudz klaiņots. Vecais Rīgas brodvejs, kur tas sākās, kur beidzās? Neesmu gluži drošs. Tas nekur un nekad nav ticis reglamentēts. Bet tajā noteikti var ieskaitīt to Elīzabetes (Kirova) ielas daļu, kas atrodas starp Valdemāra un Tērbatas (P. Stučkas) ielām. Brodveja ievērojamākās vietas: kino „Forum”, restorāns „Esplanāde”, piena restorāns, kaŗa invalidu grāmatveikals, kino „Maska” (divi grāvēji vienā vakarā!), „Splendid Palace” un „Āstorija”; Tērbatas ielas stūrī Rudziša krogs. Varbūt brodveju daži gribētu pagarināt vēl līdz Kr. Barona vai pat Marijas (Suvorova) ielai. Par to var diskutēt. Tāpat tam paplašinātā nozīmē būtu pleskaitāms Brīvības bulvāris un daļa no Raiņa bulvāŗa (universitātes rajonā). Brodvejā vienmēr varēja satikt kādu pazīstamu čalīti vai fidu, kaut ko noorganizēt vai vismaz patikami paklenderēt. Šī promenādes ceļa labajā flangā atradās Esplanādes aleja un Vērmaņa parks ar kino „Parku” un kino „Marine”, ar „Vērmanīti” (restorānu) un studentu virtuvi. Kas par dažnedaŗādu iespēju koncentrāciju! Bez tam no turienes pa kreisi un labi ātri un ērti bija sasniedzami vēl daudzi citi sabiedriski nozīmīgi iestādījumi. Un kur tad cilvēku čalas, smaidi un sveicieni! Manuprāt nav nekā pāŗāka par Rīgas veco brodveju.

Bet agrākā „Foruma” vairs nav. Tajā vietā uzcelts jauns kino pelēkā krāsā — „Pionieris”. Pāŗi ielai virs ļauŗu galvām izkārta sarkanas drānas strēmele ar uzrakstu latvieŗu un krievu valodās: „Cīnieties par partijas XXIII kongresa lēmumu izpildi!” Bet ja jācīnās, tad neklājas kūvēt, smaidīt un draiŗķoties. Gājēji to arī ne-

dara. Un es nomurminu pie sevis: „Ihr Menschen lasset allen Leichtsinn fallen!“ Jūtu, ka mani pārņem pētnieciska nopietnība. Pāreju ielas otrā pusē un kādu laiku vēroju ļaužu straumi, pār kuŗu viegli šūpojas bandrole ar kaujiniecisko aicinājumu. Cik ir tādu, kas to lasa vai vismaz paskatās uz šo iedvesmes avotu? Nevienš, izņemot mani. Partija rūpējas kā māte par padomju ļaudīm, bet bērni paliek bērni. Jo tu biežāk un vairāk viņus pamāci, jo šie vienaldzīgāki.

Man nav vairs sevišķas vēlēšanās turpināt pastaigu pa tagadējo brodveju. Taču es saņemos un lēnā soli dodos uz Ļeņina pieminekļa pusi. Fricis Rokpelnis ir sarakstījis šādus neaizmirstamus vārdus:

Māte ar bērnu pie krūtīm nāk.

Vārdus vispirmos bērns runāt vien māk.

„Ļeņins,” viņš saka, šo vārdu viņš prot.

Ļeņins tam uzsmaida sveicinot.

Un tur viņš stāv ar sveicienam paceltu roku. Apmēram tādā pašā pozē kā daudzās citās pilsētās un lielākās apdzīvotās vietās. Šeit Elizabetes ielas un Brīvības bulvāra krustojumā ir dzīva kustība. Paglābjos revolūcijas stratēga pieminekļa aizsegā. Piemērota vieta daudz palātam sovjetologam.

Uniformas, uniformas! Mundieņi, uzpleči, kokardes, medaļas, pogas, siksnas, uzšuves un piešuves. Steidzas šurp, steidzas turp. Pa kapitālistu zemēm ceļojot, nekur pat vairāku nedēļu laikā neesmu redzējis tik daudz uniformētu vīru kā šeit pāris minūtēs. Spēcīgas ir vecās Krievijas tradīcijas. Kam gan cara laikos nebija mundieņa? Pat skolniekiem un skolotājiem. Nesauksim to, kas redzams tagad, par reakciju. Tas ir nesmuks vārds; nevajadzīgi saasina cilvēku attiecības, apvaino, aizkaŗ. Teiksim: renesanse. Atdzimšana. Atdzimšanas dziesma! Kāpēc gan padomju dzejnieki nav apdziedājuši šo žilbīgo krāsu un veidolu ģirboņu? Cik daudz laika, pūļu, fantazijas, vēsturisku pētījumu un līdzekļu nav ieguldīts, lai apgādātu miljoniem padomju ļaužu ar visdažādāka-

jiem formas tērpiem! Sasniedzot komūnisma stadiju, varbūt katrs pats varēs izvēlēties tādu uniformu un medaļas, kā patīk. Tas būtu iecietīgi un humāni. No katra pēc viņa spējām, katram pēc viņa vajadzībām (rietumos to jau sākuši iedzīvināt gaŗmatainie sabiedrības reformatori). Bet pagaidām vēl katram pēc viņa nopelniem. Pēc rangu tabeles. „Tabeļ o rangach” nodibināja Pēteris Lielais 1722. gadā. To atdzemdināja un pilnveidoja tautu tēvs un skolotājs. Tas ir viens no viņa ievērojamākiem un dzīvotspējīgākiem ieguldījumiem padomju sabiedrības piramidas celtniecībā, kas izturējis visas attīršanās un atstaļinizēšanās. Par mūžīgu slavu lielajam problēmu riekstkodim. „Gori — pilsētiņa sena, vējš tur klausās lēns, vai no Kuras krastiem nenāk, riekstu kožot, zēns...” Lai ikviens padomā, pirms taisās mest akmeni!

Ak, Ļeņin! „Tev nevajag, lai tevi bronzā celtu reiz bulvārī, kur lepni pulki jās.” Bet ja tu spētu skatīt šīs platās pagones uz druknu, sadugušu vīru pleciem, kuņģi plūst tev gaŗām, tu droši vien satrūktos. Un tu maldīgi domātu, ka notikusi restaurācija, tāpat kā pēc Lielās franču revolūcijas. Tava kļūdainā pārliecība galīgi nostiprinātos, ja tu nokāptu no sava pjedestala un paietos līdz Marijas ielai. Sev par lielām šausmām tu redzētu, ka tā nosaukta cara ģenerāļa Suvorova vārdā. Tu droši vien gribētu tūlīt laisties prom uz Šveici vai Franciju, vai vismaz paslēpties kādā Somijas nostūrī. Tas būtu pārsteidzīgi darīts. Padomju gara darbinieki pamatoti saka: „Dzīve ir pretrunu pilna; arī padomju sabiedrībā ir pretrunas, un tajā noris sarežģīti procesi. Tos izpētīt un attēlot ir padomju literātu, sociologu un filozofu uzdevums.”

Soļoju gaŗām bijušai Tiesu pilij, kur tagad rezidē Ministru Padome, un pamazām sasniedzu Kr. Barona ielu. Tur 12. numurā, kādreizējā Fāba (vēlāk Benjamiņa) pilī atrodas Rakstnieku savienība. Būtu interesanti ieiet un aprunāties ar padomju literātūras strādniekiem. Bet tā bez iepriekšējas pieteikšanās lauzties iekšā nebūtu gluži pieklājīgi. Gan jau! Griežos atpakaļ. It kā instinktīvi turos „sava rajona” lokā. Arī tagad pēc divdesmit

*Sišana ar „pentaku” LSB pagalmā 1933. g. rudenī. No kreisās
Uldis Ģermanis un Romans Mālitis*

diviem gadiem man nav sevišķas vēlēšanās doties ārpus manu jaunības apgaitu robežām. Kā tāds runcis! Interessants novērojums pašizpētes laukā. Laikam dzīvnieciska, primitīva daba. Ja padomju darbinieki vēlētos, tad tiem nebūtu grūti man izsekot. Vai viņi to dara, es nezinu. Iedomāties, ka ikvienu manu soli uzmana, būtu savas maznozīmīgās personas pārvērtēšana. Tīrā uzpūtība, pašlielēšanās, pašcildināšanās un pašlepnība. Bet es neesmu uz savu tēvišķu braucis augstprātībā un uzpūtībā. Jau grieķu prātoņi zināja, ka tādas īpašības ir tas visulielākais klupšanas akmens. Esmu mēģinājis to likt aiz auss.

Nonācis pie Valdemāra ielas, nolemju izstaigāt vēl kādu bieži jo bieži mītu teku — uz veco Latvijas sporta biedrību (LSB), kur ap 1933. gadu sākās mana bumbotāja karjēra. Tas nekas, ka šis biedrības ēkas un laukuma vairs nav un tai vietā uzcelta 49. vidusskola. Pats gājiens uz turieni ir tikams: nav burzmas, neredz tik daudz svešu ļaužu. Pie 33. numura piebremzēju un garā

sarīkoju mazu piemiņas mītiņu, jo šeit dzīvoja mans klases biedrs Kundziņu Alfs, ar kuŗu daudzkārt trumpas sistas un izvērstas dažādas vieglprātīgas aktivitātes. — Sen vairs nav „izmesta lapīna”, studēta velna bībele. Cilvēks šai ziņā kļuvis šķīsts kā sniegs, kā villas diegs. Toties droši vien vairojušies citi netikumi. Bet kāpēc gan LSB, kuŗai pašai bija sava treniņa zāle un sporta laukums, tika dēvēta par nabagmāju? Varbūt tā bija nabadzīgāko biedrību un klubu piekritēju skaudība, kas sacīkstēs izpaudās saucienos: „Nabagmāja, nabagmāja! Sadod tai nabagmājai!” Varbūt arī šī iesauka radusies aiz cita iemesla. Kas zina un atceras, lai pastāsta! Kad mēs trīsdesmito gadu vidū atnēmām „Universitātes Sportam” Latvijas meistara godu volejā, tad Konservātorijas vingrotava plīsa vai pušu no šiem rēcieniem. Ejot gar zāles malu servēt, man kāds iebļāva to „nabagmāju” tieši ausī. Gandrīz klausules aizkrita. Es aši apsviedos un izlikos, ka sviedīšu bumbu šim ģimī. Tad bļauris aprāvās tik pēkšņi, ka nepaguva ne muti aizvērt. Kā sausumā izsviesta zivs. Tie, kas stāvēja tuvumā, smējās; pašam bija jāpasmaida. Īstenībā man vienmēr patīcis cīnīties, ja publikas vairākums pretinieka pusē. Rodas lielāka spītība, asums maņās un spraigums locekļos. To laikam sauc par cīņas prieku. Tā sakot, par spīti niknai skaudībai!

Kad es iestājos LSB-bā, tad biedru vecākā (un nopelniem bagātā) paaudze šad tad skandināja glāzītes un dziedāja:

*„Unionā” ietur mēru,
žūpojot redz „Wandereru”;
„Jaunatnē” ar’ stingri valda,
reti tiek pie sīva, salda,
bet nekur neiet tā,
kā pie mums „Biedribā” ...*

Nevar teikt, ka jaunos šī rīme kaut kā ietekmēja. Bet ar laiku „nabagmāja” sāka slīdēt uz leju. Tās vadītāji nejaudāja saturēt kopā „mansaifti”. Daudzi pamazām aizklīda uz citiem klubiem; arī es kļuvu nodevējs. Taču

Saviesīgs vakars „Nabagmājā” (LSB) ap 1935.—36. g. Galda kreisajā pusē otrais no labās U. Ģērmanis, galda labajā pusē vidū Mirdza Martinsons un LSB priekšnieks Dikmanis

visai liels skaits dažādu sporta nozaļu cīnītāju un čempionu sākotnēji ir piederējuši „nabagmājai”. Tai vienmēr paliks izcila vieta latviešu sporta vēsturē.

Esmu nostaigājis līdz 49. vidusskolai. This is the place! Ja man būtu cepure, varētu to tagad pacelt un nosveicināt šo cienijamo vietu Ernesta Ķīviša, Jāņa un Austras Pelūdes, Valdemāra Šmita, savā un visu to citu nabagmājnieku vārdā, kas izkaisīti pa svešām zemēm. Palieku brīdi tur stāvēt. Kāds cilvēks jautā man par trolejbusu virzieniem. Pareizi nojauš, ka tam darīšana ar vecu ridzinieku. Žēl, ka šoreiz nevaru izpalīdzēt.

Atceļā nogriežos pa Ķieģeļu (E. Melngaiļa) ielu, lai pamestu skatu uz agrāko YMCA's jeb JKS laukumu (tagad sporta biedrības „Dinamo” stadions). Tur zēnībā, sirdij traki pukstot un pakrūtē kņudot, neskaitāmas reizes ir lēkts pār augsto sētu no Hanzas ielas puses, lai dabūtu noskatīties gan virslīgas, gan valstu sacīkstes futbolā.

Pa „brodveju” (Elīzabetes un Tērbatas ielu stūrī) 1930-to gadu vidū. Trīs „zolišmeņi” — no kreisās Ēriks Reinbachs, Uldis Ģermanis un Ālfs Kundziņš

Visstingrāk apsargāja pēdējās. „Kruķu” (kārtībnieku) skaits bija palielināts, un nolikti bija arī naktssargu arteļa vīri, tā sauktie „slēdz un bēdz” — onkuļi. Tomēr šajā aizsardzības sistēmā, kas bija izveidota pret mazo puiku bariem un šādiem tādiem lamzakiem jeb „frele-riem”, bija viena visai vāja vieta, pareizāk sakot — viens bīstams moments. Tas bija brīdis, kad atskaņoja valstu himnas. Tad viss sargu pulks nostājās pamatstājā un cēla rokas pie savām formas cepurēm. Aizsardzība līdz ar to bija tikpat kā paralizēta. Iesaldēta. Šo momentu tad nu mēs, kā uzvilktas atsperes, gaidījām ar vislielāko uzmanību un uz to pilnīgi var attiecināt R. Kiplinga vārdus „Džungļu grāmatā”:

*Klāt varenais brīdis, kad nags un spēks,
Un veikliba — labākais tikums.
Vai dzirdat — jau sauc, nu kavēties grēks,
Kam svēts vēl ir džungļu likums!*

Veiciģi bija jāuzrāpjas pa sētu, nezaudējot līdzsvaru, jāforsē virs sētas izstieptās dzelonstiepļu kārtas, tad šļūcot vai lecot jātiek otrā pusē un mudīgi jāielavijas starp skatītājiem, lai ķērāji nevarētu vēlāk atrast. Nedrīkstēja

svārstīties un ietekmēties no sargu dusmīgajiem skatiem un paklusu izgrūstajiem draudiem: „Kad tevi grābsu!”, „Maita, kur lidisi!”, „Kverpi, ausis noraušu!”, „Stāvi vai šaušu!” u.tml. Tajos izšķirīgajos brīžos augstā JKS sēta nolīgojās kā smaga ābele bargā rudens vējā, un jau pēc dažiem mirkliem, kā āboli paukšķēdami, no tās bira puiku čemuri, izritot zālē uz visām pusēm. Grandioza, aizrautīga aina. Šajās nodarbībās rūdijās raksturi: veidojās spējas ātri izšķirties, koncentrēties vienam uzdevumam, veikt to precīzi, aukstasinīgi un pēc tam, kad mērķis bija sasniegts, prast pieņemt visnevainīgāko sejas izteiksmi pasaulē.

Nekad futbola sacikstes nav pārdzīvotas un skatītas ar tādu sajūsmu un baudu kā tajos laikos. Vēlāk, kad uz tām gāju pa vārtiem ar biļeti vai brīvbiļeti kabatā, varēju tikai apskaust puikas, kas turpināja šeit aprakstītās tradīcijas. Tā nu laiks mūs pamazām diskvalificē no dažādām jaukām izbaudīšanām un rotaļām. Par laimi rodas jaunas, un dažam labam izdodas rotaļāties visu mūžu. Rakstos jau ir sacīts: „Topiet kā bērni!” Felix, qui potuit!

Pie Zaļās ielas es apstājos un iedomāju, ka mātes noteiktais pusdienas laiks jau pāri. Lai paliek vecā JKS sēta un laukums, kā atmiņa to saglabājusi! Ko man dos „Dinamo” stadions? Ne es tur cīnījos, ne pāri tā sētai rāpies. Lai mēģina un vingrinās mazie puikas! Pionieriem, protams, tas nepieklātos, tāpat kā nepieklājās skautiem manā laikā. „Jancīt’s šodien jau trā omā, skautos iestāties viņš domā. Ticiet vai ne, bet tā tas ir, jā gan!” Profesors Edgars Dunsdorfs ir skauts. Jādomā, ka viņš nav rāpies pār JKS, LSB un ASK sporta laukumu sētām un mucis no „slēdz un bēdz” nāgiem. Tāpēc viņš arī izaudzis par cienījamu un morāliski nevainojamu vīru. „Skautmāstera kungs, es ceru, ka es skautos labi deru. Ticiet vai ne...” Neticiet! Ne skautos, ne mazpulgēnos, ne pionieros! Labi vispār, ka cilvēki vēl mani kaut kā piecieš, ka boļševiki devuši uzturēšanās atļauju un apietas ar mani gauži pieklājīgi, gandrīz vai kā ar nopietnu cilvēku. Ak, Ļeņin! Es necienīgu sevi teicu!

Aizgrābts no šīm domām par nepelnīto žēlastību, ko laudis man parādījuši gan norieta, gan saullēkta pusēs, es pagriežos ar seju pret Dzirnāvu ielu. Tieši pret savām vecajām mājām, pret caurbrauktuvi, kurai vairs nav dzelzs vārtu. Die eisernen Riegel sind zerbrochen! Es stāvu kā valdinieks brīvs, un visi mazie puikas no Dzirnāvu, Ķieģeļu, Zaļās, Antonijas, Valdemāra un Lazaretas ielām nāk un sniedz man savas saskrāmbātās un nosmulētās rokas, kasa savus krevelāinos, nodauzītos ceļgalus, mīņājas, dīdās un saka: „Mojen! Kur tu biji nosvīdis? Nāc, iesim šusēt un uzsist ar pentaku!” Un tur ir brāļi Freimaņi — Kārlis un Leons, Ēriks Raisters ar veco brāli Vili, Pilēns ar frizieņa un namiņa puikām un daudzi citi, kuŗu vārdus esmu aizmirsis apkārt klejodams, bet kuŗu sejas un cekulus es pazīstu. „Mojens!” es atbildu, „biju aizgājis tāpat paflederēt un gandrīz vairs netiku atpakaļ.” — „Un tu nemaz nezini, ka mūsu laukumā reiz bija ievilkusies tādi vācu bodes zeļļi sist pentaku. Un tu nevari uzminēt, ko viņi, pa ģongām sizdami, visu laiku kļiedza. Tu nevari uzminēt!” mani ciņu biedri runā cits caur citu. Es padomāju un saku: „Donnerwetter, jolki palki!” — „Nekādi jolki palki! Kaža prot izkliegt visforšāk. Parādi Uldim, kā vācieši sit uz ģongām!” puikas sauc. Kaža aizņemas no Pilēna pentaku, notupstas uz ietves un izliekas, ka sit ar to pa santīmu čupu. Freimaņu Kaža sit un aizgūtnēm blāuj pārvērstā balsī gaužam nešķistus vārdus. Kaut kur atveņas logs, un dusmīga sievietes balss kļiedz par neuzvedību, bezkaunību un sīko huliganismu; draud ar dvorņiku, gordovoju, sētnieku, policistu, kārtībnieku, šucmani, milici, namu pārvaldi, sabiedriskās kārtības sargiem, atskurbtuvi un labošanas nometni. Puikas aizspurkst kā zvirbuli uz visām pusēm. Pilēns mazliet atpaliek, jo viņam jāpievāc pentaks, ko Kaža pametis renstelē. Viņš met man ar roku: „Muktim nu!” Bet man neklājas nobīties un mukt kā maziem puikām. Es izšņaucu degunu, noriju tādu jocīgu kamolu kaklā un savaldū savu satraukumu. Man vēl ir veicams kāds cieniņams sabiedrisks uzdevums kā vēsturniekam, sava rajona pārstāvim un demokratisko tradīciju kopējam.

Es pagriežos pa labi roki, lai pie sētas Zaļās un Ķieģeļu ielas stūrī atklātu memoriālo plāksni:

„Šeit divdesmitajos gados bija laukums, kur rajona mazie puikas — vēlākie sporta meistari, kultūras darbinieki, trimdinieki, kaķa un alkohola upuri — šusēja pa голу un sita ar pentaku. Pieminiet viņus bez naida un aizspriedumiem!”

Mazs skuķis pienāk ar saburzītu lelli rokā.

— Vai onkulis ko meklē?

— Nē, es tikai pastaigājos. Bet tagad es iešu pie mammas pusdienās.

14. PAR VĒSTURISKIEM NOTIKUMIEM TAGADĒJĀ RESTORĀNĀ „ZVEJNIEKS” UN PAR „MEŽONI” DAILES TEĀTRĪ

Vakarā uz Dailes teātri dodos kopā ar māti. Šoreiz ejam pa Dzirnāvu ielas kreiso pusi. Pie restorāna „Zvejnieks” es pagausinu gaitu un mēģinu ieskatīties pa logu šai sanāksšanas vietā.

— Tas agrāk saucās „Max Steinberg”. Pazemes gaņģis to savienoja ar naktslokālu „Foxtrottdiele”.

— Tur nu, dēls, gan nekā nav ko atcerēties. Posta un bēdu perekļis. Un tu jau laimīgā kārtā nekāds krogusbrālis neesi iznācis.

— Jāatzīstas tomēr, ka šai grēku templī dažkārt esmu uzskavējies.

— Bet vai bija vērts? Saki nu pats, kad tu tā labi padomā! Veltīgi nosists laiks, dullā galva un notērēti graši.

— Kas tad nu vispār cilvēkuniecīgajā dzīvē ir tik briesmīgi vērtīgs? Bet nav nemaz par ļaunu iepazīties ar visādām vietām un lietām. Tā sakot, vispārīgās izglītības labad.

— Tu jau nu atkal ar mani ģeķojies. Ja tu zinātu, kā dažs labs no taviem vecajiem draugiem ir paguvjis izqlītoties, tev kļūtu skumji ap sirdi.

Māte min vairākus piemērus, sīkāk attēlojot dažu man pazīstamu cilvēku cīņu ar zaļo pūķi. Klausos izklaidīgi, jo man jādomā par notikšanām kādā vēsturiskā naktī, kas man pašam saistās ar neatbildīgām izrīcībām pie Makša Šteinberga. Tā bija nakts no 13. uz 14. jūniju 1941. gadā, kuŗai bija tik baismīgas un liktenīgas sekas daudzējādā ziņā. Vēl joprojām tās nav analizētas visā pilnībā un daudzveidībā. Šīs piezīmes arī nav īstais forums šādam uzdevumam. Neesmu arī tam sagatavots. Gribru tikai rekonstruēt to, ko pats piedzīvoju tajā naktī. Kāpēc? Varbūt tāpēc, lai visu to reiz varētu novietot archīvā, lai par to nebūtu šad tad lieki jādomā un jākavē laiks. Reizi miers tiem gariem solīti! Ar mani mēdz būt tā: ja kādu domu izdodas izdomāt līdz galam, izlikt to uz papīra, tad tai ir pielikts punkts. Vismaz uz krietnu laiku. Un ja kāds prasa, var atbildēt: „Meklējiet rakstos!”

Visam ir sava priekšspēle. Šīs norises izraisīja spēle, kas notika 13. jūnija pēcpusdienā (tā bija saulaina). Vieta: bijušās Vācu vingrotāju biedrības zāle Vingrotāju ielā starp Rīgas pilsētas 2. ģimnaziju un Latvijas komunistiskās partijas Centrālkomiteju (bij. Ārlietu ministriju). Spēles dalībnieki: Sarkanarmijas sporta kluba un sporta biedrības „Spartaka” voleja komandas.

„Spartaks” bija pievācis labu daļu bezpajumtnieku, kādi sarādās lielā skaitā, kad likvidēja agrākās sporta biedrības. „Universitātes Sports”, gan ar mazliet pārveidotu nosaukumu (klāt bija pielikta „fizkultūra”), turpināja pastāvēt, bet no tā bija jāiziet visiem, kas bija beiguši studijas. Tādā kārtā V. Elmuts, Cīrulis un es bijām izsviesti no ligzdas. Mūs savā paspārnē ņēma „Spartaks”, kuŗā no LSB nokļuva J. Pelūde, P. Kazaks un vēl citi eleganti uzsitēji. Agrāko gadu galvenie pretinieki bija pavisam negaidīti apvienoti vienā vienībā. Tik daudz tehniskas un taktiskas prasmes laikam gan nevienai mūsu voleja komandai līdz tam nebija bijis. Skaties un brīnies! Mūs ietērpa ķiršu krāsas treniņa tērpos, tādus pašos krekliņos, baltās biksītēs un pielika pie krūtīm „Spartaka” sarkanbaltsarkano emblēmu. Izskatījās gluži kā Latvijas valsts komanda! Viss kas notiek pasaulē!

Šādā paskatā tad nu mēs minētajā pēcpusdienā izgājām laukumā pret krievu sportistiem. Viņu rindās atradās kāds Čiruchins (varbūt Čiruļins vai Čiruņins), kas skatījās Vissavienības nopelniem bagātais sporta meistars. Tiešām lielisks cīnītājs, kas gandrīz vienlīdz labi prata gremdēt kā ar labo, tā kreiso roku. Viņam bija līdz arī „bumaga” par piešķirto goda nosaukumu. Mums vēl toreiz šo rangu nozīme nebija skaidra, un tie likās komiski. Bet puisa spējas bijām vērojuši jau agrāk un vērtējām augstu. Paši gan vēl nebijām savā jaunajā biedrībā pietiekami saspēlējušies, taču pieveicām Sarkanarmijas sporta klubu trijos setos. Mierīgais un ļoti solidais Jānis Pelūde nenocietās un apjautājās, vai nopelniem bagātais Vissavienības meistars negribētu mums iedot savu „bumagu” — mēs to varētu parakstīt. Pie savstarpējas āzēšanās bijām pieraduši kā pie dienišķas maizes. Krievu čempionš nebija uz jokiem. Viņš sadrūma un, dusmīgi purpulēdam, aizgāja pie savējiem. Nejauki tie latvieši. Uzpūtiģi un plātīgi. Vēl nekā nav mācījušies. Bet būs jāiemācās uzvesties!

Nomazgājušies un apkopušies, devāmies katrs uz savu pusi. Labs tas darbiņš, kas padarīts. Čirulis uzaicināja mani izmest kādu likumu. Jauka novakare, krievi sasisti, vajadzētu atzīmēt uzvaru. Viņam esot ienākusi lieka nauda par kādu ārkārtas uzdevumu, juridisku konsultāciju, vai ko tamlīdzīgu. Čirulis, Čirulītis. Savādi ar tiem vārdiem, uzvārdiem un iesaukām. Mani parasti mēdza saukt vārdā, tāpat Pelūdi, Kazaku un Breikšu. Tātad: Uldis, Jānītis jeb Jancis un divi Pēteņi. Elmutu visi dēvēja par Elīti, bet Čiruli gandrīz vienmēr sauca uzvārdā, tikai dažreiz ar pamazināmo galotni. Laikam tāpēc es vairs nevaru atcerēties viņa priekšvārdu, kaut gan garus gadus kopīgi bumbiņu situši. Viņš bija beidzis juridisko fakultāti un padomju laikā ticis kādā komisāriātā diezgan augstā amatā. Kas tas īsti par amatu, kā viņš to dabūjis, man vēl šodien nav skaidrs. Čirulis pats par to nemēdza runāt un viņu tirdīt nelikās pieklājīgi. Ļaudis tajā laikā tik daudz baumoja un sāka viens otru turēt aizdomās,

ka derdzās klausīties. Arī par Ćiruli bija izmests viens otrs jocīgs vārds: vajagot piesargāties. Piesargāties? No tik veca un cienījama ciņu biedra? Kas par muldēšanu! Vai viņš kādam kaitējis? Nav zināms. Nu tātad!

Gājām ar Ćiruli pa Brīvības bulvāri, pa brodveju. Locekļos viegls, patīkams nogurums pēc pabeigtā mača. Domas? Nevaru atcerēties. Ko tur varēja izdomāt. Cilvēki taču toreiz dzīvoja no dienas dienā. Kaŗš Eiropā turpinājās. Cik ilgi turpināsies boļševiku un hitlerieŗu sadraudzība? Bet tās pamatus apŗaubīt tai laikā bija bīstami. Tā bija kaitniecība, padomju tautai naidīga rīcība. Tā bija pirmā reize, kad Ćirulis aicināja iet kaut kur izkloidēties. Bet kas tur seviŗķs. Staļina saulīte mūs karsēja un svilināja. Ļaudis tāpēc bieŗāk nekā agrāk centās patverties pagrabiņos, kabakos, traktieŗos. Pēc Veidenbauma padoma — atliks sliķŗanu uz rītu! Un brodvejs nebūtu brodvejs, ja mēs nesatīktu pazīstamas meitenes. Netālu no Elizabetes ielas viņas arī nāca mums pretī: mazā Erna un blondā Ira. Sparīgas un atsperīgas. Nesen vēl abas spēlēja „Latvju Jaunatnē” (kur stingri valda). No pavisam jaunām dienām bijām kopā pūslī daudzījuŗi, dejojuŗi un ziņģējuŗi: „Tā bij pirmā mīlestība, pirmā mīlestība, bet tā nebūŗ pēdējā, džimfollērā!” Tā bija Iras dziesma.

Izstāstījām meitenēm, kas par lietu: Ćiruchinam (vai kā nu viņu sauca) ar biedriem pa vāku trīs sētos, un tagad jāiet nosvinēt uzvara pār sarkano armiju. Ćirulītis ir řovakar bagātais onkulis. Ja Ira ar Ernu mums pievienosies, tad iesīm klejot, meklēt, kur var dejot. Tā arī tika nolemts, un par piemērotāko ceļa mēŗķi atzīts Maksis Šteinbergs. Par to aiz skaidra egoisma balŗoja Ira un es, jo řis kabaks bija tuvu kā viņas, tā manām mājām. Ćirulim bija alga viena, bet mazā Erna jau varēja pāverties pie draudzenes, ja svinēŗana ievilkŗtos gaŗumā.

Ko tur liegties — řis vakars un nakts no 13. uz 14. jūniju pagāja smieklos un dejās. Kā sendienās. Netika jau ŷūpots, bet malkots, mēŗots un čīvināts par ļautriem niekiem un sīkiem pagājuŗiem priekiem. Pie kafijas mūsu

meitenes dungoja vecas rīdzinieku ziņģes, Čirulis pasūtīnāja gan aprikožu, gan bananu liķierus un visu, ko vēlējās sirds. Viņš bija mecenāts, mēs — viņa seni draugi un viesi. Tātad: lūdzu! Nevienu deju gaŗām nelaidām, jo visi bijām kustīgi un darbīgi. Aktivisti līdz pēdējam elpas vilcienam. Fiz-kult-urrā! Un Rīga ir vien' forša pilsēt', džimfollerā! Un tās bij pēdējās dienas, lai gan tik jauna tev sirds, Anabella, un stāsti man par milu, Marjū! Ak, šīs pēdējās dienas, drīz vairs nebūs nevienas, kad ziedi plauka, mēness zaigoja tik maigs; bet saule nespīd vairs, laiks tik vētrains, jo tās ir pēdējās dienas, pašas pēdējās dienas un vēlreiz — pēdējās dienas, pavisam un galīgi pēdējās dienas, kas vienmēr paliks pašas beidzamās un mūžīgi pēdējās dienas līdz patiesi pēdējai dienai, pēdējai pastaroi dienai, kas atstaros pēdējo reiz savos pastaros, mūsu pēdējās starainās pastarās dienas. Un vāls mēs dejojām divreiz ātrākā taktī, nekā mūzika spēlēja. Mēs to varējām, cik ilgi patik. Mēs bijām jauni, iztrenēti līdz pirkstu galiem, pārbaudīti un par derīgiem atzīti. Un mūs nevarēja apreibināt Makša Šteinberga vīni un liķieri, mēs smējāmies par visām pastarām dienām, par Katjušu, Suliko, Čiruchinu (velns zina, kā viņu īsti sauc) un par to Inu, Ļinu un Aļinu...

„Atvainojiet, vai mēs ko teicām? Tās ir trīs negodīgas sievietes, sivedējas, pavedējas, trīs viltus pravietes. Atpalikušas sektantes. Jā, jā, tantes. Reakcionāras tantes, kas domā, ka dejojot ir grēks un ka šī ir pēdējā diena. Jā, protams, diena. — Gaisma svīst, — gaisu ostidams, pelēkais brālis teica. — Kur šodien nakšņosim? — Jo ir jau sācies 14. jūnijs, un drīz būs pavisam gaišs. — Un sākot no šīs dienas, viss ies pa jaunām pēdām. — Pelēkais brālis? Nē, nē, tas nav pelēkais barons, tas nav budzisks kulaks. Biedri, jābūt kultūrālam! Jāpazīst klasika! Proletkults, tas ir kreisais sektantisms, trockisms un talmudisms. Biedri, mēs esam nolikuši diplomandu kursu marksismā-ļeņinismā pie sarkanā profesora. Pie biedra Miškes. Mums jāpārņem labākais no kultūras mantojuma, ko atstājis aiz sevis kapitālisma noriets.

Jāiedziļinās, jādomā dialektiski! Pelēkais brālis ir mūsu biedrs. Tas ir vilks. Godīgs proletārietis bez privātipašnieciskiem instinktiem, vajāts un apspiests. Visi vajātie vilki, vienojieties vienā varenā vispasaules vilcē! Vē — i — el — cē — ē! Un tagad mums jādejo. Mums jāizpilda šivakara plāns un grafika fizikultūrā, lai būtu gatavi darbam un aizsardzībai. Ira, tu esi jauna vilcene! Tavas nevaldāmās, mežonīgās, varenās krūtis neatvairāmi urbjas arvien dziļāk manā krūšu kurvī. Viņu virsotnes ir cietas kā dimanti. Vēl brīdi, un tās būs ieurbušās manī līdz mugurkaulam. Un tad man būs jāgaudo kā vilkam vilcē. Bet neviens tev nevar neko pārnest, jo tās tiešām ir pēdējās dienas. Tas ir tas pats tango, ko mēs savā agrīnajā jaunībā dejojām Majoros. Corso, kur vienpadsmit žīdi rozā kreklos ar platām piedurknēm spēlēja uz vijolēm ar roku kā Dāvids Zaulam, un slavenais refrēnists Vilnis dziedāja: Tās bij pēdējās dienas. Saki, kad nāks mūsu pastarā diena?"

Cīrulis dejoja vairāk ar mazo Ernu, jo pats nebija no garajiem. Viņi bija saderīgs pāris. Taču brīžiem mēs mainījāmies ar partnerēm. Tas bija pieklājīgi un saprātīgi. Citādi es ar Iru uzskrūvējos tik reibīgā spirālē ārpus laika un vietas, ka varēja rasties traucējumi vēl pāvāji piesavinātajā dubultdomā un mutvārdu izpauzumos. Skaidra paškaitniecība tā laika apstākļos. Kādā no šīm maiņas reizēm Erna klusu teica: „Cīrulis tik savādi, tik jocīgi runā.” — „Kā tā?” es jautāju. Galvu pieliekusi, viņa turpināja: „Man to grūti tā izstāstīt. Es arī ļoti nesapratu, ko viņš īsti domāja, bet izklausījās divaini. Latviešus viņš vienmēr aizstāvēšot... Vai tad Cīrulītim kāda sevišķa noteikšana?” Atcerējos runas par viņa pēkšņo karjēru, bet iekodu mēlē. Cik viegli no mušas var iztaisīt ziloni. Es pavipsnāju: „Varbūt viņš gribēja izcelties tavās acīs. Jūs mazie jau visi esat uz lielām lietām. Un lai jau viņš mūs aizstāv. Kas tur slikts?” Tā šī saruna izbeidzās. Erna drīz atkal bezrūpīgi vidžināja, Ira bija nenogurdināma, un mūsu uzvaras balle, ko pārmaiņus dēvējām par „ķīniešu bērnu svētkiem”, nobeidzās, kad ārā bija liela gaisma.

Pavadījuši meitenes, izšķirāties. Ielas bija klusas kā jau pavisam agrā rīta stundā, kad vairums ļaužu vēl atrodas migās. Ārī es devos pie miera. Man, protams, nevarēja ienākt ne prātā, ka šajās nejaušajās svinībās, svaidoties ar šādiem tādiem teicieniem, biju izsacījis kādu skaudru patiesību: „Sākot no šīs dienas, viss ies pa jaunām pēdām.”

Pēcspēle šim rotaļām norisinājās kaŗa pirmajās nedēļās kaut kur Vidzemē. Es tai vairs nebiju liecinieks, neatminos arī vairs, kas par to stāstīja. Zinu tikai, ka šos notikumus pārrunāja sportistu un korporāciju locekļu starpā. Ćirulis esot kopā ar padomju iestādēm devies uz austrumiem. Vidzemē viņš sadūries ar latviešu partizāniem — pretojies, sagūstīts un nošauts. Pa tiro! Viņa ķermenis iekritis bedrē tik elastīgi, ka šāvējiem bijis ko pabrīnīties. Ne par velti viņš skaitījās izcils sporta meistars.

Bet galu galā Ćirulis bija tikai niecīga sīkdaļa tajā bezgalīgajā upuŗu rindā, kuŗus pa labi, pa kreisi un visapkārt prasīja sveŗu varu izraisīts terrors. Latvieŗi bija iekļuvuŗi it kā burvju lokā, un daŗādu ideju, sauķļu un iedomu vārdā paŗi turpināja to darbu, ko citi bija sākuŗi. Šis intensīvais paŗiznīcināŗanāŗ (un paŗupurēŗanāŗ) darbs daŗādāŗ plāksnēŗ nav pilnīgi beidzies vēl ŗodien. Mēŗ, ŗķiet esam gauŗi strādiģi un aktīvi ļaudis, bet vāģi domātāģi un vērtētāģi. Posta laikos ŗis īpaŗības kļūŗt mums liktenīģas (to rādiģa jau tautas masu izdarības Pirmā pasaules kaŗa laikā). Varbūt pēc daudziem, daudziem ģadiem, kad būs radusies pietiekama distance no ŗi saindētā un noziedzīģā laikmeta, kāds latvieŗu vēŗturnieķs, kas būs apveltīts ar vēŗu prātu un stipriem nerviem, sakopos un izanalizēŗ materiālus mūŗu tā laika darbības bilancei. Es tikai aptuveni varu nojaust, kāda tā izskatīsies. Tautieŗi un biedri, tur būs ko brīnīties!

Kas notika ar pārējiem ķīnieŗu bērnu svētku dalībnieķiem? Ira esot miruŗi Vāģijā trimdas sākumā. Man tas joproģām izklausāŗ neticami. Spraigā, vitālā, nebēģiģā, nepāŗspēģamā Ira! Kādas ģan bija tavas paŗas pēģēģas

dienas? — Mazā Erna ir pagaisusi no mana redzes aploka. Es tomēr ceru, ka kaut kur kvēlo viņas dakts un viņa reizēm atceras, kā mēs pavadījām latviešu Bērtuļa nakti (Parīzes Bērtuļa nakts, kā zināms, arī sākās visai priedīgi un to mēdz dēvēt par Parīzes asins kāzām). Man pašam pazīstami ļaudis dažkārt noprasa, kāpēc es neejot uz 13. jūnija sēru aktiem. Bet kas gan jaudā izstaigāt uz visiem aktiem un sanāksmēm?

Jauns cilvēks ar meiteni parādās Dailes teātra administrātores istabas durvīs, pasmīn un jautā:

— Vai šovakar daudz lūdzēju?

Viņš uzreiz kļūst man simpatisks. Cilvēks izsaka četrus vārdus, un telpā rodas mājīga, sadraudzīga gaisotne. Tu jūties kā pie savējiem, kā mājās. Pasmaidu un saku:

— Tik briesmīgi neizskatās. Daina drīz nāks.

Lūdzējiem ilgi nav jāgaida. Gaidītā pēc brīža ir klāt un ātri izkārtoto visu, kas vajadzīgs. Brīvbiļetnieku vidū šovakar ir arī staltais aktieris Edgars Zīle ar sievu. Mums iedotas vietas tieši blakus Zilēm. Sasveicināmies un patērzējam, kamēr zālē vēl gaišs. Es līdzinoties tēvam. Tā jau dažs labs, mani pēc ilgāka laika satiekot, mēdz teikt. Un vienmēr tam ir tāda kā atzinības pieskaņa. Dažreiz atjokoju: „Nav jau mans nopelns”. Pazīstamu tēvu dēliem nemaz nav tik viegls mūžs. Vismaz tik ilgi, kamēr neizkūpojas paši uz savām kājām. Ja neizdodas, tad var palikt uz visiem laikiem par tādu „tēva dēlu”. Diezgan šausmīgs liktenis.

Esmu paņēmis no Stokholmas līdz vairākas tēva bēru lapiņas, ko iedot piemiņai viņa agrākajiem kollēgām. Zinu, ka Edgaru Zīli tēvs vienmēr atzinīgi vērtēja. Viņam pienākas viena. Zīle pēc kara ir darbojies Akadēmiskajā Drāmas teātrī, bet tagad taisoties pāriet atkal uz „Daili”, savu agrāko darba vietu.

— Es jūs atceros kā zēnu, — viņš saka.

— Tāpat es ļoti labi atceros jūs un pie tam ar lielu labpatiku. Man sevišķi palicis prātā jūsu tēlotais Marks

Antonijs. Arī mans tēvs tai laikā priecājās par jūsu panākumiem.

— Patikami dzirdēt.

Tad Zile apjautājas par Mārtiņu Zivertu. Viņš piebilst:

— Sveiciniet Mārtiņu un sakait, ka aicinām viņu mājās. Viņš daudz ko nozīmētu latviešu kultūrai.

Sākas „Mežones” izrāde. Tā ir franču rakstnieka Žana Anuija „nopietna komēdija” trīs cēlienos. Galvenās lomās Dina Kuple, Harijs Liepiņš, Hermanis Vazdiks, Ērika Ferda, Žanis Priekulis un Anatols Martinsons. Saturs: nabadzīga un ļurbīga krogus mūzikanta meitu apprec bagāts un sekmīgs mākslinieks, bet laulība izput. Morāle: bagātais nabago nesaprot, šķiru sabiedrībā pretrunas nav izlīdzināmas. Luga, varētu teikt, tūras pieņemamā idejiskā limenī. Banālo un vietumis naīvi sentimentālo saturu dara cik necik baudāmu ķomiskās situācijas un diezgan raitā darbības norise. Plaši izspēlētās dabū H. Vazdiks, kas tēlo izlūrušo sievas tēvu, neapzinīgo apspiestās šķiras pārstāvi.

Jau pirms izrādes sākuma biju zālē pamanījis dzejnieka Imanta Ziedoņa kuplo, tumšo matu cekulu. Viegli pazīt pēc laikrakstos redzētajiem attēliem. Starpbrīdī ieraugu viņu atkal teātra fuajē. Lūdzu Edgaram Zile, lai mūs iepazīstina. Apstājamies telpas vienā galā un nogaidām, kamēr lielā aplī plūstošā ļaužu straume pieņes dzejnieku mums klāt.

Slaid, sportiska izskata, inteliģentu seju, tērpies gaumīgā, modernā uzvalkā — tāds manā priekšā nostājas Imants Ziedonis, viens no pašlaik populārākajiem Rīgas skaldiem. Kā gan meitenēm par viņu vajadzētu jūsmot! Bet varbūt vienai otram maigai dvēselei Imanta dzeja par skarbu. Man jau nu atkal tie paskarbie kā brāļi.

Saku Ziedonim, ka viņu samērā labi pazīst arī trimdinieki. „Jaunā Gaita” ir iespiedusi viņa dzejas. To viņš zinot. Piezīmēju, ka Veronika Strēlerte Stokholmā atzinīgi atsaucas par viņa, Māra Čaklā un vēl dažu citu padomju latviešu dzejnieku darbiem.

— Tas patikami, — Imants atbild. — Vai varētu notikt, ka Veronika atbrauc pacienoties?

— Grūti pateikt. Šaubos.

Zvans aicina atpakaļ zālē. Ziedonis domā, ka mēs varētu tikties un patērzēt Rakstnieku savienībā. Labprāt. Viņš iedod man savienības tālruņa numuru — 225086. Apsolu piezvanīt, kad būs kāds brīvāks brīdis.

Pēc izrādes lūdzu laipno administrātori pasveicināt manu skolas biedru Arturu Dimiteru un Viju Artmani. Ar Arturu mēs Rīgas pilsētas 2. ģimnazijā, būdami Iib (latiņu) klases skolnieki, nodibinājām trīsvīru voleja komandu „Lava-lava” un skolas internajās sacīkstēs izsitāmies līdz finālam. Trešais dalībnieks bija Potiņš. Tas pats, kas apprecēja daktera meitu Ingeborgu un kuŗa kāzās Bērziņu Rūdis dziedāja „Tā debess izteic...” Potiņš bija augumā krietni īsāks par Arturu un mani, bet ātrs un veikls cīnītājs laukumā. Pavisam agrā jaunībā viņš bija kādu brīdi aizrāvis ar dzejošanu. Reiz kāds žurnāls (šķiet, „Atpūta”) bija iespiedis viņa savā ziņā ievērojamo vārsmu „Smejies, klaun, smejies par zudušo milu”. Par to Potiņš vēlāk pats visai uzjautrinājās. Šis dzejolis bija nozīmīgs ar to, ka tuvāko draugu un bumbotāju pulciņā radās klejojoša iesauka „Smejiesklauns”. Pamazām tā nostiprinājās un kļuva par visu atzītu un pieņemtu pavārdu turīgā maiznieka Lagzdiņa vecākajam dēlam. Kāpēc? Pavisam niecīga iemesla dēļ. Brašais un labsirdīgais „vecais” Lagzdiņš dažas reizes parādījās voleja laukumā ar matu tikliņu galvā. Zēns rūpējās par savu izskatu, jo vakaros bieži gāja pastaigāties ar jaunkundzēm. Lēkājot, krītot un sitot, matu tikliņš pastāvīgi sagriezās šķībi un greizi. Tā viņš neglābjami kļuva Smejiesklauns, akceptēja to ar slavējamu iecietību un atsaucās uz šo iesauku bez naida un dusmām. Šis garīgais process norisinājās vasaras mēnešos Dubultu un Majoru pludmalē. Dzejas nozīme un ietekme ir neiedomājami plaša, neatvairāma, neizbēgama un daudzveidīga. Tā iespīēžas visnecilākajās un vistriviālākajās dzīves nozarēs, izdarībās un situācijās. Neviens nav drošs. Arī ne tie, kas par dzeju neinteresējas. Šeit ir milzu darba lauks literāriem, valodnieciskiem, psiholoģiskiem, socioloģis-

kiem, politiskiem un vēsturiskiem pētījumiem. Līdz šim galvenokārt ir pētīti un apcerēti daži nedaudzi rakstnieki un dzejnieki — daži nozīmīgi, daži, kam palaimējies ar reklāmu. Pēdējo gaŗlaicīgie sarakstījumi tradicionālisma un domāšanas kūtruma dēļ tad nu turpina spokoties mūsu skolas grāmatās, dažādās izlasēs un antoloģijās. Ārpusē paliek daudz plašām tautas masām, tautas domāšanai, priekšstatiem un valodai ārkārtīgi ietekmīgu sacerējumu. Es minēšu tikai dažus: apbrīnojami asprātīgos Marijas ielas žīdu bodišu dzejiskos sludinājumus, bilžu seriju pantīņus, dažādos oriģinālos mazrakstītājus, anonimos tautas dzejdaŗus, ģeniālo Jāni Steiku, mūsu moderno šļāģeru autorus u.t.t. Būtu laiks saprast, ka nav „īstas” un „neīstas” dzejas. Ir dzīva un nedzīva, interesanta un gaŗlaicīga, ietekmīga un neietekmīga dzeja un raksti. Trimdā ir iznākusi antoloģija „Dzīvā dzeja”, kas tikai daļēji atbilst savam nosaukumam. Šo trūkumu vajadzētu novērst, izdodot patiesi tautisku, interesantu un dzīvīgu dzeju krājumu, kas būtu „pa spēkam katrai kabatai — kungam, kalpam, čabatai”.

Minēju, ka „Lava-lava” izsitās līdz finālam, bet tur vecāko klašu labākais trijnieks mūs piemušija. Gan tikai par purna tiesu. Tā galu galā palikām otrā vietā. Mūsu uzstāšanās tomēr radīja ievēribu un cēla pašapziņu, jo ģimnazijā skatījāmies pie mazajiem puikām. Sadraudzība ar Ārturu turpinājās arī pēc ģimnazijas gadiem, gan lapiņu izmetot, gan saviesīgi sadzīvojot un meitās ejot. Daina solās noņot manus sveicienus un pateikt, ka labprāt satiktu veco ciņu biedru un viņa jauno sievu Viju.

Mājup ejot, izmetam likumu pa brodveju. Patikama pastaiga pa klusajām ielām. Mūs sagaida krustmāte Alise, un padzeŗam kopā tēju. Tad metos parevidēt savus grāmatu saiņus, kuŗus māte sakrāvusi malu malās. Bez paša grāmatām tur ir daļa tādu, kas pievāktas vācu okupācijas laikā tādā kā glābšanas akcijā. Kaut kur Skolas ielā vairākās istabās bija sagāzti latviešu grāmatu kalni no dažādām bibliotēkām, iznīcībai nolemti. Šķiet, ka tas bija Ālfreds Altements, kas mani aizveda uz šo posta vietu. Steigā tad nu saiņojām to, kas likās

vērtīgāks un stiepām uz savām mājām. Jutāties kā latviešu kultūras glābēji, kaut mazā mērogā. Bija jau arī vēl citi, kas tāpat strādāja sviedriem vaigā un čūlainām rokām. Grāmatu saiņi ir smagi, un nesot auklas griež plaukstās. Kādu daļu tad arī izrāvām tikpat kā pūķim no rīkles. Izskatu dažus saiņus — kas prom dodams, kas vēl kādu brīdi paturams mātes ziņā. Kad pulkstens rāda pāri vieniem, metu mieru. Tad vēl piezīmes par pieredzēto un piedomāto. Rīt katrā ziņā jādabū rokā Auseklis!

15. PATS SAVA ARCHĪVA

Piektdiena, 7. oktobris. Laimējas sazvānīt Ausekli. Norunājam tikšanos Vēstures institūtā pulksten 14.00. Piegriežu pie reizes Arturam, bet viņa nav mājās. Sameklēju katalogā Leona Reitera numuru — 73752. Tak jau vecs čomiņš no Stokholmas laikiem. Esmu klausījies viņa stāstos par Bandera orķestri, par kandžas brūvēšanu bēgļu nometnē pie Stokholmas, par skaisto poļu kungu un maršalu Rokosovski („kam čekā zobus izsit un pirkstus salauž, bet ko rehabilitē un salāpa kaŗa laikā”), par zviedru namsaimnieku Jāņu vainaga rajonā, kurū latviešu riteņkrodzinieks nodzirdina līdz nāvei, par to, kā Dr. Haralds Biezais raudinājis sievišķus Leona tēva bērēs, par to, kā vieglāk un lētāk dabūt žvingulīti, un kopīgi esam pārrunājuši jautājumus par mīlas ieročiem un sarežģījumiem, kas rodas, tiem krustojoties. Droši vien par mūsu atšķirtības gadiem Leonam būs sakrājušies raibu raibie pastāsti par brīnumainiem notikumiem viņa dzīvē un darbā. Tāpat arī man ir gadījušies dažādi dīvaini pieredzējumi un pārdzīvojumi, ar kuriem varētu biedra garu pamieļot. Taču otrā galā neviens neatbild. Iespējams, ka Leons vēl dzīvo pa Rīgas Jūrmalu. Viņš jau mēdzot peldēties līdz vēlam rudenim. Tātad — par velti milēts.

Pēc brokastīm ejam ar māti uz Alises dzīvokli Ganību dambī, kur novietota daļa manu grāmatu, piezīmes un sacerējumi no studiju laikiem, fotoattēli, vēstules un izgriezumi no laikrakstiem. Šo materiālu pārvešana bija notikusi, lai atslogotu mātes pārblīvēto istabu. Viņa grib, lai es pats savu arhīvu izskatu un nosaku tā likteni.

— Es to nokniebšu kā sūdu līdz tam randīnam ar Ausekli.

— Vai, dēls, kā tu runā! Es jau Stokholmā klausījos. Samācījis tos bērnus arī, un šie tik vico vaļā. Vai nu tā vajadzēja?

— Kā tu bērniem citādi iemācīsi dzīvu, tautisku latviešu valodu? Un vai šiem neiznāk gliši un apaļi?

— Iznāk jau nu dikti apaļi un sulīgi, bet vai tad mūsu mājās agrāk tā runāji?

— Bet es mācījos un runāju arī sētā, pagrabos, kāpņu telpās, uz ielas, spēļu laukumos un skolā. Maniem bērniem nav tādu iespēju, jo tur viss notiek zviedru mēlē. Tādēļ mājas valodas apjoms jāpaplašina, lai viņi var izstrīdēties un izbārties latviskos vārdos, lai var no sirds izpausties, kad rodas vajadzība.

— Tu jau esot labs skolotājs. Tā no daudzām pusēm dzirdēts. Bet es nezinu, vai tu nepārspilē...

— Nelauzi nu veltīgi galvu un nepiesienies pie nevainīga vārdiņa! Tecēsim mudīgi uz priekšu!

Kādu gabalu iznāk soļot pa ceļu, kas sešus gadus staigāts, cilpojot uz 23. pamatskolu: pa Dzirnau ielu — Antonijas ielu — Elizabetes ielu. Alberta (Fr. Gaiļa) ielas stūrī es apstājos.

— Šai namā mēs ar Pilēnu, no skolas nākot, bieži gājām māžoties. Tur aiz ārdurvīm ir gaitenis ar paralēliem spoguļiem. Nāc, iesim paākstīties!

Levelku māti aiz rokas svešās mājas priekšnamā. Atmiņa nav vilusi. Atrodamies starp divām spoguļainām sienām, kurās redzam sevi bezgalīgās attēlu virknēs. Kā revijā. Kamēr es, kā zēnībā, izgrozos un izšķobos spoguļu priekšā, māte ierunājas:

— Šajā mājā dzīvojot mūsu prezidents Jānis Kalnberziņš.

— Tiešām? Kāda sagadišanās! — es saku, bet tad apraujos. Gaiteņa galā ieraugu galvu, ko grezno formas cepure. Kā zila, kā sarkana. Krēslā pagrūti izšķirt. Būs mātei taisnība. Ja tā, tad mūsu izdarības šeit var pārprast. Pārtraucu spoguļošanos un dodamies ārā. Otrpus ielai ir nams, kuŗa kāpņu telpās atradās liels izbāzts lācis. Arī pie tā mēdzām iegriezties, lai piedurtu ar pirkstu zvēra spalvainajām, ķepām un strupajiem nagiem. Pie spoguļiem un pie lāča! Tāds bija paradums. Bet lai nu paliek lācis. Varbūt arī tur tagad dzīvo lieli vīri, kuŗus neklājas traucēt.

Pārējo ceļa gabalu nobraucam ar trolejbusu. Izrādās, ka mans arhīvs ir lielāks, nekā biju iedomājies. Jārikojas ātri un nežēligi. Universitātes lekciju konspekti vien vesels blāķis un būtu interesanti palapot, kas atzīmēts no Ā. Tenteļa, F. Baloža, L. Ārbuzova, J. Bērziņa, P. Ķīkaukas, Ā. Švābes, R. Vipera un citu skolotāju mācībām, bet tad jau te jāsēž nez cik ilgi. Nopūšos un sviežu tos kaudzē, kas lemta iznīcībai. Būtu man pašam savs memoriālais mūzejs, tad jau varētu to visu izvietot, lai tauta redz, kā latviešu censonis pūlējās buržujiskās kundzības periodā un ko zinātņu vīri toreiz pauda no savām katedrām. „Ja būtu tantei”, es nopūšos. Saglabāties arī mans apcerējums „Augusta ģimene”, kas sarakstīts, strādājot Tenteļa Romas vēstures seminārā, un studiju darbs „Sociālā apgāde Rīgā līdz 18. gadsimta beigām”. Skolnieciski darbiņi, bet tajos šis tas interesants. Nolieku sāpus. Varbūt var paņemt līdz. Atrodas paša taisīts albums ar attēliem un recenzijām — tēva skatuves darbība. To māte var nodot kādā krātuvē vai mūzejā. Dažādos papīros iejaukts arī plašs karikatūru klāsts no divdesmito gadu beigām. Tās salīmētas uz lielām papīra lapām. Ar ko tik vien neesmu nodarbojies! Interesantākās vajadzētu izgriezt. Taču vēstures materiāls, ko rietumos grūti sadzenāt.

Vēstures nodaļu beigušie 1941. gada martā Rīgā. Pirmā rindā no kreisās trešā Z. Spekmane, tālāk mācības spēki B. Kalniņš, N. Stepermanis, B. Vipers, A. Švābe un absolventes Z. Hāne un L. Melkuss. Otrā rindā pa labi U. Ģērmanis. Trešā rindā no labās trešais R. Dukurs, aiz viņa P. Stepiņš. Trešā rindā no kreisās Šmits un A. Salmiņš

Vesels žūksnis dažādu dokumentu kā uz delnas parāda manu darbošanos no 1941. gada sākuma līdz 1944. gada rudenim. Tur ir arī Latvijas Valsts Universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes diploms nr. 9, ko parakstījis rektors Jurgens un sekretārs A. Valdmanis. Tajā teikts, ka man ar Valsts eksāmenu komisijas 1941. gada 12. marta lēmumu piešķirta kvalifikācija: vēsturnieks. Tas nozīmēja, ka bija izturēti pārbaudījumi arī Staļina konstitūcijā un marksismā-ļēņinismā. Nekad neesmu nožēlojis šiem priekšmetiem veltītās pūles. Sarkanā profesora V. Miškes lekcijas bija savā ziņā lieliskas. Cik mierīgi un lietiski viņš izrunāja frāzi „riebīgais jūdass Trockis”! Tas bija stils, kas radīja respektu. Biedri, vai būtu kādi jautājumi? Jautājumu nav. Tātad viss skaidrs. Lieliski! Vēlreiz pārlaižu acis diplomam nr 9. Tas parakstīts 21. jūnijā, dienu pirms Lielā Tēvijas kara sākuma. Divus gadus vēlāk, pēc maģistra darba sarakstīšanas, ieguva agrākā parauga Latvijas Universitātes vēstures maģistra diplomu, ko paķēru līdz, aizbraucot no Rīgas. Man jau toreiz bija attīstīta perspektīvā domāšana. Padomju laikā saņemtais dokuments tā arī palicis citu papīru jūklī. Tas ir ielimēts melnos cietos vākos. Kā maza grāmatiņa. To atveŗot, uz grīdas bija izslidējis kāds laikraksta izgriezums. Paceļu un lasu: „Studentu Āvīze” 1940. gada 20. decembrī. Vienā pusē ievadraksts „Staļina vārds — uzvaru simbols”, kas sākas ar vārdiem: „21. decembrī 193 miljonu Padomju tautu saime atzīmē sava ģeniālā vadoņa — Josifa Visarionoviča Staļina sešdesmit pirmo dzimšanas dienu. Pirmo reizi Padomju Latvijas tautas varēs brīvi atzīmēt vispasaules proletāriāta lielā vadoņa jubilejas dienu”. Otrā pusē attēls ar paskaidrojumu: „Politseminārs vēstures un filoloģijas fakultātes diplomantiem”. Tāpēc izgriezts. Pirmajā rindā sēž vairāki meitieši un bijušais Saeimas deputāts Roberts Dukurs. Reizē beidzām vēstures nodaļu, bet jūnijā viņu deportēja. Studēja Dukurs ar lielu centību un nopietnību, bet ko tas līdzēja! Kā dziesmā teikts: „Voi skaistas drēbes gaidi?

Tev ģērbis lielie vaidi. No sūdiem drēbes būs . . .”
 Tālāk aizmugurē saskatu pats sevi un omulīgo phileroni
 Ošu, kas jau studenta gados bija plikpaurains kā
 Ļeņins. Pa vidu mūsu židiņu grupa. Šķiet, arī pagrīd-
 nieks Levitāns („Kirršes bij diezgan labas”) un kāds no
 klasiskās nodaļas diplomantiem, kuŗa vārds piemirsies.
 Dienās, kad notika gala pārbaudījumi, šis klasiķis man
 satraukts skaidroja, „kāds neticams šķandāls” esot
 noticis ar eksāminācijas komisiju marksismā un ģeol-
 oģijā. Tur, lūk, esot iesēdies pazīstamais „fašists”,
 arheologs Eduards Šturms. Neiedomājama neatbildi-
 ba, kaitniecība un sabotāža. Āpsmieklis fundamentālai
 padomju zinātnei! Mierināju viņu, ka padomju vara
 zina, ko dara. Nevienu fašistu necels tādā amatā. Rīgā
 ir daudz šturmu. Viņš būs ko sajaucis un pārpratis.
 Bet kolēģa nebija lēti nomierināms un pārliecināms.
 Taču Šturmam nekas ļauns nenotika. Cienīgs un nopietns
 viņš sēdēja pie eksāminātoru galda un asistēja komisijas
 priekšsēdei docentei Ripai, apzinīgai Krievijas latvietei.
 Attēlā pa labi no Dukura pie sienas stāvē Jānis Logins,
 semināra vadītājs. Kas viņš toreiz bija? Partorgs vai
 komsorgs? Katrā ziņā redzams, aktīvs darbinieks mūsu
 fakultātē. Vienmēr korekts, apvaldīts, lietisks. Es toreiz
 vēl joprojām nebiju apguvis padomju darba stilu. Nevietā
 centos spidēt ar savām vēstures zināšanām, nostādot
 sevi buržujiskā objektīvisma pozīcijās. Kauns atcerēties
 savu naīvo izrīcību. Un tad vēl mulķīgā mētāšanās ar
 dažādām paša safabricētām asprātībām! Sak, redziet,
 kas Uldis par āķīgu puiku! Man tagad jānoskurinās,
 visas tās bērnišķības atminoties. Jānim Loginam par
 godu jāliecina, ka viņš šādus izlēcienus panesa ar lielu
 iecietību un pacietību. Vācu okupācijas sākumā mēs
 gandrīz ieskrējām viens otram krūtīs kaut kur universi-
 tātes apkaimē. Biju izbrīnēts, ka viņš nebija devies uz
 Krieviju. Bet fakultātē nevienam sariebis jau Logins
 nebija. Vismaz man tā likās. Pamājām viens otram ar
 galvu. Polītk semināra vadītājs mazliet pasmaidīja un
 pagaisa ļaužu straumē. Vēlāk Zviedrijā, pārlapojot Rīgā

izdoto grāmatu „Salaspils nāves nometnē”, atklājās, ka Jānis Logins ticis apcietināts un 1943. gadā nošauts Bīķernieku priedēs. Dukuru aizveda, Loginu nošāva, bet „Studentu Avīzes” fotoattēlā viņi abi redzami kā brāļi viens otram blakus. Tas jāpaglabā.

Pievācu arī apliecības no bijušām darba vietām — Vēstures institūta, Pieminēkļu valdes, Rīgas pilsētas 2. ģimnazijas un biedra kartes, kas liecina par manu darbošanos LSB un US. Atlasu daļu no fotoattēliem, kas iejaukti dažādajos papīros. Tad metos uz vēstulēm. Vecākā no tām rakstīta mātei 1928. gada 18. jūnijā uz Franciju. Sacerēta Dubultos un stāsta, kā man klājies divpadsmit gadu vecumā:

Miļo mammuciņ!

Šodien saņēmām Tavu Parīzes vēstuli, kuŗā Tu raksti, ka uz Jāņiem būsi mājās. Par to man ir liels prieks, jo bez Tevis Jāņi būtu iznākuši pavisam šķidri. Maruža (mana māsiņa) stipri baidās no bārieniem, jo ir pārlicināta, ka vecmāmiņa viņu apsūdzēs. Vispār man jāsaka, ka Tu, mammuciņ, esi nostādīta baidekļa lomā. „Pagaidiet tikai, atbrauks memme, tad tikai viņa ievēdis istu kārtību”, saka tētulis, bet man liekas, ka tā kārtība viņam pašam visvairāk vajadzīga. „Nu, nu, kad memmucis atbrauks, tad tikai Uldis redzēs. Lai viņš tikai sargās! Slēgs un krampēs tās durvis ciet, nelaidīs mani istabā! Gan atbrauks mammuls...”, saka Maruža. Tāpat runā vecmāma, kuŗa pagaidām ir sveika un vesela, un iet daudz staigāt, un vēl vairāk lasa bibli. Tā nu es esmu tas grēka āzis. Bet, ek, gan būs labi! Bāriens un blāvienis man parasta lieta. Katru dienu saņemmu, kā sacīt jāsaka, gluži ne par ko tādu porciju, ka nezinu, kur likties. Vakar pat kā no gaisa izrāvu siksnisku kāvienu. Bet neba jau pirmo reiz kāviens dabūts. Neskatoties uz visiem minētiem ļaunumiem, man šeit iet visai jauki. Vakar ar tētuli bijām ar laiviņu pa jūru braukt (šai pusē Marīnbādei ir atklāta jauna laiviņu piestātne), pie kam mūs nofotografēja „Jaunāko Ziņu” fotografs. Mans vie-

nīgais biedrs ir Leons (Rezgals), un mēs daudz spēlējam krocketu. Vecā runča vietā mums ir viens cits baroklis, kuŗu mēs saucam par runčeli Šmulī. Lūdzu, attelegrafē mums to dienu, to stundu un minūti, kad Tu ieradīsies Rīgā. Mēs abi ar tētuli Tevi mīļi sveicinām un nobučojam.

Uļuks.

Starp vēlāko gadu vēstulēm ir viena, kas rakstīta divas nedēļas pirms otrā pasaules kara sākuma, braucot uz astoto studentu olimpiadu Monako. To gribas uz vietas izlasīt.

Vilcienā,

17. aug., 1939. g.

Mīlie vecāki!

Pašlaik sēžu vilcienā un pamazām tuvojos Francijas robežai. Tā kā kārtis nespēlēju (jo esmu jau šodien diezgan spēlējis), tad man atliek laiks rakstīšanai, ko aiz stikla durvīm neatlaidīgi vēro bariņš vācu bērnu, kas atgriežas no vasaras atpūtas un ar kuŗiem es labu laiku amizējos.

Kā mēs pārbraucām leišu robežu, to nemaz nemanījām: pa daļai tāpēc, ka sitām trumpas, pa daļai tāpēc, ka tā vispār grūti esot pamanāma. Diezgan bēdīgi izskatījās tie leiši, kas bija kaut kādās uniformās. Sevišķi divains man likās kāda leišu kareivja zobens un durklis — abi visai antīkas formas. Tāpat nemanot ieslidējām Vācijā, kur dūrās acīs agrākie leišu uzraksti uz staciju ēkām (Klaipēdas apgabalā), kas nobalsināti un kam blakus redzami svaigie vācu uzraksti.

Braucām vienā kupejā 8 cilvēki. Bez manis tur atradās Zommeritis (Indulis Zommers), mans bijušais klases biedrs Bētiņš (ekskursants) un pieci vieglatlēti. Ar diviem skrējējiem es pa laikam uzspēlēju zoliti un laimēju dažus frankus un markas valūtā.

Pēc laiciņa ienāca arī vācu muitas ierēdņi, kuŗus saņēmām ar lielu jautrību. Viņu pirmie jautājumi bija par naudu, sviestu, kafiju, cigaretēm. Atbildējām, ka

mums viss ir likuma robežās. Tomēr vienu (vieglatlēta Zariņa) koferi, kas bija pabāzts zem sola, tie ļoti paviŗši apskatīja.

Tad brauciens atkal turpinājās bez sevišķiem notikumiem — putekļos un karstumā (...) Naktī tomēr diezgan krietni nogulējos. Gan citi nāca iekšā un ārā, kāpa augšā un lejā, taču pamodos diezgan spirts un mēģināju kaut cik nomazgāt seju un rokas. Tad laiciņu vērojām vienmuļīgās Ziemeļvācijas ainavas un ap 7.30 iebrucām Frīdrihštrāses stacijā. Ar taksīsiem aizbraucām uz Ānhaltē staciju un tur atstājām rokas bagāžu. Tad grupiņās izklīdām pa pilsētu, jo bija brīvas divas stundas. Pastaigājās pa Vilhelma un Frīdriha ielām („Unter den Linden” arniecīgajām liepiņām redzēju braucot taksīti). Nogājām līdz Zigzoilei (pa ceļam arī uzrakstīju kartīti). Ar interesi apskatījām kūkas konditoreju logos (izskats ne visai aptītelīgs), iegājām kādā ēdienu veikālā, un es nogaršoju glāzi Vācijas alus, kas, jāsaka, vieglāk iedzerams nekā mūsu, un kādu atspirdzinošu dzērienu Koka-Kolu (25 fen.). Apēdu arī bananu par 10 fenīņiem (diezgan maziņš bija), bet vienīgais žīds mūsu ekipā — sprinters Feldhūns pacienāja mūs ar sīkām vācu vinogām.

Kādā vietā vitrinā redzēju izliktus vācu „mātes krustus”: bronzas — 4—5 bērnu mātēm, sudraba — 6—7 bērnu mātēm un zelta, kam 8 un vairāk bērnu. Bijū sagaidījis Berlīnē vairāk uniformu, taču nelikās tik pārmērīgi, pie tam divas no četrām vietām, kur iegājām, noteikti piederēja žīdiem. Pilsēta, kā paši zināt, pelēka, tāpat cilvēki. Ļoti daudzi smēķē un turklāt cigārus. Tad vēl — vācu policisti nav tik kaislīgi satiksmes rēgulētāji kā mūsējie un pieļauj gājējiem un braucējiem krietni lielāku rīcības brīvību. Tad atkal vilcienā, kas ved mūs uz Francijas robežu. Daba kļūst skaistāka — apvidus kalnaināks, un kalnu nogāzēs un ielejās redzami idiliski ciemati ar mazām baznīciņām, vēŗši, kas pa pāŗiem velk ratus. Vilcienā, kur mēs tagad novietojušies stipri izklaidēti, sākas liela dzīvība: sakāpuŗi daudz bērnu, kas

atgriežas no atpūtas lauku saimniecībās. Viņi opsēž mūsu kupeju, jo saista mūsu vieglatlētu treniņu tērpi ar lielajiem burtiem „US”, ko tie notur par „USA” — Ziemeļamerikas Savienotajām Valstīm. Sākas milzīga taujāšana un minēšana, kas mēs tādi. Kādu vecu sacikšu programmu latviešu valodā mazie vācieši iztulkoja gan par angļu, franču, italiešu, gan beidzot par somu rakstiem. Galu galā tomēr noskaidroja, ka mēs no Rīgas. Taču viens gudrinieks Rīgu meklēja Igaunijā, bet Rēveli Latvijā (nav jau tik liela kļūda) un tomēr zināja, ka Rīgu dibinājuši vācieši un ka Vācijai ar Latviju un Igauniju noslēgts neuzbrukšanas līgums un ka tās esot neitrālas valstis. Paši no sevis vēl pateica, ka poļi gribot Dancigu un apcietinot vāciešus, pat vienpadsmit un astoņdesmit gadu vecus, bet ka viņi, ja būs „frech”, nekā nedabūs („dabūs pa zobiem”), ka varbūt pat Poliju sadalīšot starp Vāciju un Krieviju. Visi puišēji 11 — 13 gadu vecumā, dzīvi un braši. Ieraudzījuši, ka mūsu vadītāja Epalta sievai izkrāsota seja, viņu ļoti nokritizēja, tāpat smēķēšanu. Visi mazie apgalvoja, ka tie nekad nesmēķēšot, nedzeršot. Visi ir arī Hitlera jaunatnē un šaujot ar gaisa šautenēm. Bērniem visiem biļetes (faktiski valsts pavadzīmes ar vārdu, dzīves vietu) piesietas pie apģērba. Beigās nespēju no tiem nemaz atkausties. Kad nosēdos kupejā rakstīt vēstuli, šie un arī mazie vācu skuķēni nemitīgi ķīķinājās ar mums aiz kupejas stikla durvīm. Frankfurtē pie Mainas viss bars izkāpa, smaidīja un sauca: „Aufwiedersehn!”

Vilciens viegli kratās, un Francija nāk mums pretī. Mēģiniet salasīt to, kas rakstīts, turot papīru klēpī, vilcienam kustoties.

Sveicinul!

Uldis.

Cik pareizu informāciju par Hitlera tuvākajiem nodomiem mēs toreiz bijām saņēmuši no vācu knouķiem! Cik atklāti par Polijas sadalīšanu tajā laikā čivināja visās Vācijas malās! Un par iespējamo vienošanos ar

krieviem šajā andelē! Molotova un Ribentropa paktu taču noslēdza tikai nedēļu vēlāk. Ko mēs par šādām runām domājam? Diemžēl nekas nav atzīmēts uz papīra. Kad 24. augustā Monako lasījām franču laikrakstos par nacistu un boļševiku vienošanos, sapratām, ka tas nozīmē kaŗu un nezināmu nākotni mums pašiem. Bet mazie puikas jau mums agrāk bija pateikuši, kas notiks kaŗa pirmajā posmā. Kad es pēc kaŗa atkūlos Zviedrijā, tad atkal tie bija mazie puikas, kas sniedza pirmo vērtīgāko informāciju, kaut arī bija lielas grūtības ar zviedru valodu. Bet knēveļi ir nepārspējami kontaktu nodibināšanā, istākie pasaules internacionālisti. Vienmēr gatavi sadarboties, kaut ko organizēt un — noformēt. Dažādās zemēs man ar viņiem vienmēr bijušas vislabākās attiecības. Kā to izskaidrot? Nekad neesmu sevišķi pūlējies ar viņiem sadraudzēties, vai viņus meklējis. Bet vajaga tik kaut kur laiciņu uzkavēties, un šie ir klāt. Spēj tikai tikt galā!

No brauciena uz Monako saglabājušās arī daudzas atklātnes, kas sūtītas mājiniekiem. Dažās ir viena otra interesanta ziņa par mūsu gaitām lielās katastrofas priekšvakarā.

Monako, 25. 8. 39.

Sveika, māte!

Šai atklātnē redzams greznais Beach (bič) hotelis, kuŗā trešdien (23. aug.) 18.30 mūsu konsuls (tas ir kāds franču advokāts) rīkoja mūsu ekipai kokteiļu partiju. Ēdām sandvičus un dzērām šampanieti. Kad pēc stundas gājām vakariņās, visi bija apbrīnojami ļautri, un bija vienprātīgi, ka „viens vēl ģeldēja”. Vakar viegli uzvarējām braziliešus volejbolā. Arī franči nav bīstami. Ja spēsim igaunus veikt, tad būsīm pasaules meistars. Sveicini tanti Alīsi!

Uldis.

Monako, 27. 8. 39.

Sveiki, vecāki!

Šodien aizbraucam uz Italiju. Vakar vakarā atzīmējām savu uzvaru volejā ar dažiem vīniņiem. Sēdējām Cafē de Paris, kur ar karogiem un jautrā dūšā sanāca dažādas studentu manšaftes. Valdija īsts studentu gars: skoti uzstājās turpat uz vietas ar tautiskām dejām u. tml. Vēlu naktī klidām apkārt pa Monako, jo tā taču bija pēdējā nakts, runājām visās iespējamās valodās, pie kam izrādījās, ka vācu valodā nemaz vairs nevaram sarunāties — angļu un franču vārdi, gribot negribot, jūk pa vidu. Tomēr saprašanās lieliska. Šodien noklausījāmies stadionā mūsu himnu par pirmo vietu volejā.

Uldis.

Villachā, 29. 8. 39.

Sveiki, vecāki!

Tikai šorīt pārbraucām Vācijas robežu. Vilcienu saraksti pārsvītroti un līdz turpmākam atcelti. Stāsta, ka pulksten 2 dienā ies vilciens uz Vini. Ar mums kopā brauc arī igauņi. Poļu-vācu robeža esot slēgta. — Villacha ir idilliska pilsētiņa, ieslēgta augstiem kalniem. Cauri tek straujā un vēsā Draua. Atradām ar Induli (Zommeru) jauku pļaviņu, nopeldējāmies un izgulējāmies saulē un ēnā. Tagad iekodisim latviešu rupjmaizi un gaidīsim, kas būs. Varbūt iznāks braukt mājās caur ungāru zemi. Visu labu!

Uldis.

Mājās gan tikām tikai ar lielu likumu — caur Zviedriju. Jā, tas bija toreiz. — Atliecu muguru. Esmu noņēmis gluži liks ar tiem papīriem. Salieku kaudzē visu, kas būtu pārnesams uz mūsu mājām. Arī dažas grāmatas par strēlnieku cīņām. Nomazgāju rokas (Alise nedzīvo tik augstu kā māte, un te ūdens tek vienmēr). Tagad jāsteidzas uz Vēstures institūtu.

16. STRĒLNIKU VĒSTURNIEKS UN MĀKSLINIEKI

Piektais trolejbuss mani aizved līdz Zinātņu Akadēmijas augstceltnei. Pie caurlaides vestibilā jāuzrāda pase. Ierēdne atzīmē manu vārdu un apmeklējuma iemeslu. Aizrāda, ka promejot jāpieteicas caurlaidē.

Divpadsmitajā stāvā mani gaida vēstures zinātņu kandidāts Auseklis Spreslis (vairākos avīžu rakstos viņš nosaukts arī par A. Sprēsli). Pēdējos gados viņš izveidojies par galveno strēlnieku vēsturnieku Rīgā. Vidēja auguma vīrs grūti nosakāmā vecumā. Es viņam dotu tā ap četrdesmit. Ievēroju, ka Auseklis manāmi kļibo un latviski runā ar akcentu, kas liecina, ka jaunība pavadīta Krievijā. Esmu dzirdējis, ka Ausekļa tēvs likvidēts Staļina tīrīšanās. Dzīve nav šo zinātņu kandidātu lutinājusi.

Spreslis iaved mani kādā istabā, kur varam parunāties nevienu netraucēti. Vispirms apjautājos par tuvākā nākotnē gaidāmām publikācijām strēlnieku un revolūcijas vēstures jautājumos. Būšot Sprešļa darbs par 1918. gadu — „Latviešu strēlnieki oktobra iekarojumu sardzē”. To izdošot krievu valodā, lai iepazīstinātu plašākas apvidas ar šīm problēmām (grāmata iznāca 1967. gadā). A. Drizulis kopā ar J. Krastiņu sarakstījuši pētījumu „Cīņa par padomju varu Latvijā 1917.—1920.”, kas iznāksot latviski sakarā ar revolūcijas piecdesmit gadu jubileju. Gatavojot arī biografiskus rakstus par latviešu revolucionārajiem darbiniekiem. Nupat iznākusi A. Birona un V. Dorošenko grāmata par Latvijas historiografiju.

— Pirms dažiem gadiem lasīju padomju presē, ka paredzēts izdot plašu strēlnieku vēsturi trīs sējumos. Kā veicies ar šo pasākumu?

— Šis darbs būs vienā lielā sējumā, ilustrēts. Apmēram 40 — 50 iespiedloksnes. Tam jābūt gatavam līdz 1970. gadam.

Spreslis piezīmē, ka lasījis manu publikāciju „Pa aizputinātām pēdām”. Tas esot rūpīgs darbs. Es piebilstu:

— Mans nodoms ar šo grāmatu bija glābt pulkveža Vācieša sacerējumu no pazušanas un aizmirstības, ierosināt pārrunas un veicināt materiālu apgūšanu un vākšanu par strēlniekiem. Turpretī mani apcerējumi un piezīmes šai izdevumā balstās uz visai trūcīga un nepilnīga materiāla. Ja es šo grāmatu sagatavotu iespēšanai tagad, tā izskatītos pavisam citāda — daudz bagātāka saturā. Bet vilcināties nevarēja, un savu uzdevumu aizputinātās pēdas ir veikušas.

Tad saruna novirzās uz Ausekļa Sprešļa pētījumiem padomju arhīvos. Viņš ir mazrunīgs un atturīgs, atbild īsi, aprauti. Man ir nepārtraukti jājauc un jāpārjauc. Noskaidrojas, ka Padomju armijas centrālajā valsts arhīvā Maskavā bez Jukuma Vācieša autobiografijas (ap 250 lappušu rokrakstā) atrodas arī viņa sacerēta latviešu strēlnieku vēsture četrās daļās (mašīnrakstā). Šo darbu viņš paveicis trīsdesmito gadu sākumā. Auseklim izdevies Vācieša materiālus ekscerpēt, bet tagad arhīva darbinieki „sēžot šiem manuskriptiem virsū”. Kādu daļu domājams publicēsot pa turpinājumiem žurnālā „Voprosy istorii” vai citā periodiskā izdevumā. Ja tas notiksot, viņš mani informēsot.

— Ja es brauktu uz Maskavu, vai mani laistu klāt pie Vācieša papīriem?

— Jums atbildēs, ka pašlaik gar tiem strādā arhīva darbinieki paši. Bet var jau pieprasīt atļauju strādāt Maskavā caur Zviedrijas sūtniecību.

— Vai domājat, ka būs panākumi?

Auseklis atbild izvairīgi, bet skaidri noprotams, ka par manām izredzēm Maskavā viņš nedod ne plika vērdiva.

— Vai ir zināms, kā notika Vācieša likvidēšana?

— Vācieti notiesāja trojka, — īsi nosaka Auseklis („trojkā” — čekas trīsvīru komisija. U. G.). Viņš nevēlas par šo lietu plašāk izteikties.

— Varbūt jūs atļautu man izskatīt ekscerptus, ko izdarījāt Maskavā?

— Šie materiāli jau būs iestrādāti manā grāmatā, kas drīzumā iznāks. Tad varēsīt ar tiem iepazīties.

Atbilde pārāk noteikta, lai mēģinātu kaulēties. Jautāju, kas noticis ar 1937. gadā likvidēto izdevniecību „Spartaka” un „Prometeja” arhīviem. Vai ir kas saglabājies no „represēto” latviešu lielinieku un sarkanās armijas virsnieku papīriem? Bet Auseklis grūti iekustināms plašāk pārrunāt šos jautājumus. Paskaidroju, ka mani ārkārtīgi interesē Padomju Savienībā palikušo latviešu likteņi un darbība divdesmitajos un trīsdesmitajos gados. Esmu lasījis M. Krieviņa romānus, E. Salenieka un dažu citu padomju autoru atmiņu fragmentus par šo periodu, kas joprojām tik maz izpētīts. Padomju Savienībā taču tai laikā dzīvoja divreiz, varbūt pat trīsreiz, vairāk latviešu, nekā tagad atrodas rietumos. Tā bija lielākā latviešu trimdinieku saime visā mūsu vēsturē. Kas par traģēdiju, kas par tematu!

Kamēr es tā stīvējos un rosinu strēlnieku vēsturnieku uz pārrunām, istabā kā vējš iedrāžas aktieris Harijs Avens. Šo milzīgo, bet kustīgo un darbīgo piebaldzēnu pazīstu no jaunām dienām. Nebiju tomēr gaidījis viņu šeit, kur man pārsprīējami profesionāli jautājumi. Atceros, ka 1960. gada oktobrī Harijs kopā ar kādu tūristu grupu apmeklēja Zviedriju. Notika nesmukums. No tūristiem atšķīrās Rīgas televīzijas tehniskais darbinieks Jānis Mazulāns. Pēc ilgākas izmeklēšanas zviedru iestādes viņam piešķīra patvēruma tiesības Zviedrijā. Par šo notikumu rakstīja gan zviedru, gan latviešu trimdas laikraksti. Vairākus rakstus Vācijas „Latvijā” publicēja arī pats Mazulāns. Viņu Rīgā esot piespieduši kļūt par čekas ziņotāju, un, braucot uz Zviedriju, viņam padomju drošības dienests licis veikt vairākus uzdevumus. Lai izrautos no čekas nagiem, Mazulāns izšķīries palikt

rietumos. Viņš apgalvoja, ka tūristu grupas vecākais Harijs Āvens esot bijis izsūtīts uz Vorkutu, bet ticis atpakaļ Rīgā, kad apņēmiens kļūt par čekas ziņotāju. 1961. gada sākumā „Dzimtenes Balsī” parādījās Āvena paskaidrojumi: viņš nekad neesot bijis Vorkutā, un čekas aģenta lomu viņam ar vieglu roku piedēvējis Mazulāns, kas Kurzemes ielenkuma laikā bijis SS kara korespondents, bet sniedzis svarīgu informāciju padomju partizāniem. Tā nu abi bijušie ceļa biedri mazgāja viens otra veļu. Trimdiniekiem bija ko palasīties un saldi izšausmināties. Latviešu Nacionālais Fonds 1962. gadā izdeva no Mazulāna materiāliem sastādītu fotoalbumu „Along Lenins Bright Road”, kurā attēlots sabrukums Latvijas laukos. Tad viss pamazām apklusā. Mazulāns pavisam reti rādījās latviešu sabiedrībā, dzīvoja nošķirti, gandrīz likās, ka viņš slēpjas. Laikam baidījās, ka viņu varētu vajāt un viņam atriebties par pretpadomju propagandu. Ja nu Āvens bija minētās tūristu grupas vecākais, tad Mazulāna aizbēgšana viņam neapšaubāmi sagādāja nepatīkšanas. Dažam labam rīdziniekam šis gadījums izjauca iespēju kā tūristam apmeklēt rietumu zemes. Var dažādi vērtēt šādas pārbēgšanas. Ne vienu vien trimdinieku tās iepriecina, jo cita starpā stiprina viņu pārliecību par to, cik pareizi paši rīkojušies, atstādami Latviju. Droši vien arī dzimtenē ir ļaudis, kas šādu rīcību novērtē pozitīvi. Ja man tādus negadījumus satīkt, tad no tā vēl nevar secināt pretējo. Pēdējos gados „Dzimtenes Balsī” reizēm parādījās pa rakstam ar H. Alauksa signātūru. Tie bija par skatuves mākslu un māksliniekiem. Alauksts ir Harija Āvena dzimtās puses ezers, tāpat piemērots pseudonims gaŗajam piebaldzēnam. Sava burlacīgā paskata dēļ Harijam bieži nācās tēlot visādus klaidoņus un baŗibozukus, bet viņš bija vīrs ar universitātes izglītību. Arī viņa aviŗu raksti nebija muļķīgi noformēti. Tie savukārt liecināja, ka Harijs darbojas kultūras sakaru laukā. Par viņa negaidīto ieraŗanos Vēstures institūtā tāpēc pārāk nebrīnijos. Gluŗi

dabiski arī, ka sabiedriskā darbā iekļāvies aktieris sadzen pēdas sava bijušā kollēga dēlam, kas ieradies Rīgā. Bez tam biju pārliecināts, ka Harijs ir man draudzīgi noskaņots un labprāt izpalīdzēs nokārtot vienu otru iešanu un darišanu. Taču viņa uznākšana skatuvē šoreiz bija drusku pāragra, jo es vēlējos turpināt sarunu ar Ausekli.

Harijs sniedz man savu vareno ķepu un runā lielā steigā:

— Mums tūlīt jāiet pie gleznotāja Laimdona Grasmaņa. Tevi tur gaida mākslinieki. Grib tevi satikt.

Pēc divasdas spriežot, Harijs nāk tieši no svinību galda. Viņš runā tik noteikti, it kā es būtu jau iepriekš apsolijs iet uz kādu tikšanos. Vēl vairāk — it kā es būtu nepiedodamā veidā aizkavējies ierasties norunātā sanāksmē. Ar Ausekli viņš sarokojas kā ar vecu paziņu. Strēlnieku vēsturnieks nemaz neliekas pārsteigts par bohēmiskā aktieņa ielausanos zinātnes templī.

— Pagaidi! — es saku. — Kas par Laimdoni un kas par māksliniekiem? Man ar kollēgu šeit vēl kārtojamas visādas rebes.

— Nu mūsu teātra bijušais dekorators Grasmanis. Viņam Mākslinieku namā Daugavmalā atklāta personālā izstāde. Sakarā ar to pie viņa mājās mazas svinības. Tur tevi gaida pazīstami cilvēki. Nav ko kavēties!

— Netrako, Harij! Mēs vēl neesam galā.

Biju domājis, ka Auseklis gribēs zināt, kas viņa darba laukā paveikts rietumos. Kādi materiāli tur atrodas, kas publicēts. Nav jau nebūt tā, ka par latviešu strēlniekiem viss apgūstams Padomju Savienībā. Un ne jau katru dienu Rīgā ierodas cilvēks, kas gadiem nodarbojies ar šiem jautājumiem. Bet redzu, ka Auseklis rošās uz iešanu. Es vēl nekustu no vietas un jautāju:

— Kā man Rīgā labāk izkārtot savu darbu?

— Koncentrēties uz Misiņa bibliotēku. Revolūcijas archīvā jūs nekā neiegūsit.

— Tātad doties tieši pie Fundamentālās bibliotēkas direktora Arāja?

L. Grasmaņa pašportrets

— Jā, viņš tur mēdz būt no pulksten desmitiem rītā.

Harijs ar Ausekli jau virzās uz durvīm. Apspriede beigusies. Ir brīži, kad atliek tikai rezignēt. Nav jau nozīmes palikt sēdēt Vēstures institūtā un runāties pašam ar sevi. Pamazām rodas arī tāda maza ziņkāre: ko tad biedri īsti grib noformēt?

Vestibilā ir pasta kastīte. Iemetu tajā vēstuli mājiņniekiem un atklātnei zviedru kollēgām. Tad piesaku caurlaidē, ka dodos prom.

— Tas nebija vajadzīgs, — noņurd Auseklis. — Biju aprādījis, ka jūs nāksit uz institūtu.

— Kārtībai jābūt. Katrai zemei savi likumi, mēdz teikt atašejs Zakenfelds Stokholmā.

Bet mans kollēga izskatās drusku sapīcis. Šķiet, viņš būtu vēlējies elastīgāku pieeju šāda apmeklējuma gadījumā. Taču man nav nekas pretī iepazīties ar padomju caurlaides kārtību. Kas tur briesmīgs? Kad pierod, tad droši vien liekas, ka citādi nemaz nevar. Biedri, vajag tik pierast!

Harijs liek lielus soļus. Auseklim ar neveselo kāju grūti tikt līdz. Apstājamies un pagaidām. Vēsturnieks ierosina parādīt man vispirms Tīrzas un Juglas mikro-rajonus (jaunos dzīvokļu kvartālus). Man no celtniecības maz sajēgas, nav arī par to sevišķas intereses. Bet ja mājastēvi vēlas ko labu izrādīt, kāpēc viņus apbēdināt. Asas mēles Juglas rajonu iesaukušas par krievu geto, jo tur viņi esot milzīgā pārsvarā (ap 80%). Pēc brīža izdodas noķert taksīti, un mēs dragājam pa Brīvības (Ļeņina) ielu laukā no pilsētas centra. Uz Juglu ved plata, laba šoseja, kas man atgādina Maskavas prospektu Ļeņingradā. Kad sasniegti jaunie mikrorajoni, apbraukājam tos lēnākā gaitā, bet ārā nekāpjam. Šķiet, mani pavadoni nemaz nevēlas šeit ilgāk kavēties. Viņiem jau arī viss pārāk labi pazīstams. Ko es par redzēto varu teikt? Pa gabalu atgādina jaunceltnes Stokholmas priekšpilsētās, tuvumā aina atšķirīgāka. Ārējā apdare rupjāka, pavisrāka. Bet savus celtniekus padomju prese pati pastāvīgi bargi kritizē. Vai nu ciemiņam tas būtu jādara! Tikpat neko

jaunu šai lietā es nespētu pateikt. Kad uzdevums laimīgi veikts, dodamies atpakaļ. Jūtamies atviegloti. Sāk raisīties sarunas. Harijs atļaujas vienu otru joku par Staļina („Ūsainā”) laika architektūru. Auseklis joprojām principiāls, lietisks.

— Es reizēm uzrakstu pa artiķelim „Dzimtenes Balsij” ar H. Alauksa vārdu, — paskaidro Harijs.

— Esmu lasījis. Es domāju, ka Alauksts esi tu.

— Kā tev patika mana recenzija par Jāņa Lejiņa atmiņām?

— Tā jau bija ārkārtīgi pozitīva un laipna. Trimdas presē Lejiņš nedabūja tik labas atsauksmes.

— Tu redzi, ka mēs te nemaz tik briesmīgi neesam, — Harijs priecīgi izsaucas.

Ar Ausekli mēģinu atkal pārrunāt „Prometeju” un „Spartaku” arhīvu likteni.

— Tie ir saglabāti, — viņš saka. — Tikai fotoattēli sabojāti, jo bijuši nevižīgi sasviesti kaut kur mitrās telpās.

Man liekas, ka kolēģa attēlo apstākļus pārāk optimistiski. Kaut tā būtu!

— Un kā ar strēlnieku kauju gleznojumiem, kas atrodas Padomju Savienībā?

— Strēlnieku batalijas pa daļai nonākušas privātā īpašumā.

— Vai kāda daļa nav tikusi iznīcināta?

— Nedomāju, ka kaut kas būtu tiši iznīcināts.

Kad tuvojamies Dzirnāvu ielai, Harijs lūdz mūsu krievu šoferim pieturēt. Šeit ir monopola bode, kur dzērieni dabūjami plašākā izvēlē. Pēc īsas apspriedes ar Ausekli, enerģiskais Harijs paziņo:

— Ņemšu vienu „Budafoku”. Tas labs ungāru konjaks.

„Budafok” ir acīmredzot iemīļots ungāru nosaukums. Arī es atceros kādu „Budafoku” no pirmskaņa laikiem. Šajā vārdā toreiz saucās profesionāla futbola komanda, kas bija plaši pazīstama visā Eiropā. Kad „Budafok” viesojās Rīgā, man gandrīz izgāja plānī. Lai noskatītos

ungāru futbolistu saciksti ar Rīgas populāro žīdu vienību „Hakoah”, kas notika LSB laukumā, vajadzēja pārvarēt augsto sētu no ģimeņu dārziņu puses. Lai nebūtu ar lielu troksni jālec no pašas augšas, es atmuguriski iekāros ar rokām sētas virsdaļā un ļāvu augumam noslidēt pēc iespējas tuvāk zemei. Grasījos jau laist rokas vaļā, lai viegli un miksti nokristu skatītājiem aizmugurē, kad pamanīju tieši sev zem kājām lielu, samudžinātu dzelonstieplu ripuli. Karājos vairs tikai pašos pirkstu galos un atpakaļ uzvilkties vai aizvilkties uz sāniem nejaudāju. Kāds no „slēdz un bēdz” onkuļiem bija pamanījis manu nožēlojamo situāciju. Priecīgi tādu pagaļu stību vicinādams, viņš tuvojās un sauca: „Šitas draņķis nu ir rokā! Pagaidi tu man, kūmiņ!” Nekad vēl nebiju kritis ķērāju nagos. Reiz mani un Ēriku Raisteru (futebolistu) šie nodzenāja turpat vai apkārt visam JKS laukumam, bet mums beidzot laimējās iesprukt zem tribīnes mazajā mājiņā un aizkrampēties. Tā arī izglābāmies un vēlāk kā kungi iegrozījāmies labu labajās sēdvietās. Lai arī kā, bet padoties senajam pretiniekam nedrīkstēja. Ievilku elpu, atgrūdos ar dibenu no sētas, izsviedu kājas uz priekšu un lēcu acis piemiedzis. Jutu, ka iekritu zālē — tātad nejaukajam ripulim pāri. Kā glodene ieslidēju skatītāju rindās, kas vairumā bija „Hakoah” atbalstītāji. Daži tikai nosmējās: „Kas par fikse ingele!” Glābts es biju, bet pārdzīvojums bija tiešām spēcīgs. Tāpēc arī tas vārds „Budafok” palicis atmiņā.

— Vai Harijs par daudz neaiztraujas ar to gara stiprināšanu? Zēns jau tomēr ir labi gados, — es ierunājos.

— Viņš ir izturīgs. Reti gadās, ka nolūst.

Mēs nepagūstam apmainīt daudz vārdu, kad mūsu biedrs ar savu guvumu ir atpakaļ.

— Tagad uz Skolas ielu 12a, — viņš uzsauc šoferim.

Ceļa mērķis drīz ir sasniegts. Raušoties ārā no mašīnas, mēģinu vēl ietekmēt savus pavadoņus atturības virzienā:

— Ievērojiet, biedri, ka Ļeņins nedzēra.

Dzirnavu iela ziemā. L. Grasmaņa glezna

Kad šis brīdinājums paliek bez atbalss, es jautāju:

— Biedri, vai mēs negrēkosim pret jauno likumu par huliganisma un žūpības apkarošanu? Partija taču aicina visus cīnīties „protiv huliganstvo i pjanstvo”.

Man atbild, ka nav jau paredzēta nekāda žūpošana. Galvenais ir satikties un patērzēt.

— Labi, — es saku. — Bet tikai brītiņu. Māte mani gaida pusdienās noteiktā laikā, un viņu nedrīkstu apbēdināt. Vakarā man ar Mildu jāiet uz „Zelta zirgu”.

Laimdoņa Grasmaņa dzīvoklī pie gaŗa klāta galda sēž aktieŗi Karpis Klētnieks un Ludvigs Bārs. Sienas noklātas gleznām. Tur ir aktieŗu portreti, ainavas un daŗi plikņi spilgtās krāsās. Uz galda dažādi uzkoŗamie, šņā-

bis, konjaks, limonāde un kafija. Personālās izstādes atklāšana ir acīmredzot svinēta jau labu laiku. Pats mājasstēvs izskatās mazliet paguris. Viņa kalsnējā sejā iegūlušās dziļas rievās, mati atkāpušies krietni patālu pakausī. Grasmanis izskatās vecāks par saviem piecdesmit gadiem. Šķiet, mākslinieka dzīve bijusi intensīva. Nekad agrāk neesam bijuši pazīstami, un es nezinu, vai mana ierašanās viņu iepriecina, vai traucē. Varbūt vismaz drusku ziņkāro. Aktiera Ģērmaņa dēls no Zviedrijas — kāds tad šis izskatās un ko te meklē?

Mani nosēdina pie galda blakus Ludvigam Bāram, raksturlomu tēlotājam, kas apbalvots ar ordeni „Goda zīme”. Mūs jaunpienācējus aicina baudīt no mājas labumiem, kas tiešām ir labi un garšīgi. Tā kā mani gaida maltīte pašā mājās, tad esmu sātīgs. Ko man ieliet?

— Glāzi konjaka es varētu noriskēt.

Kad mēriņi visiem nostrīķēti, noskaņojums kļūst tāds kā svinīgāks. Ne mājasstēvs, ne pārējie rīdzinieki pie ieročiem tomēr neķeras. Vai tiešām viņi gaida, lai es dodu signālu? Bet ciemiņam tas tā īsti nepienāktos. Bez tam nupat kā esmu sludinājis atturību. Runājam par Grasmaņa gleznām: par motīviem, par krāsām un izmēriem. Izlaistītie šķidrumi lēnām garo. Pagasts tiek kavēts. Izšķīros par aktīvu rīcību un satveru savu glāzi. Pārējie vienprātīgi seko šim piemēram, un sejas atplaukst smaidos. Piemērots vārds būtu vietā. Es paveļos visapkārt, mazliet padomāju un saku:

*Pacelsim, biedri, glāzes par tiem —
Decembrā puteņos zudušiem!*

Uz brīdi iestājas neveikls klusums, it kā samulsums. Manuprāt šis aicinājums var apvienot latviešus no sienas līdz sienai. Kas gan tik mums nav zuduši ziemas puteņos: vecie latviešu strēlnieki, leģionāri un sarkanie gvardi, deportēto tūkstoši. Katrs jau var piedomāt pie tiem, kas sirdij tuvāki. Glāzes joprojām ir paceltas,

sekundes, šķiet, rit neticami lēni. Pārļaižu vēlreiz skatu svētku viesiem.

— Ceru, ka biedri pazīst Friča Rokpelņa vārsmas.

Mēs dzejam, mūsu saviesīgais mītiņš ir atklāts. Savādi, ka padomju latviešu kultūras darbinieki tik vāji pārzina savu dzejnieku darbus. Kā gan var nepazīt un nemīlēt Frici Rokpelni? Dziļi tautisks un partejisks, nevainīgs un patiešs kā bērns. Man Stokholmā pa rokami nolikta tāda rakstu salase, pie kuŗas es vienmēr veldzējos, kad jūtos notriecies un noguris. Tur ir mūsu pirmie garīgie un laicīgie dziesminieki, latviešu revolūcionāru cīņas dziesmas, mūsu dekadentu sātanālijas un demonālijas, tantes Mildas 1929. gadā dāvinātās „Vētras dziesmas” (izdevīis A. Zulģis) un Rokpelņa „Rudzu maize”. Nav vēl gadījies, ka šis kokteilis nebūtu līdzējis. Jebkuŗu nelabumu noņem kā ar roku. Āri tagad pie šī galda es labprāt nodeklamētu daļu no Friča Rokpelņa dzejas pūra. Piemēram, patiesi izjustos vārdus:

*Jūdzi gaŗā rinda izstāvēta,
Rudzu maize — slavēta lai tā!*

Un par trimdinieku:

*Daudzām trimdām cauri iets.
Zeme šī jau trešā.
Džiovani — itāliets
Nēsā nazi ķešā.*

Un pantu ar šādu negaidītu uzsitienu:

*Slavenie vārdi! Kad lūpas tos min,
Klusē lai citi kā rāti. —
Dzīvoja cilvēks, un taisīja viņš
Liepājā naģlas un drāti.*

Un revolūcionāru jausmu apdvesto vārsmu:

*Ritos un vakaros gājēju sveic
Ielas un laukumi platie. —
Ostmalas rajonā dzīvoja reiz
Kristaps ar sarkaniem matiem.*

Tā beidzas ar vareno izskaņu:

*Izgāja ielās nemiera pilns
Kristaps ar sarkaniem matiem.*

Un viņa baigu nojautu apdvestos „Dziesmu svētkus”:

*Cinās soprāni unalti.
Dziedi, latviet, — vēji salti,
Rīt varbūt jau dziesma ciet!*

Un vārsmu, no kuŗas Dr. Ulafs Jāņsons aizņēmiess virsrakstu savu pārdomu nodaļai „Brīvībā”:

*„Meklējiet rakstos” un sērijās
Vēl dažu sendienu pērli. —
Klida reiz tālajās prērijās
Trapers, tas Old Vaverli.*

Bet rīdzinieki vēlas dzirdēt ko vairāk par Zviedriju un zviedriem. Par to vispār Rīgā ir dzīva interese. No turienes jau nāk tik daudz vēstuļu un saiņišu, krietns skaits ciemiņu un daži repatrianti, uz turieni ir devušies arī padomju tūristi, delegāti un sportisti. Kaut kur dziļi nogulsņējies, turpina eksistēt izskaistinātais uzskats par labajiem zviedru laikiem Latvijā. Un tā nu mēs runājam par zviedru parašām, par sabiedrības struktūru un sabiedriskajām attiecībām, par cīņu pret alkoholismu un sociālojām reformām, par drošību valsts darbā, par ražojumu kvalitāti un augsto dzīves standartu. Mani sarunu biedri cenšas parādīt, ka arī viņiem daudz kas ir zināms un ka viņi spēj orientēties šais jautājumos. Man šķiet, viņi ar to lepojas. Sak, nav mucā auguši! Ir jau tiesa, ka rīdziniekiem nav gluži sveši apstākļi šajā aizjūras zemē. Bet viņu zināšanas ir fragmentāras un virspusīgas, šo to viņi sajauc un pārprot, nespēj atšķirt svarīgo no nesvarīgā un par dažādu parādību cēlonību viņiem jēgas nav. Bet tādas jau arī nav daudziem Zviedrijas latviešiem. Tur nav ko brīnīties un par to nav ko vispsnāt. Ja manos amata pienākumos neietilptu šo jautājumu studijas, es droši vien būtu diezgan

liels ignorants. Apgaismes darbs nav veicams dažās minūtēs pie mielasta galda. Nezinu, vai mani paskaidrojumi klausītājiem daudz ko deva. Bez tam man ir tāda nemode izteikties mazliet vīzdegunīgi un draišķīgi. Prātīgi ļaudis saka: kā tāds pavieglais. Ej tad nu viņiem iesīdāsti, ka domāts gluži nopietni.

Tad tiek pieņemti apsveikumi latviešu kultūras darbiniekiem Zviedrijā. Visi liek sveicināt Mārtiņu Zivertu un Lizeti Skalbi, bet Grasmanis arī Rūdi Kronbergu. Viņš pastāsta, ka Rūda tēvs esot bijis kalējs, kam piederējusi maza mājiņa Liepājas nomalē. Tātad sociālā izcelsme nevainojama. Piebilstu, ka Kronbergs darbojas vairākās plāksnēs: dziedāšanā, glezniecībā un uz teātra skatuves. Grasmanis izsaka dažas skeptiskas piezīmes, bet draudzīgā garā.

— Nesen noraidījām mazu skeču latviešiem ārzemēs, — ierunājas Ludvigs Bārs. — Man iznāca tēlot Jāni Rudzīti Upsalā. Vai klausāties mūsu raidījumus?

— Vienu otru reizi esmu klausījies, bet par šo skeču esmu tikai dzirdējis no citiem.

— Mēs Rudzišu Jāni tā drusku paāzējām, — viņš smaidot piezīmē.

— Rudzītis jau mans priekšnieks no „Dziesmuvaras” laikiem. Tikos ar viņu, kad biju Zviedrijā, — pāri galdam nosauc Harijs.

Tā ka man šai lietā nekas nav sakāms, tad sarunas novirzās uz citu pusi. Aktieři apjautājās par mana tēva pēdējiem gadiem Zviedrijā, un Bārs apliecina:

— Kā mēs cienījām jūsu tēvu...

Ja viņš to būtu apgalvojis tagadnes formā, man būtu jāprotestē. Ar apbrīnojamu neatlaidību padomju režīms ir centies Jaņa Ģērmaņa vārdu izdzēst no rakstiem par latviešu teātri. Tā radusies gluži absurda un smieklīga situācija. Izrādās, ka Raiņa laikā viņa lugām Nacionālajā teātrī nekad nav bijis galvenās lomas tēlotāja. Arī „Hamlets” toreiz spēlēts bez paša Hamleta, Blaumaņa „Uguni” bez Edgara u.t.t. Principiālitātes vienīgi pietrū-

J. Ģermanis — Hamlets Nacionālajā teātrī 1923. gadā

cis, izdodot Raiņa dienasgrāmatu, kur tēva vārds palicis neizsvitrots. Varbūt arī vienkārši paviršība, koordinācijas trūkums. Esmu daudzreiz brīnījies par nekonsekvenci, pretrunām, nevižību un mulķīgām kļūdām padomju rakstos. Daļu, protams, var izskaidrot ar kadru jautājumu. Ir taču tāds padomju sakāmvārds: kadri izšķir visu. Bet ar tiem, kā zināms, vienmēr ir bijušas grūtības.

Kad esmu noklausījies tēva cildināšanā, Auseklis izsaka atzinību par manu pirmo grāmatu — „Pa aizputinātām pēdām”. Ja arī savā pētījumā par strēlniekiem, kas iznāca 1967.gadā, viņš manu darbu novērtēja krietni vien savādāk, es tomēr negribētu viņam pārnest liekulību vai divkosību. Kritika no partejiskām pozīcijām jau nenozīmē, ka nokritizētajai publikācijai nevarētu būt arī zināmi nopelni. Ar „Latviešu tautas piedzīvojumiem” Auseklis ir visai neapmierināts.

— Pret to man daudz iebildumu, — viņš saka un noraidīgi purina galvu.

— Var, protams, iebilst, ka šajā grāmatā nav pietiekami parādītas pārmaiņas un reformas, kas notikušas pēc Staļina nāves. Divdesmitais partijas kongress un tā ietekme uz notikumu attīstību Latvijā tur nav apskatīti.

Ausekļa sejas izteiksme liecina, ka tas tomēr nav viss, ko viņš vēlas kritizēt. Mana paškritika nav bijusi pietiekama. Taču debates par šo lietu viņš neturpina. Ieskatos pulkstenī un redzu, ka pie viesmīlīgā mākslinieka jau nosēdēts par ilgu. Norunājam vēl ar Horiju, ka rīt pulksten desmitos ieradišos Drāmas teātri, lai satiktu tēva vecos kolēģus. Pēc tam viņš palīdzēs man izkārtot vēl citas darišanas. Arī Grasmaņa izstāde esot jāapskata. Nāk prātā vecāsmātes parastais novēlējums manās dzimundienās zēna gados: „Lai Dievs dod veselību, spēku un izturību!” Kaut jel nu visu varētu pagūt un apgūt! Tad es paceļu savu aizdzerto konjaka glāzi atvadām:

*Pacelsim, biedri, glāzes par tiem —
Janvāra puteņos zudušiem!*

17. ZILI STIKLI, ZAĻI LEDI

Mājās atgriežos, protams, atkal ar nokavēšanos. Rājiens neizbēgams, gluži kā zēnībā. Kamēr pusdienoju, pie manis ierodas Valentīns Paeģle, ar kuŗu jaunās dienās esam tikušies, bumbiņu dzenājot. Viņš tagad dzīvo šai pašā mājā, tikai dažus stāvus zemāk. Viņam tā pati agrākā raksturīgā stāja ar nelielu kūkumu mugurā. It kā būtu mazliet pieliecies, lai mestos ciņas mutulī. Tikai druknāks kļuvis, tāpat kā vairāki citi mani laikabiedri, kuŗus nācies sastapt. Dzimtenes maize iet labumā. Es turpretī palicis tāds izkāmējis, pa pasauli skrienot.

Vecajos laikos Valentīns ir bijis gan Tukuma sporta biedrības, gan ASK un US rindās. Padomju iekārtā darbojies par voleja treneri, sporta žurnālistu, bet pašlaik ir vecākais zinātniskais līdzstrādnieks kādā iestādē. Pēc izglītības viņš ir jurists. Izpelnot ap simt rubļu mēnesī. Arī sieva strādājot, un dzīvojot iztikuši.

— Kā ar mazajiem?

— Mums bērnu nav.

— Tad tu tāds bezbērnu tēvs. Nav labi, Valentīn! Tautai tik daudz asins nolaists. Vajag atjaunoties!

— Ko lai dara. Visiem neveicas.

Nav jau smalkjūtīgi nopratināt cilvēku par šādām lietām. Apjautājos, kā viņam klājas darbā. Ar to Valentīns apmierināts. Strādājot kopā vairāku tautību pārstāvj.

— Ar krieviem var iztikt, — viņš piezīmē. — Bet es nekaunos runāt latviski, kaut arī mans šefs ir krievs.

— Protams, kāpēc gan lai tu kaunētos.

Atceramies vecos sporta biedrus. Arvīds Pētersons esot treneris, V. Slava strādājot atbildīgu darbu radio-rūpniecībā. Kaŗu pārdzīvojuši arī Ilmārs Rupners un Jānis Graudiņš.

— Būtu jauki skatīt vaigā vecos džentlmeņus. Bet pa kuŗu laiku? — es nopūšos.

Atvainojos Valentīnam, ka man tūlīt jāpošas ceļā uz operu. Viņš apsola piekāpt kādu citu dienu, lai patriektos par jaunības laikiem.

Pie operas piebraukuši vairāki autobusi, kas atveduši skatītājus no periferijas (kā saka padomju ļaudis). Šoreiz esmu atnācis pirmais, un man jāgaida Milda. Klenderēju pa priekšstelpām, vērojot ļaudis. Varbūt gadās kāds paziņa, kāda negaidīta tikšanās. „Jums jau šeit daudz pazīstamu“, teica biedrs Atvars. Taču līdz Mildas atnākšanai nekas nenotiek.

Mēs dabūjam vietas pirmā balkona desmitās ložas priekšējā rindā. Labāk jau nevar vēlēties.

Vectēvs Jānis Ģermanis ar mazbērniem Gunu un Jāni 1951. gada vasarā Zviedrijā

— Man pirmā balkonā ir pašai sava pastāvīga brīvvieta, — bijusī primadonna paskaidro.

— Tas ir taisnīgi un tā pienākas.

— Es arī tā domāju.

Kad noliktas virsdrēbes, satiekam šivakara operas komponista Ārvida Žilinska sievu. Milda mūs iepazīstina. Pats skaņradis esot nogrābis plaušu karsoni. Jā, vīriešiem viss kas vieglāk ķēžas klāt. Viņiem vispār gadās dažādas nelaimes, ķibeles un likstas. Latvijā trūkst latviešu vīriešu. Āizjāja latvietis pasaulē tālu. Viņa apjautājās par mana tēva gaitām svešumā. Pa šīm nedaudzajām dienām Rīgā esmu jau pieradis, ka, satiekot vecākās un vidējās paaudzes pārstāvjus, šāds jautājums neizbēgams.

Skolēni mazos bariņos steidzas mums garām. Jādomā, viņi atvesti šurp organizēti. Labi, ka ir ļaudis, kas par to rūpējas. Droši vien mazajiem par redzēto un dzirdēto būs vēlāk jāraksta domraksti. Krietna daļa ir padomju skauti ar sarkaniem kaklautiem. Katrs skauts izdara dienā vismaz vienu labu darbu. Mūsu klases kooperatīvu 23. pamatskolā pārzināja skauts, veicot labu darbu. Par

nelaimi viņš iztērēja šī kopējā saimnieciskā pasākuma kasi un viņam no skolas bija jāaiziet. Padomju apstākļos to apzīmētu par sabiedriskā īpašuma izlaupišanu. Par šo plaši izplatīto parādību nepārtraukti raksta gan centrālie, gan republikāniskie, gan rajonu laikraksti. Parasti to mēdz izskaidrot ar kapitālisma paliekām ļaužu apziņā. Taču tas ir tikai tāds hipotētisks pieņēmums ar noslieci uz misticismu, uz talmudismu. Cilvēku, kas paradis domāt radoši, progresīvi un dialektiski, šāds izskaidrojums nespēj apmierināt. Tā kā sabiedriskā īpašuma izlaupišanai padomjzemē ir masveida kustības raksturs, kuŗā piedalās visplašākie darbaļaužu slāņi uz proletāriskā internacionālisma bāzes (t.i. bez tautību izšķirības), tad visnotaļ aplami tai piedēvēt reakcionāru ievirzi. Kā zināms, likumsakarīgajā sabiedriskajā attīstībā ir tādi momenti, kad masas kļūst revolūcionārākas par saviem dabiskajiem vadoniem. Labs piemērs tam ir anonīmā un spontānā 1917. gada marta revolūcija Krievijā, kas vienā rāvienā aizslaucīja carismu no vēstures skatuves, kā arī lieliniecisko masu bruņotā uzstāšanās Pēterpilī tā paša gada jūlijā. Pēdējā, protams, bija pāragra, bet tā rādīja, ka darbaļaužu aktīvākā un progresīvākā daļa instinktīvi tiecas pareizajā virzienā uz augstāku sabiedriskās attīstības pakāpi. Secinājums: tā sauktā sabiedriskā jeb sociālistiskā īpašuma izlaupišana padomju apstākļos ir principā progresīva masu kustība, kas stichiski revolūcionārā ceļā cenšas īstenot komūnistisko sadales principu — katram pēc viņa vajadzībām. Bet kaut arī šī tiekšanās un trauksšanās liecina par neklūdīgu, vēsturiski pareizu instinktu, tā pašreizējos apstākļos jāatzīst par pāragru, jo komūnisma materiāli tehniskā bāze vēl nav galīgi pilnveidojusies. Tādā kārtā rodas it kā pretrunas padomju sociālistiskajā sabiedrībā, lai gan principā nekādu pretrunu nav, kā to partija atkārtoti ir norādījusi un kā tas izrist no manas analīzes. Ja partijas vadošie darbinieki, kas strādā dialektiskā materiālisma radošajā attīstībā, šai gadījumā pašlaik nav paguvuši rast pareizo izskaidrojumu,

tad tas liecina, ka vēl nav pilnīgi pārvarētas personas kulta smagās sekas socioloģiskās un filozofiskās izpētes laukā. Šī teorētiskā atpalicība rada nevēlamus sarežģījumus partijas praktiskajā darbā, kas izpaužas birokratiskā, maz iejutīgā attieksmē pret minēto masveida parādību. Paliek vēl jautājums: kāpēc šī principā progresīvā darbaļaužu kustība ir izraisījusies pāragri? Man šķiet, ka lielā mērā to veicinājusi padomju propaganda, kas, kā partija žēlojas, bieži vien darbojas zemā, vulgārā līmenī. Zirāma ietekme bez šaubām būs bijusi arī nesamērīgi lielajai atšķirībai patēriņa preču un sabiedrisko pakalpojumu sadalē, kas izveidojās personas kulta apstākļos un joprojām nav pietiekami izlabota. Daudz labāk par manu sausi zinātnisko traktējumu to izsaka Valijas Brutānes dzejiskā nojauta:

*tuvākie tālākiem
ņēmās miglu acīs pūst:
— Jūs pagaidiet, draugi,
gan jau visiem būs! —*

Šajās atziņās labprāt būtu dalījies ar savu možo un runīgo radinieci, bet atceros, ka marksisma problēmu risinājumi viņai neveicas. Mēs apsēžamies savās vietās un pārļaižam skatus zālei un balkoniem. Nevar teikt, ka izrāde būtu labi apmeklēta. Tas skumdina. Latviešu opera ar Raiņa tekstu! Bet tante Milda neļauj man daudz erroties. Viņa iepazīstina mani ar „Zelta zirga” lomu tēlotājiem: izvērtē viņu apdāvinātību, darba spējas, mākslinieciskos sasniegumus. Operā tagad strādā vairākas viņas skolnieces. Šai ziņā Milda ir laimīgāka par citām mūsu operas pirmā lieluma zvaigznēm, kas aizklida pasaulē. Viņai ir bijis iespējams gādāt par turpinājumu, nodot tālāk daļu no savām zināšanām jaunajiem latviešu operas māksliniekiem. Tur viņas nemirstība. Monumentāla un nesatricināma viņa sēž savā balkona ložā. Felzera fabrikas strādnieka meita, tēvzemes balvas laureāte, latviešu operas pioniere un seniore. Viņa nav ieguvusi goda nosaukumus padomju laikā, bet tam šai

gadījumā maza nozīme. Mildas Brechmanes-Štengeles vārdam jau tāpat ir maģiska skaņa. Ne tur ko pielikt, ne atņemt. Sēžot viņai blakus, es jūtos kā mazs palaidnīgs puika, kas bijis kaut kur aizdauzījies, bet atkal dabūts rokā un atvests uz operu, lai neizaugtu par galīgu mežoni.

Ārvida Žilinska mūzika ir vienkārša un melodiska, saprotama arī tādām lajam kā man. Tai cauri vijas vadmotīvs:

*Zili stikli, zaļi ledi,
Vidū stinga dvēselīte.*

Pamazām un nemanot es ļaujos skaņu apaustajam Raiņa tekstam. Un jo tālāk, jo neatvairāmāk tas mani paņem sev līdz jājienā uz stikla kalnu. Lielais burvis Rainis! Reģis, pareģis, zīmju tulks. Kā aizredzes sūtīts, viņš ieradās liktenīgā laikā, lai veiktu misiju, kādas nav bijis nevienam citam latviešu dzejniekam. Viņš varēja rakstīt: „Kopš tūkstoš gadiem tas nav noticis”. Un tad viņš izdzēsa sevi uz jaunu vizmu, kas joprojām blāzmo pār mūsu tekām un ceļiem. Velti ir pūlīņi viņu atdarināt. Kā no augsta kalna Rainis skatījies mūsu tautas likteņus. Atmetis lieko, nenožīmīgo un izteicis būtisko lapidārā dzejiskā formulā. Zili stikli, zaļi ledi... Viņš tikpat aktuāls šodien kā vakar un aizvakar un būs tāds rīt un parīt. Atskan pirms daudziem gadiem lasītās un klausītās ceļa zīmes:

*Kritis, kas uz runām klausās,
Kritis, kas no mērķa vērsās.*

— — — — —

Alga novērš nost no mērķa.

Vienkārši. Gaužām vienkārši. Bet cik ir to, kam tas pa spēkam? Taču ne jau tā sauktajiem prātīgajiem ļaudīm, vecajiem brāļiem, sabiedrībā cienījamiem vīriem, ne tiem, kas jautā: „Ko citi teiks?” un „ko citi domās?”

*Ņems, kas atdos, veiks, kas zaudēs,
Pastāvēs, kas pārvērtīsies!*

Blakus mērķniecībai Raiņa darbos vienmēr atkārtojas šī prasība spēt pārvērsties, mainīties. Un vai tam, kas to nespēj. „Tur tev vaina, tur tev mērķis zūd un darbs”. Tekuļi, bēguļi un gauduļi, klausaities!

Ložā pa kreisi sēž kāds krievu pāris ar klausulēm uz ausīm. Viņi izskatās ieinteresēti, reizēm klusu izmaina pa vārdam, māj ar galvām un cēlienu beigās dedzīgi aplaudē. Arī viņiem Raiņa „saulgriežu pasaka” iet pie sirds. Nacionālais taču tur tik lielā mērā sakausēts ar vispārcilvēcisko. „Tu izplet šaurās ļaužu robežas”.

— Vai esi apmierināts, ka atnāci uz „Zelta zirgu”? — prasa Milda, kad izrāde beigusies.

— Jā, — es saku, bet prāts man nav uz runāšanos.

— Rītvakar mums jāiet uz „Daili”, ja neesi pārdomājis.

— Nē, es neesmu pārdomājis. Un paldies tev par atvešanu.

Mēs atvadāmies. Nav pārāk vēls, nav nekur jātraucas, un es uzņemu tādu kā klaiņotāja, kā skumīga milnieka gaitu. „*Die Stadt, das Land schon traumverschwommen flieh'n mit der Töne Wellen hin; und ich erwach' und fühl' beklommen, dass ich im fremden Lande bin*”.

Sen, sen lasīti vārdi kādā baltvācu kalendārā, strādā-jot archīvā pie Viļa Biļķina. Kas gan tikai nav sastūkēts atmiņas grabažu kambarī! Kā pagadijies, krustu šķērsu sasviests, apsūbējis, apdilis, saplaisājis un šķietami aizmirsts. Bet tad pēkšņi, nenoskarstu vajadzību brīžos, izrādās, ka neticami daudz kas tur ir kārtīgi reģistrēts. Attiecīgais materiāls no juceklīgās lūžņu kaudzes tiek piespēlēts acumirkli un bez prasīšanas. Pat bēgdams neizbēgsi. Čigāniete saka: „Laime nāks, un tu neizbēgsi.” Pestīšanas armija: „Kristus un krusts — tu neizbēgsi.” Tā nu ir reklāma un propaganda, bet sen jau ir noskaidrots un pierādījies, ka no sevis tu neizbēgsi. Tātad nav nekādas nozīmes mēģināt to darīt. Tev nebūs pret dzelonu spārdīt! Rezignācija šai gadījumā nozīmē izpratni, vienīgi pareizo nostāju un gudru pazemību, kam nav nekāda sakara ar pazemošanos. Gluži otrādi. Šī atziņa dod milzīgu spēku, mieru un nemeklētu pārākumu par bē-

guļiem. Šāds patiesi pazemīgs cilvēks tāpēc daudziem var likties augstprātīgs un iedomīgs. To var saprast, jo ieskatam par „neizbēgamību” neglābjami seko atziņa nevien par savu, bet arī par visu pārējo „radības kroņu” (kas par uzpūtību šai apzīmējumā!) niecību un nenožmību. Dabiski, ka indivīds, kas nonācis pie šī pavisam necilā atklājuma, nevar vairs ar nopietnu ģīmi piedalīties tajās dažādajās ākstībās, ērmoajos kultos un ceremonijās, kampaņās un sacensībās, ar ko nodarbojas vairums visu divkājaino, bēgdami no sevis, no savas niecības un nīcības. Ja viņš ir puslīdz vesels, tad šāds īpatnis vēlas dzīvot savu dzīvi šīs dzīves dēļ, pie tam pēc iespējas vispusīgi un interesanti. Savu iespēju robežās viņš varbūt ir arī ar mieru palīdzēt iezīnāt un iegrozīt dažādo ģeķību un ākstību izpausmes, gan necerot uz sevišķiem panākumiem, bet arī daudz par to neskumstot. Jo arī drūmos laikos ir iespējams dziedāt; var dziedāt par melno čūsku un par drūmajiem laikiem. Bet vienmēr kaut kur un kaut kādiem ir drūmie laiki. Tas ir „radības kroņu” normālais stāvoklis. Tāpēc līdzšinējā vēstures periodizācija būtu atmetama, un dažādie iedalījumi apvienojami vienā nedalāmā „Vispārējā vēsturē par drūmajiem laikiem”. Tā bija baltvācu autora viedā rezignācija un klusinātā nostalgija, kas toreiz pievērsa manu uzmanību šai vārsmai. Tur nebija ne vēsts no naida, atriebības, nenovīdības vai draudiem. Tikai humāns un gudrs šīs grupas pārstāvis varēja tā rakstīt tai laikā. Jā, es aizmirsu piezīmēt: dzejolis bija iespiests 1918. gada kalendārā, kur pārsvarā bija tādi sarīvējumi, kā „Heil, Baltenland am Ostseestrand! Die Deutschen kommen wieder!” Uzpūtīga mulķība, agresivitāte, savienota ar nepamatotām pretenzijām, nežēlību un riebigu varmācības kāri izraisa tikai nicināšanu un dziļu pretīgumu. Šai publikācijai visnotaļ bija raksturīga ieroču žvadināšana, asins straumju apjūsmošana („in Strömen Blut gedämpft...”) un ķērķšana par cīņu un atmaksu. Bet, mājup ejot, mani nodarbina tikai tur lasītās nostalgiskās rindas, kuŗas mana slepenā archīva pārvalde

izvilkusi apziņas gaismā. Zinu, ka tas nav darīts nejauši. Es gluži labi saprotu, kas par lietu jeb vaicājumu, kā saka latgalieši. Tikai līdz šim esmu bez sevišķām pūlēm atbildījis atbildi uz vēlāku laiku. Piesardzības dēļ. Pats vaicājums ir eksistējis jau no pirmās dienas Rīgā, un no atbildes nav domāts izvairīties. Bet es neciešu pārsteigšanos un neizdomātu domu izvirkumus, ja izdarāmi secinājumi. Tikai pēc ilgas pārbaudes, pārlikšanas un argumentēšanas esmu dažkārt savos agrākajos sacerējumos nācis ar vienu otru it kā neparastāku koncepciju, izskaidrojumu un ierosinājumu. Ir bijušas asas debates, bet bez objektīviem iebildumiem. Un laika gaitā gandrīz viss pamazām un tā nemanot ir ticis akceptēts, pārņemts no citiem, bieži vien neievērojot autora tiesības. Bet lietas labā tādi nesmukumi ir dziļi sirdi jānoglabā, kā savu buržujsko maldu laikā teica Jānis Sudrabkalns. Taču jāpiebilst izlīdzinājuma dēļ: nav liela māksla būt piesardzīgam, ja tik maz raksta.

Kāpēc tad tagad es novirzos no uzņemtas dzīves kārtas, taisos izlēkt no iebrauktajām sliedēm? Man vēl nepavisam nav vajadzīgās pieredzes, iespāidi nav sagremoti, aizmetušās domas nav izdomātas, locekļi nav atslābirāti, un sejas ponti nav sakārtoti. Biedri, kāpēc tāda steiga? Principā jau steigas nav, bet es tomēr laikam nespēju vienmēr būt tik prātīgs, kā mēģinu izkļūties sev un citiem. Vainīgs šoreiz ir „Zelta zirgs”, rāmais vēlais Rīgas novakars un klusā Esplanāde jeb Komunāru laukums, kur kokos paslēpušās laternas liek lapu vainagiem atmirdzēt zeltā un vaļā, tā ka apmiglojas skats un var skaidri sadzirdēt, kā dauzās sirds. Es esmu šeit gluži viens kā apburtā dārzā, viens ar šo vaicājumu, kam es nemaz neesmu sagatavots. Un tad kā nemanā es izsaku divus vārdus:

— Mana Rīga.

Es tos atkārtāju vairākas reizes, aizvien klusāk un klusāk. Nevienš mani šeit netraucē būt ar to kopā. Tikai šad tad nokrīt pa lapai, drebot un it kā uzliesmojot spuldžu palsajā gaismā. „Mēs paliksim šeit, līdz pēdējās

lapas nobirs..." Un tās būs pēdējās dienas. Visa dzīve pilna ar pēdējām dienām, jo beigās atkal rodas sākums. Bet kad sāksies jauna diena, svešādā kņada un nūdzeklis, tad viss būs daudz sarežģītāk. Tad vairs nevarēšu teikt: „Mana Rīga”. Un pats būšu atkal tikai ciemiņš, „kādreizējais rīdzinieks”, „tautietis no svešuma”, zviedru stipendiāts. Tā jau tas diemžēl arī ir.

Es atstāju šo zemi un pilsētu, iekams biju spējis atlīdzināt tai savus parādus. Mazliet biju sācis pielikt savu roku — archīvā, institūtā, otrajā ģimnazijā, bet viss mans devums tik niecīgs, ka ar to nevar dzēst pat šī kapitāla procentus. Jāatzīstas — nebiju tā īsti apzinājies savu necilo parādnieka lomu. Pasaulē aizklistot, taču viss bija jāsāk no jauna. Steigā un trauksmē tā jau varēja likties, bet pamati visam galu galā bija ielikti šeit. Cik lēni nokrīt lapas! Pavisam lēni ir kļuvuši mani soļi. Apstājos un meklēju vārdus, lai atzītos Rīgai savā vainā, kamēr esam divatā. Tas jāteic īsi, bet skaidri un nepārprotami, un es saku vārdus, ko krēslā grimstošais Rainis ielicis Jāzepa mutē:

— Savu godību es nolieku.

Es nolieku pie malas savu pašapziņu, kas mani tik patīkami pavadījusi visus prombūtnes gadus. Es nolieku savu iedomību par to, ka svešam karalim kalpodams, esmu vienmēr pratis iegrozīt savu darbu tā, lai kaut kas nāktu par labu latviešu zinātnei un kultūrai. Tādā veidā strādājot jau nevar nolīdzināt savus parādus. Un tad pati lielākā vaina — es esmu izvedis savu dzimtu svešumā. Vai mani pēcnācēji kādreiz atradis ceļu atpakaļ? Bargs vaicājums, kas liek nodrebēt. Daudziem tā priekšā bijis un būs jānodreb. Ne velti Jāzeps saka Āsnātei:

*Ved bērnus jūdus!
Uzņem pasaul's nastu!*

Man ir vienalga, kuŗos kapos glabās. Daži trimdinieki vēlas, lai viņu pelnus sūta uz dzimteni. Manus var izkaisīt vējā. Tur nav daudz ko pindzelēties. Kā ērtāk.

Svarīgi ir tikai, lai dzimta neizkaisītos pa visiem vējiem. Un šajā brīdī es apskaužu tos, kuŗu bērni ir palikuši Latvijā.

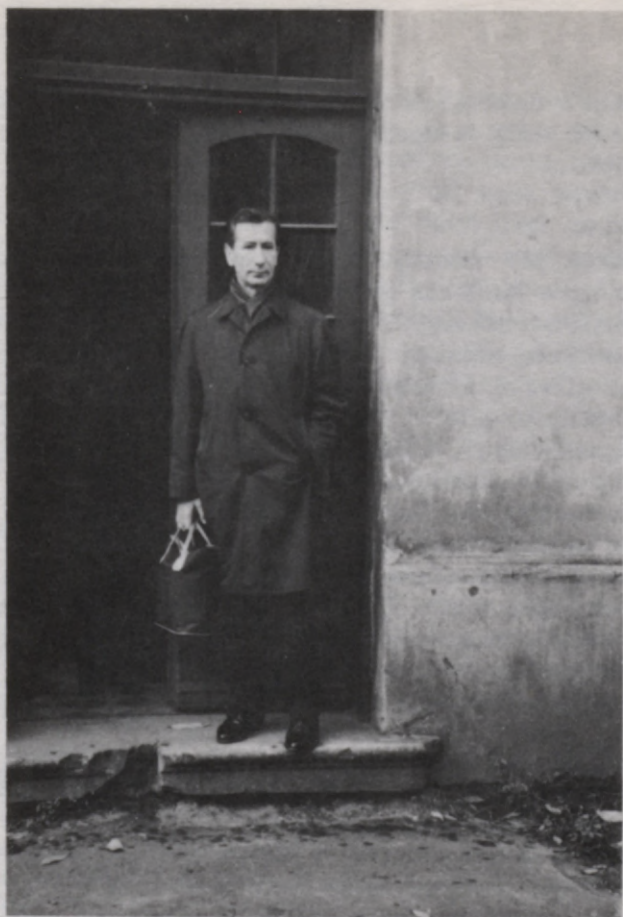

Sēžam pie vakariņu galda, un māte ar Alisi mani iztaujā par šīsdiēnas gaitām. Ārturs esot dzenājis mani pa Rīgu, bet nevarējis dabūt rokā. Nu, gan jau tiksīmies! Pārrunājam rītdiēnas darbības plānu. Vīspīrms jāīet pīerakstīties mājās pārvaldē, bet pulksten desmītos jābūt Drāmas teātrī, kā norunāts ar Hariju. No turīenes jau tīkai daži solī līdz 2. vīdusskolai, kur man arī tāda maza darišana. No Stokholmas esmu paņēmis līdz kārbu ar paša savāktajām Gotzemes fosilijām, kuŗas gību uzdāvāt savai vecajai ģīmnazījai. Tāda sentimentāla īedoma un reīzē īemesls īegriezties tur, kur četrus gadus solī ar bīksū dībenu pulīerēti. Harijs bīja cita starpā pīebīldis, ka pazīstot vīdusskolas dīrektoru Gulbī. Varēšot man noformēt tīkšanās. Pēc tam jādodas tīeši uz Zīnātņu Akadēmījas Fundamentālo bībīlīotēku pīe dīrektora E. Arāja. Vakarā, uz Dailēs teātrī.

Pīespiežu sevi vēl pareīvidēt grāmatas un mazīiet rakstīt. Tad, kā māte saka, „īaīžos īaīvā”. Tā mani aīzīvīzīna pa dīļu mīega upī.

18. PĪE TĒVA KOLLĒGĀM UN VĒCAJĀ SKOLĀ

Sestdīēna, 8. oktobris. Pēc brokastīm mēģīnu vēlreīz sazvanīt vecos draugus un paziņas, bet bez panākumīem. Ejam ar māti uz namu pārvaldī, īaī „īerakstītu mani mājās grāmatā”. Šī īestāde atrodas tēpat īēlas mājā, kādā no agrāko bodīšu tēlpām. Buržujīskās sīkāptversmes un neīzplānotās saīmnīekošanas īaīkā vīsu īēlas mājās apakšējo stāvu aīzīņēma dažādi veīkalīņī. Tur bīja

*Uldis Ģērmanis, uzsākot dienas cēlienu, pie sētas mājas durvīm
Dzirnavu ielā 34a 1966. g. oktobrī*

ierīkojušās pārtikas un rokdarbu bodnieces, saldējuma krievs (ar savu resno suni Bobi), poļu „balbieris” Juzefovičs, kas audzēja sliekas maksšķerēšanai, un visas šīs raibās rindas galā uz Antonijas ielas pusi atradās īsts košergaļas skārnis. Šajā sīkburžujskā internacionālisma vidē, sētu ieskaitot, veidojās manas personības iedīgļi tautu sadraudzības un dažādu kultūru savstarpējās bagātināšanās garā. Kā tas minēts „Grāmatu Drauga” izdotajos „Pašportretos”, es jau kā mazs knēvelis tur

iemācījos visus nepieciešamos nesmukos vārdus rīdzinieku trīs parastākajās valodās un drusku pa židiski. Tas man vēlāk bija liels atspaidis darbībai starptautiskā plāksnē gan kaŗa, gan pamiera laikos.

Mazo bodiŗu vairs nav. Kaut gan es nemaz nevēlos vienmēr un visur aizstāvēt privātipaŗnieciskos instinktus, man jāatzīst, ka nama fasāde zaudējusi daudz no sava agrākā dzīvīguma, siltuma un krāsainības. Taču sīkie veikaliņi atmirst arī kapitālistiskajā sabiedrībā. Vai tam, kas nostājas pret laika garu! Tādam jāpaliek progresā eņģeļa spārnu ēnā.

Pārvaldes telpa un noskaņa nav nekāda tikamā, nekāda piemīlīgā. Un nevar jau arī būt. Šeit satek tik daudz visādu sīku rūpju, pārpratumu, neizpildāmu vēlmju. Satek atomi un rodas... Dzīvokļu sektors! Rīmējas uz Hektors, lektors, rektors un vektors, bet tāpēc nevienam nekļūst jautrāk. Bez tam tā birokratija! Jādomā par čigānietes teicienu: „Krievu vīru lietas nav mūsu vīru lietas”. Šoreiz gan patiesības labā jāsaka: „Krievu sievieŗu lietas”. Visa dariŗana šajā iestādē ir viņu rokās, un tā noris tikai latvieŗu otrā dzimtajā valodā. Tas var likties zināmā mērā pārspīlēti, jo šīnī rajonā tomēr mīt visai daudz republikas pamatiedzīvotāju. Darbinieŗu sejas ir paskarbas, rūpju māktas. Neba jau viņu ceļŗ rozēm kaisīts. Iedodu savu pasi mātei, lai viņa noformē, kas vajadzīgs. Ar tiem smukajiem krievu vārdiem man tik labi neveicas. Jaunības dienās tos neko daudz nepaguvu apgūt, bet ar nesmukajiem griezties pie atbildīgām darbiniecēm neklājas. Kā nekā laika gaitā esmu kļuvis kultūras un zinātnes aktīvis, kas bez tam strādā civilizētas ziemeļzemes tautas apgaismoŗanas sektorā. No tāda var prasīt kultūrālu uzvedību un izdarību.

— Es — cilvēks kultūrāls, — nobubinu pie sevis, vērodams padrūmo apkārtni. Māte atskatās pār plecu.

— Ko teici, dēls?

— Neko svarīgu. Formē vien tālāk!

Drīz esam ar visu galā. Pase jāatstāj pie ierēdnēm kaut kādai vajadzībai. Esmu jau pieradis, ka pase vienmēr

kaut kur jāatstāj. „Tas ņikas!” Pirmdien no pulksten 17.00 līdz 19.00 varot nākt saņemt atpakaļ. Nu tad: „Zdrastvuj, moja Murka i proščaj!” un „uz-rie-dze-šanos!” Āpsolu mātei nenokavēt pusdienas un ņekoju uz Drāmas teātri. Man līdz mazā zilā somiņa ar Jāņa fotoaparātu, Gotzemes fosilijām un tēva bērņu lapiņām. „Uz priekšu, latvieši, no pakal, vācieši! Pidrallā!”

Pulksten desmitos, kā norunāts, esmu pie Drāmas teātra. Personāla ieeja atrodas Kronvalda bulvāra pusē. Tās brūnās durvis sāku virināt, kad cekuls vēl nesniedzās līdz rokturim jeb „klinķim”. Aiz durvīm jābūt patumšām, krēslainām kāpnēm. To augšgalā neliela platforma, kur bieži vien stāvēja teātra ugunsdzēsējs. Reizēm tur parādījās administratora Oškalna garais stāvs vai rosigais skatuves meistars Ūdris, vecais strēlnieks. Abi tagad tālu prom Amerikā. No kāpņu platformas nokļuva nelielā gaitenī, kas noveda skatuves priekštelpās jeb mākslinieku fuajē, kur sienas un mēbeles piesūkušās neskaitāmu smēķu dūmiem, ko aktieři izkūpinājuši pirms došanās „uz dēļiem”. Aiz fuajē atkal īss gaitenis, no kuŗa pa labi atradās direktora kabinets, bet, ja gāja taisni uz priekšu, tad nokļuva skatītāju garderobes un pastaigas telpās.

Es parasti metos vēl „pustrepi” augstāk un tad kādu soli pa labi. Tur bija tēva ģērbtuve, kuŗu viņš divdesmitajos gados dalīja ar Rodrigo Kalniņu, lielo komiķi Teodoru Podnieku („Podiņu”) un veco švītīgo Teodoru Valdšmitu („Fišiņu”), kas arī aukstākā ziemas laikā staigāja smalkās diega zeķītēs un plānās kurpītēs. Fišiņš savas gaitas bija sācis pie Ādolda Alunana un pēc tam spēlējis „Māmuļas” (Rīgas Latviešu Biedrības) teātri. Viņš cieši turējās pie veclaiku elegances normām, bija izcili galants pret dāmām. Ar Rodrigo viņš šad tad apmainīja domas vācu valodā. Vecajiem latviešu aktie-

*Jāņa Ģērmaņa 25 gadu skatuves darba jubilejā Nac. teātri
1938. gada martā. Jubilārs ar L. Šmitu (pa kreisi) un Liliju Ēriku
(pa labi)*

riem bija vācu teātra skola, viņu terminoloģija bija vāciska. Citādi tas bija ar Jēkaba Dubura skolniekiem, pie kuriem piederēja mans tēvs. Omulīgo un smaidīgo Fišīņu visi ieredzēja; viņam, šķiet, nebija ienaidnieku.

Abi Teodori mēdza mani cienāt ar saldumiem. Atceroties saldskābās konfektes Podiņa četrstūrainajā skārda kārbā, man saskrien siekalas mutē. Tās bija apaļas, ripiņas zaļā un sarkanā krāsā, apmēram piecsantīma lielumā. Kas par konfektēm un kas par devēju! Pēc tēva domām Podiņš bija mākslinieciski pilnvērtīgākais, dziļākais un gaumīgākais komiskā žanra meistars latviešu teātri. Es kusu svētlaimē, kad mans izcilais draugs un labvēlis parādījās uz skatuves. Lidz asarām Podiņš ir mani smīdinājis un priecinājis. Viņš kā Ķencis un Rodrigo kā Švauksts! Kas par izbaudījumiem! Kā gribētos dziļi noliekties Podiņa priekšā un pateikties par smieklu asarām, par saldskābajām ripiņām, par viņa laipnību pret knauķi, kas ložņāja pa ģērbtuvi un mētājās viņam

pa kājām. Bet Podiņš jau sen kā viņā saulē, tāpat Fišiņš un Rodrigo. O, mein Papa! Un nav vairs apaļīgā vienroča Blažiņa, kas apskraidīja ģērbtuves, palīdzēdams aktieriem ietērties. Blažis bija leitis un pārtaisīja visus uzvārdus pa savai modei — Podniekas, Valdšmitas, pieliekot klāt „kungas”. Ja Blažiņš būtu dzīvojis tagadējos laikos, vai viņš sacītu „bendras”?

Pie durvīm mirkli vilcinās. Vai pareizi visu atceros? Vai tur izskatīsies tā, kā to saglabājusi atmiņa? Vai tad tas būtu svarīgi? Principā, nē, atbildētu armeņu radio, bet kas pagātni pēti, tas nākotni svēti. Lai tad paceļas priekškarš!

Kāpņu telpā viss kā agrāk. Sprīdītis atkal mājās! Mans biklums pagaist, mans solis kļūst viegls. Gaiteni jau šaudās Harijs. Mazliet pietvīcis, kustīgs un darbīgs. Ieejam skotuves priekštelpās. Esmu tomēr atcerējies pareizi! Arī smaka tā pati dūmainā. Labprāt būtu palicis aktieŗu fuajē, bet Harijs mani tikai šķūrē tālāk pie priekšniecības. Kabinetā ir direktora vietnieks Bērzājs (Vinters), vīrs pusmūžā. Sarokojamies, sasmaidāmies. Bērzājs piedāvā papirosu. Kamēr to izspaidu un iekūpinu, sāk pulcēties tēva kolēģas — Līlija Ērika, Anta Klinte, Olga Lejaskalne, Žanis Katlaps, Edgars Zīle, aiz viņiem ieraugu A. Milbretu, L. Bāru, Petrovski un kādu jaunu, slaiku, piemīlīga izskata puisi. Tas ir Juris Lejaskalns, Olgas dēls, kas kaŗa laikā bijis mātei līdzī Krievijā.

Esmu priecīgi pārsteigts redzot, cik moŗas un spriŗanas ir Līlija un Anta, kaut abām pāri septiŗdesmit. Lielas mākslinieciskas personības. Līlija Ērika manuprāt bija sievišķīgi vispievilcīgākā aktrise Nacionālajā teātrī. Maiga un skarba, ar mazliet aizplīvurotu balsi, kas vilināja un biedēja. Līlija — tā ir Ārija, Asnāte, Kristīne, Zane, Spidola, Mirdza, Saulcerīte, Svētā Žanna, Ofēlija, Roksāne un tā bez gala. Līlija vienmēr ir bijusi mana zvaigzne un favorite. „Du schenkst die Freuden und auch die Tränen, Du kennst das Geheimnis der ewigen Liebe!” Mēģinu viņai pateikt, cik daudz jauku

brīžu viņa man sagādājusi, cik priecīgs esmu to atkal skatīt vaigā. Tāpat Antai Klintei. Kas nav redzējis viņu kā Brigaderes Sprīditi un Blaumaņa šneiderieni Zāru Goldbaumu, tas lai nerunā par latviešu skatuves mākslu. „Tur, kur Zāra Goldbaum šūn...” Ar deviņu roku viņa ir sējusi mīlestību pret latviešu mākslu un kultūru un dara to joprojām. Ānta vienmēr bijusi arī mazo skatītāju milule. Šī trauklā aktrise ar lielajām, spožajām acīm! Kā burve viņa paņem bērņus savā varā. Zāle viņoņas, gais vibrē. Ir redzēts!

Sarunas novirzās uz manu tēvu, par viņa dzīvi Zviedrijā. Lilija jūsmo par savu agrāko partneru lielajās klasiskajās lugās un salona komēdijās. Ir jau arī ko atcerēties. Kā divjūgā viņi abi bija saistīti visās galvenajās mīlētāju un varoņu lomās. Un tie bija Lilijas sievišķīgā plaukuma gadi. Tad nonākam pie pēdējām dienām. Jā, tēvs nomira gluži viens, skatītāju netraucēts. Es ierados slimnīcā tikai kādas divas stundas pēc viņa nāves. Lai četri kapitāni iznes Hamletu! Izvadīja viņu neliels bērnieku pulciņš, un tas bija pareizi. Aktieris ir jāskata uz skatuves, nevis zārkā. Sataupījās daļa bērņu lapiņu. Tās es tagad izdalu viņa kollēgām.

Tad uzkāpjam visi pirmā balkona fuajē nofotografēties. Iedodu aparātu Harijam, lai noregulē kā vajaga. Viņš, pārmaiņus ar Juri Lejaskalnu, mūs iemūžina. Diemžēl filma bija vai nu pārgaismota, vai par maz izgaismota. Attēli nebija izdevušies.

Pienāk laiks atvadīties no laipnajiem māksliniekiem. Man piekodina atnākt noskatīties „Skroderdienas Silmačos” vai kādu citu lugu. Saku, ka centīšos. Harija vadībā steigāmies uz otro vidusskolu. Viņš par manu nācienu jau esot skolas vadībai ziņojis.

Mūs saņem divi direktora vietnieki — Ignats Trepšs un Veronika Prikule. Nopietni, solidi pādagogji, mazliet atturīgi. Teātrī jau biju visiem vecs paziņa, šeit — agrāk neredzēts absolvents. Ieejam kādā administrācijas istabā, kur varam netraucēti parunāties.

Uldis Ģermanis bij. Rīgas pilsētas 2. ģimnazijā 1966. g. 8. oktobrī. Pa kreisi direktora vietn. Ignats Trepšs, pa labi — direktora vietn. Veronika Prikule

Āpjautājos par saviem bijušajiem skolotājiem. No tiem neviena vairs skolā neesot. Bet esot saglabāti visi ģimnazijas albumi ar skolnieku attēliem. Palūdzu 1932./33. mācības gada sējumu, un uzšķīram IVb klasi. Tur nu mēs visi deviņpadsmit puikas esam: no katra pa mazai bildītei. Daži miruši, liela daļa izkļiedēta pa visiem kontinentiem. Prikule ierunājas, ka skolai drīz būšot liela jubileja. Tik un tik gadu kopš dibināšanas. Tiekot vākti materiāli skolas vēsturei, par bijušo skolnieku gaitām un sasniegumiem. Vai es varot ko pastāstīt par savu klases biedru likteņiem.

— Mēs esam krietni vien izmētāti pa pasauli. Pats esmu Zviedrijā, kur, šķiet, dzīvo arī arhitekts Valentīns Henkhūzens, kaut gan nav satikts. Alfs Kundziņš ir

Amerikas Savienotajās Valstīs. Tur dzīvo arī filoloģijas doktors Benjamins Jēgers un arhitekts Hugo Alberts. Venecuēlas galvaspilsētā Karakasā strādā zooloģijas profesors Jānis Rācenis, ārsts Fēlikss Grants (Dundurītis) esot Brazīlijā. Farmaceits Bruno Potovskis („Potiņš”) it kā aizkūlies uz Poliju vai Austrumvāciju. Daži gājuši bojā kara laikā, daži ir Latvijā, par daļu man nav īstas skaidrības...

— Mēs jums aizsūtīsim ielūgumu uz skolas jubileju, — saka Prikule.

— Paldies par laipnību, bet man gan laikam nebūs iespējams atbraukt. Nevar jau vienmēr ņemt bezalgas atvaļinājumu.

Izņemu no somas savu skolai atvesto dāvanu — Gotzemes fosilijas.

— Paša savāktas, — es saku. — Šiem pārakmeņojumiem būs tā ap četrsimt miljonu gadu. Gotzemes sēda lielā mērā uzbūvēta no mazām čaulainām radibiņām. Rakstnieks Arvids Grigulis savā romānā „Kad lietūs un vēji sitas logā” stāsta, ka Gotzeme ir „kalta granītā”, bet tā nu tas nav.

— Ļaudim jau ir priekšstats par Zviedriju kā par granīta zemi, — piezīmē Prikule.

— Ir jau tiesa. Zviedrijā daudz granīta, bet Gotzemei ģeoloģiski nav nekā kopīga ar Skandināvijas pussalu. Ir arī citi izņēmumi.

— Jūsu dāvanu mēs izmantosim mācībās un pastāstīsim, ka to atvedis mūsu abiturients, kas tagad dzīvo Zviedrijā. Jūs strādājat zviedru ģimnazijā?

— Es mācu vēsturi, ģeografiju un valsts jeb sabiedriskās zinības. Un es nodarbojas ar revolūcijas laikmeta vēstures pētišanu.

— Uldis Ģermanis pēti slaveno latviešu strēlnieku vēsturi, — paskaidro Harijs.

Tad viņš nofotografē mani kopā ar abiem direktora vietniekiem. Mana misija šeit beigusies. Man sākumā bija nodoms lūgt Izglītības ministrijai atļauju noklausīties otrajā vidusskolā kādu stundu vēsturē vai latviešu

valodā. Bet vērojot, kā dienas skrien un cik maz paveikts, esmu šo punktu savā darbības programmā svitrojis. Nojauta man saka, ka vēl daudz dažādu iedomu būs jāatmet. Kad izejam priekšelpās, mums garām aizsteidzas divi skolēni. Tie palokās un sveicina skolotājus krievu valodā. Šeit māca divās plūsmās.

19. GRASMAŅA IZSTĀDĒ UN FUNDAMENTĀLAJĀ BIBLIOTĒKĀ

Pirms ejam uz Fundamentālo bibliotēku, Harijs grib man katrā ziņā parādīt Laimdoņa Grasmaņa gleznu izstādi Mākslinieku namā Daugavmalā.

— Bet mēs nedrīkstam nokavēties. Man noteikti jāsatiek direktors Ārājs.

— Nebaidies! Visu pagūsim.

Otrpus ielai kanāļa malā apstādījumos sēd Laimdonis un Āuseklis. Tādi kā saguruši, it īpaši gleznotājs. Bet personālā izstāde jau negadās katru dienu. Tā ir jāatzīmē. Harijs apspriežas ar draugiem. Kad viņš būs beidzis manu vadāšanu, visi trīs satiksies kādā viņūzī. „Tā ir tā dzīve, tā burvīgā”, mēdza savā laikā teikt kāds vecs un cienijams semestris. Bet man jāklausa mātei un jābūt noteiktā stundā pusdienās.

Kādu gabalu nodragājam ar trolejbusu. Tad dodamies caur Vecpilsētu uz Daugavas pusi. Uz manu vēlēšanos iegriežamies ārzemnieku veikalā apskatīt ledusskapjus. Harijs jau „pazīst drēbi”, zina, ko atmaksājas pirkt, ko ne. Soļojam tālāk, un viņš ierunājas:

— Domāju tev nebūs iebildumu, ja uzrakstīšu „Dzimentenes Balsij” rakstiņu par tavu viesošanos Rīgā. Tu zini — kā Alauksts.

— Kas jādara, tas jādara, tikai raksti lietiski. Nefantazē un nepārspilē!

— Tev nav ko baidīties. Viss būs solidi. Tu jau zini, kā es rakstu.

— Tu raksti pieklājīgi.

— Nu redzi! — Harijs apmierināts izsaucas. Tad viņš iejautājas:

— Ko tu saki par „Dzimtenes Balsi”? Vai tev būtu kādi ieteikumi?

Es iesmejos un atbildu:

— Pasaki redaktoriem, lai vispirms noņem to drausmīgo nelatvisko saukli „Tēvija brīvajā, tevi mēs slavīnām!” Tikko latviešu cilvēks to ierauga, viņam sagriežas iekšas šķērsām. Gadiem ilgi par to esmu brīnījies. Kā jums pašiem tas Rīgā negriež ausis? Vai tad kultūras sakari ar brālīgajiem jūs tādā mērā notrulinājuši?

— Bet tas taču rakstīts skaidrā latviešu valodā.

— Latvisks pēc formas, bet pilnīgi krievisks pēc satura. Neveikls tulkojums teicīenam „Slav'sja, otečestvo naše svobodnoje!” Vispirms novāciet šito. Tad jau būs daudz kas panākts.

Vairāk par šo jautājumu nerunājam. Jāpiezīmē, ka pēc pāris mēnešiem (sākot ar 1967. gada janvāri) „Tēvija brīvajā u.t.t.” tiešām nozuda no „Dzimtenes Balss” pirmās lappuses. Negribu pārspilēt savus nopelnus šajā lietā. Tā varēja būt vienkārša sagadišanās. Bet Alauksta raksts par manām izdarībām Rīgā nekad neparādījās. Tā vietā „Dzimtenes Balss” (1966. g. okt., nr 44) iespieda nelielu „komunikē” ar nosaukumu „Dzimtenes kultūras krātuvēs”. Tam bija pievienots attēls, kurā biju redzams sarunā ar Aleksandru Drizuli Vēstures institūtā.

Pa ceļam uz gleznu izstādi Harijs man norāda uz pārmaiņām Vecrīgas sejā. Viņš tās komentē, un pats izsaka pa kritiskai piezīmei. Tā sakot, ir sasniegumi, bet gadās arī neveiksmes. Grasmaņa izstādē pārsvarā mākslinieku portreti, arī Harija Avena ģimētnie. Bez tam vairākas ainavas. Dominē zaļi, sarkani un dzeltenī toņi, spilgti un dekoratīvi triepieni. Laimdonim Grasmanim neapšaubāmi ir pašam savs īpatnējs stils, kontrastains un skarbs. Viņš glezno ar temperamentu. Harijs „no-

knipsē" mani pie dažiem mākslinieku portretiem un pie izstādes plakāta. Ir pēdējais laiks steigties uz Fundamentālo bibliotēku Komunālajā (Lielā Ķēniņu) ielā 4.

Ejam naski uz priekšu, bet tad Harijs pēkšņi apstājas un sarokojas ar pamaza auguma vīru. Bakurētaina seja, saņurcīts mētelītis nenosakāmā krāsā. Es viņu nebūtu pamanījis. Tas ir rakstnieks Jānis Grants (istā vārdā Jēkabsons), ne no sliktākajiem Rīgas literātu saimē. Viņš dodoties uz Grasmaņa izstādi, lai uzrakstītu par to recenziju laikrakstam „Sovetskaja Latvija”. Grants 1941. gādā evakuējās uz Krieviju, un viņam ir nopelni Lielajā Tēvijas karā. Ārēji viņš bez grūtībām varēja iekļauties padomju ļaužu plūsmā. Es domāju: ieliec viņam vienā rokā brezenta tarbiņu, otrā — kazaskāju jeb paša uzrūlētu ļulķi, laid viņu iekšā jebkuŗā plašās Dzimtenes vokzālē vai tējnīcā, un neviens velns neteiks, ka viņš nav dzimis un audzis padomjzemē, ka viņš sākotnēji nemaz nav bijis tās dēls. Kaut kas skumjš un pārloicīgs ir viņa tēlā. „Pakuliņu saiti vidū apjozies; manim līdzī staigāt, bēda, piesities”. Jāņa Raiņa Valsts literātūras mūzejā vēlāk gadījās skatīt attēlus, kur Grants redzams karavīra tērpā, ja nemaldos, ar virsnieka uzplečiem. Nācās dzirdēt, ka pēc kapitulācijas Kurzemē viņam Ventpili bijusi zināma noteikšana par to, kuŗus tur aizklidušos latviešu literātus laist atpakaļ uz Rīgu, kuŗus novirzīt tālāk uz ziemeļiem. Šodien kolēģas Grantam pārmetot pārcensšanos, aizlaižot tālajā gaitā Vili Cedriņu. Arī pašam tas gremžoties, jo esot pēc dabas lādzīgs vīrs. Cik daudz posta un zaudējumu mums sagādājusi šī latviešu centība! Vai tiešām tas būtu mantojums no muižkungu un vagaru laikiem? Arī trimdā viens otru apsūdzam, izplatām mulķīgas aizdomas par pašu ļaudīm. Pirtī vedami, slotām pēŗami! Varbūt tad atjēgs vismaz paši par sevi pasmieties.

Soļojam tālāk. Runājam par teātri un lugu rakstniekiem. Ievaicājos par rakstnieku Kārli Zariņu. Vai viņš pavisam apklusis? Harijs apgalvo, ka tā gluži neesot.

Uldis Ģermanis L. Grasmaņa gleznu izstādē pie aktiera
J. Oša portreta 1966. g. 8. oktobrī

— Zariņu Kārlis ir pat sarakstījis vairākas lugas. Ir apspriestas iespējas tās izrādīt. Diemžēl viņš neraksta par aktuālu tematu, pēc kā vislielākais pieprasījums.

Kad tuvojamies bibliotēkai, jūtos mazliet nobažījies.

— Vai direktors Ārājs zina, ka ieradišos? Ja neizdodas viņu tagad satikt, tad sajūk mans darba plāns un grafika.

— Nebēdā! Tev nevar mats no galvas nokrist, ja Rīgā par to nezinās.

— Ā! Tad jau viss kārtībā!

— Tev noteikti vienu vakaru jāatnāk uz manām mājām. Iekodisim vakariņas un parunāsimies par lietām, kas tevi interesē — par mākslu un literātūru.

— Labprāt, mīļo Harij, bet kā es visu pagūšu! Jau tagad esmu iztērējis tik daudz dārga laika, apkārt skraidīdams, ka mati sāk celties stāvus.

Harijs noved mani kā dēlu līdz Fundamentālās bibliotēkas direktora priekškambarim un piesaka manu

ierašanos. Pateicos viņam par izvadāšanu un izpalīdzību. Visur šodien gājis kā smērēts. Bez Harija ātrās un noteiktās izrīcības es droši vien būtu pinies kā pa pakulām. Sirsnīgi spiežu viņa lielo ķepu.

Ar direktoru E. Ārāju esmu jau agrāk bijis kontaktā. Esmu viņam rakstījis, lai izlūgtos mikrofilmas par revolūcijas laikmeta periodiskajiem izdevumiem. Daļa ir arī saņemta. Atlīdzībai bibliotēka ir prasījusi zināmu skaitu trimdā izdotu latviešu grāmatu. Esam apmainījušies ar kultūras vērtībām.

Ārājs ir pagaŗa auguma, inteliŗenta paskata vīrs. Viŗam vajadzētu būt vidējos gados, bet viņš ļabi saglabāies. Ar viņu saruna raisās ļaipnā, lietiskā noskaņā. Pirms devos uz Rīgu, nosūtīju bibliotēkai divus grāmatu sainīšus, bet tie vēl nav saņemti. Jācer, ka pienāks. Nododu Ārājam vēsturnieces Lijas Švābes rakstu ar ļautājumiem, kas attiecas uz Nienstedā (Franz Nyenstaedt) Livonijas chroniku. Viņš apsola, ka bibliotēkas darbinieki mēģinās tos noskaidrot. Piezīmēju:

— Viŗa sākusi gatavot vēstures licenciātes disertāciju. Niensteds ir viens no viņas avotiem. Tāpēc tiek ļūŗta šī izziŗņa.

— Ceru, ka varēsim izpalīdzēt, — atbild Ārājs.

Viņš pastāsta, ka bibliotēka nepārtraukti pūlas papildināt savus latviešu iespieddarbu krājumus.

— Meklējam iztrūkstošos materiāļus gan Padomju Savienības, gan ārzemju grāmatu krātuvēs. Kopējam, filmējam.

Aprādu, ka Helsinku universitātes, Mārburgas un citās vācu bibliotēkās ir atrodamas vairākas reti sastopamas latviešu publikācijas, arī periodiski izdevumi. Bagāta ir Ņujorkas publiskā un ASV Kongresa bibliotēka. Daudz interesanta materiāla sakrājusī Bostonas veclatviešu biedrība. To tagad ieguvusi Daugavas Vanagu organizācija.

— Esmu rakstījis šai organizācijai uz Bostonu, bet atbildes nav. Varbūt kūŗtrums, varbūt negrība.

— Varbūt neizpratne vai bailes sapīties boļševiku tiklos, ja atbildēs uz rakstiem, kas nāk no iestādēm Rīgā.

— Žēl, — saka Arājs. — Mēs gribam savākt dubult-eksemplārus no visām latviešu grāmatām. Tāpat vācam latviešu kultūras darbinieku rokrakstus, lai saglabātu tos paaudzū paaudzēm.

— Kā jums veicas ar vākšanu?

— Mums ir diezgan lielas grūtības. Fundamentālā bibliotēka dabū valsts līdzekļus ārzemju zinātnisko žurnālu iegādei. Mēs saņemam ap divi tūkstoš šādu izdevumu. Daļa pienāk apmaiņas kārtībā. Bet latviešu emigrantu publikāciju sagādei mums valūtu nepiešķir. Atliek apmaiņas ceļš, dāvinājumi un tas, ko iegūstam kā atlīdzību par bibliotēkas pakalpojumiem.

— Jūsu prasības par tiem dažkārt man šķitušas pārāk augstas. Esmu jau tāpēc ar jums diņģējies.

— Mēs aprēķinām pēc savām normām, bet pieļaujam jau arī atlaides.

— Cik zinu, tad dažus trimdas periodiskos izdevumus jums piesūta redakcijas pašas.

— Ar „Jauno Gaitu” ir kārtīga apmaiņa. Pienāk arī „Brīvība”, bet dažu numuru no agrākajiem gadu gājumiem mums trūkst.

— Ielaidiet tikai mani „specfondā”! Apskatīšos, kādu eksemplāru tur nav un, atgriezies Stokholmā, šo lietu noformēšu.

— Labi. Jūsu galvenā darba vieta jau būs Misiņa bibliotēkā, Skolas ielā 3. Nodaļu vada Zandmanis.

— Vai šo to jums neatsūta grāmatu autori vai izdevēji?

— Gadās arī tā. Par to esam pateicīgi. Saņemam reizēm pa dāvinājumam. Tā, piemēram, rakstnieks Jānis Kārklīšs mums dāvinājis daļu no savām Rīgā palikušajām grāmatām ar autoru ierakstiem. Būtu labi, ja latviešu izdevēji ārzemēs sūtītu bibliotēkai pa eksemplāram no savām publikācijām, lai nekas no latviešu rakstiem neietu zudumā.

— Es varētu par to aprunāties ar latviešu grāmatu izdevējiem Zviedrijā. Varbūt tas šai lietai var nākt par labu. Pats taisos atbrīvoties no grāmatām, kas glabājas manas mātes dzīvoklī. Tur daļa tādu, kas vācu okupācijas laikā izrautas no iznīcināšanai nolemto latviešu grāmatu kaudzēm. Kāds bibliotēkas darbinieks varētu atnākt apskatīt manus krājumus. Var gadīties, ka atrodas kas noderīgs.

— To labprāt darīsim.

Tad pārrunājam mana darba kārtību Misiņa bibliotēkā — ar ko vēlos sākt, kādus materiālus gribu izskatīt. Arājs lūdz to turpat uz vietas atzīmēt uz papīra. Es rakstu: „Politiskas brošūras 1917.—20. g., latviešu strēlnieku un Latvijas Sociāldemokrātijas laikrakstus un žurnālus 1918.—19. g.” Es piebilstu:

— Mans licenciāta darbs aptver notikumus līdz 1917. gada beigām. Gribu pamazām ķerties klāt pie 1918. un 1919. gada norisēm, pie pilsoņu kara laikmeta. Man nav nekādu iespēju nedaudzās dienās izskatīt un ekscerpēt tos materiālus, kas ir Misiņa bibliotēkā. Bet es ceru gūt zināmu ieskatu un atzīmēšu, ko es gribētu, lai jūsu darbinieki nofilmē manām vajadzībām.

— Iesniedziet tikai sarakstu par to, ko vēlaties. Mēs jums nosūtīsim mikrofilmas uz Stokholmu. Jūs tāpat pirmdien sāksit strādāt Misiņa bibliotēkā?

— Centīšos. Priekšpusdienā man jānolasā referāts Vēstures institūtā. Ja pārrunas ievēlās, tad var gadīties, ka aizkavējos.

Atvados no direktora un nokāpju apakšējā stāvā, kur esmu atstājis mēteli. Kāda nepazīstama, pavecāka sieviete uzrunā mani vārdā.

Laikam izskatos izbrīnēts, jo viņa pasmaida un paskaidro:

— Mēs taču visi atceramies jūsu tēvu. Tas ir jauki, ka jūs atbraucāt. Sakait visiem latviešiem ārzemēs, ka mēs viņus gaidām pie sevis. Lai viņi neaizmirst Latviju un vienmēr paliek latvieši!

Mazliet samulsis, es saņemu viņas roku.

— Es pateikšu. Nodošu tālāk rīdzinieku sveicienus.

Arī turpmākajās dienās man nācās piedzīvot vairākus līdzīgus atgadījumus.

20. ES ATCEROS ORESTU UN NOSKATOS LUGU „FILMA TOP”

Man ārkārtīgi nepatīk skraidīt un šīverēties no vienas vietas uz otru. Tas nogurdina daudz vairāk nekā intensīvs darbs. Bet tieši tā es šodien biju rīkojies. Visam jau, protams, bija sava jēga un nozīme, bet, iznākot no Fundamentālās bibliotēkas, jutos kā galīgi notriecies sociālistiskā darba varonis. Padomju literatūras strādnieks Valdis Lukss pamāca:

*Nopūtas te neder! Nost ar domu grūtul
Dienas normu vajag, vajag izpildīt!*

Lēnā soli izmetu likumu pa Rīgas bulvāriem. Lai galva izvēdinās un locekļi atslābinās!

Pirmskaŗa laikos, pa Rīgas centru pastaigādamies, neglābjami saskrējos ar pazīstamiem cilvēkiem. Spēj tikai sveicināt un atņemt sveicienus. Tagad klistu kā svešinieks pa svešu ļaužu straumi. Un es savā nodabā atkārtāju mērnieka vārdus par čangaliešiem: „Nāk vien vienādi klāt, tā ka drīz būs visa Slātava pilna.” No vienas puses lieta pavisam vienkārša — daba necieš tukšumu. Ja daļa slātaviešu aizklist uz svešiem pagastiem, tad viņus ar laiku aizstāj citi. Ja šo jautājumu apskata „no otras puses”, tas kļūst daudz sarežģītāks. Pēc spraigās darbošanās man pašlaik nav vajadzīgā asuma, lai risinātu to sistematiski, vispusīgi, lietiski un niansēti. Domas lēkā kā laiski sienāži saules pietvaicētā plāvā.

Padomjzemē radies teiciens: „Ikvienu padomju tauta mīl pati savu dzimteni (ar mazo burtu), tikai krievu tauta nemīl savējo.” — „Kā tā?” brīnīties krievi, ja viņiem nākas to dzirdēt. Atbilde skan: „Nu tā, jūs taču bariem pametat savu zemi un dodaties uz citām republikām.” — Centrālkomitejas plēnumos un lauksaimniecības speciālistu sanāksmēs reizēm jādzird žēlabas, ka pašā Maskavas apkaimē lauki pārpurvojas un apaug ar krūmiem. Bet krievu cilvēks nav šaursirdīgs egoists; viņam sveša nacionāla norobežošanās un lokālas intereses. Viņš, kā to bieži aprādījusi Padomju Latvijas prese, sniedz nesavtīgu palīdzību brālīgajām republikām, jo ātrāk par pārējiem iemācīties domāt Vissavienības mērogā. „Komūnisma celtniecības aizvien plašākie apjomi dara nepieciešamu pastāvīgu kadru apmaiņu nāciju starpā. Nav pieļaujamas itin nekādas nacionālās savrupības izpausmes dažādu tautību darbinieku audzināšanā un nodarbināšanā padomju republikās. Nacionālisma izpausmju likvidācija atbilst visu PSRS nāciju un tautību interesēm,” lasu programmā es dedzīgs. Kas teica šos pēdējos vārdus? Tas ir baltkrievu dzejnieks Pjatruss Brovka savā dzejolī „Programma”:

Redzu — sarkans karogs kvēl uz mēness

— — — — —

Lasu programmu es dedzīgs!

Brovka man tuvs tai ziņā, ka arī es cītīgi esmu studējis un centies izprast partijas jauno programmu, ko pieņēma 1961. gadā, kad vēl raženi darbojās un jokojās apaļīgais Ņikita Sergejevičs. Mani zviedru skolnieki katru reizi nonāk gandrīz vai ekstazē, kad vēstures stundās gadās pieminēt dārgo Ņikitu Sergejeviču, kas vēl nesen cīmojās pie mums Stokholmā, vizinājās laiviņā kopā ar Tāģi Erlanderu, bet drīz pēc tam priekšlaicīgi aizgāja pensijā. Kad es saku: „Lai veselība mūsu draugam, dārgajam Ņikitam Sergejevičam!” — ģimnazisti sāk priecīgi didities, smaidīt un vispār izrāda dvēseliska satraukuma pazīmes. Tā ir interesanta parādība, kuŗas cēloņus būtu

vērts kādreiz tuvāk papētīt. Bet atpakaļ pie partijas programmas! Esmu pat publicējis par to erudītu apcerējumu zviedru valodā, vienīgo plašāko pētījumu šajā jautājumā, jo zviedri paši nacionālās šaurības noslīgsmē visai maz nodarbojušies ar šo interesanto politisko dokumentu. Diemžēl arī krietns skaits latviešu dzimtenē, šķiet, pārāk nevērīgi izturas pret šo izziņas avotu. Tas atklājas sarunās ar bezpartejiskajiem bolševikiem, it īpaši tādiem, kas paguvuši izvecēt. Tāpat viņi nepietiekami lasa galvenos republikāniskos laikrakstus, piemēram, „Cīņu”. Daudzi rīdzinieki apmierinās ar pēcpusdienas laikrakstu „Rīgas Balso”, jestrākie abonē „Literātūru un Mākslu”. Lasa jau arī dažādos ilustrētos žurnālus, bet tas ir par maz, lai orientētos komunistiskās celtniecības un sabiedriskās attīstības ievirzē, lai izprastu perspektīvo plānošanu. Un ja padomju cilvēks arī lasa nozīmīgākos preses izdevumus, tad tas vēl nenozīmē, ka viņš iegūst izpratni par „tekošo momentu”. To dzejā ir izgaismojis Frīdis Rokpelnis:

— Diemžēl, atkal pierādās:
 Nelasi tu „Pravdu”.
 — Lasu! — Paulis nepiekrīt.
 — Šachu. Dzejas lasu!

Dažs labs trimdinieks varbūt teiks: „Redz, kā tauta dzimtenē ignorē bolševiku propagandu! Mūsu brāļi un māsas parāda stingru nacionālu stāju!” Pēc maniem novērojumiem, kas gan ir visai nepilnīgi, tas gan drīzāk liecina par zināmu apatiju, kūtrumu un nogurumu. Bet kur apstāties intelektuāla rosme, tur laužas iekšā baumas, tenkas un nepamatotas spekulācijas. Kādā klaiņojumā pa Rīgu man nejauši gadījās sapazīties ar tautieti pusemūžā, kas pavisam nopietni centās iestāstīt: „Vēlākais divu trīs gadu laikā padomju vara būs sabrukusi. Daudz ilgāk tā saimniekot vairs nevar, pieminiet manus vārdus!” Kad mēģināju aprādīt, cik maldīga ir šāda koncepcija un cik viņam pašam kaitīgi dzīvot šādā māņticībā, mans jaunais paziņa kļuva idzīgs un spurains un ātri vien

atvadījās. Citādos apstākļos es to varbūt uzskatītu par provokāciju, bet veids, kādā notika šī satikšanās, liek šādu iespēju noraidīt. Man vispār patiesības labā jāliecina, ka savā uzturēšanās laikā Rīgā nepiedzīvoju nekādas mulķības no padomju darbinieku puses.

Pašam nemanot, esmu pietuvinājies savām mājām. Eju pa Valdemāra (Gorkija) ielu un apstājos pie nama 11a. Tam jau vairākkārt ir iets gaŗām, bet vienmēr steigā. Pie nama piestiprinātas lielas plāksnes ar uzrakstiem latvieŗu un krievu valodā, kas liecina, ka tur atrodas gan „Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautieŗiem ārzemēs”, gan līdzīga iestāde kultūras sakariem ar ārzemēm vispār. Šeit tad nu darbojas mans paziņa, enerģiskais Ezerzemes dēls L. Rimjans. Nu jau būs apritējuŗi turpat vai vesela nedēļa, kopŗ esmu Rīgā, bet Rimjana neesmu matījis. Nu jā, nav jau mans brauciens organizēts ar viņa komitejas gādību. Taču varēja sagaidīt vismaz biedrisku interesi, vēlēŗanos patīkami patērzēt, kaut vai par veciem laikiem un slimībām. Varbūt viņŗ mani pagodināŗ, ierazdamies uz referātu Vēŗstures institūtā. Kad Ļeņins neesot bijis par kādu lietu skaidrībā, viņŗ teicis: „Hm, hm...” Skatos uz Rimjana māju un nez kāpēc pūlos atcerēties, kas tajā mitinājās pirmspadomju laikā. Man šķiet, ka tur bija Latvijas āŗlietu ministra dzīvoklis. Tad jau var runāt par zināmu kontinuitāti. Vācu okupācijas gados namā bija ievilkusies kāda visai padrūma policijas iestāde. Ja atmiņa neviļ. Vēŗreiz pāŗlaiŗu skatu visapkārt. Apmēram iepretim šim namam, Kr. Valdemāra (H. Gēringa) un A. Pumpura ielas stūrī notika kāda izieŗšana un atvadiŗšanās. Varēja būt vai nu otrā, vai treŗā Lielā Tēŗvijas kaŗa vasara. Kāda policijas vienība kāŗtojās ceļam. Latvju zēni uz austrumiem trauc! Sadrūmis un apdudzis stāvēju ietves malā, jo biju atnācis atvadīties no sava teicamā sporta drauga Oresta.

Ap trīsdesmito gadu vidu latvieŗu volejbolā sāka runāt par Orestu Cipŗtu. Šis dekādes beigās viņŗ piederēja pie voleja pirmā lieluma zvaigznēm. Varens uzbrucējs un dragātājs, izcils tehniķis, kaut ne tik liels

*Frat. Livonica korporāciju meistars volejbolā 1939. gadā. No
kreisās J. Zālītis, T. Pētersons, Orests Cipsts, U. Ģēрманis
(vienības kapt.), V. Lerchs un J. Šnitke*

taktiķis — tāds bija Orests. Bruņnieciskais cīnītājs, par
kuŗu nekad nav dzirdēts neviens slikts vārds. Man nā-
cies sākumā sisties pret viņu, bet vēlāk kopā plecu pie
pleca. Par to palikušas visjaukākās atmiņas. Arī šis tas
draišķīgs un komisks. Vasaras brīvlaikos mēs „profe-
sionālie” volejbolisti mēdzām Rīgas Jūrmalā un pa pa-
gastiem pie izdevības rīkot tā sauktās „vērsu cīņas”.
Tas nozīmēja, ka divi šādi „profsi” uztājās pret sešiem
amatieriem. Spēlēts tika „uz interesi” naudā vai graudā.
Vērsu cīņas mums bija labs treniņš, lai izkoptu un uz-
turētu ātrumu un izturību. Turklāt atlēca kāds lieks gra-
sis, saldējums, ogas vai limonāde par izlietajiem svie-
driem. Skatītāji tādās reizēs bieži vien skaitās par seš-
nieko neattapību un brīnījās, kāpēc bumbu sit abiem
„matadoriem” tieši rokās, kad laukumā tik daudz brīvu
vietu. Šādi pārmetumi, protams, bija nevietā. Tā jau

tos vienmēr (arī futbolā) izskatās no malas, kad rutinēti spēlētāji tiekas ar mazāk piedzīvojušiem.

Viena šāda visai humoristiska cīņa saistās ar Koknesi, kur savās lauku mājās vasaras pavadīja Orests Cipsts. Koknesieši bija lieli lokālpatrioti un uzcītīgi bumbiņas daudzītāji. Volejā viņus bija iedidījis Orests. Ja nemaldos, tas bija 1938. gada vasarā, kad viņš uzaicināja mani kādu laiku paciemoties Koknesē. Varēšot arī uzsist pa pūsli, jo volejam tur esot liela piekrišana.

Tiešām, tikko bijām izkāpuši no vilciena, ieraudzījām baru Kokneses jauniešu, kas nēmās pa voleja laukumu stacijas tuvumā. Orests bija viņu lepnums un autoritāte sporta lietās. Viņu arī tūlīt pamanija un aicināja piedalīties spēlē. Pаметis man ar aci, Orests uzaicināja koknesiešus izraudzīt sešus labākos uzstājus un nākt vēršu cīņā pret viņu un to rīdzinieku, kas atbraucis ciemos.

Pret kaut kādu Rīgas jaunkungu brašajiem Kokneses zēniem nu reiz nebija nekāda respekta. „Nāk tik uz placi, ja grib dabūt pa vāku!” bija atbilde. Noteikums: zaudētājiem jāizpērk pusducis limonādes stacijas buketē. Turpat laukuma malā pārģērbāties un gājām „uz placi”. Grūti nācās valdīt smaidu, redzot ar kādu palāvību un pārliecību mums taisījās „salikt pa vāku”. Kad bijām savu darbu ātri nostrādājuši, kāds koknesietis, drusku sarūgtināts par Cipsta „nodevību”, nopūtās: „Jūs gan ir lauvas, trūkst tikai tās sūdainās astes un tās rūkšanas”. Kopīgi dzerdami koknesiešu limonādi, mierinājām zēnus, ka viņiem par zaudējumu nav ko kaunēties, jo šī spēle jau mums pa daļai kļuvusi par amatu. Šķirāties brālīgi. Mājup ejot, Orests piezīmēja: „Tu jau zini, ka pats viņus esmu trenējis, bet mācība šiem noder. Lci neiedomājas, ka viņi jau prot spēlēt voleju”.

Pēdējo reizi redzēju Orestu iepretim tagadējai Rinjana mājai, kad ierados pateikt ardievas. Kā un kāpēc viņš bija iekūlies minētajā policijas vienībā, tas man palicis neskaidrs vēl šodien. Pats viņš par to nekad neko nebija minējis. Orests nebija no runīgajiem. Vīri stājās

gājiena kolonnā, daži iekampa vēl no blašķēm, viens otrs gāzelējās, bramanīgi iebraucjās. Disciplīna šeit acīmredzot bija vaļīgāka nekā armijas daļās. Šī vienība brauca, apkaļot padomju partizānus. Orests ar leitnanta zīmotnēm, kā vienmēr kluss un pieklājīgs, stāvēja nomalūs ietves malā. Man bija uz lūpām jautājums: „Ko tu šai vietā dari?” Pukojos pie sevis, ka viņš lāvis sevi ieraut šajā pasākumā, sirds bija nemierīga un prāts nospiests. „Orest, brauc drīz atpakaļ”, es teicu, „mēs tevi gaidīsim”. Viņš kautri pasmaidīja un apsoliya nepalikt „tur ārā” ilgāk par noteikto laiku. Nevarēju vēl labu brīdi atžirbt no drūmās un rēgainās izvadīšanas ainās.

Pēc pāris nedēļām Rīgā pienāca ziņa, ka Orests kritis pirmajā sadursmē, pretinieku neredzējis. Kad viņš taisījies doties kādā aizdomīgā mājā, viņu trāpījusi caur durvīm šauta baltkrievu partizāna lode. „Neliels caurums kaskā, sveiks uz mūžu, Saša!” Mājās palika jauna sieva un mazs dēls. Oresta Cipsta piemiņai nodibināja „ceļojošo kausu volejbolā”. Vienu šīs balvas izcīņu vēl paguvām Rīgā sarīkot, tad arī mēs pārējie izklidām kur kuņģis. Es stāvu pie kultūras sakaru nama kā pie kapsētas vārtiem. Bet man vēl pagaidām ir jāiet kādu gabalu tālāk. Man vēl turpinās tie žēlastības gadi.

Vakarā tiekamies ar Mildu Dailes teātri. Izrāda krievu rakstnieka Eduarda Radzinska divcēlienu lugu „Filma top”. Skatītāju vidū atkal aktieris Edgars Zile. Viņš jau taisās pārnākt uz šo teātri. Zāle pilna, tāpat luga ir „kases gabals”. Tajā piedalās vairāki labi jaunās paaudzes aktieri: Uldis Pūcītis tēlo filmas režisoru Nečajevu, Harijs Liepiņš — viņa bremsētāju, „darbinieku no centra” Trofimovu; dažās ainās parādās arī izcilā tautas skatuves māksliniece Vija Ārtmane.

Luga pieder tam pašam žanram kā M. Birzes „Sākās ar melno kaķi”. Jaroslavs Hašeks teiktu: „Sabiedriska

kritika likuma robežās". Režisors Nečajevs strādā gar filmu par mīlestību, kurā nav nekā didaktiska, partejiska un kaujinieciska. Viņš grib radīt mākslas darbu. Topošo filmu atbrauc noskatīties atbildīgs darbinieks no attiecīgās centrālās mākslas iestādes, Nečajeva studiju biedrs Trofimovs, kas laika gaitā izvērties par cinisku glumu birokratu. Trofimovs: Par ko ir tava filma? Par mīlestību... Par kādu mīlestību? Ne par to. Kāpēc ne par to? Tāpēc, ka par mīlestību. Personīgā tema tagad nav modē. Dialogam turpinoties, viņš piezīmē: „Filma laba, pat ļoti laba, bet tagad jāiekonservē. Tagad auksts laiks, auksts laiks...” Veiksmīgais karjērists sadzeļ ar neloimīgo režisoru un Čruščova stilā, ar tautisku izteicienu palīdzību, izskaidro situāciju: „Redzi, tu maisies kā sūds pa āliņģi. Pašlaik esi pieskalots vienā malā. Nepareizā malā. Bet tad tu tā mierīgi un nemanāmi pamazām pārvietojies uz otru pusi...”

Ainas, kurās darbojas Trofimovs, ir visumā spraigas, dzēlīgas. Bet lugas norisi atšķaida stieptas un garlaicīgas izdarības, kam nav nekāda sakara ar filmas tapšanu un iesaldēšanu. Režisoru lenc un dzenā iemīlēties bākslīgs skuķis (Aņa), garlaicīgi vāvuļodams. Precētais vīrs gandrīz arī krietnāk, taču rakstnieks pēdējā brīdī briesmās novērš. Gluži kā vecajā baznīcas dziesmā: „Un tomēr šķīstīb' paliek kop' caur darb' tā Svētā Gara". Atmiņā paliek neskaitāmie „norēgulēt", „nóformēt" un tādi teicieni, kā „drosīne sīkumos", „laikus nolaisties no mākoņiem", „biezpiena maizītes no radošo darbinieku bufetes...”

Luga ar vienu otru sīkumu papildina un bagātina manu padomju valodas izjūtu. Nenožēloju, ka esmu atnācis, kaut gan M. Birzes melnais minka man patika labāk. Tur nebija nekādas sentimentālas čiepstēšanas un siekalošanās.

Eju pateikties Dainai Kacei par kontrmarkām un atvadīties. Šis ir trešais vakars Dailē. Nākošajā nedēļā jāpacenšas aiziet arī uz Drāmas teātri. Daina pastāsta, ka Vija Ārtmane gribot satikt.

— Labprāt, — es saku. — Kuŗš gan negribēs tikties ar tik jauku un slavenu aktrisi.

Administrātore mani ievēd personāla telpās. Vija vēl skatuves tērpā. Melna „muŗa” uz zoda, tumŗa parūka. Ārturs esot paŗlaik izbraucis no Rĩgas, viņai paŗai pēc daŗām dienām jālidojot uz Briseli, kur jāpiedalās kādā „filmu nedēļā”. Norunājam, ka es pirmsdien pievakarē viņai piezvanīŗu. Tad sarunāŗim ciemoŗanos.

Milda man atgādinā, ka otrdien pulksten 15.00 mums jābūt Rĩgas kino studijā. Reŗisors Dunkers apsoliŗis demonstrēt dokumentāru filmu par strēlniekiem. Viņa visu to izkārtojusi.

— Vai esi apmierināts?

— Paldies tev par kaujiniecisku rĩcību. Būŗu uz strĩpas.

Iznākuŗi no teāŗŗa, sastopam pazĩstamo komēdiju aktrisi un daiŗlasītāju Emiliju Bēŗziņu. Spontāna, sirsnĩga. Uzdāvina man rozi, kas řodien noplūkta Brigaderes „Sprĩdiŗos”. Viņa nupat kā no turienes atgriezies Rĩgā. Iepazĩstina mani ar savu pavadoni, Raiņa Valsts literātūras mūŗeja darbinieci Birutu Hunhenu, slaidu jaunavu. Saku Birutai, ka esmu domāŗis apmeklēt viņas mūŗeju. Griŗu tam nodot daŗus attēlus no Raiņa lugu uzvedumiem Nacionālajā teāŗŗī. Mūŗejs var tos pārfotografēt un oriŗinālus vēlāk atsūtīt man atpakaļ.

— Brauciet mājās! — izsaucas Emilija. — Latvieŗu kultūras darbiniekiem vajadzētu braukt atpakaļ. Sakait visiem, ka mēs viņus gaidām. Mēs kļūŗim stiprāki savā mākslā un zinātnē.

— Daŗi jau ir atbraukuŗi.

— Tas vēl par daudz maz, par daudz maz...

Kādu brĩdi vēl patērzējam, tad steigŗos mājup. ři tieŗām bijusi raĩba diena. Par centīgu darboŗanos esmu saņēmis rozi no „Sprĩdiŗiem”. Ko vairāk vēlēties!

Mājās nonācis, sajūtu, ka esmu řausmīgi izslāpis. Izdzeŗu trīs glāzes tējas, kubuliņu rūguŗpiena un pa vīrsu vēl krūzi ūdens. Kā kameŗlis pēc pārgāŗiena tuksnesĩ! Atdzēries, rakstu atskaĩti. Spalva kļūŗ aizvien smagāka un smagāka. „Nu es griŗu gulēt iet...”

21. ES ATPŪŠOS UN SAGATAVOJOS INTENSĪVAI DARBĪBAI

Svētdiena, 9. oktobris. Ātnāk Dreimaņa kundze un palīdz mātei sarīkot istas svētku brokastis. Gadiem ilgi neesmu tā lutināts kā tagad Rīgā. Man bija padomā aiziet uz luterāņu un katoļu dievkalpojumiem, bet viss ievirzās citās sliedēs. Ierodas Raimonda sieva Inese, pēc brītiņa arī Milda. Mielojamies un svētdienīgi tērgājam.

Atceros, ka rīt man jāuzstājas Vēstures institūtā. Pirmo reiz tāds gadījums, ka trimdas vēsturnieks lasis referātu saviem padomju kollēgām. Jācenšas, lai priekšnesums būtu profesionālā līmenī. Pēc mākslas likumiem. Referāts būtu vismaz pusbalsī jāpārlasa, jāpārdomā, vai šur tur nav vajadzīgi daži piebildumi, jānoskaidro, cik ilgu laiku tas viss aizņem. Tātad jāizdara ģenerālmēģinājums. Lūdzu, lai dāmas kādu laiciņu pačalo bez manis, kamēr es izbuļos ar saviem rakstiem.

— Vai mēs nedrīkstam dzirdēt, ko tu vēsturniekiem lasīsi priekšā? — aizvainotā balsī jautā māte.

— Nē, tas nav nekāds noslēpums, bet referāts rakstīts speciālistiem. Nedomāju, ka jūs no tā daudz iegūsit. Nav jau nekāds „Svena Tēgelvika sasniegums”.

— Bet kaut ko taču arī mēs sapratīsim, — māte neatlaižas.

— Manis dēļ, — es atmetu ar roku. Drusku paskaidroju, kas par materiāliem, kāda to ticamības pakāpe un rauju vaļā. Lai gan lasu samērā ātrā tempā, priekšnesums ievelkas ilgāk par stundu. Institūtā būs jārunā lēnāk, šis tas jāizceļ, jākommentē. Referāta vidū nepieciešams mazs pārtraukums. Tātad skaidrs, kā jārikojas. Disciplinēti un pēc plāna. Nekāda pašplūsme nav pielaidama. Lai klausītāji jūt, ka par viņiem ir domāts.

Inese stāsta par izrakumiem Doles un Mārtiņa salās. Atrastas vērtīgas libiešu un latviešu senlietas (10.—12. g. s.), kas liecinot par augstu materiālās kultūras līmeni. Arheologi esot par to sagatavojuši pārskatu, bet pagaidām trūkstot līdzekļu tā publicēšanai.

Prasu, vai tur atrastas senlietas, kas norāda uz kultūras sakariem ar austrumslavu ciltīm un dažādo kultūras novadu savstarpējo bagātināšanos? Diemžēl neesot. Man gandrīz izsprūk: „Tad jau tie rakumi atklājuši tikai kaitīgas lokālisma un nacionālās norobežošanās tendences agrā feodālisma laikmetā. Šādu pētījumu rezultāti nespēj veicināt ne jaunā komunistiskā cilvēka izaugsmi, ne padomju sociālistisko nāciju tuvināšanos (lai sasniegtu viņu pilnīgu vienību). Latviešu tautas interesēs nav populārizēt šādas atpālicīgas un kaitīgas pagātnes parādības vēl jo vairāk tādēļ, ka jaunajās padomju Baltijas republikās diemžēl joprojām nav pilnīgi pārvarētas buržuāziskā nacionālisma izpausmes”. Tomēr es apvaldos. Kāpēc gan saulainā svētdienas priekšpusdienā šaurā radu un draugu pulcīnā plāties ar savu principiālītāti, partejiskumu un ideoloģisko briedumu, kas sasniegts ilggadīgās sistēmiskās studijās. Tā jau man ļaudis dažkārt pārmetuši iedomību, augstprātību un snobismu, neievērojot, ka visnotaļ esmu centies būt vispazemīgākais darba rūķis latviešu kultūras celmainē. Šajos sapurgotajos laikos daudzi kļuvuši aizdomīgi. Pat visistākā un visvienkāršākā pazemība rada aizdomas. Patiesi, mēs dzīvojam drūmos laikos! „Tos vārdus kārtu kārtim, kas dus tev mēļu vārtis, viņš vērā liek...” Es tāpēc noriju savu izklāstu, kas stāv man mēles vārtos.

Runājam par teātri, par Alfreda Āmtmaņa-Briedīša pēdējām dienām. Bija ievērojams skatuves mākslinieks. Neviena to neapšaubā. Ālise piezīmē:

— Bet vai Briedītim vajadzēja tā pārcensties? Mūsu lielo, skaidro kļasiķi Blaumani ņemt un tā samocīt un sagandēt. Izspiest no viņa nezin ko!

— Smagajos Staļina personas kulta apstākļos...

— Ko tad, Uldiņ, Staļins zināja par Blaumani! Vai krievu iestādes Maskavā? Nepārmetisim jau nu visu vienmēr citiem. Tie paši krievi nav jau nemaz vienmēr ne tā pavēlējuši, ne likuši tā darīt, kā pie mums noticis.

— Briedītis jau savā autobiografijā raksta, ka dzimtbūšanas un klaušu laikos kāds no viņa senčiem esot bijis „amata vīrs” un tā dabūjis savu Āmtmaņa uzvārdu. Viņa tēvam bez saimnieka goda bijis vēl zvanīķa amats. Katru svētdienas rītu kāpis baznīcas tornī un zvanījis uz velna paraušanu.

— Piesauc gan to velnu! Redzēs, kā tev pašam beidzamajā galā klāsies! — brīdina Milda. — Mēs jau te saņēmām ziņu, ka tavs vecais priekšnieks un bezdievis Švābe, nāves cisās gulēdams, nožēlojis grēkus un pārgājis katoļu ticībā. Ācis vien ieplētām. Nu saki pats, vai tā bija, vai nebija?

— Šai gadījumā informācija pareiza. Un ja jau atdodas baznīcai, tad istajai, universālajai, kas tiešām arī garantē, ka viss tiks nokārtots uz tīp top. Man ir liels respekts pret katoļu baznīcu. Organizācija, kas pastāv jau otro gadu tūkstoši. Kur vēl tādu atrast?

— Ak tad ir gan respekts! Bet tu domā, ka pagaidām vēl var pagrēkot un balamutēties?

— Grēks bezgalīgi salds un salda apgrēcība, saka Viktors Eglītis.

— Māžojies vien, ja tev patīk. Mani tu nepārsteigsi. Tikai nez ko zviedri saka par tavām dulburībām un ākstībām?

— Viņi ir pamazām apraduši. Vismaz tie, ar ko man biežāk darīšanas. Dažreiz, protams, atgadās pa pārpratūmam, bet ar laiku viss izlīdzinās. Zviedri zina, ka esmu progresīvs cilvēks, kas darbojas tautu draudzības un proletāriskā internacionālisma garā. Naudiņu pat iedeva, lai varētu pie jums atbraukt. Kuŗam katram jau nu gluži tā vis nedod.

— Kaut kā tu būsi viņus apmāvis un apvārdojis. Tu jau vari muldēt par septiņiem mēmiem.

— Iedzimtība. Ģenētiskais mantojums. Grozies, kā gribi, aste pakaļā. Bet nenodarbosimies ar manas necilās personas kultu! Patenkosim labāk par māksliniekiem. Ja zviedrs grib izklaidēties, viņš uzaicina: „Papļāpāsim par sūdiem!” Tas atveldzē garu un dod spēku cīņai par labāku dzīvi.

— Ko tad tu vēlies aprunāt un apkraukaļāt?

— Stokholmā esam brīnījušies par režisores Baļunas žilbīgajiem panākumiem Rīgā. Lietuviete vai leišu ēbrejiete? Esot atbraukusi no krievzemes sādžinieces paskatā — fufaikā un ar lielu lakatu, kas aptīts ap galvu un kaklu, kā lielajā Dzimtenē pieņemts. Te pie jums viņa esot tikusi pie savrupmājas, kažokiem, glauniem tērpiem un spožām rotām. Kā teikt, visām spējām ticis pavērts ceļš.

— Par ko visu jūs tur Stokholmā tikai neinteresējaties!

— Sikburžujskais humānisms. Interese par cilvēku, par pretrunām viņa izaugsmē preti dailei un pilnībai.

— Rīgā dažs labs uzņēmīgs cilvēks ir taisījis strauju karjēru. Tik daudz vietu pēc kara bija atbrīvojušās. Taču Briedīti arī Baļuna neizkonkurēja. Pirms kāda laika viņa apzagta. Bosiki ieliduši pagrabā un izcēluši sviesta spainišus.

— Tu saki: apzagta, bosiki. Manuprāt tā ir tikai pāragra revolūcionāra masu kustība, kas cenšas īstenot komunistiskos sadales principus.

— Mēs tādus žipčikus ķeřam ciet un spundējam tup-tūzi. Nedomā, ka te var izrīkoties, kā kuřam iepatikas.

— Tā es nedomāju. Es tikai cenšos izprast un izskaidrot sabiedriskas parādības, radoši izmantojot dialektiskā materiālisma metodi.

— Mūsu vecās galvas tu neapgrūtinī ar savām radošajām metodēm! Ar tām tu vari iet uz Zinātņu Akadēmiju vai Centrālkomiteju. Varbūt tev piešķīř kādu prēmiju.

Inese iejaucas sarunā: uzaicina mūs visus pie Rai-monda vakariņās. Tā arī tiek nolemts.

Vakarā sēžam pie Ineses klāta galda. Viņa mani izprošņā par Zviedrijas skolu lietām un reformām. Plašs un sarežģīts temats. Nav viegli ātrumā to izgaismot. Man reizēm šķiet, ka rīdziniekus vairāk interesē apstākļi Zviedrijā, nekā turienes latviešu kultūrālā un sabiedriskā aktivitāte. Biju iedomājies, ka Rīgā ļaudis man daudz jautās par trimdas latviešiem, par viņu darbu, centieniem, par latviešu publicistiku, literātūru, mākslu un zinātnei „aiz robežām”. Tā tomēr nenotika. Šo to jau prasīja, bet ne tuvu tādā apmērā un veidā, kā biju sagaidījis. Saka, ka latvieši esot praktiska tauta. Tāds izskaidrojums mūsu apgaismotajos (kaut drūmajos) laikos gan nebūs pieņemams. Mana trūcīgā pieredze nav arī nekāds materiāls vispārīgiem secinājumiem. Bet man tā gadījās. Tāda ir mana liecība. Varbūt ar laiku radīsies citas.

Un es jautāju: ko mēs Latvijas neatkarības gados zinājām par tiem vairāk nekā divsimttūkstoš latviešiem, kas toreiz dzīvoja Padomju Savienībā? Līdz lielajām Staļina „tīrīšanām” tur taču darbojās tuvu pie divsimt latviešu skolu, vairāki pāragoiskie teknikumi, latviešu grāmatu apgādi, teātri un klubi; tur iznāca diezgan liels skaits latviešu grāmatu un laikrakstu. Protams, situācija bija daudz savādāka. Uz latviešiem Padomju Savienībā mēs visumā skatījāmies ar nožēlošanu vai līdzjūtību; aktīvie komunisti bija mums kaitīgs un naidīgs elements, bet daudz par tiem neviens neuztraucās. Pēteri Stučku šad tad attēloja karikatūrās kopā ar Andrievu Niedru. Mēs negaidījām no turienes ne saiņus, ne naudas pārvedumus, ne modes žurnālus, ne brīvu necenzētu vārdu vai domu. Bet gandrīz katram latvietim tai laikā Padomju Savienībā bija kāds tuvāks vai tālāks radnieks, jaunības draugs vai paziņa. Bet cik tāla un sveša ar gadiem kļuva šī lielā trimdinieku saime! Cik maz par to interesējāmies. Mēs bijām šos latviešus it kā norakstījuši zaudējumos. „Pēc pasaules

kaŗa un revolūcijas Krievijā palika..." Un dzīve ritēja tālāk. Pavisam maz mēs rūpējāties par saviem tautiešiem arī citās zemēs. Katrā ziņā daudz mazāk nekā lielās tautas. Vai mēs nabadzības dēļ lepnību zaudēsim! „Finf kopeik so oder so!” Mūsu plātība un individuālisms? Tie jau arī tādi vispārinājumi. Neder vairs modernos laikos. Sāku skaisties. Nav nekādas kārtības domāšanā. Būs Raimonda šelķens vainīgs. Bet paga, paga, kā ir ar mani pašu? Tikai nepilna nedēļa pagājusi, un arī man latviešu trimdas aktivitātes, diskusijas un cīņi sāk likties kā kaut kas tāltālu tālumā. Mazliet tādā kā dūmakā. Viss tas kļuvis kādu pakāpi nenozīmīgāks. Bet pareizināsim vienu nedēļu ar piecdesmit divi un tad ar divdesmit divi. Un cik tad mēs tiekamies? Saītes ar tautu dzimtenē! Kas par murgainu urkšķināšanu!

Raimonds mani pārņem savā ziņā, lai kopīgi atcerētos jaunības grēku darbus. Mēs apspriežam Raimonda triumfa dienas pie viesnīcnieces Kuldīgas „Metropolē”, un kā viņš ķellnerieņu dēļ zaudēja šo paradizi; tad par to, kā viņš atklāja kūti noslēpto saimnieka ķergus tvertni, nesa mani kukuragās (noberztās kājas dēļ) pāri pagalam uz dzīvu vietu un kā mēs abi plakaniski iegāzāmies saimniektēva dubļos; tad par trīsbērnu atraitniti, kas notupusies kurināja plīti un kuŗas ciskas izskatījās tik kairas sārtajā uguns atblāzmā; tad par to jaunkundzi, kas šaubījās, vai mēs varētu būt isteni precinieki; tad par to, kā Raimonds pašreizlīdzīgi aprūpēja meiteni no desu fabrikas, lai mums nebūtu jādzīvo pusbadā, bet kā viņš pamazām sāka pagurt; un tad par mūsu bēdu brāļa Ludi Purmāli gluži neiedomājamām spējām dzērienu sagādē, un kā es šai sakarā atbrīvojos no pēdējiem liekajiem kreklīm un apakšbiksēm un tad vēl par to un to, un to. —

Milda nevar saprast, ko mēs abi ar Raimonu varam tik daudz savā starpā murkšķēt un zviegt. Kā tādi isti čališi! Atvainojos, ka esam dāmas atstājuši novārtā. Ir jau viņai taisnība. Kaut kur dziļi (daŗreiz varbūt arī ne

tik dziļi) zem kultūras un zinātnes virsbūves dzīvo tas mazais rensteles zeņķis, kas stundām aizrautīgi varēja spārdīt sasalušu zirga sūdu un kliegt: „Skobeļevs uz balta zirga uzsēdās un nikni pirda” vai arī: „Marij's ielā liels ir mūris, štosējot tur izsists stūris” u. tml.

Norunājam ar Mildu otrdien pulksten 14.20 tikties pie ceturtā trolejbusa pietātnes Dzirnau un Brīvības (Leņina) ielas krustojumā. Viņa vedis mani uz Rīgas kino studiju noskatīties filmu par strēlniekiem. Tās pašas dienas vakarā iesim visi uz „Skroderdienām Silmačos”. Ar Raimonu satiksimies rīt pulksten 16.00 pie Mišņa bibliotēkas; viņš mani iemūžinās fotoattēlos. Tā ir nolemts.

Ap pusnakti šķīramies. Raimons man uzdāvina divas Padega skices. Man gluži neērti. Viņam un Inesei biju atnesis tikai dažus niekus — tualetes piederumus, sīkus „liberiņus”. Ridznieki spiež mani kļūt arvien pazemīgākam.

22. ES NOLASU REFERĀTU UN APMEKLĒJU BRĀĻU KAPUS

Pirmdiena, 10. oktobris. Pamostos labā omā. Esmu gatavs stāties savu Rīgas kollēgu priekšā. Saulainais laiks turpinās, tikai kļuvis nedaudz vēsāks. No sarunas ar Ausekli esmu nopratis, ka no Vēstures institūta darbiniekiem saņemšu vairākas pēdējā laika publikācijas. Vai tad es nu gluži bešā! Parakņājos pa saviem grāmatu plauktiem un izvēlos dažas senākas un retākas grāmatas, ar ko revanšēties.

Svarīgajam gadījumam par godu uzvelku jaunu baltu kreklu un tumšpelēku uzvalku. Padomju intelektuāļi dažās lietās mēdz būt visai lieli formālisti. Nevīžīga izturēšanās pret savu ārieni nav neko modē. Pēc bro-

kastīm dodos ceļā. Mājinieces novēl man labu izdošanos.

— Prieks censties! — es atsmaidu.

Valdemāra (Gorkija) ielā iekāpu piektajā trolejbusā, kur pavisam latviska sabiedrība: konduktore latviete, man priekšā un aiz muguras arī tautieši; visas pietātnes izsauc latviski. Kādu ceturksni pirms desmitiem esam pie kolchoznieku tirgus, no kurienes tikai nedaudz soļu līdz Zinātņu Akadēmijai. Patikami, ka nav jāsteidzas. Pie augstceltnes apstājos, nopriecājos par skaisto ritu un uztaisu dūmu. Cik liela būs mana auditorija? Domājams, ne jau pārmērīga. Redzēsim!

— Jūsu pasīti — laipni saka ierēdne caurlaidē.

„Pasīte”, kāds miļš un maigs vārdiņš, bet manējā diemžēl joprojām atrodas pie namu pārvaldes darbiniecēm. Uzrādu Zviedrijas pasta izdoto identitātes kartīti zviedru un franču valodā. To atzīst par derīgu dokumentu. „Grēki man piedoti, tādēļ es esmu vēl **vairāk** kā miljonārs. Tuvāk tēva mājām, tuvāk Pestītājam, savu ceļu liksmi staigājam!” Veco marša dziesmu pats savā mēdīnā dungodams, uzbraucu divpadsmitajā stāvā. Tur gaitenī mani satiek latgaliešu vēsturnieks Babris, ar kuŗu sapazinots pirmoreiz apmeklējot Vēstures institūtu. Viņš aizved mani pie institūta direktora, profesora un vēstures zinātņu doktora Aleksandra Drīzuļa.

Ar Drīzuli tikos jau 1961. gadā Stokholmā, kad viņš šajā pilsētā un Upsalā nolasīja lekcijas par Padomju Savienības un Padomju Latvijas valsts iekārtu. Trimdas presē viņš ieguva apzīmējumu: „latviešu tautas nodevējs”. Šim formulējumam grūti pievienoties, neizsakot dažus piebildumus. Stokholmas sovjetologiem nebija gluži nezināma Drīzuļa sociālā izcelsme un personības izaugsme. Viņa tēvs Ārvids cara laikā darbojās Latvijas Sociāldemokrātijas Malienas organizācijā, vēlāk piešķlējās lieliniekiem, kaut arī piederēja saimnieku kārtai (Ārvidu Drīzuli cita starpā piemin arī Valentīns Pelēcis savā lieliskajā grāmatā „Malenieša pasaule” 199. un 218. lpp.). Kad 1919. gada vasarā krita padomju vara

Latvijā, Ārvids devās trimdā uz Krieviju. Pliskavā 1920. gadā piedzima viņa dēls Aleksandrs. Līdzīgi daudziem citiem latviešu lieliniekiem, Drizulis seniors divdesmitajos gados un trīsdesmito gadu sākumā ieņēma atbildīgus amatus padomju valstī. Ar laiku viņš kļuva kāda Maskavas pilsētas rajona pirmais sekretārs. **Toreiz tā kaut kas bija iespējams.** Bet pienāca Tā Kunga 1937. gads, latviešu lielinieku un vispār latviešu baigais gads Krievijā. Un piepildījās lielā pravieša Vladimira Iljiča 1922. gada 30. decembrī rakstos izteiktais pareģojums: „*Nav nekādu šaubu, ka mūsu nedaudzie internacionālisti nosliks šovīnistisko lielkrievu jūrā kā mušas pienā*”. Tas, kas no latviešu lieliniekiem un pilsoņu kara veterāniem palika pāri pēc krievu šovīnisma asinainajām orgijām, izsakāms vārdos: trūdi un miroņu kauli. Man Rīgā vairākkārt nācās dzirdēt apgalvojumu: „*Staļins iznīcināja visus godīgos latviešu lieliniekus. Pāri palika tikai neliēši un pielidēji*”. Tas ir vispārinājums, kas balstās galvenokārt uz jūtām. Ir zināms, ka iznīcināja ārkārtīgi daudz latviešu, it īpaši izkāva visus redzamākos revolūcionāros darbiniekus, un viņu vidū neapšaubāmi bija ļaudis ar visai dažādu izpratni par godu un godīgumu. Paglābās tie, kas mazāk dūrās acīs, kas laikus prata nolist malā vai pielist krieviem (dažs labs krieviskoja savu uzvārdu), lielākā mērā paglābās arī sievietes un bērni.

Ārvidu Drizuli apcietināja 1937. gadā; viņš gāja bojā 1940. gada martā, nerasniedzis piecdesmit gadu vecumu. Viņa dēls tajā laikā bija vēstures students Maskavā. Tie bija smagu pārdzīvojumu pilni gadi Drizulim junioram. Ko nozīmēja būt „padomju tautas ienaidnieka dēlam”, nav grūti saprast. Vismaz aptuveni. Staļina sirpis tikai par mata platumu pagāja viņam secen. Aleksandru izglāba viņa jaunība un varbūt arī kāda humāna profesora padoms un brīdinājums. Taču par šo kritisko posmu jaunā padomju vēsturnieka dzīvē arī erudītākie latviešu sovjetologi zina maz. Var tomēr konstatēt šādus vienkāršus faktus: kad Ulmaņa valdība kapitulēja Maska-

*Aleksandrs Drīzulis un Uldis Ģermanis Vēstures institūtā 1966.
gada 10. oktobrī referāta starpbrīdī*

vas ultimāta priekšā un iesākās Latvijas sovjetizācija, Aleksandram Drīzulim bija divdesmit gadu, viņš dzīvoja satraukumā un Staļina terrora ēnā, un viņam nebija nekāda sakara ar notikumiem Latvijā. Viņam nebija nemaz iespējams kļūt par „Latvijas vai latviešu tautas nodevēju”.

1942. gadā Aleksandrs beidza Maskavas Valsts Vēstures un arhīvu institūtu; pēc kaŗa viņš ieradās Rīgā, kaut gan tikpat labi varēja palīkt Maskavā. Tomēr kaut kas viņu vilka uz tēvišķu, kuŗu pats nekad nebija redzējis un kuŗas valodu viņš prata visai vāji. Tur vismaz neviens nebrinīsies par viņa uzvārdu, tur viņš būs tālāk no pagātnes ēnām. Rīgā Aleksandrs Drīzulis par jaunu iemācījās latviešu valodu. Tikai zināms akcents tagad

liecina, ka jaunību viņš pavadījis krieviskā vidē. Kad sākās atstalinizācija, strauji mainījās viņa stāvoklis: padomju tautas ienaidnieka dēls kļuva par netaisni represēta nopelniem bagāta revolūcionāra darbinieka pēcnācēju. Drīzulis kļuva vēstures zinātņu doktors, akadēmiķis, profesors, Vēstures institūta direktors, LPSR Zinību biedrības valdes priekšsēdis, biedrības „PSRS — Zviedrija” Latvijas filiāles vadītājs, LKP Centrālkomitejas loceklis; neilgi pēc mana brauciena uz Rīgu viņu iecēla par vienu no diviem Padomju Latvijas viceprezidentiem (LPSR Augstākās padomes prezidija priekšsēdža vietniekiem). Negaidītiem pagriezieniem bagāts mūžs. Maz dzīvots, daudz pārdzīvots.

Plaša sabiedrība mani nogurdina un gaŗlaiko; es to akceptēju vienīgi kā izpētes objektu. Bet mani interesē atsevišķi cilvēki un viņu likteņi. Jo sarežģītāki un pret-runīgāki, jo pievilcīgāki. Tāpēc ar prieku izmantoju iespēju 1961. gadā tikties ar „tautas nodevēju” Aleksandru Drīzuli Stokholmā. Kaut samērā jauns, viņš tomēr jau bija iesirms. Viņam piemita kaut kas no atbildīga darbinieka savaldības un omulības, arī zināma humora izjūta un tāda kā viegla rezignācija. Daudz pieredzējis cilvēks, kas lēti nepārsteigsies. Viņš apmeklēja mani mājās, izskatīja manus grāmatu krājumus un pastāstīja šo to par vēsturnieku darbu Rīgā. „Mēs savā ziņā izmaiņāmies vietām”, es teicu, „apmēram tai pašā laikā, kad es atstāju Vēstures institūtu un Rīgu, jūs atbraucāt”. Drīzulis pasmaidīja: „Tā var sacīt.”

Viņš visumā labi pazina trimdā izdotos darbus par vēsturi; viņam bija arī pārskats par latviešu periodiku rietumos. Savā doktora disertācijā (papildinātajā izdevumā krievu valodā) Drīzulis bija citējis kādu vietu no mana raksta, kas bija iespiests „Jaunās Gaītas” 14. numurā. „Kāpēc jūs izvēlējāties tieši šo nelielo apcerējumu?” es jautāju. „Man patika tur tas formulējums. Nu, kā tas bija?” — „Kādi māli, ar tādiem jāmūrē. Tas ir Ulmaņa teiciens.” — „Nu, kā tad!” viņš priecīgi izsauca. Apprasījos, kā norisinās strēlnieku vēstures pētīšana

Latvijā un kas gaidāms šajā laukā. Jautāju, vai varu viņam rakstīt uz institūtu, ja man ievajadzētos kādas izziņas. Protams, kāpēc gan ne! Turpmākajos gados dažas reizes arī savam kollēgam aizrakstīju, bet atbildes nebija. Kultūras sakariem ir diemžēl visai šauras robežas. Kāpēc gan nevarētu apmainīties ar zinātnisku informāciju, ar materiāliem, kas nav valsts noslēpums? Šis jautājums pie izdevības būs jāparrunā.

Tagad, pēc pieciem gadiem, tiekamies otrreiz. Vai tiešām jau aizritējusi puse no veselās dekadas? Jā, jā, tuvāk Tēva mājām! Drīzulis vēl vairāk nosirmojis, rāmi smaidīgs. Viņam blakus Anatolijs Bīrons izskatās par visam jauneklīgs. Sasveicināmies kā veci paziņas.

— Cerēju jūs, profesor, satikt jau pagājušā nedēļā, bet man neveicās.

— Man ļoti žēl, bet biju apkrauts dažādiem pienākumiem, bija arī jāizbrauc uz ārzemēm. Taču nu beidzot varēsim parunāties.

Patērzējam brīdi divatā par veciem laikiem, par mūsu sapazīšanos Stokholmā 1961. gadā. Nododu Drīzulim dažas grāmatas izdalīšanai kollēgām. Viņš uzdāvina man vairākus pēdējā laikā izdotus darbus — A. Bīrona un V. Dorošenko apcerējumu par Padomju Latvijas historiografiju, pabiezu sējumu par latviešu tautas cīņu Lielajā Tēvijas karā u.c.

Nostāties pie loga, ar laipnu smaidu uz lūpām mūs vēro glīti tērpies slaidis, pajauns cilvēks. Viegls tvīkums sejā padara viņu vēl pievilcīgāku, cilvēciskāku. Redzamies pirmoreiz, bet esmu ar mieru derēt uz visu savu ārzemju valūtas krājumu, ka tas ir...

— Alberts Liepa, — viņš sirsnīgi spiež manu roku, apsveic ar ierašanos Rīgā.

— Priecājos, — es atbildu. Un tā tas arī ir, jo Latvijas radio redaktors Alberts Liepa mani interesē. Viņa patīkamā balss ir dzirdēta raidījumos, kas domāti latviešiem ārzemēs, par viņu stāstījuši braucēji uz Latviju. Vairāki bija mani bridinājuši: Liepa esot ārkārtīgi veikls un histams; ar savu pieglaidību un neatvairāmo laip-

nību viņš izvelkot no ieбраucējiem padomju propagandai vēlamas atbildes tik viegli un nemanāmi kā bērnam piena zobus. Tā bija augsta uzslava, kas liecināja, ka Liepa ir apdāvināts cilvēks un labs sava aroda pratējs. Esmu vienmēr aizstāvējis profesionālismu visās nozarēs: katrs savā darbā, visi — valsts darbā. Manuprāt visnepatīkamāk un kļūmīgāk ir ielaisties darīšanās ar nemākulīgiem un pamulķiem, kaut arī lādzīgiem un labestīgiem ļaudīm. Tāds tev ievāris tik lielu putru, ka strēbdams neizstrēbsi. Man tāpēc nebija nekādu aizspriedumu pret rutinēto Latvijas radio redaktoru.

Tad sasveicinots ar liela, spēcīga auguma vīru, modernī ģērbušos, bet ar tādu kā drūmu stingumu sejā. Nesadzirdu viņa uzvārdu, jo apkārt skan ļaužu balsis. Ir ieradies Auseklis Spreslis, kāds pusducis visai jaunu cilvēku, jādomā — institūta līdzstrādnieki. Ieraugu arī veco akadēmiķi Jāni Krastiņu, tad vēl kādu vīru, kuŗa attēls, šķiet, skatīts „Dzimtenes Balsī”. Ar visiem sarokoties neiznāk; daļa klausītāju novietojas garā galda attālākajā galā.

Prasu Bironam, kā sauc drūmo bestro vīru, kas tagad apsēdies otrpus galdam.

— Tas ir Neilands.

— No Rīgas radio?

Birons pamāj ar galvu. Tātad vēl viens darbinieks, kuŗa balss jau agrāk dzirdēta. Nikolajs (Koļa) Neilands vada Rīgas raidījumus zviedru valodā. Diezgan inteliģents un centīgs vīrs. Uzvārds vācisks, tautība it kā krievisko; viņš runā labi latviski un ielauzījies arī zviedru mēlē. „Kāpēc gaišais skats tev dziļi tumst?” Koļa visu laiku tāds kā apmācies, kā apdudzis. Vai viņš būtu uz mani dusmīgs? Neesmu taču viņam neko izēdis. Ātrumā pārbaudu savu sirdsapziņu. Scelerisque purus... Tikai reizi savās „serijās” biju draudzīgi pajokojies ar Koļu, kuŗam kādā raidījumā sakarā ar divu zviedru žurnālistu viesošanos Rīgā bija gadījies mazs misēklis. To viņš arī drīz vien izlaboja: izgriezta kļūmīgo vietu skaņu lentē. Kā atbildīgam agitpropa darbiniekam Ko-

ļam protams bija un ir pieejami ārzemju laikraksti, arī baltemigrantu jeb baltu emigrantu izdotie. Ja nu viņš manu pavisam nekaitelīgo joku būtu ņēmis ļaunā? Žēl. Neesmu jau nekāds briesmonis. Gribu, lai pasaulē varojas prieks. Bet varbūt Koļam vispār ir pasmags raksturs? Varbūt viņu nospiež kādas personiskas problēmas? Vai gan viņš necieš sāpes līdzīgi kristiešiem! Ko es tur daudz varu zināt. Drīz būs jāsāk.

Pārlaižu skatu savai auditorijai. Vēl daži pienākuši klāt, bet mana vecā čomiņa Leona Rimjana nav viņu vidū. Tāpēc sirds kā sēru vītols skumst. Esmu taču skatījies viņa rādītās filmas Stokholmā (pirmajā izrādē kā uvertīru atskaņoja — „No dzimtenes sveiciens, cik mīļš sirdij tas...”), apmainījies grāmatām, pārrunājis kultūras sakaru iespējas un situāciju Latvijā. Pārdevu viņam Dzintara Soduma tulkoto Džoisas „Ulisu”, pie tam ar nolaidi — divus eksemplārus par piecdesmit kronām. Teicu: „Jums kā izglītotam, intelektuālam cilvēkam ir nepieciešams iepazīties ar šo darbu, kam tik liela nozīme modernā romāna attīstībā. Tāpat svarīgi, lai tas būtu pieejams radošiem kultūras darbiniekiem Latvijā”. Rimjans tam pilnīgi pievienojās, bet iebilda: „Tautas nauda. Ģērmaņa kungs, tautas nauda! Ar to jāapietas taupīgi”. Atbildēju: „Liela valsts, lieli līdzekļi. Tur nav ko knauzerēties!” Tā arī salīgām. Neviens padomju atāšes Stokholmā nav darbojies ar tādu vērienu un tik enerģiski kā šis vitālais latgalietis. Protams, to veicināja arī objektīvi apstākļi, kas neatkarājās no Rimjana. Viņa laikmets Zviedrijā daļēji atbilda nacionālo attiecību liberālizācijas posmam Padomju Savienībā, kad Latvijā dzima dažādas ieceres kultūras laukā (arī Latgales novadā), kad no krievu ierēdņiem un aparāčiem sāka prasīt latviešu valodas prasmi, kad Rīgas periodikā sāka publicēt dažu trimdas literātu darbus un aizsāka plānot pat Lielo Padomju Latvijas enciklopēdiju; toreiz arī varēja brīvi sūtīt uz ārzemēm pirmspadomju laikā izdotās grāmatas un žurnālus. 1958. gada pavasarī Rimjanam izdevās noformēt Leona Reitera un viņa jau-

nās sievas repatriāciju. Manuprāt par to nebija ko uztraukties. Izlutinātajam Reiteram junioram ar viņa bohēmisko dabu bija grūti izlauzt sev ceļu svešumā. Viņa kūleņošana tur varēja beigties visai žēlabaini. Rīgā viņš tomēr gribot negribot ienesa vienu otru neparastāku vēsmu; pamazām iemācījās arī pats zināmā mērā disciplinēt savu dzīves veidu. Sākumā viņa fābulēšanas tieksmi izmantoja „Dzimtenes Balss”, bet neviens laikam gan neapgalvos, ka tas būtu kaitējis trimdas sabiedrībai. No sāкта gala esmu aizstāvējis uzskatu, ka savu tēvzemi ir atstājis pārāk liels skaits latviešu; viņu vidū ir gan tādi, kam svešums nozīmē lēnu nīkšanu un bojāeju, gan tādi, kas pagriež muguru latviešu sabiedrībai un kļūst par svešu tīrumu mēslotajiem. Palikuši Latvijā, šo katēgoriju ļaudis tomēr papildinātu un šādā vai tādā veidā stiprinātu izretinātās latviešu rindas. Daļēja repatriācija tādēļ būtu pat apsveicama, tikai tā diemžēl pieder vēlmju domāšanas sfairai (sešdesmitajos gados padomju iestādes to arī nemaz vairs plašākā apjomā nepūlas veicināt). Raugoties no šī viedokļa, Rimjana izvērstajā repatriantu vervēšanā nespēju saskatīt nekādus draudus trimdas aktīvajam kodolam. Bija interesanti un pamācīgi tikties un aprunāties ar uzņēmīgo atašeju, vērot viņa darbu un paņēmienus, viņa zināšanas un nezināšanu, viņa grūtības un cenšanos tās pārvarēt. Man palika iespaids, ka padomju vispārējā un speciālajā izglītībā vietumis ir visai jūtami trūkumi; tādēļ sarežģītākās situācijās ārējā dienesta darbiniekiem dažkārt nav vajadzīgā intelektuālā apbruņojuma. Atzīstot principā kultūras sakaru vēlamību, es vienmēr centos izturēties pieklājīgi un solidi pret to paudžiem, kas nāca no dzimtenes krastiem. Kā vēsturnieks es visaugstāk vērtēju franču diplomātisko metodi.

Kad Rimjans atgriezās Rīgā, padomju propagandas organi diemžēl nespēja atturēties no dažiem naīvi provokatīviem izlēcieniem pret mani savā presē un radio. Bet arī tad es nepūlējos atspēlēties. Gadiem ejot, biju vispār kļuvis lēnīgāks un rāmāks; polemizēšanas laik-

mets man bija aiz muguras. Centos taupīt laiku un atrisināt konstruktīvākus uzdevumus; patapas brīžus veltīju klusinātam humoram. Bez tam šādi padomju izpauzumi nekādā veidā nespēja man kaitēt. Jāpiezīmē: izmantojot uzkrāto pieredzi un materiālus, man nebūtu grūti paķībelēt un iedracīt Rimjanu, kam bija jādzīvo padomju apstākļos. Pat principiālākais un kaujinieciskākais darbinieks kādreiz kļūdās, brīžam zaudē modribu. Kam gan nevar „piesiet to lāci“, ja labi papūlas? Bet tā būtu zemiska rīcība, kas atstātu riebīgas mieles darītāja apziņā. Un kas tad ar to būtu panākts?

Visu to ievērojot, biju tiešām izbrīnījies, ka Rimjans nav ieradies uz manu referātu. Tas taču tik neparasts notikums Rīgā! Man vēlāk gadījās par to ieminēties dažiem padomju darbiniekiem. Viņi noplātīja rokas, pasmīnēja, bet neko noteiktu neatbildēja. Kad šo jautājumu atkārtāju vienam no viņiem divatā, saņēmu mazliet miklainu atbildi: „Varbūt Rimjanam bija neērti.“ Ieplētu acis un teicu: „Nekad neesam plēsušies. Esmu vienmēr pret viņu izturējies iejutīgi.“ Darbinieks vilcinādamies paskaidroja: „Kā lai saka... Rimjans bija iedomājies, ka jūs nekādā gadījumā uz Rīgu nebrauksit.“ Redzot manu pārsteigumu, viņš turpināja: „Nedusmojieties, bet jūsu paziņam bija lacies... viņš apgalvoja, ka jūs tai šajā apciemojumā augustā esot bijis ļoti nobijies un iztrūcināts. Jūsu iesniegumu pēc atļaujas uzturēties Rīgā pētišanas nolūkā Rimjans tāpēc apzīmēja par tukšu bramanību vai provokāciju. Jūs nemaz neuzdrošināšoties šurp braukt, jo esot zviedru presē publicējis pretpadomju propagandu un drebēt par savu ādu. Bet citi jau tā nedomāja.“

Šāds raksturojums tiešām neglaimoja manai patmīlībai. Vecu vecā problēma: kā cilvēks grib, lai citi viņu redz; kā kritisks vērotājs viņu redz, un ko vienkāršie mirstīgie no viņa pieredz. Sarunas biedrs neveikli smaidīja; varbūt viņš nožēloja, ka dialogs ievirzījies tādās sliedēs. Ievilku elpu, padomāju un atbildēju pēc iespējas mierīgi un objektīvi: „Varbūt, ka augustā Rimjanam par

mani varēja rasties šāds iespaids. Izkāpu krastā nevesels, ar paaugstinātu temperātūru, penicilīnu sarijies un muitnieku sanerrots. Bet mēs tikāmies tikai dažas sekundes..." Darbinieks mani mierināja: „Viss taču tagad ir nokārtojies vislabākā veidā. Par jūsu priekšlasījumu arī dzird tikai labas atsauksmes." Purināju galvu un iebildu: „Kas tā par pretpadomju propagandu, ko es esot publicējis zviedru presē! Neitrālajā Zviedrijā lielie laikraksti nemaz neiespiež vulgārus pretpadomju sarakstījumus. Neesmu arī propagandists, bet vēsturnieks un literāts. Minētie apcerējumi balstās lielā mērā uz padomju materiāliem, kas lietiski un nopietni izvērtēti. Ne zviedru, ne padomju presē tie nekad nav atspēkoti. Kāpēc gan Rimjans nostājies tik negatīvi?" Bet šai vietā saruna pārtrūka. Atlika neauglīgi minējumi par to, kāpēc bijušais diplomāts novērsis no manis savu vaigu? Arī turpmākā aptauja par šo vaicājumu, satiekot vienu otru kultūras sakaru sektora pārstāvi, neko prātīgu nedeva. Pēc Rimjana domām es esot „buržuāziskais nacionālists", „pārāk glums", „neatmaksājoties ap mani pūlēties" (kāpēc gan gar mani jānopūlas?) u.tml. Bet tās visas jau tikai klišeiskas frazes, tā sauktās „etiķetes", ko piekaŗ cilvēkam bez dziļāka pamatojuma un vispusīgākas izpētes. „Padomju patriots" un „buržuāziskais nacionālists" — ko tad šīs burtu kombinācijas izsaka vai atklāj par kādu individu? Varu vienīgi nopūsties un piedomāt pie Bertolta Brehta vārdiem (Māŗa Čaklā tulkojumā):

*Es varēju nedaudz! Bet tie, kam bij vara,
Bez manis jutās drošāk, es ceru.
Tā pagāja manas dienas,
Man atvēlētās virs zemes.*

Klausītāju vidū nav arī bijušā ataŗeŗa Jāŗa Broliŗa. Sirsnīgs, neuzmācīgs cilvēks. Cik zinu, viņŗ tagad papildināŗ marksisma un ļeŗinisma radoŗā izpratnē augstāŗ skolāŗ Maskavā. Apmēŗam pusgadu pirms Chruŗčovŗ pēkŗņāŗ pensionēŗanas brīdināju Broliŗu pārāk

neizbrauties ar pirmā sekretāra cildināšanu. Aprādiju: „Nikita Sergejevičs jau krietni vien gados, pēc sovjetologu domām — nobrukēts, jo viņam daudzās vietās misējies. Pats zini, kā ir ar jaunapgūtajām zemēm un kukuruzu, kā bija ar Kubas raķetēm, ar to kurpi Āpvienotajās Nācijās, kā ar nemitīgo pārorganizēšanu un pārcešanās. Un tad vēl tas priekšsēdis Mao! Brolīšs vēl jauns un ģimenes cilvēks, viņam jādzīvo un jāiztiek. Labāk tā rāmi un mierīgi. Uz smiltīm nav ko būvēt!” — Sovjetologus jau Padomju Savienībā mēdz nonicināt. Bet vai nu vienmēr tā vajadzētu? Varbūt Jānis Brolīšs tomēr kādreiz, no mācībām atpūzdamies, atceras viņus bez nievām un apmēdišanas. Svētīgi ir tie lēnprātīgi, jo tie to zemi iedzīvos.

Velti būtu gaidīt arī Žani Zakenfeldu, kas aktīvi atbalstīja (man tā šķiet) šī sarīkojuma noformēšanu. Viņš gan pirms dažām dienām esot bijis Rīgā, bet tikai uz īsu brīdi. Laikam tāpēc nepaguva mani sameklēt, kā bija Stokholmā solījis. Visas ieceres jau nepiepildās. Tātad šoreiz jāiztiek bez diplomātiskā korpusa morālā atbalsta. Drīz jau sāksies!

Iedodu Albertam Liepam savu kameru un palūdzu, lai no fotogrāfē mani kopā ar Drīzuli un Bironu kā amata brāļus. Šis zemes draugi, kroņa gaitenieki! Tikai tad pamanu, ka atnācis arī kāds preses fotogrāfs. Viņš referāta laikā citīgi klikšķināja savu darba rīku; pēc mana lūguma šis laipnais vīrs vēlāk atsūtīja uz Stokholmu vairākus uzņēmumus no 10. oktobra vēsturiskās sanāksmes. Par to viņam sirsnīgs paldies.

Uz galda novietots mikrofons. Tātad priekšlasījumu uzņems skaņu lentē, lai saglabātu nākamībai. Manis pēc kaut vai skaņu filmā! Lijai Bīdakai ir šādas rindas:

*No kā mēs vairāmies, kad sirdsapziņas tiesā
Savs „es” ir jāparāda tiešs un kails?*

Sēžoties pie galda, man šie dzejnieces vārdi ienāk prātā. Manā situācijā tie skan pārāk patētiski; tas īsti neiederas manā stilā un uzņemtajā dzīves kārtā, manā

toņkārtā. Tad jau labāk Imanta Lasmaņa rēgainā cina: „Kā divaina vizija iet klauszinot takti, Latvju strēlnieku divīzija”. Bet galu galā vislabāk arī tagad noder mans vecuvecais moto visām izdarībām: „Tas darbs, Kungs Jēzu, viss ir Tavs, tas darbs, ko darām mēs; un tāpēc, ka tas darbs ir Tavs, tas zels un pastāvēs!” Ja es būtu formālists, tad noteikti jautātu, kāpēc ieskaņošanas lietā nav iepriekš prasītas manas domas. Bet padomju darbinieki šai gadījumā ir pareizi atšifrējuši dažas mana rakstura iezīmes, ko varētu izteikt vārdos: „Viņš zvejo plašās selgās; tie citi brien pa paltiņiem.” Un tomēr izdarīta maza kļūda, jo tas, ka es nepiesienos pie sīkumiem vēl nenozīmē to, ka esmu vienaldzīgs pret vienkāršu pieklājību un zināmu lojālītāti iespējamības robežās. Dažā ziņā es tomēr laikam būšu pavisam nejauks **formālists**. Esmu piedzīvojis, ka tas bieži vien laika gaitā mulsina un pārsteidz cilvēkus. Un tad viņi skaidro: „Paskat’, kāds neglītēns! Kā viņš iedrošinās?” Es pasmaidu savu visskumjāko smaidu un jautāju: „Vai tiešām?”

Alēksandrs Drīzulis pasludina sēdi par atklātu, ap-sveic mani kā viesi Vēstures institūtā un pastāsta īsumā par manu darbu vēstures pētīšanas laukā, pieminot dažas manas publikācijas. Viss norit apmēram tāpat kā Stokholmas universitātes vēstures seminārā, kad tur ciemojas kāds ārzemju zinātnieks. Tad seko mans referāts:

„Latviešu strēlnieki tā laika zviedru preses gaismā”)*

Tas aptver laikmetu no 1917. līdz 1920. gadam; vis-vairāk materiālu ir par 1918. un 1919. gadu. Pirms saku ievadvārdus un dodu paskaidrojumus par saviem avo-tiem, palaižu apkārt galdam fotokopijas no dažiem rakstiem par latviešu strēlniekiem zviedru laikrakstos. Tagad atdzīvojas Neilands, jo viņš var likt lietā savas zviedru valodas zināšanas. Turpmāk mums iznāk šād tad apmainīties domām par zviedru laikrakstiem, par

*) Referāta teksts publicēts „Tiltā”, nr 86/87 (1968. g.), 28. — 39. lpp.

Stokholmas lomu Krievijas revolūcijas notikumos un par zviedru valodas īpatnībām sakarā ar citātu tulkojumiem. Notiek tāda kā vispārēja atrasisšanās. Noskaņojums visnotaļ kollēģiāls; man šķiet, ka klausītāji ar patiesu interesi vēro strēlnieku darbības attēlojumu zviedru preses spoguļi. Pats jūtos kā zivs ūdenī. Profesionāla padarīšana!

Pavisam nemanot esmu nonācis pie 1919. gada. Uzaičinu kollēgas uzpīpot un izstaipīt kakulus. Drīzulis pasūcina piecu minūšu pārtraukumu. Notiek vispārēja sakūpināšana un pačalošana. Fotografs iemūžina mani un Drīzuli, apskatot fotokopijas. Tad ar jauniem spēkiem cīnās tālāk. Kad referāts beidzies, atbildu uz jautājumiem. Vecais Jānis Krastiņš interesējas par 1919. gada notikumiem Latvijā. Atbildu, ka manā priekšlasījumā izmantoti tikai raksti, kuŗos skarti latviešu strēlnieki; par minētā gada politiskajiem sarežģījumiem Latvijā zviedru presē materiālu ir milzums. Labu daļu esmu pats ekscerpējis, bet šo izrakstu man nav līdz.

Kāds jaunāks institūta līdzstrādnieks jautā par angļu aģenta Lokarta (Lockhart) darbības atspoguļojumu zviedru laikrakstos.

— Lokarts, kā zināms, atgriezās Anglijā caur Zviedriju, — es atbildu. — Stokholmā viņu intervēja zviedru žurnālisti, un tā radās plaši apraksti par viņa dēkām Krievijā. Bez tam zviedri vispār daudz rakstīja par „Lokarta afēru”. Par šo jautājumu būtu vajadzīgs atsevišķs priekšlasījums.

Kāds klausītājs vaicā, vai nolasītajā referātā izmantoti arī zviedru komunistu laikraksti. Paskaidroju:

— Tai laikā vēl nebija zviedru komunistiskās partijas; bija kreisie sociālisti, kas vēlāk izveidoja kompartiju. Daļa kreiso sociālistu turpmākajos gados aizgāja atpakaļ pie sociāldemokratiem. Esmu izlietojis toreizējo kreiso sociālistu avīzi „Politiken”, ko vēlāk pārdēvēja par „Folkets Dagblad Politiken”.

Neilands māj ar galvu. Viņam ir zināšanas šai jautājumā. Manu paskaidrojumu viņš atzīst par korrekta.

Savācu savu manuskriptu un fotokopijas; nododu visu to Drīzulim.

— Lai paliek jūsu ziņā, — es saku. — Ja patīk, varat izmantot vai publicēt. Man pašam paliek noraksts.

Viņš pateicas un piezīmē:

— Tādā gadījumā, protams, norādīsim, ka materiāli ņemti no jūsu darba.

Pēc Drīzuļa atzinuma sevišķi piemērota reprodukcijai būtu fotokopija no raksta „Latviešu spēki sakāvuši Kerenski” („Kerenskij slagen av en lettisk styrka”), ko bija publicējis zviedru laikraksts „Social-Demokraten” 1917. gada 17. novembrī. Labs formāts, kodolīgs teksts.

— Tas ārkārtīgi labi apgaismo latviešu strēlnieku revolūcionāro darbību ziemeļu frontē apvērsuma laikā, kas izjauca visus Kerenska mēģinājumus dabūt palīgspēkus pret lieliniekiem Pēterpilī. Šī informācija bija nonākusi Stokholmā caur Haparandu, — es piebilstu.

— Kādos zviedru laikrakstos jūs esat publicējies, neskatot „Dagens Nyheter”, kurā jūs esat līdzstrādnieks, — pēkšņi iejautājas Neilands.

— Tajā lielajā zviedru dienas avīzē esmu tāds ārkārtas līdzstrādnieks. Daļa manu rakstu izkaisīti pa tādiem laikrakstiem kā „Expressen”, „Stockholms-Tidningen”, „Svenska Dagbladet”. Gadījuma pēc šis tas nokļuvis arī zviedru provinces presē; daži apcerējumi iespiesti žurnālos.

Alberts Liepa ierunājas, ka viņš būtu priecīgs, ja es pateiktu dažus vārdus par savu darbu Rīgā, par savām iecerēm...

— Jūs jau, Liepas kungs, bijāt liecinieks mūsu sanāksmei, dzirdējāt manu referātu. Tas jau līdz šim arī pats galvenais notikums.

— Mums vēl noteikti jāsatiekas, — smaidīdams nosaka radio redaktors.

Tad mani savā ziņā ņem Drīzulis.

— Mēs varētu izdarīt mazu izbraucienu un pēc tam kopīgi paēst pusdienas. Vai negribat apskatīt Rīgas Jūrmalu?

*Jānis Petrovičs Krastiņš — akadēmiķis, vēstures zinātņu doktors.
(U. Ģermaņa referātā vēstures institūtā 1966. g. 10. okt.)*

— Esmu bijis tur četrpadsmitajā augstā, kad atbraucu kā tūrists.

— Varbūt jauno Juglas rajonu?

— Pa to mani izvadāja Spreslis.

— Nu, varbūt jums ir kāda cita vēlēšanās. Mūsu rīcībā ir mašīna...

— Mēs varētu aizbraukt uz Brāļu kapiem. Tur ilgi nav būts. Varētu aiziet arī pie Raiņa un Aspazijas.

Jautājums ir atrisināts. Mums līdz brauc arī Jānis Krastiņš un Anatolijs Bīrons. Šoferis ir krievs; viņam Drīzulis norāda mūsu ceļa mērķi attiecīgajā valodā. Turpinām pārrunāt vienu otru jautājumu, kas skarts referātā.

— Kā tad īsti bija ar cara ģimenes nogalināšanu? — es jautāju. — Par šo notikumu vēstures literātūrā un publicistikā ir divas versijas. Esmu par to rakstījis Amerikas latviešu laikrakstā „Laikā”, bet atturējos no katēgoriskiem apgalvojumiem. Jums taču šī lieta būtu

jāzina, jo Rīgā ir labi informēti ļaudis. Vecais strēlnieks J. Sviķe 1958. gada janvārī „Cīņā” bija publicējis rakstu par to, ka latvieši tai laikā piedalījās cara apsardzē. Tā sauktajā ārējā apsardzē. Sviķe arī uzsvēra, ka latvieši modri nosargājuši gāzto ķeizaru, tā ka visi mēģinājumi viņu atbrīvot sabrukuši. Kā tad isti tā būšana beidzās? Vai latvieši piedalījās nogalināšanā, vai ne?

— Laikam jau nu piedalījās gan, — klusu nobubina vecais Krastiņš, bet neviens neko vairāk par to neizsakās.

Drīz arī laiks rausties no mašīnas laukā. Jānis Krastiņš piezīmē, ka šī viņam pirmā reize Brāļu kapos. Liekas savādi, ka vecais vēsturnieks nekad agrāk nav šeit bijis. Mēs sadalāmies pa pāriem. Es eju kopā ar Drīzuli, Anatolijs Bīrons sabiedrojas ar Krastiņu. Dzirdu, ka jaunākais saka sirmgalvim:

— Iesim te, Jan Petrovič!

Ir dienas vidus, saule, gleznains rudens krāšņums, miers un klusums. Klusēdami mēs izejam caur vārtiem, no kuņiem izkalts Latvijas ģērbonis. Tur tagad uzraksts: „1915—1945”. Uz altāra deg mūžīgā uguns. Gāzes liesma. Mātes tēlā vairs neredz krusta zīmes. Bet viss opkopts ar lielu rūpību. Šeit norimst prāts, zūd steiga, un solis kļūst lēns. Nāves ieleja, kur nav ne šausmu, ne baiļu, ne zūdišanās. Tik dzidrs ir rudens gaiss, tāds plašums un gaišums visapkārt! Kā augšāmcelšanās rītā! Jo tikai beigās atkal rodas sākums.

— Lielisks izveidojums, — saka Drīzulis.

— Jā, visā plašajā pasaulē grūti atrast ko līdzīgu, — es atbildu.

Apstājamies pie viena otra kapa, lasām uzrakstus. Vecie strēlnieki, brīvības cīnītāji tur blakus sarkaniem gvardiem tagad guļ cieši. Tāda nu ir mūsu vēsture. Padomju vēsturnieks un buržuāzisko emigrantu vēsturnieks noliektām galvām apstaigā mēmo pagātnes liecinieku rindas. Pavisam nemanot esam sākuši runāt pusbalsī.

— Ziemsvētku kauju dalībnieki.
— Un tie, kas krita cīņā pret Bermontu.
— Šeit guļ Latvijas armijas virspavēlnieks ģenerālis Simansons.

— Un šeit vecais strēlnieku ģenerālis Misiņš.

— Lūk, pēdējā kaņā kritušie...

Tad ejam uz Raiņa kapiem. Jau pa gabalu acis saista Kārļa Zemdega granītā cirstais jauneklis, saules apspīdēts. Šķiet, spožā gaisma viņu atmodinājusi. Cilvēks te apstājas pārsteigts un apžilbināts.

— Gluži pasakaini!

— Īsts mākslas darbs, — nosaka Drīzulis ar pārlicību balsī. — To pazīst un apbrīno daudzi ārzemnieki.

Divas vienādas kapu kopīņas. Rainis un Āspazija. Cik bāri un nožēlojami mēs būtu bez viņiem! Vēl šodien viņi stāv sardzē par savu tautu un tās kultūru. Un stāvēs vienmēr. Tik liels ir dzīvā vārda un domas spēks. Gudrie to zināja jau pirms vairākiem gadu tūkstošiem, bet ļaudis savā steigā šo vienkāršo patiesību bieži vien piemirst. Laimīgi tie, kas neaizmirst. Hinc robur et securitas!

Drīzulis noved mani drusku iesāņus no abu dzejnieku atdusas vietas. Tur padomju zinātnieku nodalījums. Apstājamies pie vēsturnieka J. Zuša pieminējā. Liela, smagnēja akmens galva. Viņš aizstāja Ārvedu Švābi Vēstures institūtā, kad zobena vara šo darba rūķi otrreiz aizdzina pasaulē. Drīzulis velti Zutim dažus atzinīgus vārdus. Man nav iebildumu. Viņš bija nopietns vēsturnieks, kas režīma novilkto robežās centās darīt iespējamo. Mēs apskatām arī citu pētnieku piemiņas zīmes.

Man jāatzīst, ka ir diezgan patikami pabūt kopā ar Aleksandru Drīzuli. Viņam ir takts un nenoliedzams personisks šarms. Nepiespiesta kolēģiāla izturēšanās, bet bez pārcenšanās. Vēsturisko notikumu attīstība ir veidojusi un svaidījusi mūs katru savādāk. Un es domāju: tikpat labi mēs varējām būt mainītās lomās. Jūtu, ka man grūti sajust to dvēseles īgnumu, ko daži mūsu publicisti prasa no latviešu trimdinieka, it īpaši ja viņš

apmeklē Latviju. Patiesi, es esmu gaužam slikts patriots! Vēsturnieka darbs laikam samaitā. Lai to veiktu, ir jāatmet īgnums un naidis. Par vēstures norisi nav arī ko dusmoties; tā ir jānoskaidro. Un tas ir visai sarežģīti.

Nonākam tādā pavisam savādā nodalījumā. Katrā kapakmenī iestiprināts ovāls fotoattēls. No tiem raugās augstāki krievu ierēdņi un virsnieki ar platām pagonēm un medaļām.

— Šis veids neiederas vispārējā kapu ainā un stilā, — es piezīmēju.

— Nav gaumīgi, — nopūšas Drīzulis. — Bet tās viņiem paradums.

Turpat netālu sastopam atkal Anatoliju un Jāni Petroviču. Būtu laiks doties atpakaļ uz pilsētu.

— Kur pusdienosim? — vaicā Drīzulis.

— Tediš jau mani traktierēja „Astoriajā”. Varbūt iesim kur citur.

— Kā būtu ar „Rīgu”?

— Labprāt. Neesmu tur nekad bijis.

— Braucam!

23. PUSDIENAS AR VĒSTURNIEKIEM UN TIKŠANĀS AR SKOLAS BIEDRU

— Cēla un būvēja ilgus gadus, bet nav izdevies, — kā atvainodamies saka Drīzulis, kad stāvam „Rīgas” priekšā.

— Nu nekas, uzcelta ir. Kādi māli, ar tādiem jāmūrē.

Paceļu galvu un uzmetu skatu viesnīcas fasādei. Tāda padrūma, pasmaga māja. Šodien droši vien arī Rīgā celtu savādāk.

Lielaajā ēdamzālē vietu netrūkst. Mūs apkalpo iznesīga meitene. Kalni un ielejas, kupli zeltaini mati. Tautiete. Pārrunājam, ko ņemt uzkodām. Ikri pašlaik neesot pirmā labuma. Ņemsim nēģišus. Garšiģi esot gaļas salāti.

— Porciju nēģišu un gaļas salātus! — norīko Drīzulis.
— Ko dzersim?

— Jums ir tāds veselīgs dzēriens „Narzan”, ko cienīja biedrs Nikita Sergejevičs, — es ierosinu.

— Minerālūdeni, tas pats par sevi. Bet ko stiprāku arī. Ņemsim konjaku!

— Varbūt pie nēģīšiem varētu to pašu balto...

— Lai notiek! Trīssimt grammus šņabja un minerālūdeni!

Pie reizes pasūtinām silto ēdienu. Vecais Krastiņš ņems zivi, jo viņa kuņģis neciešot smagu barību. Mēs jaunākie izšķīramies par vērša fileju. Kad tas laimīgi nokārtots, varam atkal paplāpāt. Pavisam atslābināta, sadraudzīga noskaņa. Šad tad ir pieminēts profesora Marģera Stepermaņa vārds. Pēdējo reizi bijām kopā Vēstures krātuvē Pārdaugavā kādā 1944. gada jūlija naktī, kad es tur biju „nolikts uz vakts”. Toreiz notika uzlidojumi Rīgai; tādēļ mums katram pēc kārtas savu nakti bija jādežūrē darba vietā. Marģers atnāca vēl vakarā man pakavēt laiku un atvadīties, jo pēc pāris dienām man bija jāstājas ārstu komisijas priekšā. Ilgāk no iesaukšanas arī Ārveds Švābe mani nespēja nosargāt. Marģeram bija līdz pudele ogu vīna un kortelītis. Biju aizkustināts par vecākā kollēgas sirsnību. Mūsu ieskati saskaņēja: tikai neskriet ugunīs! Pieminējām drošsirdīgo karēivi Šveiku un viņa gudro rīcību kara apstākļos: nostāties frontes virzienā, pagriezties par simtastoņdesmit grādiem un tad tikai droši uz priekšu! Āpsolīju censties. „Uldi, es uz jums paļaujos”, Marģers atvadoties teica, smaidīdams savu mazliet sarkastisko smaidu. Bet viņš bija nopietnāks nekā parasti. Kā man gribētos satikt Stepermaņu Krustiņa dēlu! „Kādas lugas savā laikā rakstīja jūsu tēvs! Un kas tagad mums ir? Kaut kāds tur Rainis...”, tā Marģeram eksāmena laikā bija teicis literatūras vēstures profesors Jēkabs Lautenbachs (Jūsminš). Ak mūžs, kā mēs varētu atkal izzirgoties!

Kollēgas stāsta, ka Marģers Stepermanis nesen kā

pārcietis diezgan smagu operāciju. Viņš vēl joprojām neesot uz kājām. Varbūt nav labi traucēt.

Apvaicājos par Drīzuļa tēva likteni.

— Esmu dzirdējis, ka viņš bijis kāda Maskavas pilsētas rajona pirmais sekretārs. Represēts 1937. gadā. Vai dati pareizi?

— Jā, tā tas bija. Toreizējos apstākļos... Bet tēvs nebija neko noziedzies.

— Kas zināms par „Prometeja” un „Spartaka” arhīviem?

— Liela daļa diemžēl tikusi iznīcināta.

— To var iedomāties.

Esam noveikuši uzkodas. Garšīgi nēģiši, veicīga apkalpošana. Arī siltais ēdiens nevainojami sagatavots.

— Tagad nu ņemsim konjaku! — izsaucas Drīzulis.

Ciemiņam jau neklājas uzspiest mājiniekiem savas paražas.

— Manis dēļ!

— Oficiante, trīssimt grammus! Labāko!

Mielasts ievelkas. Nojaušu, ka ar strādāšanu Misiņa bibliotēkā šodien nekas nesanāks. Man brīžiem liekas, ka es Rīgā griežos kā suns ap savu asti. Nevar vien iztuzināties pie kārtīga darba. Tomēr ir nozīmīgi parunāties ar amata brāļiem: par to, kas tiek pētīts, kas perspektīvi izplānots; par to, kā tiek apzināti materiāli par strēlniekiem dažādās vietās Padomju Savienībā. Pat tālu Urālos ir at-rasti latviešu laikraksti no pilsoņu kara gadiem. Daļa iespieddarbu latviešu valodā gājuši bojā neizpratnes un nevīžības dēļ — krievu ierēdņi nesaprot, kas tie par rakstiem un „aizlaiž pār bortu”. Tā tiek aizputinātas mūsu strēlnieku pēdas.

Līdz ar kafiju nāk jauni konjaka grammi. Sakūpinām. Drīzulim ir bulgāru cigaretes „Tresor”. Tās esot labākās, Pamēģinu arī es. Nav slikts dūms, tikai telpā izplatās tāda pārāk spēcīga, asa tabakas smaka. To, šķiet, nav viegli izvēdināt, ja smēķē istabā.

Jānis Petrovičs vaicā:

— Ko tad Bruno Kalniņš tagad raksta?

— Zinu, ka viņam ir nodoms pētīt arod kustības attīstību Latvijā. Bet viņš raksta arī par citiem politiskiem un vēsturiskiem tematiem.

— Jā, jā, — nodudina vecais vēsturnieks un lielinieks, — viņš tomēr jums tur emigrācijā tas spēcīgākais, tomēr tas stiprākais...

— Jā, Kalniņam ir plaši sakari sociāldemokratiskajā Internacionālē, viņu aicina uz visiem kongresiem. Zviedrijā viņš ir vienīgais latvietis, kas bez sevišķām grūtībām var tikt pie ministru prezidenta, aprunāties ar zviedru strādnieku partijas vadītājiem. Pa laiku viņš lasa lekcijas arī atbildīgiem valsts darbiniekiem.

— Es jau pazinu kā viņa tēvu, tā māti, — turpina Krastiņš. — Mēs visu Kalniņu ģimeni 1918. gada vasarā izslēdzām no partijas. Izbalsojām meņševikus. Es arī nobalsoju...

Viņš runā rāmi, mierīgi, it kā gremdēdamies atmiņās. Toreiz, kad mēs jauni bijām! Bulgāru dūmu grīstes savijas ar skumjām jausmām. „Ist die schwarze Köchin da? Ja, ja, ja!” Krastiņa valoda ir ģenuīni latviska. Garie trimdas gadi Krievijā to nav varējuši ietekmēt; viņš bija jau pieaudzis, kad aizkūlās svešumā. Kaut kas zemnieciski smagnējs ir viņa sadugušajā stāvā un runā.

Pulkstenis jau tuvojas sešpadsmitiem. Man vēl jātiekas ar Raimonu un Inesi pie Misiņa bibliotēkas. Parēdzēta taču liela fotografēšanās. Drīzulis samaksā lēsi. Pateicos kollēgām par laipnību un cienastu. Visi esam kļuvuši mazliet laiski un gurdeni. Man ar institūta direktoru iznāk pa ceļam, jo viņš dzīvo Valdemāra (Gorkija) ielā.

— Biju nodomājis jūs ielūgt pie sevis mājās, bet sieva pašlaik savārgusi ar sirdi, — paskaidro Drīzulis.

— Žēl, ka jums ģimenē tāds negadījums. Bet manuprāt bija labi pasēdēt un patērzēt arī „Rīgā”. Man bija ļoti interesanti tuvāk iepazīties ar šejienes vēsturniekiem.

— Jā, man arī liekas, ka visi jutās patikami.

— Ja nu jums gadās kādreiz atbraukt uz Stokholmu, tad neaizmirstiet man piezvanīt. Labprāt gribētu jums

revanšēties par viesmilibu. Būs jau arī droši vien šīs tas noticis pētišanas laukā ko pārrunāt.

— Katrā ziņā, — apsola Drīzulis.

Pie Misiņa bibliotēkas mani gaida draugi ar kamerām. Raimonds paņēmis līdz vēl vienu izpalīgu. Paskaidroju profesoram, kas par lietu; iepazīstinu viņu ar „operatīvās grupas” locekļiem. Norunājam, ka divpadsmitajā oktobrī pulksten desmitos aiziešu uz Vēstures institūtu aprunāties par vēstures mācīšanas un pētišanas tagadējo organizāciju Latvijā. Par to esmu paredzējis referēt vēsturniekiem Stokholmas universitātē.

— Tas, tā sakot, ietilpst mana brauciena uzdevumos, manā atskaitē, — es piebilstu.

— Saprotu. Es jūs gaidīšu, — atbild Drīzulis un atvadās.

Raimonds uzaicina mani izvēlēties maršrutu.

— Sāksim ar otro vidušku, Drāmas teātri un tad gar kanāli uz universitāti. Taisīsim bīdes mīlās, glītās vietās manā rajonā, lai nav pārmetumu, ka Uldis Rīgā meklējis augoņus. Beigās tu varēsi mani apstrādāt savā darbnīcā.

— Tā būs labi, — saka Raimonds. — Un tavu raksturogo uzgāmi jau sen esmu vēlējis dabūt uz papīra.

Fotografēšanu veicam trieciena tempā. Diemžēl jākonstatē, ka draud ieslīgsmes personības kultā. Ne velti priekšsēdis Mao ir norādījis, ka revolūcionāro komiteju locekļiem jāizvairās fotografēties un filmēties. Pats vēl nerikojos pietiekami apzinīgi. Pozēju gan pie dažādiem pazīstamiem celtniecības objektiem, gan apstādījumos un kokos, kas nolikuši pār pilsētas kanāli. Parādās atavisma spēcīgā ietekme. „Kaprāļa kungs, tagad maz vairs tādu cilvēku, kas kāpj kokos”, atbildēja man kareivis Branders, kad obligātā kaķa dienesta laikā apjautājos, kā viņam veicas ar rāpšanos. Viņš to teica ar nožēlu, jo pats pavaļas brīžos centās vilkties uz augšu pa Mangaļu salas priežu stumbriem, kaut gan bija visai tūlīgs un smagais dibens viņu kavēja tikt tālāk par tuvāko zaru. Tur Branders mēdza kādu laiciņu karāties savā

Lonija
(ar zaļajām acīm)
Rīgā 1939. gadā

nodabā, līdz viņa nevaldāmā dziņa bija apmierināta. Tad rokas slābeni atlaidās, un ļeganais stāvs kā smags ciekurs novēlās zemē. Man šķiet, viņš būtu iepriecināts, redzot manu pērtiķisko žonglēšanu pie pilsētas kanāla.

Dažas reizes fotografējos kopā ar Inesi. Viņa pārstāv sievišķīgo maigumu, jo velti esmu pūlējies ielās un saiešanas vietās saskatīt kādu no jauno dienu draudzenēm — Loniju ar zaļajām acīm, sarkanmataino Ninu ar augsto pacēlumu blūzē un plašo dvēseli, Aļu, kas lika puķi aiz auss... Arī manas paaudzes rožu dārzs izraknāts un izmīdīts līdz nepazīšanai. „Skanēs cita dziesma, dziedās cita balss”. Reizēm uznāk divaina iedomā, ka esmu varbūt pataupīts sava amata dēļ. Lai šo to reģistrētu, apliecinātu, aprakstītu. Objektīvi, neizvairīgi. Kā gan citādi plašākā sakarā varētu attaisnot manu pastāvēšanu laik-

metu caurvējos? Tas ir, ja skatās principiāli. Bet „Dzimentenes Balss” Rīgā par rakstu mācītāju Uldi Ģērmani 1962. gadā (nr. 10) rakstīja šādu interesantu raksturojumu: „Tāds ir viens no aktīvākajiem Stokholmas ‚sovetologiem’. Kas viņos ir visraksturīgākais? Manuprāt — jebkādu principu trūkums. Brīvību viņi izprot kā brīvību fālsificēt vēstures faktus”. Principā gluži tāpat par manu kaitelīgo un prettautisko darbošanos ir izteikušies vairāki respektējami trimdas publicisti. Grūti iedomāties, ka cilvēki visās malās kļūditos (pēc parauga: „Šis gudris, citi nelgas...”). Kā pārliecinātam demokratam man ar visu iespējamo dvēseles īgnumu jānoraida izlases teorija. Tātad īstenībā nekāda attaisnojuma šādai nožēlojamai, vārgai eksistencei nav. Paliek pāri tikai dziļas alkas, nejaušība, gadījums vai negadījums. Un tas pats „nīcīgo lietu izsmiekls”, ko formulējis mans cienījamais kolēģa, ķeizaru laikmeta rezignētais republikānis Publijs (Gajs) Kornēlijs Tacits. Paldies par to pašu!

Netālu no universitātes krievu cilvēks pārdod gāzētu ūdeni. Tas ir viens no brālīgās palīdzības taustāmiem izpaudumiem Rīgas ielās. Iezīmīgs, jauneklīgs vaibsts pilsētas vecīgajā vieplī. Kapitulistiskās nedzīves spekulācijas prakse pazina vienīgi zelteri pudelēs. Padomju ļaužu radošais ģenijs vērienīgi atšķetinājis šo sadzīves pakalpojumu problēmu: ielaid no krāna ūdeni mucā, iepūt nopakaļus gāzi, cel visu to uz riteņiem un — davai! Labprāt pats tuvāk papētītu ūdeni, kas pārvērsts jaunā kvalitātē, ja nebūtu steigas.

Dodamies pa platajām kāpnēm universitātē, kur pašlaik neredz ne dvēseles. Pirmais mērķis — rožu koridors, bijušās filoloģijas un filozofijas fakultātes gaitenis.

— Droši uz priekšu, pa kreisi! — es saucu.

Tur mēs cīrējām, tur acis raudzījāmies. Tajos laikos! Telpa tā pati, bet uzraksti vēsti, ka šeit iedalbājuši citu disciplīnu pārstāvji (ķīmiķi u.c.). Lai būtu kā būdams! Vienu bildi! Vēl vienu! Tad uz lielo aulu. Iepretim sēdekļu rindām pie sienas Ļeņina cilnis; mazliet uz priekšu izbīdīta Pēterļa Stučkas biste. Universitāte taču saucas

viņa vārdā. Būsim objektīvi: ne gluži bez pamata. Viņa isajā valdišanas laikā 1919. gadā darbu sāka pirmā latviešu augstskola. Tā nu tās lietas ir notikušas. Šeit daudz kas piedzīvots, šī vieta jādokumentē. Divaini, kādā secībā šaudās domas. Luža Bērziņa ievēlēšana par goda doktoru. Tur viņš pakāpās katedrā, kustināja balto bārdu un teica: „Es pateicos par šo taisnīgo un iecietīgo aktu...” Bet vai tas nenotika mazajā aulā? Jociģi ar atmiņu! Par vārdiem varētu zvērēt, bet kā ar aulām? Un tad Marģera Stepermaņa uzruna studentiem pirmajā padomju semestrī. Kā viņš iesāks? Gaidījām ar aizturētu elpu. Un sāka tā: „Mīlie darba biedri...”

Grandiozākais pārdzīvojums šajā aulā tomēr bija diplomandu kursa nobeigums marksismā un ļeņinismā. „Biedri”, teica sarkanais profesors V. Miške, „lai dzīvo varenā Padomju Savienība!” Mēs aplaudējām. „Lai dzīvo Padomju Latvija!” Aplaudējām. „Lai dzīvo lielā Ļeņina — Staļina partija!” Aplaudējām. „Lai dzīvo neuzvaramā sarkanā armija!” Aplaudējām. „Lai dzīvo tautu draudzība!” Aplaudējām. Sekoja vēl virkne saukļu un aplausi. Tad notika neticama, gluži mistiska pārvērtība ar mierīgo, apvaldīto, sīkpilsoniski solīdo sarkano profesoru. Viņš it kā pēkšņi sāka plesties, slieties un turpat mūsu acu priekšā izauga milzīgs un pārdabisks; balss plūda aizrautīgi, eksaltēti: „Biedri, lai dzīvo mūsu lielais vadonis, tēvs un skolotājs, biedrs Staļins!” Piecēlāmies kājās visi kā viens. Kā pēc pavēles (kas pavēlēja?). Un aplaudējām. Cik ilgi? Trīs, četras, piecas minūtes? Varbūt ilgāk. Kas to tagad lai pasaka. Brīžiem pametu skatu pa labi, pa kreisi. Citi vēl plaukšķināja. Nedrīkstēja pagurt! Atkal pašķielēju. Jāturpina! Un tā labu laiku. Tad burvība beidzās. Iestājās klusums. Katedrā atkal redzams tas pats vidēja auguma, mazliet ieapaļais politmācības profesors. „Biedri, atļaujiet man beigt...”

No šīs pieredzes un pārdzīvojuma es vēlāk Zviedrijā izstrādāju dzīvu, skatuvisku priekšnesumu, lai abiturientu klasēs uzskatāmi parādītu personas kulta laikmeta

īpatno, rietumu ļaudīm grūti apjaušamo gaisotni. Uzvedumam vienmēr ir bijusi apbrīnojama piekrišana; tas uzņemts allaž ar lielu savīļņojumu. Suminājumus es mēdzu noraidīt ar man raksturīgo pazemību: „Biedri abiturienti, man šai lietā nav nekādu nopelnu. Gadījuma dēļ to laimējās piedzīvot. Tas neko nemaksā.”

Pēc universitātes atliek vēl gājiens uz fotostudiju. Tur mani izgroza un apstrādā ar spuldzēm no visām pusēm un no dažādiem leņķiem. Mājās atvelkos krietni samurzīts. (Jāpiebilst, ka ārpus studijas izdarītie uzņēmumi negadījuma dēļ gāja zudumā; tāpēc arī to nav šajā grāmatā).

Vakarā ap pulksten deviņiem atbrauc Vija, lai aizvestu mani uz savām mājām Sarkanarmijas (Aizsargu) ielā. Pie stūres sēž mana kādreizējā skolas biedra Ilmāra Rozes mazais brālis Jānis. Slaidis, sirms, valkā acenes. Ilmārs mira trimdā Rietumvācijā 1963. gadā. Viņš dedzināja savu sveci no abiem galiem. Tā izretinās mana jau tā izvētītā paaudze. „Laikā” esmu lasījis, ka Jānis bijis izsūtījumā, bet tieši viņš saglabājies. Vija stāsta, ka Arturs Dimīters aizlidojis uz Kijevu saņemot honorāru par piedalīšanos kādā filmā. Būšot atpakaļ šovakar ap vienpadsmitiem. Tikmēr iedzersim kafiju un papļāpāsim.

Labi iekārtots dzīvoklis. Latviešu mākslinieku gleznas, Latgales slaveno podnieku darbi. Šis māla krūzes un velni ir lielā cieņā latviešu intelligences aprindās. Vija ir nevien tautas skatuves māksliniece un populāra kinozvaigzne, bet arī rūpīga māte un mājasmāte. Abi mazie — Kaspars un Kristjana viņai līptin līp klāt. Viņai drīzumā jālido uz Briseli reprezentēt padomju filmu kādā starptautiskā sarīkojumā. Tuvāk pavērojot Viju Artmani, aprunājoties par kultūras un sadzīves jautājumiem, nav jābrīnās, ka viņu tik bieži sūta uz ārzemēm pārstāvēt padomju mākslu. Izskatīga, uzvedīga, apveltīta ar labu gaumi un saprašanu — arī plašajā padomju valstī tādu tik lēti neatrast. Par viņu nekur nebūs jākaunās, nekādus

podus viņa neapgāzis. Padomju terminoloģijā: kultūrāla.

Bērniem drīz laiks iet uz čuču muižu, bet Jānis aizbrauc uz lidlauku sagaidīt Arturu. Vija stāsta par saviem ceļojumiem un pieredzējumiem. Arī Latviju viņa izbraukājusi krustām un šķērsām.

— Kāpēc mūs, iebraucējus, nelaiž uz laukiem? Vai tiešām tur tik bēdīgi?

— Es jau maz ko saprotu no zemkopības, — Vija atbild. — Bet man neliemas, ka lauku ļaudis dzīvotu slikti. Varbūt izklausās paradoksāli, ievērojot, ka šai nozarē ir neveiksmes, bet cilvēki uz laukiem ir labāk apgērbušies nekā agrāk. Pērk mēbeles, televizorus... Es nevaru izskaidrot.

Bet viņa ārkārtīgi necieš izlaidību. Dzeršanu. Ar to jācinās kā centrā, tā perifērijā. Arī mākslinieku vidū ir upuri. Šī parādība ir viena no tā saucamajām pretrunām padomju sabiedrībā. Pēc politmācības dzeršanai nav nekāda pamata. Feodālās verdzības un kapitālisma bezcerīgās smagmes periodā pavārdzinātā un izsūktā tauta slīcināja bēdas kannās un pudelēs. Tas bija likumsakarīgi, neizbēgami. Tas bija žūpu bērtuļu laikmets. Bet plēgurība arī sociālisma apstākļos negrib beigties. Met krievi, met latvieši, met pārējās brālīgās tautas. Kāpēc? Ir tikai divi izskaidrojumi: vai nu Padomju Savienība nav sociālistiska valsts, vai arī sociālisms nespēj novērst netaisnības, izmantošanu un aliēnācijas sajūtu cilvēkos.

Ap pusnakti Jānis ar Arturu ir klāt. Mans skolas biedrs kļuvis platāks, pilnīgāks, bet garā un valodā jūtama tā pati agrākā puiciskā nebēdnība. Jau pēc dažām minūtēm mēs triecam tā, it kā gafo atšķirtības gadu nemaz nebūtu bijis. Arturs atvedis no Ukrainas veselu kaudzi dažādu labumu: saldumus, sulas, vīnus, Kubas cigārus, piparotu šņabi un lielu tītaru.

— Indjuks, — viņš sauc, — skaties, kas par indjuku!

— Visjaukākais apzīmējums šim zvēram ir latgaliešiem — kurkins, — es piezīmēju.

— Nu, kurkins. Redz, kas par kurkinu!

Arturs man tūlīn iespiež rokā vienu „Gorkiju” (ukraiņu piparoto šnabi).

— Tas ir kaut kas pavisam sevišķs. Tas tev jāņem līdz uz Stokholmu!

Viņam bija taisnība. „Gorkijs” izrādījās visai ne-parasts, maigi spēcīgs dzēriens, kas patikami svilināja rīkles galu. Ar to es pacienāju vienu otru zviedru paziņu; atsauksmes bija jūsmīgas.

Mums būtu daudz ko runāt, daudz ko atcerēties, bet laika maz, jo rit man darba diena. Arturs un Vija interesējas arī par Zviedriju, kur ciemojušies pirms dažiem gadiem.

— Tu tur esot izvērties par lielu sovjetologu, rakstot par mums visādus rakstus. Nu, mēs tev to rutku... — Arturs smeja.

Viņš ar Jāni malko ukraiņu džinu, mēs ar Viju paliekam pie savas liķieŗa glāzes un kafijas. Vaicāju, kā viņš visu to lērumu varējis atšķūrēt no Ukrainas. Viens pats un ar lidmašīnu!

— Tu jau būsi izlaupījis visu brālīgo republiku.

— Nerunā! Vai ukraiņiem kurkinu trūksti! Bet pārpilnajā trolejbusā gan bija ko turēt. Āpaļās ukrainietes mani tā saspieda un nokutināja! Nu!

Saruna rit vienos smieklos. Ar Arturu citādi nevar. Tā tas bija puiku dienās, tā tagad. Bet pulkstenis pietuvojies jau pusdiviem. Žēl, bet jāšķīŗas. Vija uzdāvina savu attēlu — viņa kā Blaumaņa Kristīne filmā „Purva bridējs”; Arturs — mākslinieka L. Kupča akvareli ar jūrmalas skatu. Tad izsaucam taksīti. Ābi vīrieši brauc man līdz pavadīt un vēl potriekties. Sirsnības dēļ. Tik drīz jau laikam atkal netiksimies.

24. *PIE MISIŅA, RĪGAS KINOSTUDIJĀ UN „SKRODERDIENĀS”*

Otrdienā, 11. oktobris. Uzceļos noguris un tāpēc idzīgs. Vai sāku pagurt? Bet priekšā gaŗa darba un darbošanās diena. Nekādas nolaidies nedrīkst būt.

— Jāstrādā ļeņiniski, — es sevi mundrinu, bārdū dzīdams.

Iebāzis kabatā pāris mātes ceptos pīrāgus, soļoju uz Misiņa bibliotēku Skolas ielā 3. Āpmērom piecu minūšu gājiens. Par maz, lai cilvēks atžirgtu. Oficiālais nosaukums ir: „J. Misiņa latviešu grāmatu nodaļa”. Tā ietilpst Zinātņu Akadēmijas Fundamentālajā bibliotēkā; tāpēc saucas par nodaļu. To vada Zandmanis, vīrs pusmūžā, pašauru rievotu seju. Gluži simpatisks darba inteliģences pārstāvis. Viņam paligos vairākas sievietes. Latviska būšana un darišana. Izsaku savas vajadzības:

— Politiskas brošūras, programmas un pamfletus par laikmetu no 1917. līdz 1920. gadam; strēlnieku un strādnieku partiju 1918. un 1919. gada laikrakstus. Sāksu ar brošūrām un programmām.

Runājam par specfonda, kuŗā sakopotas arī trimdas grāmatas un periodika. Zandmanis pats noskaidrošot, kādu „Brīvības” numuru trūkstot. Iekšā mani neaicina. Jā lūgtu un prasītu, droši vien ielaistu arī. Būtu interesanti redzēt, kā tur izskatās, bet laiks jau tā tik briesmīgi notērēts. Jākoncentrējas uz tiešajiem uzdevumiem.

Nelielā lasāmtelpā pavēsa. Āptaustu „rores”. Nav kurināts. Nu nekas, būs sparīgāk jāstrādā. Brošūru sānāk krietna kaudzīte. Vairākas no tām būtu lieti derējušas, kad rakstīju apcerējumu par Latvijas neatkarības idejas attīstību. Latviešu zinātniekiem kultūras sakari ar dzimteni vajadzīgi kā ēst. Sen jau vajadzēja atbraukt. Bet nav ko gudrot! Cenšos strādāt ātri un efektīvi. Brošūras jāmēģina ekscerpēt uz vietas, periodika būs tikai jāpārskata un jāatzīmē, kas filmējams.

Drīz vien esmu pilnīgi iegrimis darbā. Īdzīgums un nogurums pagaisis. Cik revolūcionāri mēs esam bijuši Latvijas tapšanas laikmetā! Tā jau nu vispār zināma lieta, bet reizumis tomēr aiz pārsteiguma gribas izsaukties: „Jedritvaikociņ!” Lasu Latviešu zemnieku savienības 1917. gada programmu. Vairākas prasības tur daudz radikālākas nekā, piemēram, tagadējiem zviedru sociāldemokrātiem. „Ierēdņi Latvijā ievēlami, bet ne ieceļā-

mi... Aktivās un pasīvās vēlēšanu tiesības bauda visi pilsoņi un pilsones, kas sasnieguši divdesmit gadu vecumu... Bez maksas mācība un mācības līdzekļi visās skolās... Baznīca šķīrāma no valsts un skola no baznīcas; ticības mācība skolā nav obligāta... Progresīvs ienākumu nodoklis un nepelnītas vērtības pieaugšanas nodoklis... Plaša sociālā likumdošana... Bezzemnieki apgādājami ar zemi... konfiskācijas ceļā”.

1919. gadā izdota brošūra „Latvijas Pagaidu valdības mērķi”. No satura secināms, ka tā publicēta pēc Cēsu kaujām, bet pirms Bermonta uzbrukuma. Tajā teikts: „Mēs bijām līdz šim tikai „Krievijas pavalstnieki”, nodokļu maksātāji svešai varai, kalpu tauta savā zemē... Pagaidu valdība jau devusi rīkojumu par bezzemnieku reģistrēšanu... vienīgi rūpniecības atjaunošana var glābt strādniekus no posta un nevis sociālizācija vai nacionālsociālizācija... Latvijas Pagaidu valdība tomēr stāv tālu no tā ieskata, ka jāatjauno vecie apstākļi... Pagaidu valdība sarīkos un jau sarīko sabiedriskus darbus zemes atjaunošanas labā... Latvijas Pagaidu valdība nav cara un imperiālisma valdība, bet demokrātijas valdība demokrātiskā tautā... Ar šausmām mēs varam atminēties pārkrievošanas laikus un ar riebumu tos pēdējos gadus Kurzemē, kad latviešu bērniem vajadzēja tikt pārvācotiem un tie nedrīkstēja pat savas tautas dziesmas skolās dziedāt... Garīgas sakropļošanas iespaids ir jāizdzēš... Latvijas Pagaidu valdība ieved visās valsts skolās par mācību valodu latviešu valodu... Viņa dod cittautiešiem Latvijā pilnīgu autonomiju skolu lietās... Tikai latviešu valoda kā valsts valoda mācāma arī cittautiešu skolās... Valdībai pirms dažiem mēnešiem nebija ne naudas, ne ieroču, ne armijas... Pagaidu valdība tautu uzaicināja uz labprātīgu iestāšanos aizsardzības armijā, uz pašpalīdzību. Agrāk ļoti maz bija to, kas atsaucās. Tikai inteliģence, studenti, oficiēri, skolnieki. Lielais vairums izrādījās par neapzinīgu un nesagatavotu, kas bija gatavs padoties vai pat krievu lielinieku verdzībā... Valdība bija spiesta izlietot varu,

pasludināt mobilizāciju un iecelt kara tiesas... Un tauta sāka atmosties... Zeme tika atpestīta gandrīz visa no komūnisma jūga... Ir vēl citi ienaidnieki, kuŗi grib nodibināt „Baltijas valsti” zem vācu muižniecības virsvaldības... Tagad sakautais prūšu kara spēks izvācas no Kurzemes (šai ziņā Pagaidu valdība maldijās. U.G.)... Noteikta enerģiska cīņa, aizsargājot Latvijas patstāvību, ir jāved Valdībai ārzmēs arī pret vecās Krievijas politiķiem, Miļukoviem, Sazonoviem, Kerenskiem, kuŗi grib nodibināt Krievijā monarchiju un pievienot tai Latviju... Ja mūsu tauta varēja izpildīt tik apzinīgi un krietni svešu valdību pavēles un beztiesīgos likumus, tad ar jo lielu gandarījumu un uzpurēšanos tai vajaga izpildīt savas demokrātiskās Valdības rīkojumus, kuŗi saskaņoti ar tautas un Latvijas valsts interesēm”.

Kā mums derētu vēstures chrestomatija vai, vēl labāk, plaša avotu publikācija par valsts veidošanās un cīņu laikmetu! Tur būtu darbs veselam vēsturnieku kolektīvam. Iedomājoties vien, kas viss tikai nebūtu darāms, noreibst galva. Stāvoklis apmēram tāds, kā rakstīts šogad Rīgā izdotajā ev.-lut. baznīcas kalendārā: „Pļaujamā ir daudz, bet maz pļāvēju. Tāpēc lūdziet to Pļaujas Kungu, ka viņš sūtītu strādniekus savā pļaujamā”.

Lasītavā klusu ienāk Zandmanis. Viņš noliek man priekšā uz galda kartona apvākā ieliktu „Brīvības” 1965. gada komplektu. Tādā pašā veidā tiekot uzglabāti pārējie. No šī gada gājuma iztrūkst 3. numurs. Bez tam bibliotēkai neesot vairāku piecdesmito gadu „Brīvības” eksemplāru. Atzīmēju un apsolu atsūtīt no Stokholmas, ko varēs sagrabināt. Tad taisu mazu pārtraukumu. Izeju priekštelpās, kur atrodas garderobe. Izvelku no mēteļa savus pirāgus un ieturu otrās brokastis. Turpat ir karafa ar ūdeni, tā ka neesmu gļūzi sausā. Patērēju ar laipno garderobisti, kāpņu telpās uztoisu dūmu un tad atkal nadzīgi metos uz politiskajiem rakstiem.

Noveicu Dr. M. Valtera 1917. gadā publicēto apceri „Latviešu zemniecība kā politiska partija”, Latvijas Revolūcionāro sociālistu partijas programmu un statūtus

(1917), izdevumu „Latvju republikāņu partija” (1917), revolucionārā sociālista Varleja rakstu „Ceļā uz sociālismu” (1919) un Linarda Laicena ar lielu nacionālu patosu uzrakstīto „Latvijas valsti” (1917). Tur daudz skarbu, dedzīgu vārdu:

„Un tik pārāk maz vairs ir to, kuŗi tic tai pasakai, ka zem Krievijas aizsardzības latvieši gadu simteņus nodziwojuši mierā un laimē. Ne mierā un laimē, bet verdzībā zem āziātiskā tirannisma... Jākrīt nevien tiranniem, kuŗi apspieduši valstis, bet jākrīt arī tam tirannismam, kuŗš apspiež tautas... Nevien tautas manta, bet arī tautas gars un dzīvība aiziet projām... Tādēļ, lūk, ir vajadzīgs, lai būtu Latvijas valsts... Mazākās valstis līdz šim ir tās demokrātiskākās un bieži vien ar to labāko kārtību. Demokrātiskās taisnības un tautu tiesību vārdā vajadzīgs, ka Krievija sadalās... Latgales latvieši, paši gandrīz pa pusei pārkrievoiti un pārpoļoti, ir bijuši priekš baltiešiem tas aizsargu pulks, kas atturējis pārējo Latviju no pārākā krievu valodas un ticības spiediena... Latgalei jāgarantē pilnīga latgaliešu dialekta brīvība tiklab skolās, kā visās Latvijas valsts iestādēs... Valsts valoda latviešiem nav neviena cita kā latviešu valoda, mātes valoda! Valodas aizliegšanai, šai visbriesmīgākai no varmācībām, ir jātiek galīgi iznīdētai... Veselas tautas šī (Krievijas) varmācība gribējusi nonāvēt! Vai revolūcija un pagaidvaldība mūs no tā glābj? Nemaz vēl ne... Tādēļ jācinās par Latvijas valsti... Pa Krieviju ir izkaistīts daudz latviešu strādnieku... Latviešu strādnieku darbs ir intensīvāks nekā krievu strādnieku darbs... Latviešu strādniekam vajadzīga izglītība... teātris, māksla, literātūra... Lai to panāktu, ir vajadzīga Latvijas valsts... Latvijas valsts vajadzīga, lai latviešu tauta varētu nevien: saimnieciski un kultūrāli attīstīties, bet vēl vairāk tādēļ, lai viņa varētu pastāvēt... Vajaga gribēt. Vajaga stādāt un radīt šo Latvijas valsti!”

Bet kaislīgi trauksmainajam Linardam Laicenam vajadzēja mūžīgi būt opozīcijā. Citādi viņš nespēja dzīvot. Galu galā Linards pameta šo paša sludināto Latvijas

valsti un nodeva sevi paša peltā āziātiskā tirannisma varā. Kad ilgi aizcietušies krievu šovinisti tika palaisti no ķēdes, viņi ar lielāko skubu pasteidzās nobendēt šo „maitu latvieti”. Iemeslu jau viņiem netrūka. Par ko domāja nelaimīgais Linards savās pēdējās dienās? **Visai** iespējams, ka viņš atcerējās šo revolūcijas gadā sarakstīto brošūru. Paradoksālā kārtā tas varēja būt viņam pat zināms mierinājums: „Vai man nebija taisnība?” **Tiem**, kas vienmēr cinās par kaut kādu taisnību, tādas lietas mēdz būt svarīgas. Un tad viņu iesvieda kādā bedrē kopā ar citiem „padomju tautas ienaidniekiem”, nosvētīja ar „mātes vārdiem”, aizkasīja visu ciet un nomidīja. Droši vien racēji nosplāvās. Bet Linards kādreiz bija rakstījis arī šādas maigas rindas:

*Es sauli redzēju šodien —
Tavas acis,
Tavas ziedošās acis,
Ho-Tai.*

Atgīstos, ka pienācis laiks steigties satikt Mīldu pie 4. trolejbusa pieturas pašā brodveja centrā. Savācu piezīmes, nododu bibliotēkarei izlietoto un neizlietoto literātūru. Tagad sajūtu, ka pailgi sēdēts nekurinātā telpā. Uz rokām zosāda, drēbes kļuvušas netikami vēsas. Velkot mēteli mugurā, berzēju rokas, skurinos un izsaucos:

— Ūūū! Esmu nosalis kā ganu suns! Kā mazais sunītis . . .

Pusskriešus dodos ceļā. Mīlda jau priekšā. Pārpildīts trolejbuss mūs aizrauj uz Juglu, uz lielo Rīgas kinostudiju. Tai apkārt priežu mežs, te var atelpot. Tiekam visur galā ar latviešu valodu. Režisors Dunkers sameklē brīvu demonstrēšanas zāli. Izrāde var sākties. Noskatāmies filmu „Latviešu strēlnieki”, kas samontēta no arhīvu materiāliem — dažiem žurnālu filmu fragmentiem, fotoattēliem un dokumentiem. Ir dažas autentiskas ainas, kuņģis redzami strēlnieki, apspiežot kreiso eseru (soc. rev.) sacelšanos Maskavā 1918. gada jūlijā, parādās

*M. Brechmane-Štengele atceļā no Rīgas kinostudijas 1966. g.
11. oktobrī*

pulkvedis Jukums Vācietis austrumu frontē, pazib strēlnieku apbalvošana ar sarkano goda karogu pie Kazaņas. Atzīmēju uz papīra strēmeles dažus filmas kadrus, no kuriem vēlētos fotokopijas. Dunkers apsola noformēt. Vēlāk izrādījās tomēr, ka solīts makā nekrīt.

Pēc strēlnieku filmas nāk piedevas. Vispirms par aktieri Jāni Osi, tautas skatuves mākslinieku Vissavienības mērogā. Daudz esam kopā bumbiņu situši Vecdubultu lieldagā. Apaļīgajam Osim bija īsta sportista ādere. Jau nībā viņš bijis samērā labs futbolists. Mans agrākais ciņu biedrs parādās uz ekrāna P. Roziša romāna „Cepla” drāmatizējumā un padomju lugā „Kremla kuranti”. Osi jau vienmēr var skatīties ar interesi. Bet gadi ir gājuši. Laika zobš netaupa arī lielus māksliniekus.

Dunkers demonstrē mums arī īsfilmu par kādu darba zemnieku, kuŗu apbalvo ar Ļeņina ordeni. To viņš pats

saražojis sociālistiskā reālisma stilā. Temats, noformējums un filmas morāle visai atgādina Ulmaņa laika pozitivismu. Vajaga tikai apmainīt to Ļeņina ordeni pret kādu citu klunkuru un varētu ar panākumiem rādīt tā laika pļaujas svētkos. Vai brīnums, ka uzņēmīgais V. Sauleskalns (Zonbergs), panākumu apskurbināts, pirms dažiem gadiem sadūšojās un iesmērēja pionieru lugu sacensībā savu kādreiz mazpulgēniem sarakstīto ludziņu. Un uzvarēja! Kad skauģiem izdevās šo nesmukumu atklāt, autoram uz laiku bija jānolien malā, jāsaraujas melnam un maziņam. Bet ar lūgām padomjzemē ir bēdīgi. Un migla ap Sauleskalnu atkal pamazām izklīda. Lēni un uzmanīgi viņš sāka ar saviem sarakstījumiem taustīties tuvāk skatuves dēļiem. Kā saka, piebraukt uz gumijas riteņiem. Principiālitate ir slavējama lieta, bet teātriem jāpilda arī saimnieciskie plāni („šabes ir labes, bet rebes ir labakes”). Un Sauleskalns var atkal taisīt savu biznesu. „Mana māte ir tāda”, viņš reiz kādā vājā brīdī bija teicis manam tēvam, „kas ielīdis pa pakaļu un nokodis cilvēkam sirdi. Es esmu mātes dēls”. — Nostāties idejiskās pozīcijās un kritizēt citus nav liela māksla. Galu galā cilvēks grib dzīvot. Arī drūmos laikos.

Kad izrāde beigusies, Dunkers pastāsta vēl šo to par kinostudiju. Šeit ciemojoties daudz ārzemnieku, ņemot dažu labu filmu savām vajadzībām. Galvenokārt, protams, no tautas demokrātiju valstīm. Atceros, ka Arturs bija teicis: „Mūsu demokrāti”. Pirmā brīdī neapjaudu, kas tie tādi. „Nu, poļi, čehi, ungāri un pārējie demokrāti...” Mana valoda bagātinās. Es jūtu, ka mana garīgā izaugsme Rīgā turpinās.

Pateicos Dunkeram par pūlēšanos manā labā. Pēc pāris stundām jābūt Drāmas teātri uz „Skroderdienām”.

Uz Drāmas teātri man līdz nāk māte un krustmāte Alise. Izdodas dabūt taksīti un dažās minūtēs esam pie

mērķa. Atnākusi arī Milda un vēl daži pazīstami ļaudis. Mums ierāda vietas divās ložās kreisajā pusē. Kā sendienās. Īsi pirms izrādes sākuma mūsu nodalījumā ierodas Jānis Osis. Biju dzirdējis, ka viņš esot nevesels un nebiju cerējis viņu satikt. Patikams pārsteigums.

— Kur tad tu, Osi! — Izsaucas Alise. — Vai tad Silmačus neesi redzējis?

— Atnācu satikt Uldi, — viņš atbild bez aplinkiem.

Varēja būt vairāk apmeklētāju. Bet „Skroderdienas Silmačos” jau tik daudz rādītas. Pirms nodziest ugunis, pārlapoju programmu. Silmaču saimnieci tēlo Elza Radziņa, Dūdaru — Žanis Katlaps, Aleksi — jauns aktieris Kārlis Trencis, Pindacišu — Ānta Klinte (Klints), Ābrāmu — Karpis Klētnieks, Joski — Jānis Kubilis, Zāru — Velta Line... Šo lugu iestudējis nelielais Alfreds Amtmanis-Briedītis. Lasu viņa „Režisora piezīmes”:

„Jau bērnībā Blaumanis iepazīst aso šķiru cīņu, sāk izprast sociālo plaisu starp lielsaimniekiem un darba tautu... Piemēram, Antonijas tēlā Blaumanis sakoncentrējis tipiskas lielsaimnieces īpašības. Uzskatīdama par savu dzīves mērķi uzkrāt kapitālu, Antonija savā laikā noraidīja līgavaini, skroderi Dūdaru... Šodien, parādot Blaumaņa „Skroderdienas Silmačos”, izrādes centrā izvirzām Antoniju un kā pretstatu viņai godīgos latviešu darba cilvēkus — Aleksi un Elinu... Agrākos buržuāzisko teātru inscenējumos šī Blaumaņa komēdija traktēta kā sekla joku spēle, kur lielsaimnieku sētas idiles apjūsmodana bija izvirzīta centrā. Padomju teātra uzdevums — reālistiskos tēlos atklāt šai darbā ietvertu skarbo dzīves īstenību, nepārveidojot autora domu un ideju.”

Kā tad nu izdēvies ar šķiriskā momenta parādīšanu? Silmaču saimnieces mazā Tonija izģērbta par tādu kā putnu biedēkli; Antonijas valoda un kustības skarbas un valdonīgas. Dzirdu, ka Alise pūš vien. Viņai tā kā uz to būtu tiesības. Man šķiet, ka viņa joprojām ir nepārspēta kā Silmaču saimnieces atveidotāja. Bet jaunā paaudze jau nespēj salīdzināt. „Kas gan atceras republikas laikus?” jautā Tacits savās „Annālēs”. Uzvedumam

Pirmā rindā no kreisās: J. Šāberts, J. Lejiņš, J. Briģaders, J. Kalniņš. Aiz Kalniņa J. Ģermanis. Vidū aizmugurē J. Osis

nav taupīti līdzekļi, nākuši klāt jauni, spējīgi aktieři. Bet visnotaļ vērojama tieksme, ko padomju kritika pēdējā laikā pati apzīmē par „uzspēlēšanu“, teātrālu pārspilējumu. Un tad vēl tāds „jūtām bagāts“ runas veids (to pašu nācās manīt Dailes teātrī). Latvieši tā nemēdz vāvuļot. Laikam taču padomju tautu kultūru savstarpējās bagātināšanās rezultāts. „Kā es jūs iemilēju Ivan Ivanovič!“ Un tad — šmiks, šmaks, plākš — bučas uz abiem vaigiem, miklas acis un grūša stenēšana. „Šmurguļošana“, teica mans nelaiķa tēvs par šādiem jūtu izpaudumiem. Tā nu tas ir. Kas krievu ļaudīm piestāv, kas viņiem iznāk īsti un raksturīgi, tas latvietiem der kā govij sakas. „Maza, zaglīga tauta, dzīvo pie Baltijas jūras“, tā par mums rakstīts kādā pēckaŗa laikā izdotā vācu īsā enciklopēdijā Rietumvācijā. Iedomīgi, plātīgi, ķildīgi pašlabuma meklētāji, būtībā pagāni, bārdā smīnētāji, visumā — gauŗam nejauka, sīka spītnieku cilts. Nu jā, bet sava krekla galu latvietis paradīs bāzt biksēs. Nezin kāpēc es, cienīgi loŗā sēdēdams, nomurminu: „Iepūt!“ Tā sareŗģītas pārrunas daŗkārt mēdza nobeigt mans neaizmirstamais gudrais draugs, praktiskais filozofs Ābrāms Cvillings.

Starprīdī ejam ar Osi pastaigāties. Apskatām mākslinieku attēlus pie fuajē sienām. Nopelniem bagātie un mirušie. Kāds gaŗāmgājējs noprasa Osim:

— Kāpēc nav Konrada Kvēpa attēla? Vai kāds sevišķs iemesls?

— Nē, — atbild tautas mākslinieks. — Tas jānoskaidro.

Viņš izjautā mani par tēvu, par dakteri Vacu, Potiņu un Ingeborgu. Jā, mūsu kopējās vasaras. „Tā debess izteic...“ un Smeļiesklauns. Un tās pēdējās dienas.

— Kaut kā atmaldījusies ziņa, ka Potiņš esot aptieksnieks Polijā vai pie demokrātiem Vācijā. Mēs, bijušie saules brāļi, vēl arvien turamies tepat ap Baltijas jūru, — es paskaidroju.

Uzejam pirmā balkona fuajē, kur izlikta liela Jāņa Oŗa biste, ko darinājusi tēlniece L. Dāvidova (Medene). „Ve-

ciem mūsu zemē dzīvot tiksmē..." Osis ir ieguvis turpat vai visus iespējamus pagodinājumus un augstākos goda nosaukumus. Viņš ir filmēts, gleznots un metallā liets. 1962. gadā Rīgā iznāca Valta Grēviņa sarakstīta grāmata „Jānis Osis” piecpadsmittūkstoš eksemplāros, bagātīgi illūstrēta. Bet vecais sporta un skatuves meistars izskatās tāds kā skumīgs, kā grūtsirdīgs. Atceļā uz kāpnēm viņš apstājas, izpleš rokas un saka:

— Nu, tu jau redzi...

Tad viņa plauksta uzgulstas uz mana pleca. Mēs kāpjām lejā. Izrāde turpinās. Ar smalkjūtīgu Dūdara tēlojumu izceļas Žanis Katlaps. Anta Klinte smidino kā Pindaciša. Bet esmu skatījis viņu Zāras lomā! „O Josef, Josef, Josef mein, ech bin dein, ech bin dein!” Kas par eleganci, šarmu, kāds smalks humors bija šajā tēlā! Grāvējs! Tagad Zāru tēlo aktrise Velta Line. Viņa veic savu uzdevumu labi un korrekti. Bet man visu laiku jādoma par Klintes burvīgo Zāru Goldbaumu. Ja toreizējā Zāra būtu uzņemta skaņu filmā! Muļķīgākie spalvas skribelējumi saglabājas. Lielu skatuves mākslinieku apbrīnojamākie sniegumi zuduši uz visiem laikiem. Paliek atmiņas, nostāsti. Tiem var ticēt, var neticēt.

Pienāk laiks atvadīties no Jāņa Oša. Esam tomēr vēlreiz tikušies. Tāds zināms, neliels apmierinājums. Kāpēc? Mēs atkal atcerējāmies. Tie bija viņa spēka gadi, manas bezrūpīgās jaunās dienas un vasaras. Un tie bija tie divdesmit gadi, par kuriem tā pārkā daudz tagad nemēdz runāt. Bet tiem neviens nevar tikt pāri. Un man ir jāsmaida gribot negribot.

Ārā gāž lietus kā ar spaiņiem. Uz mājām ar isiem pārskrējieniem. Pie bijušā virsnieku kluba zem kokiem atvelku elpu. Trīs latviešu puikņus dauza kādu preču automatu, kas iespītējies. Brīžiem tie atkāpjas, sačukstas un tad ar jaunu sparū iet uzbrukumā. Jaunatne ir cēnīga, cer un cīnās. Lēkdams pār pelķēm, dodos tālāk. Māte ar Alisi cer sagaidīt kādu satiksmes līdzekli. Man uznākusi vēlēšanās izkustēties. Es skrienu lietū pa naksnīgajām ielām un nonāku mājās pirmais.

25. PAR VĒSTURES INSTITŪTU UN VĒSTURNIEKIEM

Trešdiena, 12. oktobris. Lietus pārgājis, atkal spīd saule. Skriešana pagājušā naktī laikam nākusi par labu. Modrs kā skauts ierodos pie augstceltnes Turgeņeva ielā 19. Vēl dažas minūtes trūkst no desmitiem. Tātad laikā un bez piezīmēm. Disciplinētība un principiālitate manuprāt ir nepieciešama sabiedriskajās attiecībās.

Caurlaidē sēž spēcīgs vīrs tādā kā pusuniformā.

— Sveicināti! — es saku skaļi un noteikti. — Man pulksten desmitos šeit norunāta apspriede ar biedru Drīzuli. Es tikai nezinu, vai viņš pašlaik atrodas divpadsmitajā vai otrajā stāvā, tas ir Zinību biedrības telpās.

— Lūdzu, biedri, šeit ir telefons. Piezvaniet! — Izpalīdzīgi norāda caurlaidējs. Viņš runā latviski ar nelielu akcentu.

Noskaidrojas, ka Drīzulis ir otrajā stāvā. Nekādu papīrus vīrs man neprasa; viņš nopratis, ka šoreiz darīšana ar atbildīgu darbinieku.

— Mazs lūgums, biedri, — viņš piebilst. — Biedram Drīzulim nupat pienākusi telegramma no Maskavas. Varbūt jūs to paņemtu līdz.

— Dodiet tik šurp!

Iestūķējis telegrammu kabatā, uzbraucu līdz Zinību biedrības telpām. Mans kolēģa ir šīs iestādes valdes priekšsēdis. Viņa rīcībā gaišs un plašs kabinets ar diviem rakstāmgaldiem. Pie viena sēž sekretāre, kas augumā pārspēj priekšsēdi. Gaužam nopietna dāma, ļoti oficiāla, saspīlēta. Ar Drīzuli sasveicināties biedriski, atraisīti.

— Jums, profesors, pienākusi kāda telegramma no Maskavas. Paņemtu līdz, augšā nākot.

— Paldies, — viņš tencina. Atplēš aploksni un pārļaiž acis vēstījumam. Tas ir sakarā ar kādu konferenci. Viņš piezvana Bironam uz institūtu un izriko, kas darāms. Tad varam sākt mūsu pārrunas. Atgādinu Drīzulim, ka vēlīgi esmu gaidījis atbildes uz vairākām vēstulēm; tāpat nesaņemtu atpakaļ korrektūru viņa biografijai Latvju Enciklopēdijas papildsējumam.

— Tā jau nu bija, — viņš nosaka. — Bet mums Rīgā arī grūti zināt, kāda tā grāmata iznāks. Varbūt tai stiprs pretpadomju raksturs...

— Mēs centāties sniegt šai enciklopēdijā pārbaudītus, objektīvus faktus. Tāpēc arī vēlējāmies, lai jūs pats izlabotu eventuālas kļūdas rakstā par jums. Kad korrektūru nesaņēmām, iespiedām, kā bija. Ceru, ka lielāku nepareizību nebija.

— Labi jau vien bija. Un ar tām vēstulēm... Nu, jūs jau saprotat, kā tas ir. Tagad atbraucāt — varam izrunāties par visu.

Ko nu es daudz zinu, kā ir ar saraksti. Saprotu tikai, ka redzamākiem padomju darbiniekiem joprojām jābūt piesardzīgiem šajā ziņā. Arī gluži profesionāla domu un informācijas apmaiņa iespējama tikai izņēmuma gadījumos. No Drīzuļa aprautajiem vārdiem nojaušu, ka novnozīmes šo jautājumu tuvāk apspriest. Neviens no mums tur neko nespēj grozīt. Ne tagad, ne arī tuvākā nākotnē. Varenā padomju lielvalsts! Vai tiešām tu jūties kā milzis uz māla kājām? Tik bailīgs, aizdomīgs, neuzticīgs, nedrošs un drupens! Bet žēlabām nav vietas. Nav arī laika. Lūdzu, lai profesors pastāsta par Vēstures institūta tapšanu, organizāciju un darbību. Teikto es turpat uz vietas pierakstu. Āina ir šāda:

Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūts sācis darboties 1946. gadā (pirms tam tas bijis saistīts ar universitāti) ar apmēram divdesmit līdzstrādniekiem; tagad to skaits tuvojas simtam, un viņu vidū ir trīs vēstures zinātņu doktori (J. Krastiņš, A. Drīzulis un V. Dorošenko) un trīsdesmit seši vēstures zinātņu kandidāti. Institūta darbs iedalīts piecos sektoros: 1) Latvijas feodālisma vēstures

sektoru vada kand. Teodors Zeids, 2) kapitālisma vēstures sektoru — Dr. Jānis Krastiņš, 3) padomju sabiedrības vēstures sektoru — kand. V. Savčenko, 4) archaioloģijas un etnografijas sektoru — Henrichs Strods un 5) filozofijas un socioloģijas sektoru — Pāvils Koķs. Ceturtajam sektoram ir arī archaioloģijas restaurācijas laboratorija. Viss galvenais vēstures pētniecības darbs notiek Vēstures institūta vadībā (dažus atsevišķus pētījumus veic arī universitātes mācības spēki).

Universitātē ir trīs vēstures katedras: 1) vispārējās vēstures katedru vada profesors Dr. Marģers Stepermanis, 2) PSRS un Latvijas vēsturi — kand. I. Greitjānis un 3) partijas vēsturi — Romualds Rajeviskis. Daži Vēstures institūta darbinieki (piem., T. Zeids) lasa arī lekcijas universitātē, jo ir mācības spēku trūkums.

Ātsevišķi darbojas Latvijas komunistiskās partijas CK Vēstures institūts, ko vada Ā. Raškevics; viņa vietnieks ir prof. V. Miške (mans skolotājs marksismā un ļeņinismā). Partijas Vēstures institūts strādā, gatavojot rakstu krājumu par latviešu revolūcionārajiem darbiniekiem, LKP vēstures trešo sējumu un publicējot oktobra revolūcijas dalībnieku atmiņu krājumu.

Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūtā katru gadu pēc zināmiem noteikumiem uzņem klātienē aspirantūrā vienu jaunu vēsturnieku sagatavoties zinātniskam darbam (bez tam ir arī neklātienē aspirantūra). Aspirants saņem simt rubļus mēnesī un paredzēts, ka trīs gadu laikā viņam jānoliek kandidāta eksāmeni un jāaizstāv kandidāta disertācija. Vēstures zinātņu kandidāta eksāmenos ietilpst Latvijas vēsture, viena svešvaloda, marksisma un ļeņinisma teorija un partijas vēsture.

Ā. Drīzuļa redakcijā gatavojamo jauno Latvijas vēstures 15. kursa izdevumu un drīzumā gaidāms arī viņa un J. Krastiņa kopīgi sarakstītais darbs, kas apskata cīņu par padomju varu Latvijā 1917. — 1919. g. Gatavošanā ir kārtējais archaioloģijas un etnografijas rakstu sējums — šoreiz par izrakumiem Pļaviņu HES rajonā. Filozofijas sektors izdos pētījumu par sabiedriski politiskās un filo-

zofiskās domās attīstību Latvijā 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā.

Maskavas Zinātņu Akadēmija gatavo plašu oktobra revolūcijas vēsturi sešos sējumos; viens no šiem sējumiem būs par oktobra revolūcijas norisi Baltijā. Vēsturnieks V. Bērziņš raksta par Padomju Latvijas sarkano armiju 1919. gadā. Vēstures rakstu krājumā „Skandināvskij sbornik”, ko izdod Tartū, ar atsevišķiem apcerējumiem piedalījušies T. Zeids un J. Jenšs (baltvācu vēsturnieks, kas palika Latvijā un joprojām strādā Valsts arhīvā Rīgā). Teodors Zeids vairākkārt bijis Austrumvācijā uz vēsturnieku apspriedēm.

Nav šaubu, ka padomju vēsturnieki vēlas paplašināt sakarus ar ārzemēm, apmainīties ar materiāliem, vēstures literatūru un padiskutēt vienu otru jautājumu. Jāievēro, ka pēc partijas XX kongresa (1956. g.) notika ievērojamas pārmaiņas vēsturnieku darbā Padomju Savienībā. Kļuva pieejami agrāk noblokēti arhīvu materiāli, sāka izdot korrekta avotu publikācijas (kaut arī ar zināmu atlati), centās atklāt un izlabot daļu no Staļina laika viltojumiem, uzlabojās darbu metodoloģiskā apdare, kritika kļuva prasīgāka un lietiskāka. Zinātniskus gradus vairs nevarēja iegūt ar „svēto rakstu” citēšanu, „laķēšanu” un kaujiniecisku izrakstīšanos. Viss tas protams ietekmēja arī padomju latviešu vēsturnieku darba iespējas un metodes. It īpaši sākot ar 1957. gadu, Rīgā sāka iznākt lielāks skaits vēstures pētījumu un avotu izdevumu, kurus nevarēja neievērot latviešu vēsturnieki rietumos, jo tajos bija izmantoti materiāli, kas nebija pieejami ārzemēs. Protams, padomju vēsturniekiem joprojām bija jāstrādā partejiski, viņi nedrīkstēja ieslīgt „buržujiskā objektivismā”, viņiem bija jāaizstāv un jāattaisno Maskavas politiskie mērķi (bijušie un tagadējie) un stingri jāievēro visas partijas direktīvas. Tā radošā darba brīvība, kāda Padomju Savienībā bija divdesmitajos gados, nav sasniegta arī pēc partijas XX kongresa. Joprojām nav pārvarēta krieviski šovīnistiskā ievirze („padomju patriotisms”) historiografijā, kas izveidojās

personas kulta periodā. Nesatricināta palikusi „mazākā ļaunuma teorija”, kuŗas iedīgļus var atrast dažos 1937. gada sarakstījumos, bet ko noteiktāk noformēja vēsturniece Nečkina 1951. gadā žurnālā „Voprosy istorii”. Šīs teorijas saturs īsumā šāds: vecās krievu imperijas iekarojumi un aneksijas pakļautajām nekrievu tautām nozīmēja ļaunumu, jo tās zaudēja savu nacionālo neatkarību; tomēr tas bija mazāks ļaunums, salīdzinot ar to, kas būtu cēlies, ja šīs tautas būtu paverdzinājusi kāda cita lielvalsts, jo tad tās nebūtu varējušas baudīt oktobra revolūcijas labumus un laimīgo dzīvi progresīvajā Padomju Savienības tautu sadraudzībā. Padomju Savienības iekarojumiem vienmēr ir progresīvs raksturs; tie nozīmē atbrīvošanu no kapitālisma važām un pāreju uz augstāku sabiedriskās attīstības pakāpi. Padomju Savienība vispār nemoz nevar kļūt par iekarotāju: tā vienmēr ir atbrīvotāja — likumsakarīgi, negrozāmi, neglābjami.

Taču nevien kapitālkalpīgajiem rietumu vēsturniekiem, bet arī dialektiskajā materiālismā mazāk apgaismotajiem padomju krievu vienkāršajiem ļaudīm „mazākā ļaunuma teorija” grūti aptveŗama. Tāpēc padomju tautu brālīgajā sadzīvē šad tad notiek gluži nevajadzīgi un nožēlojami pārpratumi, pret kuŗiem nepārtraukti jācīnās darba ļaužu priekšpulkam — Ļeņina partijai. To labi raksturo kāds atgadījums, ko man atstāstīja enerģiska latviešu sieva, teicama otrās dzimtās valodas pratēja. Braucot trolejbusā, viņai gadās dzirdēt kādu krievieti izsaucoties:

— Ir gan tā mūsu Rīga skaista! Ech, kas par pilsētu tā mūsu Rīgā!

Latviete pagriežas uz runātājas pusi un noprasa:

— Kad tad nopirkāt? Cik samaksājāt?

— Nesaprotu. Ko jūs domājat?

— Es jums prasīju: kad jūs to Rīgu nopirkāt, cik tad samaksājāt?

Krieviete saspurojas un atcērt:

— Mēs jūs iekarojām!

Bet to viņai nevajadzēja teikt. Tādi domu izpaudumi vērsās pret padomju politiskās koncepcijas pamatiem, grauj tautu draudzību un lej ūdeni uz buržuāziskā nacionālisma un padomju ienaidnieku dzirnavām. Latviešu paceļ balsi un saka:

— Atkārtojiet to vēlreiz tā, lai citi arī dzird! Tad iesim visi parunāties par to attiecīgā vietā.

Tik noteikta uzstāšanās liek krievietei nojaust, ka viņa izteikusi ko bīstamu, nepareizu. Viņa klusē un nākošā pieturas vietā steidzīgi atstāj trolejbusu.

Latviešiem dzimtenē ikdienas vajadzībām — savu tiesību un savas kultūras aizstāvēšanai — labāk noder padomju izskaidrojums par 1940. gada notikumiem Latvijā nekā atziņa, ka Latvija varmācīgi okupēta. Jo — vai uzvarētiem! To derētu ievērot arī trimdiniekiem, vērtējot dažādas norises, diskusijas un argumentācijas veidu Padomju Latvijā.

Kā nekā tie daļējie uzlabojumi pētīšanas laukā, kas radās piecdesmito gadu otrajā pusē, gluži nemanot tuvināja padomju vēsturniekus viņu kollēgām rietumos. Runājot padomju terminoloģijā, izveidojās objektīvi apstākļi, kas pavēra ceļu zināmai sadarbībai un materiālu apmaiņai ar amata brāļiem ārpus sociālistiskās sadraudzības valstīm. Šie sakari gan neattīstās pa taisnu, augšupejošu likni, bet viļņveidīgi un ar atkritieniem, jo padomju varas organu ievērojusi aizdomība un nervozitāte, kā arī pārmaiņas starptautiskajā politikā un sarežģījumi iekšzemē neļauj tiem veidoties cik necik netraucēti. Jāpiezīmē tomēr, ka personīgi tiekoties ar vēsturniekiem Rīgā, man nekad nenācās manīt kaut kādu naidīgu vai neiecietīgu nostāju no viņu puses. Dažs varbūt bija atturīgāks un formālāks, grūtāk iekustināms uz plašākām pārrunām, nekā es to būtu vēlējies, bet arī tam var atrast izskaidrojumu. Arī mēs trimdā lielā mērā esam bijuši formālisti: piesējušies būtiski maznozīmīgām frazēm un izteicieniem padomju vēsturnieku darbos, vienmēr pasvītrotuši visu negatīvo, bet noklusējuši vienu otru rūpīgi paveiktu pētījumu. Padomju zinātnieki strā-

dā sarežģītos un mainīgos apstākļos, viņi ir vieglāk ievainojami, nedrošāki un arī jūtīgāki. Tas, protams, nav nekāds atklājums, bet mēs to parasti piemirstam, kad ķeramies pie spalvas, lai komentētu vai recenzētu. Kāds padomju zinātnisks darbinieks, divatnē tērzējot, man pēkšņi noprasiya:

— Nu sakāt, ko jūs pats sev, savam darbam atzīstat par vērtīgāko Zviedrijas apstākļos?

— Domu un vārda brīvību, personas neaizkaņamību, — es acumirkli atbildēju.

Mans sarunu biedrs brīdi domīgi klusēja. Tad mēs pārgājām uz citu tematu.

Pēc šī ekskursa man vēl jāatgriežas pie apspriedes ar A. Drīzuli Vēstures institūtā. Pārrunu gaitā mēs salīdzinām zinātnisko gradu iegūšanas kārtību Padomju Savienībā un Zviedrijā.

— Kā norisinās disertāciju aizstāvēšana? — es apjautājos.

— Vispirms iesniegto disertāciju apspriež attiecīgais sektors, tad Vēstures institūta zinātniskā padome. Kad darbu ieteic aizstāvēšanai, apstiprina oficiālos oponentus. Kandidāta disertācijai vajadzīgi divi oponenti — viens doktors un viens kandidāts, no kuriem vienam jābūt no āries. Doktora disertācijai izrauga par oponentiem trīs vēstures zinātnu doktorus: vienu no pašu mājām, divus no āries. Doktoru disertācijas tiek vienmēr iespiestas; disputs var notikt četrus mēnešus pēc grāmatas izdošanas. Bez tam izgatavo īsu kopsavilkumu (referātu), ko arī iespiež un mēnesi pirms aizstāvēšanas izsūta zinātniekiem citos Vēstures institūtos. Par disertāciju aizstāvēšanu laikrakstos publicē paziņojumu desmit dienas pirms noliktā datuma. Ar ikvienu disertāciju kurš katrs var iepazīties institūta bibliotēkā, kur tā izlikta mēnesi pirms disputa.

Drīzulis stāsta, es atzīmēju. Pierakstītas jau vairākas lapas. Viņš vēlreiz apliecina, ka mans referāts bijis interesants un to noteikti izmantošot.

— Kur strādā vēstures zinātņu kandidāts J. Kaimiņš?
— es jautāju. — Viņš savu disertāciju ir rakstījis par strēlnieku vēstures jautājumiem.

— Kaimiņš ir vecais strēlnieks, atgriezies Latvijā no Krievijas. Viņam būs vairāk par sešdesmit gadiem. Strādā partijas Vēstures institūtā Raiņa bulvārī blakus universitātei.

— Būtu derīgi arī viņu satikt. Tāpat aprunāties ar profesoru Miški. Bet pa kuŗu laiku?

— Jums būs jābrauc vēlreiz, — Drīzulis pasmaida.

— Nav tik viegli iztuzināties un izrauties no darba. Tagad pat Stokholmā būs sakrājušies dažādi papīri un uzdevumi. Nemaz negribas par to domāt.

Atceros, ka man kārtojams vēl viens jautājums.

— Vai nebūtu iespējams atvieglināt zviedru vēsturniekiem uzturēšanos Rīgā. Citiem vārdiem — palētināt. Retais var maksāt simt kronas dienā par istabu un ēdienu tajā viesnīcā, kur mēs pusdienojām. Par to cita starpā žēlojās doktorande Anna Kristīna Meurlinga, kas šeit bijusi pirms manis.

— Ā, tāda sīka meitenīte! Atminos.

— Sīka gan, bet dūšīga un uzņēmīga. Viņa raksta darbu par zviedru tiesu iekārtu Vidzemē un Dienvidigaunijā (Livland) 17. gadsimtā. Iespējams, ka nākotnē vēl atbrauc viens otrs zviedru pētnieks. Būtu labi, ja varētu viņiem izkārtot apmešanos kādā studentu mītnē vai tamlīdzīgi.

— Zinātņu Akadēmijai diemžēl nav kopmītnes, bet tāda ir Latvijas universitātei. Kad rodas šāda vajadzība, ieteicu rakstīt tieši universitātes rektoram V. Šteinbergam.

Kad taisos atvadīties, Drīzulis apvaicājas:

— Vai pazīstat latgaliešu vēsturnieku Puduli?

— Pēteri Puduli pazīstu, bet tikušies esam samērā reti, kaut dzīvojam vienā un tai pašā zemē.

— Pavisam jocīgs un divains cilvēks. Nevar saprast, ko viņš īsti grib un domā.

— Stokholmā jau runāja, ka viņš braucis uz Latviju ligavu lūkoties.

Drīzulis groza galvu un nopūšas:

— Kā viņš tur pie jums ar zviedriem tiek galā?

— Pudulis vienmēr ir stingri cīnījies par savām tiesībām un taisnību. Viņš tagad izkaņojis sev priekšlaicīgu vidusskolas skolotāja pensiju un dzīvo kā brīvkuņģis. Apskaužams stāvoklis.

— Bet pie sievas nav ticis?

— Viņš joprojām prišs cilvēks, labi saglabājies. Cerības nav zaudētas.

Laiks celties kājās. Šķīroties institūta direktors uzdāvina man veselu paku ar bulgāru cigaretēm „Tresor”.

— Ceru, ka varēsim pēc kāda laika tikties Stokholmā, — es saku, savākdams savas piezīmes.

— Ļoti iespējams.

Drīzulis mani pavada līdz celtnim. Atvadāmies draudzīgi, kā kolēģām pienākas.

Manā piezīmju grāmatiņā nākošais ieraksts ir šāds: „Eju caur tirgu. Daudz latv. val.” Tik bieži jau Rīgas ielās un laukumos to nedzird. Tāpēc atzīmēts. Es stūrēju uz Revolūcijas muzeju, bet pa ceļam iegriežos ārzemnieku veikalā nopirkt dažas Rīgas smaržas un balzamu, ko ņemt līdz uz Stokholmu. Mana misija neglābjami tuvojas galam. Tās ir pēdējās dienas. Pārdevēja laipna, izpalīdzīga. Atceras mani no iepriekšējiem apmeklējumiem. Pateicos viņai un spiežu roku:

— Mans laiks iet uz beigām.

— Jūs taču atkal atbrauksit!

— Dzīvosim, redzēsim, — es mēģinu pasmaidīt.

Tad vēl uz „Intūrista” nodaļu, kas atrodas „Rīgas” viesnīcā. Jānoformē vieta lidmašīnā, kas dodas uz Leningradu 15. oktobrī pulksten 11.50. Tā ir izplānots. Viesnīcas personālā, šķiet, pārsvarā latvieši, bet „Intūristā” darbinieces ir krievietes. Pajaunas sievietes. Viņas tomēr drusku apguvušas arī latviešu valodu. Pāris minūtēs mana lieta ir kārtībā.

Drīz esmu Revolūcijas mūzejā. Jautāju pēc biedrenes Grozovas, bet viņa izgājusi. Izrādās, ka iespējams satikt pašu direktoru J. Skoli. Tas mani iepriecina, jo darišanas vienmēr vislabāk kārtot ar iestādes vadītāju. Arī šoreiz neesmu vīlies. Vēlos pasūtīt fotokopijas no tiem attēliem, kurus biju atzīmējis, apmeklējot mūzeju 6. oktobrī. Tādu sanāk pavisam trīsdesmit.

— Dodos atpakaļ uz Stokholmu sestdien priekšpusdienā. Būtu ļoti priecīgs, ja kopijas varētu izgatavot, kamēr esmu šeit. Ja tas nebūtu iespējams, atstāšu jums savu adresi, uz kuriem tās nosūtīt.

— Redzēsim, ko mūsu fotografs par to saka, — atbild Skolis. Viņš piezvana uz fotolaboratoriju, un pēc brīža kabinetā ienāk jauns cilvēks iepelēkā uzsvārcā.

— Biedri Straume, uzdevums kaujiniecisks, — ar mazu humora pieskaņu stingrajā balsī saka direktors (man pret šo cilvēku uzreiz rodas respekts). — Ārzemju pasūtījums, jāveic trieciena tempā. Vai varat izgatavot trīsdesmit fotokopijas līdz rītdienai?

— Būs jāmēģina, biedri direktor.

Es sarokojos ar Straumi. Norunājam, ka atnāksu rīt uz darba laika beigām. Par katru kopiju jāmaksā 25 kapeikas. Pateicos abiem vīriem par izpalīdzību un efektīvo izrīcību. Patikami tikties ar tādiem ļaudīm. Likums savā garā naski soļoju uz Misiņa bibliotēku.

Šodien vispār iet no rokas. Pie Misiņa silts kā podiņā. Metos uz atlikušajām politiskajām brošūrām. Vispirms ņemu priekšā „Latvijas Sociāldemokratiskās Strādnieku Partijas Programmu un Statūtus”, kas iespiesti Liepājā 1920. gadā (pirmais izdevums publicēts turpat 1919. gadā). Savos pamatos šī programma ir tā pati, kuru pieņēma LSDSP dibināšanas kongress 1904. gadā; pārlabojumi izdarīti pēc atjaunotās partijas pirmās konferences lēmuma 1918. gada vasarā. Savādi šodien skan formulējums: „Tagadējā sabiedrībā arvien lielāks top proletāriešu skaits, arvien asākas top pretešības starp izsūcējiem un darba strādniekiem... Visas partijas organizācijas ir dibinātas uz demokratiskā centrālisma pamatiem.”

Nākošā izrādās Andreja Petrevica brošūra „Ko vēlēt Saeimā?”. To izdevusi Rīgā sociāldemokrātu maziņu partija, kuŗā ietilpa labējie sociāldemokrāti, kas 1921. gada pavasarī atšķēlās no LSDSP (vēlāk vairāki no viņiem atgriezās vecajā partijā). Spriežot pēc satura, brošūra publicēta 1922. gadā. Par komunistiem jeb „bezpartejiskajiem arodniekiem” tajā teikts: „Viņi grib nodibināt Latvijā tādu iekārtu, kāda pastāv tagad Krievijā... (kas) novestu... pie... galīga sabrukuma un bada, līdz ar visādu atkritumu un cilvēku ēšanu”. Stipri vārdi, bet jāatceras, ka toreiz Krievijā plosījās briesmīgs bads, un laikraksti ziņoja, ka dažās vietās konstatēts kanibālisms.

Interesants dokuments ir „Latvijas Sociāldemokrātijas Pilsētas Domes vēlēšanu platforma” (Rīgā 1917). Tajā prasīta pārtikas kartiņu sistēma, cenu kontrole, vispārēja tautas milicija un „visa vara strādnieku, zaldātu un lauku bezzemnieku padomēm”.

Pret sociālistiem vēršas pamflets „Patiesība par mūsu sociāldemokrātiem no Z.P.”, kas iznācis „Rīgas Avīzes” (Friča Veinberga) apgādā 1907. gadā. Tajā attēlots, cik grūti klājoties „mazajiem biedriem”, kamēr vadoņi lepni dzīvojo un braukājo pa ārzemēm. Autors, kas acīmredzot ir kāds no „Melnā Friča” līdzgaitniekiem, nostroste Jāni Jansonu-Braunu un piebilst: „Šādas pašas tūres taisa pa Vakareiropu Ozols, adv. Buševics, Kalniņš, Rainis, Valters, Rolavs un Co. Šiem kungiem netrūkst nekā... Redziet, strādnieki, tur aiziet jūsu graši... No valdības jums jāgaida sava stāvokļa uzlabošana.”

Tam zināma radniecība ar niedrista Tālvivalda Sandera sacerējumu „Kādēļ latvju tauta tik sarkana?”, ko izdevusi sab. „Latvijas Sargs” Rīgā (sauts liecina, ka tā publicēta 1923. vai 1924. gadā). Šis autors it īpaši uzbrūk Ulmanim: „Pirmais, kas deva spēcīgu triecienu visai pilsoniskai lietai, bij Ulmanis, kad tas labprātīgi bez jebkāda spiediena uzņēma sociālistus Tautas Padomē, dodot tiem trešo daļu no visām vietām... Kā izbijušie sociālisti un 1905. gada ‚varoņi’, kas ar tautas grašiem aizbēga uz

ārziem, tie (ulmanieši) neuzdrošinās vecās saites ar saviem draugiem saraut... Par to sociālisti piemiedza aci uz daudziem kungu veikaliem, kā naftu, siļķēm, liņiem un neesošām lokomotīvēm... Sociālisti priecājās, jo dārdzība auga, tirdzniecība un rūpniecība nikuļoja. Visādi sociālizācijas projekti ieraudzīja dienas gaismu... Mums bij viena persona, kuŗa ap sevi pulcināja pilsonību, un tas bij Āndrievs Niedra. Bet šis lielais pilsonības ideologs tika nobļauts par 'tautas nodevēju'... Piecus gadus tika viltota Latvijas valsts tapšanas vēsture, fakti sagrozīti... visi kaunīgie nacionālisti baidījās no niedrista vārda kā no uguns. Pat kristīgo nacionālistu un bezpartejiskā nacionālā centra špices vīri un viņu 'Latvis' kratījās nost no Niedras kā no paša nelabā... Ņemot to vērā 'Latvijas Sargs' (nesajaukt ar laikrakstu 'Latvijas Sargs', kas sāka iznākt Liepājā 1919. gadā. U.Ģ.) nāca pie pārliecības, ka ir nepieciešams apgaismot Niedras jautājumu visos sīkumos... Liepājas notikumi norisinājās tikai mazas Latvijas daļiņas iedzīvotāju priekšā... Nacionālie zemnieki, kuŗi pulcējas ap savu nacionālo zemnieku savienību, paceļ tagad savas balsis..."

„Niedra un niedrisms” — kas par tematu politiskai monografijai, doktora disertācijai! Vai atradīsies kāds latviešu vēsturnieks, kas uzņemsies vispusīgi un pamatīgi izpētīt šo jautājumu? Kas uzrakstīs pēc stingrām zinātnes prasībām monografijas par mūsu redzamākajiem politiskajiem darbiniekiem, partijām, organizācijām u.t.t.? Bez šiem priekšdarbiem mēs nekad netiksīm pie nopietnas Latvijas jaunāko laiku vēstures. Bieži mani nomoka šīs domas, un pašu pārņem tāda kā nevarības sajūta. Jāsmejas! Neviens taču nav teicis, ka man tā jāuzraksta. Būs jau labi, ja pagūšu noskaidrot vienu otru vaicājumu.

Atliecu muguru. Vajadzētu iziet ārā un uztaisīt dūmu. Turpat netālu pie cita galda gar veciem latviešu laikrakstiem ņemas gaŗa, spēcīga auguma vīrs. Ovāla seja, plīks galvvidus. Kultūras darbinieks, varbūt literātūras vēsturnieks? Šad tad esam saskatījušies. Tagad viņš pieceļas un pienāk pie mana galda.

- Ja nemaldos, jūs esat Ģērmaņa kungs?
- Tā ir.
- Vai atceraties mani? Esam reiz tikušies.
- Ļoti iespējams, bet jums jāpalīdz man atminēties.
- Alfons Vilsons, — viņš saka un sniedz man roku.
- Biju reiz aizgājis uz Rīgas pilsētas vēsturisko archīvu, kur kopā ar jums strādāja mans paziņa Ķirsis. Tad iepazināmies. Toreiz visi bijām studenti.

— Ā, nu es atceros. Tas bija trīsdesmit septītajā gadā. Lasāmtelpā nav nekāda plāpāšana. Izejam uz kāpņu platformas, kur nevienu netraucējam un kur es varu uzpīpēt. Vilsona darbība man nav gluži sveša. Zinu, ka viņš sarakstījis fil. zinātņu kandidāta disertāciju „Blauņa reālisms”, publicējis apcerējumus par E. Veidenbaumu, J. Jansonu-Braunu, piedalījies „Latviešu literatūras vēstures” sarakstīšanā un periodikā izteicies par dažādiem literāriem jautājumiem. Kā bijušie studiju biedri nolemjam pāriet uz „tu”.

Pastāstu, ka esmu lasījis vairākus viņa darbus un opjautājos, kā klājas pa Zinātņu Akadēmijas Valodas un literatūras institūtu.

— Pēc kāra bija grūtības ar kvalificētiem darbiniekiem. Bija jāiztiek ar tiem, kas Rīgā bija atrodami. Tagad daudz grūtību pārvarēts. Izaudzināti jauni kadri.

— Gar kādiem jautājumiem tu pats pašlaik strādā?

— Mani nodarbina aistētikas problēmas un latviešu rakstniecības sakari ar cittautu literatūru. Nākošu gadu liela jubileja Eduardam Veidenbaumam; paiet simt gadu kopš viņa dzimšanas. Šai sakarā arī iznāks pastrādāt.

— Un kā tad mūsu paziņam Ķirsim klājas? Bija tāds slaidis, glīts jauneklis.

— Viņam neveicās. Zēns nokļuva pudeles gūstā un nelaikā mira.

— Kas to varēja iedomāties! In der Hölle des Alkohols...

Vilsons stāsta, ka padomju laikā paplašinājušies kultūras sakari ar igauņiem un lietuviešiem. Tas jāuzskata

Rīgas pilsētas vēsturiskajā archīvā 1937. g. 9. jūnijā. Stāv no labās 2. R. Ķirsis, 3. Marija Kundziņa. Sēž labā malā U. Ģermanis

par pozitīvu ieguvumu. Mēs jau neatkarības gados nepiedodami maz interesējamies par saviem kaimiņiem. Kāda pašpeticība un īsredzība! Jautāju, vai viņš pazīst arī trimdas literātūru?

— Tev kā pētniekam un atbildīgam darbiniekam taču specfonds pieejams?

Šo to viņš zina. Anšlava Egliša stāstus par Ameriku. Bet visumā maz. Neesot arī laika. Noslogots ar paša pētījumiem, lekcijām.

— „Jauno Gaitu” esi lasījis?

— Par to ir dzirdēts, bet nevaru teikt, ka būtu šim žurnālam izsekojis.

— Tur šad tad ir pa interesantam rakstam. Tas nav jaunatnes žurnāls, bet op to pulcējas daļa gadu jaunāku literātu un zinātnieku. Tāpat izkautās vidējās paaudzes pārstāvji. „Jaunā Gaitā” recenzē arī dzimtenes literātūru, publicē reizumis padomju latviešu dzejnieku darbus.

Pieskaņamies strēlnieku vēsturei, un Vilsons piebilst:

— Tikai sargies no šovinisma!

— Nebaidies! Šovinismu man laikam būs visgrūtāk piesiet. Tas jāmeklē kaut kur citur.

— Tev vajadzētu apciemot veco strēlnieku Voldemāru Branku. Viņš daudz rakstījis par strēlniekiem, daudz zina.

— Esmu lasījis viņa gaŗo stāstu „Kauju negaisos”. Ātceros no tā kāda strēlnieka vārdus: „Ātlik tikai atriebība! Savu zemi esam zaudējuši...”

— Branka adresi varu palīdzēt sagādāt.

— Bet man atlikušas vairs tikai divas dienas. Labi, ja tikšu galā ar veco Misiņu.

Ejam atpakaļ. Kāda bibliotēkas darbiniece mani aptur:

— Jums priekšpusdienā zvanīja redaktors Alberts Liepa. Vēloties rīt ar jums parunāties. Šovakar raidīšot izvilkumus no jūsu referāta.

— Paldies, ka pateicāt.

Ātceros, ka arī Drīzulis šorīt bija pieminējis Liepas vēlēšanos. Nu, gan jau uzņēmīgais redaktors mani sadzis! Ar mazu pusdienas pārtraukumu noķēšos pa bibliotēku līdz pulksten astoņiem vakarā. Pagūstu izskatīt strēlnieku žurnālus un vairākus sīkākus lielinieku periodiskos izdevumus no pilsoņu kara laikiem. Atvados no Vilsona. Viņš rīt atkal nāksot šeit palasīties. Tad jau vēl tiksimies.

Mājās visi noklausāmies Rīgas radio raidījumu latviešiem ārzemēs. Pārskatā, ko nolasa pārraides sākumā, nekas par manu referātu netiek minēts. Taču tas nāk kā papildinājums pašās beigās:

„Rīgā pašreiz uzturas vēsturnieks Uldis Ģermanis, kuŗš ieradies no Zviedrijas. Pirmdien Uldis Ģermanis viesojās Zinātņu Akadēmijā un sastapās ar redzamākiem Padomju Latvijas vēsturniekiem. Sarunās viņš pastāstīja, ka daudzus gadus strādājis pie monografijas par pulkvedi Vācieti, leģendāro oktobra revolūcijas karavadoņi. Īsi pirms ierašanās Rīgā Uldis Ģermanis pabeidzis referātu

par latviešu strēlnieku darbības atspoguļojumu Zviedrijas presē revolūcijas un pilsoņu kara laikā. Šo referātu Ģermanis nolasīja saviem Padomju Latvijas kolēģiem. Lūk, magnetofona lentē referāta neliels fragments (atskan mana balss):

„Latviešu strēlnieki ir atstājuši neizdzēšamas pēdas jaunāko laiku vēsturē, un ar viņiem spiests sadurties ikviens vēsturnieks, kas nopietnāk nodarbojas ar Krievijas revolūcijas un pilsoņu kara notikumiem. Viņi arī pieminēti daudzos Rietumeiropas un ASV vēsturnieku darbos, kaut gan neskaidrības šai jautājumā joprojām ir ievērojamas. Vēstures materiāli par latviešu strēlniekiem ir izkaisīti pa daudzām zemēm un vairākiem kontinentiem un nav vēl ne tuvu pietiekami apzināti un izvērtēti. Kāda dažā ziņā visai interesanta, kaut arī ne nozīmīgākā, avotu grupa ir tā laika ārzemju preses liecības par latviešu strēlnieku kara gaitām un viņu revolūcionāro darbību. Tās kritiski izvērtējot, var iegūt zināmu skaidrību par vairākiem jautājumiem. Es minēšu dažus piemērus: 1) kādi bija preses informācijas avoti par latviešu strēlniekiem; 2) kas šajā informācijā atbilst patiesībai, un kas ir apzināti izdomājumi (naidīga propaganda) vai vienkārši pārpratumi, kļūdas un neskaidrības; 3) kā dažādie aculiecinieki un novērotāji vērtēja strēlnieku lomu un nozīmi vēsturiskajos notikumos; 4) cik lielā mērā strēlnieku dažādie darbības posmi atspoguļojās ārzemju presē; 5) ko un kādā veidā ārzemju lasītāji galvenokārt dabūja zināt par latviešu strēlniekiem, viņu darbību un nozīmi; 6) kā šī informācija ietekmēja ārzemju sabiedrisko domu un politiskos darbiniekus u.t.t.” (Šai vietā izvilks no referāta beidzas).

„Referāts neapšaubāmi klausītājos atstāja interesantu iespaidu un parādīja, ka vēsturnieks daudz pētījis zviedru presi. Pašreiz Uldis Ģermanis, uzturēdamies dzimtenē, strādā Fundamentālās bibliotēkas Misiņa nodaļā, vācot materiālus jaunam darbam”. (Pārraidījums beidzas).

Jāpiezīmē, ka nākošajā dienā Rīgas radio raidījumā zviedru valodā cita starpā bija šāds ziņojums:

„Latvijā uzturas vēsturnieks Uldis Ģērmānis, kas dzīvo Zviedrijā. Viņš ir latvietis, bet kopš otrā pasaules kara dzīvo Baltijas jūras otrā krastā. Uldis Ģērmānis pēti latviešu strēlnieku vēsturi. Viņš uzrakstījis sevišķu disertāciju par izcilo sarkano latviešu strēlnieku pulkvedi, Sarkanās armijas pirmo virspavēlnieku Jukumu Vācieti. Uldis Ģērmānis pēti Latvijas archīvus un saticies ar Rīgas vēsturniekiem.”

Man tur nav daudz ko iebilst. Piezīme par darbu archīvos, protams, ir pārāk skaista, lai būtu patiesa, taču tādas lietas ievēro tikai cunftes vīri. Bet raidījumam latviešu valodā bija gluži negaidīta pēcspēle, par kuŗu vēl būs jārunā.

Turpinu šķirot grāmatas: kuŗas varētu piedāvāt bibliotēkai un antikvāriātam, kuŗas atdāvināt draugiem un paziņām. Dažas atlieku sāņus, lai tās vēl paliek mātes ziņā. Redzot manu noteikto un nesaudzīgo izrīkošanos, viņa ierunājas:

— Vai tev, dēls, nemaz nav žēl putināt laukā savu bibliotēku? Kā tu tās grāmatas esi vācis un glabājis! Es tak zinu.

— Pati lūdzi, lai izskatu un izlemju, ko ar tām darīt.

— Jā, jau, jā jau! Bet es nebiju domājusi, ka tev viss tā jānolikvidē. Tur taču ieguldīts tik daudz mīlestības...

— Liela mīlestība bieži vien beidzas traģiski. Nesāc tagad mani raudināt!

Māte apklust, bet pēc brīža atsāk sarunu par citu tematu:

— Tu te skrien un raujies kā uz ugunsgrēku. Vairāki mīļi cilvēki ir pēc tevis prasījuši un grib tevi satikt. Ko lai viņiem saku?

— Vai es negribētu? Daudz ko vēl vēlētos izdarīt, redzēt, izrunāt. Bet neaizmirsti, ka neesmu braucis ciemoties. Man ir arī kaut kas jāpaveic.

— Vismaz kādu brītiņu tu varētu atrast... Tavas bijušās skolnieces, tavs klases biedrs Pauls Lapiņš, mūsu vecā Jūliņa, kuŗu tu kaitināji, puika būdams... Un vai tad pie Voldemāra Grīnberga tev nebūtu jācaiziet?

— Būtu jāaiziet. Bet atrod man tos brītiņus!

— Es jau nezinu, bet vai tev vajadzēja skriet tik daudz uz visām izrādēm? Būtu labāk iepriecinājis labus cilvēkus. Tagad tu atkal aizbrauksi. Es to nemaz nevaru aptvert...

Ko lai es atbildu? Nav jēgas runāt preti, taisnoties. Pasaulē taisnības nav. Un katram jau ir sava taisnība. Arī es neesmu apmierināts ar padarīto. Nemaz nē! „Laid darām, ko vien iespējam, mēs tomērt ne kam ne deram.” Bet reizēm uzmutuļo dusmas. Kāpēc vienmēr no manis prasa, lai es daru to un to, rīkojos tā un ne citādi? Kāpēc man jābūt perfektam! Un es noņurdu:

— Vai es kāds ļaužu Pestītājs.

Tad es paskatos uz māti. Man kļūst skumji kā vasarnieku pamestam kaķēnam rudens lietū. Aplieku rokas viņai ap pleciem. Mēs tā stāvam kādu brīdi klusēdami.

Ap pusdviem naktī pabeidzu savu grāmatu skati.

26. PAR KULTŪRAS SAKARIEM UN KĀDU NEGAIDĪTU SATIKŠANOS

Ceturtdiena, 13. oktobris. Pirms divdesmit diviem gadiem šai dienā Rīgā ienāca padomju karaspēks. Es atrados Kurzemē kaut kur pie Lestenes. Nekādas noteiktas frontes linijas vēl nebija; apkaustītā vācu armija atkāpās. Ap oktobra vidu bija saulainas dienas, un es brīnījos, ka gaiss ir dzidrs, debess zila un mežmalā nosēta sārtām ogām, kas garšoja gluži kā ienākušās brūklenes. Viss bija tāpat kā jebkurā Latvijas rudenī. Daba bija acimredzot absolūti neitrāla cilvēku konfliktos un vienaldzīga pret viņu dažādajiem ērmīgajiem pasākumiem. Bet man tas nebija nekāds mierinājums. Tieši otrādi. Es to izjutu gandrīz vai kā bezsirdību, kā apvainojumu un izsmieklu. Biju vēl visai nepanesīgs plānādis. Pekstiņš. Reizēm gulēju sūnās, aizsapņodamies uz tiem rudeniem, kad mūsmājās visi, izņemot tēvu,

mizoja ābolus un attirīja brūklenes no grūžiem, sīkām mētru lapiņām un iepuvušām ogām. Tad virtuvē dienām vārījās lieli katli un grāpji ar ievārījumu; viss dzīvoklis bija pārņemts ar ābolainu un mežainu smaržu. Tad vecāmāte, mizodama un atlasīdama, stāstīja par klausu laikiem Umurgas draudzē, par mīlo mācītāju Juri Neikenu, par židiem un čigāniem un veciem ķeizara zaldātiem, par umurkumuru Rīgā un trauslo, nevarīgo ģenerāladjutantu (liekas, viņa teica arī „flīgeladjutants”) Vērmānu, kuŗa skaistā madama bija kā piens un asins un kuŗai bija tik makten augstas krūtis, ka uz tām varēja uzlikt pilnu kafijas tasi, neizšļakstinot nevienu pilieni pāri malai. Bet varen daļā labdzimtība grima skumjās un žēlabās, jo kungs gan bija pret to smalks un pieklājīgs, bet atstāja viņas jaukumus neapmiļotus. Vērmānam bija kāds draugs, kuŗu viņš sauķāja par savu mīlo draudziņu. Pastāvīgi kungs bija norūpējies, ka tik draugs būtu apgādāts un aprūpēts uz to smalkāko un glaunāko. Daudzreiz biju dzirdējis šo sērīgo stāstu par tiem laikiem, kad vecāmāte „pie kungiem dienēja”. Kā dzīvu redzēju šo krāšņo, iesmaržoto kundzeni kruzulainā rīta svārkā un dārgās mežģinēs pusguļus atlaidušos dūnu spilvenu kaudzē; vecāmāte stērķelētā baltā priekšautā pienāca pie platās riekstkoka gultas kā pie altāŗa, „kniksēja” un uzmanīgi nolika pilnu kafijas tasi uz maizesmātes cēlās krūtežas. Tase viegli, ritmiski šupojās, un ne piliens nepārlīja uz apakštases. Bet kundzes tumšajās skropstās trīsēja lielas asaru lāses, un viņa teica: „Liziņ, man netrūkst ne mantas, ne bagātības, ne miesas veselības un tomēr esmu simtkārt nelaimīgāka par nabadzīgāko Rīgas meiteni.” Manu tēvu kaitināja vecāsmātes stāsti par „dienēšanu pie kungiem”. — „Kas par kungiem,” viņš sirdijās, „mēs paši esam kungi; mums citu kungu nav un nebūs vajadzīgs!” Āk Svētā Lestene, kas gan jutās nelaimīgāks: augstdzimusi daļava ar asarām acīs un kafijas tasi uz krūšu bastiona vai svešos kuŗa svārkos iespilētais kuŗa ziņotājs Kurzemes brūklenājā?

Man šajā rītā nav laika justies ne laimīgam, ne nelaimīgam. Jāsarauj, ko var! Tiklīdz Miņņa bibliotēku taisa vaļā, spraukos mudīgi iekšā. Par sistēmātisku periodikas izskatīšanu un ekscerpēšanu vairs nav runas. Jāiegūst vispārējs pārskats, un jāizgatavo saraksts par to, kas būtu filmējams.

Tomēr Valkas Strādnieku (Deputātu) Padomes laikrakstā „Sarkanais Karogs” (sāka iznākt 1918. gada novembra beigās) vēsturniekam ir tik aizrautīga lasāmviela, ka nevaru noturēties, dažus rakstus uz vietas neatzīmējis. Redzams, ka lielinieki Valkā nav bijuši pietiekami informēti par politisko un militāro plānošanu Maskavā. Tādā kārtā radies dažā ziņā atpalcīgais un pretrunīgais „Darba tautas sveiciens latvju strēlniekiem”, kas iespiests ievadraksta vietā šīs avīzes 3. numurā (1. 12. 18.):

„... Krievijas sociālistiskajā armijā, kuŗa nāk šurp, ir arī daži pulki latvju strēlnieku. Kad vasarā naidīgās armijas uzbruka padomju republikai... mūsu strēlnieki bija tie, kas devās visdrošsirdīgāk cīņā, glāba proletāriāta fronti un nodrošināja sarkano Padomju varu... Latvju strēlnieki! Latvijas darba tauta jūs apsveic jūsu uzvaras gājienā uz Latviju... Tautiskā buržuāzija, kuŗas astē ieķērušies sociālšovinisti, dibinājusi buržujsku Pagaidu Valdību un ar sabiedroto štikiem grib nospiest Latvijas strādniecību. Tā nolād un dreb pāniskās bailēs no latvju strēlniekiem, kuŗus pati kādreiz organizēja un pārdeva caram Nikolajam... Latvju strēlnieki! Latvija vēl nav sarkana. Tā ir melna, balta, pelēka, kāda nu katrā vietā. Jūs nākat, lai sarkanbaltsarkanās tautiskās flagas vietā uzspraustu Latvijas pilsētās un miestos, mājās un ciemos sarkano starptautiskās strādniecības karogu! Jūs nākat, lai radītu brīvu Padomju Latviju, kuŗa brālīgi ieiētu Krievijas sociālistiskās republikas tautu saimē!...

Lai dzīvo Padomju Latvija Krievijas Sociālistiskajā Padomju Republikā!

Lai dzīvo starptautiskā revolūcija!”

„Sarkanā Karoga” 8. numurā (18. 12. 18.) atrodama „Valkas Strādnieku Deputātu Padomes mazākuma deklarācija”:

„...Latvijas Sociāldemokratiskās Strādnieku partijas frakcija turp par savu pienākumu nākt klajā ar sekojošu paskaidrojumu... Attiecoties uz Latvijas nākotni, frakcija atrod, ka lielā daļa vētra ir sarāvusi tās saites, kuŗas Latviju spaidu kārtā, kā iekārto zemi, turēja pie Krievijas. Latviešiem kā tautai tagad pašiem jālemj par savu nākošo iekārto, par savu patstāvību vai pievienošanos pie kādas no kaimiņu valstīm, vai pie kādas valstu savienības... Skatoties ar neuzticību uz tagadējo Padomju Valdību... frakcija uzskata par nepieciešamu uzsācināt Latvijas strādniecību iestāties par Satversmes Sapulces sasaukšanu visdrīzākā laikā... Šī rezolūcija dabūja 6 balsis...”

Valkas lieliniekiem un „Sarkanā Karoga” redaktoriem par pārsteigumu no Krievijas līdz ar strēlniekiem pārnākušie lielie biedri — P. Stučka, J. Daniševskis un J. Lencmanis — 1918. gada 17. decembrī publicēja „Latvijas Strādnieku, Bezzemnieku un Strēlnieku Padomju Valdības Manifestu” (iespiests „Sarkanā Karogā” 11. numurā, 22. 12. 18.), ar kuŗu Latvija bija formāli pasludināta par neatkarīgu padomju republiku. Tas bija darīts pēc Ļeņina ieteikuma, lai Padomju Krievijai nevarētu piedēvēt imperiālistisku politiku. Turpat lasāms arī Pēteris Stučka parakstīts paskaidrojums:

„...Starptautiskie apstākļi mūs noved patlaban tādā stāvoklī, ka mēs varam izpildīt šo pilsonisko republikāņu vēlēšanos. Mums ir Latvijas republika. Tikai ne pilsoniski demokrātiska, bet sociālistiska padomju republika...”

Zināma ietekme šai taktikai, šķiet, būs bijusi. Mans tēvs, kas Stučkas valdības laikā atradās Rīgā, stāstījis man vēlākos gados, ka patriotiski noskaņotais rakstnieks Viktors Eglītis toreiz izteicies: „Vai nu Ulmaņa-Valtera, vai Stučkas-Daniševska Latvija — tomēr Latvija!” Pa-

domju Latvijas valdībā 1919. gadā nebija neviena cit-tautieša.

Par piesmērēšanos lieliniekiem Vidzemē stāsta raksts „Pārbaudiet rindas!”, kas iespiests „Sarkanā Karoga” 16. numurā (31. 12. 18.):

„... Jūsu naidnieki tērpjas tagad maisos un kasās ar poda gabalu... Raug, resnais pelēcis! Cik viņš mīlīgi smīn, padevīgi cepuri cilā... Raug, vīzdegunīgais ba-jāra dēls! Šis špīseris un inteliģentais švauksts... Viņš tagad esot bezzemnieks... Viņš ielavījies jau pa-domē un pat pagasta Izpildkomitejā... Viņš kreisāks par pašu kreisāko lielinieku... Raug tālāk, sarkanbalt-sarkanā memmes meita... kā nabaga bezzemniece! Raug, mūžam izkārnējušais un mūžam sīkbirģeliskais skolemeistars!... Tagad mūsu skolmeistars kā vārīts vēzis... ievēlēts jau padomē... Tālāk rindā mēs redzam mūžam veiklo, laipno un runīgo pagastskriveri, kuŗš spēj locīties un nelūst, visiem vējiem pūšot! Aiz tā redzam muižas vaģari un muižkungu, bodnieku un tai pašā reizē kroģeri. Jauno proletāriāta draugu un gandrīz vai pār-lielinieku bars ir nepārredzams!... Tāpēc — uzmanību, ūbultu uzmanību, biedri!...” (Parakstijis: db.)

Tai pašā laikraksta numurā lielinieks A. Pētersons izsakās par kādu divainu parādību, kas novērojama pēc padomju varas nodibināšanas:

„Strādnieki pie varas un tomēr ‚cieš badu’ — šis iz-teiciens bieži dzirdams. Tiklīdz ienāca Valkā latviešu strēlnieki, tūlīņ pazuda no skatu logiem maize, cukurs, sacharīns, daudz un dažādas kūkas u.c. Te izvirzās doma, it kā strēlnieki būtu tie lielie grēcinieki un apēduši tos produktus... Neapzinīgais strādnieks domā, ka vai-rīga valsts vara, kuŗa produktus aizvedot uz Krieviju... Te darbojas divi galvenie faktori: spekulācija un cīņa pret lieliniekiem... visur notiek spekulācija... Kas gan tagad nespekulē? Gandrīz vai visi... Vairāk ap-ziņas...”

No astoņpadsmitā gada sarežģītajām norisēm mani atrauj bibliotēkāre. Lūdz iznākt priekšelpā. Ceļos ne-

gribīgi, jo biju ielasījis un iedzīvojos laikmeta garā.

— Ātūācis apmeklētājs un grib jūs satikt, — viņa paziņo.

— Kur tad viņš ir?

— Nāciet man līdz, es jums parādišu!

Viņa noved mani kādā telpā, kur ieraugu patikamo cilvēku, ar kuŗu iepazinos referāta laikā Vēstures institūtā. Redaktoram Albertam Liepam beidzot laimējies. Viņam līdz kaste ar instrumentiem. Viss, kā nākas.

— Piedodiet, Ģērmaņa kungs, ka iztraucēju jūs darbā. Bet es ļoti vēlējos jūs satikt, pirms aizbraucat no Rīgas.

— Jūs esot arī vakar mani meklējis, bet es tai laikā skraidīju dažādās darīšanās.

— Saprotu, ka esat ļoti aizņemts. Nedomāju ilgi aizkavēt. Gribēju tikai lūgt pastāstīt nedaudz par jūsu pētījumiem Rīgā, par tikšanos ar mūsu vēsturniekiem. Jūsu iespaidus...

— Vakar vakarā jau bija raidījums par manu referātu institūtā. Man šķiet, ar to pietiek. Neesmu tāda izcila persona, lai par mani tik daudz runātu.

— Mēs labprāt gribētu informēt mūsu klausītājus par jūsu darbu un iecerēm.

Redaktors Alberts Liepa dara savus amata pienākumus. Vēroju viņu ar interesi un izpratni. Ir jauki, ja kādu cilvēku var iepriecināt, atvieglot viņa darbu. „Mums visiem ir savs krusts iekš rokas un sava bēdu maizīte.” Man, patiesību sakot, ir visai miksta sirds; patīkamāk ir ļaudis smidzināt, nekā apbēdināt. Tāpēc mēģinu pacietīgi un objektīvi izskaidrot savu situāciju.

— Man pašam nav nekādu sevišķu iebildumu pret lietisku interviju. Arī zviedru zinātniskās iestādes, kas veicinājušas manu braucienu uz Rīgu, nav tieši kaut ko tādu noliegušas. Jūs, Liepas kungs, zināt, ka zviedru demokrātijā ir liela personiskā, vārda un uzskatu brīvība.

Alberts Liepa māj ar galvu.

— Nu redziet, — es turpinu, — tā tas ir, bet mums ir arī daži nerakstīti likumi, tāpat kā nerakstīti satvers-

mes noteikumi, kas balstās uz praksi un parašām.

Redaktors rāda ar žestiem, ka pievienojas manai domu gaitai. Skaidroju tālāk:

— Man nav nekas noliegts, bet jāievēro, ka Zviedrija ir neitrāla valsts, kas vēlas izvairīties no politiskām diskusijām, sevišķi attieksmē pret savu kaimiņu austrumos. Pie jums pavasarī bija divi zviedru žurnālisti — Gūlands (Erik Goland) un Bitners (Göran Byttner). Rīgas radio intervijas un viņu mazāk pārdomātās reportāžas izraisīja publiskas debates, par ko zviedru atbildīgie politiskie darbinieki bija maz iepriecināti. Tādas lietas arī neveicina nopietnu, solidu kultūras sakaru attīstību.

— Šajās debatēs uzstājās arī Brūno Kalniņš...

— Jā, tāpat arī igauņu pārstāvis, bez tam vēl maģistrs Ēriks Holms no Ārpolitiskā institūta un citi. Iznākums nebija Bitneram un Gūlandam labvēlīgs, kaut gan Rīgas prese to visu apgaismoja pa savai modei.

— Mēs arī neesam vienmēr tik labi informēti.

— Bet tā nu tas bija. Runājot par Uldi Ģermani, lieta ir vienkārša. Zviedru iestādes ir sūtījušas mani šurp, lai es veiktu zināmu pētniecisku darbu un nodibinātu kontaktus ar padomju vēsturniekiem. Bet es neesmu sūtīts uz Rīgu, lai uzstātos radiofonā. Lai gan tiešs aizliegums nav izteikts — pie mums nemēdz to darīt — esmu pārliecināts, ka mani priekšnieki būtu nepatīkami pārsteigti, ja es šeit sāktu sniegt kaut kādas intervijas. Tas tikai apgrūtinātu turpmāko kultūras sakaru izveidošanu. Tas būtu lāča pakalpojums. Pavisam cita lieta, ja Rīgas radio pats informē par manu uzturēšanos Rīgā un referātu, kas nolasīts zinātnieku sanāksmē. Tas ir okey!

Alberts Liepa ir sapratīgs vīrs. Par to nebiju ne mirkli šaubījies. Viņš arī nemaz nemēģina mani spiest un spaidīt intervijas lietā.

— Labi, Ģermaņa kungs, kā jūs vēlaties. Varbūt varam tāpat drusku parunāties.

— Labprāt! Kaut vai par to pašu kultūras apmaiņu. Manuprāt Padomju Savienības sakari ar rietumu demokratijām turpinās paplašināties dažādās nozarēs. Arī

kultūras un zinātnes laukā. Norobežoties no ārpasaules padomju valstij šodien nemaz nav iespējams, ja tā negrib nogrimt atpalcībā. Jādomā, ka šī attīstība risināsies viļņveidīgi: būs zināmi atkritieni, bet vispārējā ievirze būs uz plašākiem un vispusīgākiem kontaktiem. Nezinu... varbūt jums šķiet, ka esmu pārāk naīvs, bet vairākos gadījumos iepriekšējos gados man ir izdevies visai pareizi priekšlaicīgi aprēķināt dažādas notikšanas, celšanās un krišanas.

— Esmu pilnīgi tādās pašās domās. Sakari attīstās un attīstīsies arvien vairāk. Arī tūrisms. Mēs Rīgā plānojam jaunu, vērienīgu viesnīcu tur, kur atrodas piena restorāns.

— Esmu lasījis. Bet kultūras apmaiņai jātuvojas ietūti, iecietīgi. Nedrīkst pārcensties un izmantot to vulgārai propagandai. Nekas ar to nav panākts. Un nepavisam jau perspektīvā skatījumā, kas ir galvenais. Diemžēl tā tas joprojām notiek un dažreiz ar visai traģiskām beigām. Piemērs tam ir Gunša Zariņa liktenis. Liepas kungs, arī skaistākā andalūziete nevar dot vairāk, nekā viņai ir.

— Viņa nāve doudzus Rīgā pārsteidza un satrieca. Kad Guntis Zariņš viesojās dzimtenē, nekas neliecināja, ka notiks kaut kas tāds. Viņam bija visādas radošas ieceres un nodomi.

— Liepas kungs, man Stokholmā gadījās noklausīties jūsu interviju ar Gunti pagājušā gada 4. aprīlī Rīgā. Pirmā doma, kas man radās, bija: Guntis repatriēsies uz Latviju. Un varbūt tas arī būtu bijis labākais atzinājums.

— Jūs domājat, viņš smagi pārdzīvoja emigrantu preses uzbrukumus?

— Es Gunti personīgi nepazinu. Nekad neesam tikušies. Nepiederu pie viņa apbrīnotājiem. Viņa gadījumā izjūtu tikai dabiskas cilvēciskas simpatijas, līdzjutību. Spriežot pēc tā, kas man zināms, Guntis bija iedragāts, labils cilvēks, bez nodrošinātas eksistences svešumā. Kā Dzintars Sodums saka: „Ar' dažs niķis pielipis: alko-

holiķis". Laikam lietoja arī citus stimulus. Vai jūs Rīgā to nemanījāt?

— Drusku nemierīgu, nervozu iespaidu viņš atstāja. No glāzes neatteicās... Atceros, bijām izbraukuši uz kādu kolchozu, kur notika arī pacienāšana, kā jau latviešiem parasts. Guntis bija visai pacilāts. Teica: „Es mēneša laikā apņemos uzrakstīt romānu par kolchozu!” Beigās bija pavairāk iebaudījis. Gandrīz pārkrita pār aizgaldu. Ar ceļšanu bija jāieceļ mašīnā. Šai ziņā viņš pārvērtēja savus spēkus.

— Ar tādu cilvēku vajadzēja apieties saudzīgi. Piebremzēt. Bet to nedarija ne vienā, ne otrā pusē. Tā sakot, grēks uz pusēm. Cik saprotu, Guntis bija iedzīts strupceļā. Stiprāks, veselāks cilvēks, protams, būtu ar visu ticis galā, bet ne viņš. Monika neapšaubāmi ir daudz vitālāka, enerģiskāka.

— Viņa tiešām apbrīnojama sieviete.

— Jā, sievietes bieži vien ir stiprākas... Atliek mēģināt būt cilvēciskākiem. Mazliet vairāk humora. Šeit Rīgā dažs labs tik saspilēts un nopietns kā uz cūku kaušanu. Cik tad nu ilgi šai saulē staigājam. Kāpēc nevarētu biežāk pasmieties, mazliet paāzēties?

Liepa pasmaidīda savu jauko smaidu:

— Ziniet, Ģērmaņa kungs, šurp nākot izlasīju jūsu pašportretu.

— „Grāmatu Drauga” izdotajā sējumā?

— Jā, tai pašā.

— Tad jūs manas gaitas labi pazīstat. Tās tur atklāti un patiesi attēlotas. Protams, manā stilā.

— Bija tiešām interesanti lasīt. Man ir kāds lūgums, gluži personisks.

— Izpildīšu, ja būs manos spēkos.

— Vai jūs nevarētu man atsūtīt savu grāmatu „Latviešu tautas piedzīvojumi”? Centīšos atlīdzināt, nosūtīt uz Stokholmu tādas publikācijas, kas jums noderētu.

Liepa iedod man savu vizitkarti, uz kuŗas atzīmēju viņa adresi: P. K. 330, Rīgā, Galvenajā pastā. Bet es paskaidroju:

— Diemžēl, nevaru neko jums apsolīt. Šī grāmata sen jau kā izpārdota. Pat savu pēdējo autora eksemplāru aizdevu prom, kad pēc tēva nāves mantoju viņam dāvināto. To gribu paturēt. Vienīgā iespēja ir mēģināt grāmatu atpirkt no kāda tautieša, bet cilvēki labprāt nepārdod grūti iegūstamus izdevumus. Taču šim darbam jābūt jūsu specfondā.

— Tomēr! Ja rastos iespēja to iegūt, būtu jums ļoti pateicīgs.

— Viss kas var atgadīties, bet negribu jūs maldināt un solīt, ka tā būs.

Alberts Liepa pateicas par sarunu, ņem savu kasti un staigā tālāk. Vēlāk mēs tomēr apmainījāmies ar dažām citām grāmatām un žurnāliem, bet sagādāt „Latviešu tautas piedzīvojumus” man neizdevās. Man radio redaktors palicis labā piemiņā.

Par Gunti Zariņu mans netaisnīgs tēvs būtu teicis pavisam īsi: „Netur sitienu.” Un basta! Mana daba ir maigāka, pielaidīgāka (pēc tēva atzinuma); mani arī vairāk interesē divaini likteņi. Gunti sāku uzmanīgāk vērot, kad viņš bija iegājis savā kritiskajā posmā: sanācis matos ar dažiem avižniekiem un „uzņēmis sakarus ar dzimteni”. Agrāk biju visai atturīgi vērtējis viņa literāro produkciju. Manuprāt Guntis rakstīja pārāk pavirši un steidzīgi; viņa izglītība bija par trūcīgu, lai viņš spētu ieliksmot lasītāju ar intelektuālām rotaļām. Netaisnīgs pārslavēts un godalgots, Guntis ar vieglu roku skrīvēja tālāk. Dažādās mulķīgās kļūdas, klišejiskie aizguvumi un banalitātes ātri aizbaidīja mani no viņa rakstiem. „Franču licēja literārā pulciņa dalībnieks,” es teicu viņa cildinātājiem. Raksturīga bija Gunša naivā un pārmērīgā pieķeršanās Žanam Polam Sartrom. Šis franču rakstnieks bija tipisks pilsonisks memmes dēliņš, siltumnīcas dēsts, kas sapņoja par revolucionāru darbošanos un kopību ar „tautu”, ar vienkāršajiem darba ļaudīm, kurus viņš nepazīna un nesaprata. Arī Guntis bija lecekli audzis un viņam bija grūti pastāvēt klajā laukā un skarbos vējos. Viņam bija stāstnieka spējas, bet

trūka izturības un pacietības. Guntis gribēja cīnīties, bet pats bija tik viegli ievainojams kā bezčaulains gliemezis. Bīdināju vienu otru viņa apslavētāju neveidot nepamatotu personas kultu. Izteicu domas, ka visa viņa nervozā darbošanās var bēdīgi beigties. Daudz vairāk Guntim derētu stingra, biedriska kritika, kārtīga sapurināšana. Atzinu, ka slavējama ir viņa tieksšanās būt godīgam, patiesam, atklātam. Arī viņa nemieru ar trimdas sabiedrību varēju saprast (kaut arī ne pārmērīgo sašutumu), bet apšaubīju viņa varēšanu veidot kādu konstruktīvu opozīciju. Pēc minētās intervijas Rīgā, secināju, ka Guntis nolēmis pievienoties tautas brāļiem dzimtenē un dalīties ar viņiem priekos un bēdās, jo galu galā tur izšķirsies latviešu tautas nākotne. Tādu domu gaitu varētu saprast. Tur bija sava nenoliedzama loģika, pat laba daļa varonības un gatavība upurēties. Apmēram tā tas izskatījās manā iztēlē. Taču šādai rīcībai Guntim acīmredzot pietrūka spēka.

Neesmu šīs rindas rakstījis, lai kritizētu vai noniecinātu nelaimīgo rakstnieku Gunti Zariņu. Esmu tikai mēģinājis attēlot, kas norisinājās manā smadzeņu podā, tiekoties ar prasmīgo intervētāju Albertu Liepu. Guntis ir pievienojies tai lielajai cietēju un mocekļu saimei, ko no mums prasījis šis bargais laikmets. Domāju, ka par viņu vēl nākotnē ļaudis interesēsies, par viņu rakstīs. Tas tā pieņāktos. Varbūt viņa dzīve un nāve pamudinās mūs būt mazliet iecietīgākiem vienam pret otru. Būt atklātākiem, godīgākiem. Mazāk liekuļot.

Bet jāizdara arī kāds vienkāršs un noteikts secinājums: kultūras sakari nav ieteicami iedragātiem, vāriģiem un pārāk egocentriskiem cilvēkiem, kam grūti pasmīnēt par Tā Kunga rotaļāšanos, par savu un citu niecību un nīcību, visiem tiem, kas „netur sitienu”. Principā šāda apmaiņa un konfrontācija ir augstākā mērā vēlama. Tā var būt auglīga un ierosmīga abām pusēm. Tā palīdz izkļiedēt maldīgus priekšstatus un pieņēmumus un veicina niansētāku domāšanu. Tā padara attiecības cilvēciskākas.

Atgriežos lasāmtelpā pie periodikas kaudzes. Pēcpusdienā atnāk arī Alfons Vilsons. Īsu brīdi patērējām par literātūru. Visumā viņš pastāsta zināmas lietas — vislabākais stāvoklis lirikā, bet neveicas ar prozu un trūkst labu lugu. Piezīmēju, ka arī es vaļas brīžos darbojos „pa literāro līniju” (padomju termins) ar pseudonīmu Ulafs Jansons un Dr. Ulafs Jāņsons. Man iešaujas prātā, ka varētu dot studiju biedram izlasīt savu līdzpaņemto stāstu. Ar reālu satīru padomju lasītāji jau nav pārbaroti.

Cētros pēcpusdienā aizlaižu tecīnus iekost pusdienas. Māte atkal gaužas par manu lielo steigu.

— Nav ko skumt, — es saku. — Jākāpina darba ražīgums!

Iebāžu kabatā stāsta manuskriptu un izmetu likumu līdz Revolūcijas mūzejam pēc pasūtītajiem fotoattēliem. Straume ir puika kā nagla. Viņš ir strādājis kaujinieciski — viss gatavs. Samaksāju septiņus rubļus un piecdesmit kapeikas, sirsnīgi pateicos un lūdzu pasveicināt laipno direktoru Skoli. Pulkstenis rāda jau ceturksni pēc pieciem, kad aiz manis aizveras mūzeja smagās durvis.

Kāds vīrs garā mētelī un ar platmali galvā, kas stāv netālu no ieejas, pagriežas uz manu pusi. Mūsu skatieni krustojas, viņš tuvojas un jautā:

— Nu, Uldi, vai mani pazīsti?

Iedegusi enerģiska seja, asi vaibsti. Viņš sniedz man roku. Tā ir cieta, sastrādāta. Paskats pavisam svešāds. Bet balss. Šo balsi esmu dzirdējis, bet kur un kad? Ar visiem spēkiem pūlos atcerēties. Nomēriju viņa augumu: vidējs, plecīgs. Bet seja man neko neatklāj. Un tomēr šis vīrs uzrunāja mani ar „tu”. Latvieši tā nesvoidās ar šo vārdu. Viņš izrunā to vienkārši un dabiski. Viņam tāpat ir pilnīgas tiesības tā darīt.

— Piedod, ka acumirkli nespēju apjaust... Zinu, ka esam pazīstami, — es apkaunots atzīstos.

Vīrs pasmaida tādu skarbu smaīdu:

— Pēteris...

*Smagās artil. pulka instruktoru vads 1937. g. vēlā rudenī.
Pirmā rindā no kreisās 5. Uldis Gērmanis, 6. Pēteris Breikšs,
7. Andris Bērziņš*

— Pēteris Breikšs! — es izsaucos un saņemu vēlreiz viņa raupjo roku.

— Kas par negaidītu tikšanos! Kā tu zināji mani šeit gaidīt?

— Tā lieta nav tik mistiska. Vakar klausījos radio, dzirdēju, ka tu esi Rīgā. Šodien zvanīju uz Vēstures institūtu; tur pateica, ka tu strādāji Misīņa bibliotēkā. Zvanīju uz turieni un dabūju zināt, ka tu aizgājis uz Revolūcijas muzeju.

— Pareizi, es par to ieminējos bibliotēkārei.

— Bet man vajadzēja tikai te nostāties un gaidīt.

Pēteris Breikšs, šķēpraidis un izcilais volejbolists, džentlmenis. Kopā cinījāmies „nabagmājā” un „Universitātes Sportā”, dejojām ar meitenēm sportistu sarīkojumos. Pēteris rūpīgi kopās, labi ģērbās. Nedzēra, nesmēķēja. Kopā dienējām Smagās artilērijas pulka instruktoru vadā, pēc tam viņu iedalīja sestajā, mani — astotajā baterijā. Kā es neatcerēšos!

— Iesim palēnām uz bibliotēkas pusi, — es saku. — Tevi taču aizveda četrdesmit pirmā gada jūnijā. Tevi un Leonīdu.

— Jā, Leonīds neizturēja, bet es atgriezos Rīgā 1958. gadā.

— Padomju dzejniecei Olgai Bergholcei ir šādas rindas: „Nebija daudz tādu, kas atnāca atpakaļ. Divdesmit gadi ir tomēr divdesmit gadi.”

— Visļauņāk klājās tiem, kuŗus aizveda pirmajās deportācijās. Staļina laiks un kaŗa gadi... Mana grupa bija tieši tik liela kā angļu drednauta „Hood” apkalpe, ko nogremdēja vācieši pagājušā kaŗā. No angļu jūrnikiem izglābās pavisam neliels skaits vīru; no manas grupas — uz pusi mazāk. Tu jau vari apskatīties kādā britu enciklopēdijā, tad tev būs skaidrs.

— Kas vajadzīgs, lai neaizietu bojā?

— Izturēja tikai tie, kas iemācījās ekonomizēt katru kustību, prata simulēt, nesmēķēja un kam bija stipra griba dzīvot.

— Tu jau vienmēr biji ārkārtīgi vitāls.

Pēteris aizkūpina jaunu cigareti (tagad viņš acīmredzot daudz smēķē) un turpina:

— Tu zini, kāds es izskatījos agrāk, bet bija laiks, kad svēru četrdesmit četrus kilo. Reiz man likās, ka sirds taisās apstāties. Ar pēdējiem spēkiem uzsitu pa krūtīm — tas līdzēja. Sirds turpināja pukstēt.

— Kādās vietās tu nokļuvi?

— Esmu bijis gan tālu ziemeļos, gan Karagandas svelmē.

Nonākam Komunāru laukumā. Es vaicāju:

— Vai tev kā bijušam deportētam nevar rasties nepatīkšanas par tikšanos un runāšanos ar trimdas vēsturnieku? Iespējams, ka manas gaitas novēro.

— Man nav ko būties. Esmu panācis savas lietas noskaidrošanu un pilnīgu rehabilitāciju. Un tagad ir citi laiki.

— Par to var tikai priecāties. Saki, ko tu tagad strādā?

— Plotņiks.

— Tas būtu... namdaris.

— Var nopelnīt pieklājīgi, bet es arī rakstu. Šis tas ir iespiests periodikā.

— Leonīda pēdās?

— Apmēram tā. Bet Rīga ir province. Šeit trūkst vēriena, drosmīgāka novātorisma. Esmu uzstājies sanākmēs, kritizējis neuzdriktēšanos. Maskavā šai ziņā daudz labāks gaiss.

— Par to es nebrīnos.

— Varbūt es arī mēģināšu kaut ko publicēt tieši Maskavā.

— Tad tev jāsaģatavo manuskripts krievu valodā.

— Pa šiem gadiem esmu labi iemācījies krieviski.

Pieminam savus ciņas biedrus volejā: Jāniti (Pelūdi), Ernestu Ķivīti, Voldiņu (Šmitu), Elīti, Kažiņu (Šleiceru), Jāni Ritumu, kas citās zemēs. Un tos, kas Latvijā...

Staigājam riņķu riņķiem pa bijušo Esplanādi. Mums daudz ko atcerēties. Apvaicājos arī par milestību.

— Esmu divreiz precējies un šķīries. Man ir meita, kas dzīvo pie mātes. Reizēm tiekamies.

— Jūs te bieži maināt sievas.

— Man nav laimējies ar ģimenes dzīvi.

Āp pulksten sešiem stūrējam uz Misiņa bibliotēku.

— Tu man atraksti! — saka Pēteris. — Es tev aizsūtīšu arī kādu dzejoli.

— Vai to drīkst publicēt kādā trimdas izdevumā?

— Kāpēc ne! Tikai ja dzejolis rakstīts izsūtījumā, tad tas jānorāda.

Un es domāju: paldies Albertam Liepam par raidījumu. Kā gan citādi būtu varējis satikt senu draugu?

27. SVENA TĒGELVĪKA SASNIEGUMS UN MANA ZIŅKĀRĪBA

Šai pēcpusdienā pie Mišņa sēž vairāk lasītāju nekā parasts. Vilsons paņem „Svena Tēgelvīka sasniegumu” ar mazliet gaļiem pirkstiem. Viņš ir uzmanīgs vīrs. Varbūt baidās, ka tur kāda emigrantu propaganda.

— Labi, — viņš saka. — Izlasišu tepat.

— Tā arī domāts. Parīt braucu prom.

Labu brīdi strādājam visi klusēdami. Tad Vilsons pie-nāk pie mana galda un pastiepj uz priekšu dūri ar augšup atliektu iksķi. Šo žestu pazīstu, jo tā bija rīkojies Ārturs, kad gribēja uzsvērt, ka kaut kas ir teicams, izdevies.

— Klausies, tas jau kā Gorkijs, kā Kellermans! — viņš paklusu izsaucas.

— Teiksim: Ulafs Jansons.

— Iziesim brītiņu ārā, — Vilsons uzaicina.

Kad esam kāpņu telpās, viņš turpina:

— Nemaz nezināju, ka tu tā raksti. Tavu Svenu Tēgelvīku mēs tak varētu publicēt arī šeit Rīgā. Ja tu piekrīti.

— Pēc partijas divdesmitā kongresa Rīgas periodikā sāka iespiest pa izvilkumam no dažu trimdas rakstnieku grāmatām. Bija sagatavots iespiešanai pat kāds rakstu krājumiņš. Trimdas presē šādu rīcību uzslavēja, un līdz ar to visam bija beigas. Atceros, ka Voldemārs Kalpiņš 1957. gada aprīlī par to rakstīja „Literātūrā un Mākslā”. Vai tu domā, ka Svens Tēgelviks varētu lauzt šo barjēru?

— Tas jānoskaidro. Ir taču pie mums publicēts viens otrs trimdas dzejnieks.

— Bet ne proza. Atskaitot Jaunsudrabiņu.

— Varu aprunāties ar redakcijām, ar Rakstnieku savienību.

Mazliet padomāju un atbildu:

— Man nav nekas preti, ja to publicē kāds literārs laikraksts vai žurnāls. Republikāniskie izdevumi. Varbūt varam radīt precedentu, kam pozitīva nozīme turpmākajā attīstībā. Tikai ne propagandas avīzēs, kuŗas sūta trimdiniekiem.

— Protams. Vai nu „Literātūrā un Mākslā”, vai „Karogā”. Tev varbūt nav iebildumu arī pret „Zvaigzni” vai kādu citu lielāku republikas žurnālu.

— Principā ne, kā saka armēņu radio.

— Labi. Manuskripts tad paliek manā ziņā. Jāpadomā, kādi iebildumi varētu rasties... Saki, ko tavs tēvs tādu nodarījis, ka viņu izvairās pieminēt. Galveno Raiņa varoņu tēlotāju, teātra premjēru!

— Nezinu, ka tēvs būtu ko nodarījis. Viņš politikā nejaucās, bija tīrs mākslinieks. Bet viņš neslēpa, ka ir rietumu kultūras, it īpaši franču mākslas cienītājs. Viņš nedomāja, ka gaisma vienmēr un visur nāk no austrumiem.

— Ā... Bet cerēsim, ka tas nebūs šķērslis. Tavs tēvs ir miris?

— Viņš nomira pagājušā gada augustā.

Vilsons, mirkli klusējis, vaicā:

— Bet ja nu kaut kas sametas, ko gan nedomāju, kā man rīkoties ar manuskriptu?

— Vari to paturēt. Stāsts savā laikā publicēts Stokholmā.

— Tādā gadījumā es to deponēšu bibliotēkas rokrakstu nodaļā.

— Lai notiek!

— Paies laiks, kamēr šo lietu nokārtošu. Es tev par to rakstišu uz Stokholmu.

Apmaināmies adresēm un strādājam tālāk līdz astoņiem vakarā.

Ar „Svena Tēgelvika sasnieguma” publicēšanu redaktori nesteidzās. Vilsons bija optimistisks, bet laiks gāja uz priekšu. Varbūt Rīgā vēroja, kas notiks pēc mēnas atgriešanās Stokholmā. „Laiks” iespieda manu pār-

skatu par Latvijas apmeklējuma laikā veikto darbu, tikšanos ar padomju vēsturniekiem un par jaunumiem padomju latviešu historiografijā. Dažos laikrakstos parādījās kritiskas piezīmes par manu darbošanos. Iespējams, ka tām bija labvēlīga ietekme uz Svenu Tēgelviku.

Ap Jaungadu Vilsons rakstīja: „U. Jansonam apņēmās publicēt „Literātūra un Māksla” 1967. g. 1. nr., bet tā kā pēdējā brīdī notikusi redaktora maiņa, ļoti iespējams, ka solījums par kādām nedēļām ieilgs.” Janvāra beigās viņš paziņoja: „Stāsts ir jau salikts, korrektūra izlabota, un tas, kā vēl trūkst, izrādās ir — tikai Tava piekrišana publicēšanai. Paraksts gan ir jau uz manuskripta, bet tas apliecina tikai, ka Tu stāstu atzīsti par savu, taču vajaga arī (katram gadījumam!) kādas „pierādīšanas”, ka manuskripts nav Tev nozudis, izmānīts u.tml.”

8. februārī tad nu es nosūtīju redaktoram H. Rukšanam vēstuli, kurā deklarēju: „Man nav iebildumu, ka minēto stāstu publicē laikr. „Literātūra un Māksla” Rīgā.” Pievienoju arī īsas ziņas par autoru, kā Vilsons bija norādījis. Stāsts parādījās šī laikraksta 14. un 15. numurā (1967. gada 8. un 15. aprīli) ar diviem mākslinieka S. Segelmaņa zīmējumiem. Tekstā bija svītroti daži teikumi, bet citādi noformējums bija korekts. Honorāru izmaksāja manai mātei Rīgā.

Ievērojot padomju iestāžu formālo pieeju šādiem jautājumiem, es notikušo uzskatīju par pozitīvu ieguvumu, jo pēc desmit gadiem atkal reiz bija pārkāpta barjēra pret trimdas prozu. Varēja cerēt, ka nākotnē būs vieglāk publicēt vienu otru „svešatnes latviešu” literāru darbu Rīgā, kas dotu tautiešiem dzimtenē vismaz kādas jaumas par to, ka aiz robežām joprojām eksistē latviešu kultūra. Biju apmierināts, jo skatījos uz šo jautājumu no principiāla viedokļa. Manam stāstam šai lietā bija tikai sviras nozīme.

Ne gluži tā domāja daži trimdas publicisti. To, ko apsveica 1957. gadā, tagad nosodīja. Man tas likās visai neloģiski. Taču apzinājos arī, ka man nenoliedzami piemīt vairākas kaitelīgas īpašības — zināma vizdegunība,

tieksme pazoboties un asa nostāja jautājumos, kuŗos jūtos lietpratējs — kāpēc nav jābrīnās, ja tādām citi mēģina sadot pa spārnēm. Tie, kas mani pazīst tuvāk, zina, ka es par šādām domu izpaušmēm nemēdzu ne ļaunoties, ne skaisties. Bet es diezgan labprāt par to pajokojos, jo „nav viegli veco ādu nomest”, kā kādreiz teica lielā, gudrā čūska Kaa.

Kultūras sakaru biedrība ar tautiešiem svešumā gan nebija man parādījusi nekādu uzmanību, kamēr uzturējos Rīgā, bet tagad tās orgāns „Dzimtenes Balss” nenocietās un uz savu roku piecos numuros (1967, nr. 17—21) pa turpinājumiem pārspieda manu stāstu. Par solidu tomēr jāuzskata norādījums, ka šis darbs pārņemts no „Literātūras un Mākslas”. Tā kā Žanis Zakenfelds tai laikā vēl bija Stokholmā, tad piezvanīju viņam un apjautājos, kāpēc tas darīts bez manas piekrišanas.

— Tur nekā nevar iebilst, — paskaidroja atašejs. — Katrai valstij ir savi likumi. Mums ir tādi noteikumi, ka rakstus, kas publicēti galvenajos izdevumos, citi laikraksti var pārspiest bez sevišķas autora atļaujas, tikai norādot avotu.

Galū galā man pašam tas bija pavisam vienaldzīgi. Nebija arī nekādas nozīmes par to polemizēt.

13. oktobra vakars mājās pāiet aizbraukšanas zīmē, kārtējot dažādas lietas. Māte paņēma manu pasi, lai „izrakstītu mani no mājas grāmatas”; nododu viņai arī savus dolarus ledusskapja pirkšanai. Izvēlos dažas vērtīgas grāmatas, kuŗas gribu uzdāvēt Misiņa bibliotēkai, jo tās darbinieki pret mani izturējušies ļaipni un atsaucīgi. Atlasu vairākus tēva attēlus no Raiņa un citu klasiķu lugu uzvedumiem, arī dažus „masu skatus” un nolieku kaudzītē. To pats nodošu rīt Raiņa Literātūras un mākslas vēstures muzejam. Lūdzu, lai māte arī pārējo tēva bilžu un dokumentu krājumu pamazām izvieto turpat vai kādā citā krātuvē.

Pēc tam ķeŗos pie sava karikatūru albuma graizīšanas. Daŗi zīmējumi var vēlāk noderēt kādam vēstures apcerējumam. Vēl jāizskata liels blāķis „Ātpūtu”. Mazliet arī jāpagraiza. Par piemiņu cita starpā paņemu vienu no populārajām J. Dreslera seriķām bildēs un pantos. Tā ir par gratulantiem Latvijas vienpadsmit gadu jubileķā. Āpsveicēju rindā ķā pēdēķie parādās vācu barons un apskrandis bijušais cara virsnieķs:

*Ceremonija ķau beidzas,
Kad viens pāŗitis vēl steidzas...
Tie — pēķ runas — ķungi smalki:
„Donnerwetter, ķolķi-palkill!”*

Ātmiņā palikusi ķāda ķauķa seriķa par ķēniķa cīņu ar muļķību, ķas ķan nebija Dreslera raķojums. Ķēniķs — izdilis cilvēķiņš, ar ķaŗiem, plandošiem matiem, triecās ar dūŗēm un ķalvu pret muļķību — lielu, resnu, stabilu viru. Pēķ vairāķiem ķēniķa triecieniem muļķība ne par matu nesatricināķa stāv ķā stāvēķusi, bet traulsais cīnītāķs ķul zemē bez dzīvības. Pēķēķā aina: pie ķēniķa ķapa, sērās nolieķķu ķalvu, stāv muļķība frakā ar ķrāšņu vainaķu rokā:

*Un muļķība, ķas šausta tapa,
Tam nolieķ vainaķu uz ķapa.*

Diemķēļ šo pēŗli neizdodas izzveķot no ķurnālu ķūķķa. Āp pusnakķi tieķu ķlāt pie pieķimēm. Rakstu un savāķu viēķkopus daķādas atsevišķas lapīņas, ķur arī ķāds nieķs uzķricelēķs, pa pilsētu vāķķjoties. Manas ziņķārības auķļi! Ķa tikai nespieķ darbs un nemāķ nogurums, man patīķ vēŗot cilvēķus un viņu izriķošanas. Bez rašu un tautību izšķirības. Ār iespēķjami vienaldzīķu un ķaŗķlaikotu seķu es daķķķāŗ neķaunos pat noklausīties pilnīgi svešu ļauķu sarunas atķķātās vietās — uz soliņiem apstādijumos, ķomūnālajos satiksmes lidzekļos, piestātņēs, pie veikaljiem, restorāņiem un vispār, ķur viēķ šāda izdevība rodas. Un mana ziņķārība tiek pabaķota ar daķu labu domu un valodas ķraudu. Daķi neķauši teikti vāŗdi

mākos izteikumus par biedru Arvidu Janoviču es tagad no saviem skribelējumiem sakārtoju pārskatāmā ailē. Tā izskatās šāda (kā parasts socioloģiskos izmeklējumus, teicējus nesauc vārdos):

— Viņš tomēr atstāja inteliģenta cilvēka iespaidu.

— Arvids Janovičs tika augstā amatā, bet tautas mīlestību neiemantoja.

— Pelše trīsdesmitajos gados bija mazs politdarbnieks kādā Kazachijas kolchozā. Uz Kazachiju jau mēdza izsūtīt. Kad meklēja darbiniekus sūtišanai uz Latviju (tādu trūka), atrada Pelši.

— Ātbrauca brālis ciemos no Āmerikas; viņš to nepieņēma.

— Pelšes iecelšana Polītbijrojā bija pārsteigums.

— Mūsu kultūras pieminēkli jau viņu neinteresēja.

— Viņš runāja latviski bez akcenta.

— Arvidam Janovičam ir laba veselība, kaut viņu saukā par dzelteno nāvi.

— Par partijas Kontroles komisijas priekšsēdi pēc tradīcijas vajadzīgs vecs biedrs, un Pelšiem ir piecdesmit gadu stāžs.

— Latviešus, kas viņu apmeklēja, viņš uzaicināja runāt krieviski.

— Jāšaubās, vai viņš ir Suslova svainis, kā apgalvots Stokholmas „Brīvībā”; tādā gadījumā viņš būtu ātrāk kāpis uz augšu.

Es pārlasu savu atzīmju kopojumu: Arvids Janovičs joprojām man ir psiholoģiska mīkla. Bet uz interviju laikam tā arī nav ko cerēt. Dialektiskās domāšanas un dažādo nodarbību pārgurdināts, iekrītu gultā. Tā beidzas šī vēsturiskā diena, kuŗā pirms divdesmit diviem gadiem neuzvaramā Sarkanā armija ienāca Rīgā. Pagūstu vēl noskaitīt: „Timošenko mūsu rindās, mums pa priekšu maršals iet” un „Uz kaujas ratiem, stiprām bruņām klātiem, stāv drosmīgs tankists, padomjzemes dēls...” (bildes šīm dziesmām zīmējis Rūrdāns). Tad viss satumst.

28. PĒDĒJIE NOFORMĒJUMI

Piektdiena, 14. oktobris. Pulksten desmitos esmu bibliotēkā. Satieku nodaļas vadītāju Zandmani un nododu viņam Jāņa Misiņa „Latviešu rakstniecības rādītāju”, 1864. gada likumus latviešu valodā un dažas citas retākas grāmatas.

— Gribēju pirms aizbraukšanas pateikties par izpalīdzību, atstāt bibliotēkai kaut ko no savas puses. Varbūt tomēr noder.

Redzu, ka Zandmanis ir patikami pārsteigts. Viņš apskata grāmatas un atbild:

— Mēs ļoti priecājamies sevišķi par Misiņa rādītāju. Mums gan ir vairāk eksemplāru, bet daži stipri nolietoti. Jūsu dāvana bibliotēkai ir vērtīgs ieguvums.

— Tad arī man ir prieks. Ceru, ka kāds no jūsu darbiniekiem aizies pie manas mātes un izskatīs tur palikušās grāmatas. Droši vien atradīsies šīs tas pievācams. Esmu runājis par to ar direktoru Ārāju.

— Zinu. To mēs katrā ziņā darīsim. Grāmatas, kuņas izvēlēsimies, tiks nocenotas, un jūsu māte par tām saņems atlīdzību.

— Pavisam jauki! Un man būs mierīga sirds, ka tās ir drošā un istā vietā.

Zandmanis man iedod rakstu ar atbildēm uz Lijas Švābes jautājumiem par Niensteda Livonijas chroniku. Pateicos savas Stokholmas kollēgas vārdā. Lūdzu atļauju izmantot bibliotēkas tālruni dažām sarunām. Viņš ieved mani savā kabinetā. Jāzvana uz divām vietām. Vispirms uz Raiņa literatūras un mākslas vēstures mūzeju. Direktora Voldemāra Kalpiņa tur nav, bet ir viņa vietnieks Laukgals. Sarunājam, ka aiziešu uz mūzeju pirms divpadsmitiem. Tad uzgriežu Rakstnieku savienības numuru un notrāpu tieši Imantu Ziedoni. Iz-

stāstu, ka man liela steiga, jo šī ir pēdējā diena. Bet labprāt gribētu viņu satikt. Imants ar mieru atnākt ap divpadsmitiem uz Raiņa muzeju, lai man ietaupītos laiks. Nupat jau tas jāsāk rēķināt pa minūtēm.

Kādu stundu varu saraut lasāmtelpā. Tagad jāizšķiras tikai par to, kas būtu filmējams. Darbs darās puslīdz automatiski. Šķiet, šīsdienas plānu varēšu izpildīt. Bet drusku žēl, ka neizdosies satikt Voldemāru Kalpiņu, vienu no intelligentākajiem latviešu komunistiem. Ir dzirdēts un lasīts. Bez tam vēl kāda sentimentāla stīga — abi esam dzimuši apmēram vienā laikā Krievijā kā bēgļu vai evakuēto bērni. Laikabiedri! Bet vide un apstākļi ir ievirzījuši katru no mums citādās sliedēs. Kalpiņam ir nevainojama komunistiska pagātne: pagrīdnieks, tiesāts, sēdējis buržujiskā cietumā, gluži kā teikts Jūlija Vanaga aizgrābīgajā vārsnā (vairākkārt esam to kopā ar Andreju Johansonu skandējuši kultūrāli saviesīgā sadzīvē):

*Stipri dēli diženi,
Leņina audze,
Nebeidz ciņu cildenu
Pagrīdē.*

Drosmīgs cilvēks būdams, Kalpiņš nobeidza Lielo Tēvijas kara majora pakāpē. Salīdzinājuma pēc var atzīmēt, ka nopelniem bagātais kultūras darbinieks Arvids Grigulis no tām pašām kara gaitām atgriezās kareivja činā, jeb kā tauta teic: „Par oficiēru netika, kā muļķis mājās pārnāca.” Liktos, ka tādām vīram kā Kalpiņam tagad visām spējām pavērts ceļš. Taču viņš nebija tipiskais censonis. Kādam viņa apcerējumam ir virsraksts: „Leņina skaidrībā augt es gribu.” Kalpiņš to varēja atļauties, nemaz neklūdams smieklīgs. Man šķiet, viņš piedzīvoja daudz pārsteigumu, no pagrīdes iznākdams Staļina saulītē. Jāievēro, ka Latvijas neatkarības laikā, par komūnisma idejām cīnīdamies, viņš nevarēja pamatīgāk izsekot tām lielajām pārvērtībām, kas trīsdesmitajos gados norisinājās Padomju Savienības kom-

partijas ideoloģijā un praksē. Šaubos, vai Latvijā toreiz kāds ievēroja, ka arī Maskavā 1934. gadā no augšas tika izdarīts apvērsums buržuāziskā nacionālisma garā, pie tam tikai dienu vēlāk nekā pie mums — 16. maijā. Šajā datumā ar Staļina un Molotova parakstiem publicēja dekrētu par vēstures mācīšanu, kas nozīmēja pilnīgu apsviedieni boļševiku ideoloģijā. Iesākās lielslavju šovinisma uzvaras gājiens, kuŗa likumsakarīgās sekas bija: internacionālās oktobra revolūcijas veterānu un nekrievu komunistu redzamāko darbinieku likvidācija. Tas ievadīja arī gluži mežonīgo nekrievu tautu vajāšanu, par ko cita starpā baīgu liecību nodeva Čruščovs savā atstaļinīzēšanas runā partijas XX kongresā. Ar 1934. gada 16. maija dekrētu īstenībā jau bija parakstīts nāves spriedums latviešu vecajiem lieliniekiem un visai latviešu kultūras dzīvei Padomju Savienībā. Taču 16. maiju Maskava ar gudru ziņu neizsludināja par svinamo dienu; tas joprojām palicis maz ievērots. Agresīvajam krievu nacionālismam izdomāja apzīmējumu: padomju patriotisms. Ar to tad nu mūsu pagrīdnieki dabūja iepazīties 1940./41. g. Pieņem, ka Hitlera uzbrukums palīdzēja viņiem atrast kādu jēgu un attaisnojumu darbam un cīņai. Kad piecdesmito gadu vidū sākās humānāks posms nacionālajās attiecībās Padomju Savienībā, pienāca Voldemāra Kalpiņa laiks. Bet tam sekoja 1959./61. g. krievu reakcijas uzplūdi, kas aizskaloja arī viņu no LPSR kultūras ministra posteņa. Tagad viņš sakot par sevi: „Esmu Rīiņa mūzeja eksponāts.” Nav teikts, ka Kalpiņam tur būs jāpaliek uz visiem laikiem. Padomju Savienība un visas sociālistiskās sadraudzības valstis atrodas nepārtrauktu pārmaiņu stāvoklī. Aktuālas jo-projām ir Jūlija Vanaga rindas:

*Labi, ka tev acīm zvīņas
Kritušas reiz nost.
Nav bez baīgas šķīru cīņas
Iznīdējams posts.*

Bet man ir laiks doties uz Raiņa mūzeju. Pa ceļam iegriežos Iekšlietu ministrijas Ārzemnieku vīzu un pasu nodaļā, lai paziņotu, ka rīt atstāju Rīgu. Biedra Atvara nav, Āvdjukevičs pašlaik aizņemts. Kāds ierēdnis viņam piezvana un izklāsta, ka Uldis Ģērmanis izbeidz savu darbošanos. Nodaļas priekšnieks man novēl laimīgu ceļu.

Raiņa mūzejs atrodas Pionieru laukumā 3 (Rīgas pili). Šajā laukumā pēc tēlnieka E. Meldeņa meta uzcelts liels Pēteris Stučka piemineklis. Vietai jau nav nekādas vainas, tikai tā tāda paklusa. Šeit neplūst gaŗām nekādas ļaužu masas.

Tēva fotoattēlu nodošanu nokārtoju ātri ar Laukgaļu un Birutu Hunhenu. Dažas Jāņa Ģērmaņa fotografijas mūzejam jau ir, bet ne tādas kā manējās. Arī pēc šī papildinājuma krājums ir trūcīgs, bet to jau var ar laiku bagātināt. Biruta aprunāšoties ar manu māti.

Raiņa mūzejā vienmēr notiek kāda izstāde. Pašlaik izlikti dažādi materiāli par A. Amtmani-Briedīti, E. Smiļģi un Arvidu Griguli. Nav peļams paradums. Ar interesi apskatu eksponātus, no kuriem laba daļa man pazīstama. Grigulis aizvakar kļuva sešdesmitgadnieks, un viņam par godu universitātes lielajā aulā bija sarīkota svinīga sanāksme. Darbīgs vīrs, bet ne visai ieredzēts. Viņu dēvē par censoni, uzskata par tādu, kas piesmērējis partijai. Uz savu nelaimi jau cilvēks bieži vien pats uzprasās. Grūti pateikt, kāds velns viņu didīja sarīmēt bezgaumīgās rindas par tiem, kas nespēj aizmirst deportācijās bojā gājušos tuviniekus! Šo nehumāno un netaktisko izspiedienu ar nosaukumu „Tēvabrālis” iespieda „Literātūra un Māksla” tieši septiņus mēnešus pirms autora jubilejas. Tajā ir cita starpā šādi teicieni:

*No personības kulta viņš cieta,
Mira tālu no dzimtās sētas.
Kaut kur ziemeļos ir šī vieta.
Mans draugs domā,
Ka tā svēta.*

— — — — —

*Un jāpiemin saldenais kālis,
Mīlais un labais
Tēvabrālis.*

Ar Arvīda Grigulā „Tēvabrāli” iepazīnos jau Stokholmā. Pie visādām divvainībām un pagriezieniem bija pierasts, taču šis daiļdarbs mani tiešām pārsteidza. Kas noticis ar šo cilvēku? Slims? Zināmā mērā laikam tā ir. Sadisma un perversas seksuālītātes izpaudumi atrodami jau viņa kara laika stāstos. Šai ziņā Grigulis varēja it labi sacensties ar vācu nacistu un viņu iedvesmoto skribentu aprakstiem par cilvēkēdējiem u.tml. Tādās reizēs liekas, ka taisnība vien būs Bertoltam Brechtam:

*Nur dadurch lebt der Mensch, dass er so gründlich
Vergessen kann, dass er ein Mensch doch ist.*

Pamazām šī lieta piemirsās. Lai Grigulis pats tiek galā ar saviem kompleksiem! Bet jau pirmajās dienās Rīgā atkal sadūros ar šo nelaimīgo „Tēvabrāli”. Kā jau zemē, kur stingra cenzūra, Latvijā (tāpat kā citur Padomju Savienībā) lieliski strādā „džungļu telegrafs”. Šis sakaru līdzeklis pārraidīja arī kādu anonimu vārsmu, veltītu Grigulim:

*Kā zināms, ir pasaulē dažādi kāļi,
Un dažādi garšo tie ēdējiem:
Ir pasaulē ļaudis un sūdubrāļi,
Un tu, redzams, esi no pēdējiem.*

Sacerējums it kā esot ticis piesūtīts „Literātūrai un Mākslai” ar lūgumu to publicēt. Arī Grigulim tas neapšaubāmi bija pazīstams. Ja nelīdzēs, tad neskādēs; tāpēc tu vilku nesmādēs...

Ilgi gremdēties pārdomās man nav laika. Imants Ziedonis ir klāt, un nolemjam iet kaut kur iedzert kafiju. Vislabāk būtu rajonā starp Raiņa muzeju un Mišņa bibliotēku, jo man vēl jāiet uz turieni pastrādāt.

— Iesim uz planētārijul Tur ir kafejnīca, kur var mierīgi pasēdēt, — saka Imants un iedod man lielu brūnu kastani, ar ko paspēlēties pa ceļam.

Nemaz nezināju, ka bijušajā pareizticīgo katedrālē tagad bez planētārija ir arī vieta, kur panīkt pie kafijas tases. Imants nopērk ieejas biļetes, un drīz mēs sēžam diezgan pieklājīgā telpā pie maza galdiņa. Katram priekšā pa krūzītei un kūkas gabalam. Nu var teikt kā Jūlijs Vanags:

Iekod, iekod, atvelc dvašu.

Parunāsim tā

Rāmi par to lietu pašu

Divatā.

Runājam tad arī par to pašu kultūras apmaiņu. Imants apjautājas par vienu otru trimdas rakstnieku, atkal piemin Veroniku Strēlerti.

— Ir daudz dzejnieku, kuŗus pēc divdesmit gadiem neviens neatcerēsies, bet Veronika pastāvēs, — viņš piezīmē.

Imants runā visai lakoniski, bet tieši un lietiski. Viņš nav radinieks „Antonam Pūtmanim no Rēveles ielas”. Mēs vispār nemēģinām viens otram neko iežužināt ausī. Pēc brīža „Motocikla” autors paskaidro:

— Ir jau tā, ka bieži vien kāda emigrācijas kultūras darbinieka sabiedriski politiskie uzskati mums nav pieņemami, bet viņa darbi tādi var būt. Dažreiz ir grūtības tos akceptēt viņa dzīves laikā, bet vēlāk tas vieglāk iespējams. Par šādām lietām bijis daudz pārrunu.

— Mēs trimdā vismaz dažos izdevumos mēģinām pēc iespējas objektīvi referēt par kultūras dzīvi Latvijā. Ir publicēti arī vairāku Rīgas rakstnieku un dzejnieku darbi. Būtu solis uz priekšu, ja arī šeit periodikā pārsriestu un recenzētu trimdas nopietnākās literārās un zinātniskās publikācijas. Tādā veidā pa īsāko ceļu šurp nonāktu arī daļa laba vērtīga ierosme. Ar to es, protams, nedomāju kaut kādu nepieņemamu propagandu. Jāievēro, ka latviešu trimdinieki dzīvo dažādu kultūras tautu vidū, uztver daudz visādu impulsu. Laba daļa ārzemēs aktīvi darbojas līdz patvēruma zemes kultūras dzīvē, raksta, veic zinātniskus pētījumus. Saprotu, ka tas sarež-

ģīts jautājums, bet vismaz tādā virzienā būtu jādoma...
Perspektīvi — kā šeit mēdz teikt.

— Atsevišķi ārzemēs iznākušie latviešu literātu darbi ir apspriesti sanāksmēs. Domāju, tas turpmāk notiks lielākā mērā.

Pieskaņamies padomju propagandas izdevumiem, arī tiem panaivajiem, kurus ar šejienes atbalstu izdod ārzmēs. Imants klusēdams noklausās manas domas par šo pūliņu nozīmi. Es piebilstu:

— Nav jāiedomājas, ka trimdas literāti un zinātnieki, kas iespējamības robežās vēlas nopietnu kultūras apmaiņu, tāpēc atteiksies no brīvas, objektīvas kritikas. Daudz no tā, ko trimdinieki agrāk kritizējuši, šodien asi kritizē arī Padomju Savienībā. Tas pats var atkārtoties nākotnē. Mēs jau negaidām par to atzinību un pateicību, strādāsim tāpat pēc labākās apziņas uz priekšu. Mēģināsim labot arī paši savas kļūdas.

Tā kā Imants pazīst „Jauno Gaitu”, apvaicājos, kāds viņam iespaids par šo izdevumu.

— Tas ir nopietns žurnāls. Kvalificēti līdzstrādnieki, — viņš atbild.

— Viens otrs numurs jau varbūt mazāk padevies, bet redakcija cenšas pēc kvalitātes, — es piezīmēju.

Pieminam arī Gunti Zariņu, un es atceros, ka neilgi pirms manis Rīgu apmeklējis Hugo Ātoms, kas Gunša piemiņai veltījis dzejoli: „Tu lielais dvēseļu arhitekts...” Prasu, vai Imants satīcis šo nemierīgo kultūras darbinieku, daudzu žurnālu dibinātāju un pametēju, kas tagad kļuvis par Āmerikas veclatviešu orgāna līdzstrādnieku un saucas par „kultūrsakarnieku”?

— Ātoms bija ļoti kluss un nerunīgs, — atbild dzejnieks.

— Tas mani pārsteidz, — es saku. — Biju iedomājies, ka viņš ārkārtīgi šīverīgs un runīgs. Pēc darbošanās spriežot. Diemžēl, nekad neesam tikušies.

Man prātā Hugo Ātoma optimistiskās rindas:

*... un mans dārgais brālis
Daugavmalā brīvi
dies un vadīs savu dzīvi!*

Kaut nu tā būtu! Atvados no Imanta Ziedoņa, lai steigtos atpakaļ uz Misiņa bibliotēku. Tur mani sazvana Teodors Zeids. Apsola ap septiņiem vakarā atnākt atvadīties pie manis mājās. Zandmanis paziņo, ka mikrofilmas man izgatavos par brīvu: bibliotēka revanšējas par dāvinātajām grāmatām. Atliek tikai sirsnīgi spiest roku simpātiskajam nodaļas vadītājam.

Ar nelielu pusdienas pārtraukumu nostrādāju līdz šiem vakarā. Tad mans saraksts par filmējamiem materiāliem ir gatavs. Nododu to bibliotēkarei un atsveicinātos. Mazliet skumji ir šķirties no šīs iestādes patīkamajiem ļaudīm, bet ceļš man apakš kājām...

Tedis ierodas, kā solījies, bet tikai uz īsu brīdi. Lūdzu viņu izvēlēties piemiņai kādu no manām grāmatām, kas noderētu darbam feodālisma sektorā. Viņš apņemas nodot manus sveicienus Marģeram un citiem kollēgām.

— Turies, Tedi! Lai tev labi klājas!

— Tev tāpat!

Tagad lēnā garā jāsāk sakravāt ceļa soma. Ar rīdziņiem dāvanām un mātes ciemkukuļiem tā būs tikpat pilna kā atbraucot.

29. „ATKARĀSIES NO VITALITĀTES...”

„Tā, kā ir bijis, vairs nebūs. Mums būs jābūt komunistiem, un mēs tādi būsīm; cerēsim, ka varēsim palikt latvieši” — šos vārdus 1940. gada 17. jūnija priekšpusdienā Inčukalna stacijas bufetē kā ar cirvi noskaldīja jauns vīrs zilā darba virsvalkā. Tad viņš turpat pie letes vienā rāvienā izmeta savu šņabja glāzi un ātrā, vingrā soli izgāja ārā.

Tā skanēja atbilde lēnai, viltigai sondēšanai, ko bija izdarījis laucinieks pusmūža gados, tērpies pašastos svārkos un stulmeņos. Es sēdēju pie limonādes pudeles, gaidīdams vilcienu uz Rīgu, lai šai bargajā dienā būtu kopā ar vecākiem. Biju steigā pametis tēva radnieku „Rāmkalnus”, tikko izplatījās ziņa par padomju kara-spēka ienākšanu Latvijā. Tādā veidā pēkšņi beidzās manas obligātās studenta klausas, kuŗas toreiz bija no-teikusi valdība. Es nepaliku „savā vietā”.

Klusēdams biju noklausījies, kā laucinieks, uz prole-tāriāta pārstāvi šad tad pašķielēdams, it kā pie sevis spriedelēja: „Nu jā, tiem lielgruntniekiem jau nu tagad nāksies pierauties. Būs stipri vien jāpieraujas! Kā teikt, stipri vien... Bet mums, tiem pirmā gala jaunsaimnie-kiem, būs drusciņ labāk... Varbūt nebūs daudz labāk, bet tomēr kādu bišķīti labāk...” Vīrs zilajās darba drā-nās labu brīdi nebilda ne vārda, bet kad „pirmā gala jaunsaimnieks” nebeidza minstināties, visādi izgrozi-dams un staipīdams tos pašus vārdus un teikumus, tad kā zibens nāca minētā replika.

No tā laika ir pagājis jau vairāk nekā gadsimta ce-turksnis, bet manā atmiņā šie divi vīri Inčukalna stacijas bufetē nekā nav zaudējuši no savas krāsainības. Daudz-kārt esmu pie sevis atkārtojis toreiz dzirdētos skaudros, tiešos vārdus: „...cerēsim, ka varēsim palikt latvieši.” Proletāriāta pārstāvis jau tajā 17. jūnija priekšpusdienā bija trāpījis naglai uz galvas. Ne par mantas sadalījumu, ne valsts iekārtu, bet par to ir runa. Viņam *tas* bija skaidrs. Kas bija šis gudrais vīrs? Principā jau *tas* nav svarīgi. Manā iztēlē tā bija balss no tautas. Tik skaidra un lakoniska, ka tur nav ne ko pielikt, ne atņemt. Šai vietā īstenībā varētu beigt šo priekšpēdējo nodaļu. Bet pa nedaudzajām dienām Rīgā man ir sakrājušies daži pieredzējumi, novērojumi un sadzirdējumi par to pašu vaicājumu. Ir pēdējā nakts vecajā dzīvoklī. Guļu vaļējām acīm un mēģinu galvā mazliet sakārtot visu šo materiālu. Vēsi un mierīgi (ir vēsa nakts). Bez jūtu uzburbumiem. Kā novērotājs, ceļotājs un pētnieks.

Vispirms — visas liecības apstiprina jau agrāk plaši konstatēto atzinumu, ka no visām trim Baltijas republikām visvājākās pozīcijas pamatiedzīvotājiem ir Latvijā: kā relatīvā skaita ziņā, tā ietekmes ziņā republikas kompartijā un pārvaldes aparātā. Tas, šķiet, savukārt izskaidro to, kāpēc latvieši šodien vairākās nozarēs atpaliek no saviem tuvākajiem kaimiņiem, piemēram: savas valodas kopšanā un tās ietekmes uzturēšanā, tāpat arī literātūrā, mūzikā, kinomākslā, pilsētu plānošanā, lauksaimniecībā un dažās rūpniecības nozarēs (mēbeļu rūpniecībā u.c.). Pēdējā laikā it īpaši lietuvieši stipri gājuši uz priekšu dažos kultūras novados un tehniskajā attīstībā. Par viņu panākumiem, protams, var tikai priecāties.

Izskaidrojums latviešu atkritienam un sliktākajai situācijai? Cēloņu un iemeslu ir daudz; tie ir meklējami gan nesenā vēsturisko notikumu norisē Latvijas teritorijā, gan latviešu sabiedriski politiskajā izpratnē, dzīves ievirzē un parašās, gan Latvijas ģeografiskajā stāvoklī (Rīgas, Liepājas un Ventspils nozīme), gan Maskavas politiskajā plānošanā un denacionālizēto Krievijas latviešu ietekmē, kā arī dažādo faktoru sarežģītajā mijiedarbībā. Minēšu tikai dažus sausus, nenoliedzamus vienkāršus faktus, jo to analīze prasītu atsevišķu grāmatu.

Otrajā pasaules karā (tāpat kā pirmajā) no visām Baltijas tautām vislielākos zaudējumus cieta latvieši. Kara darbība visilgāk norisinājās Latvijas teritorijā un prasīja no mums, salīdzinot ar kaimiņu tautām, liekus upurus, jo sovjetizācija tik un tā nebija novēršama. Tā sauktais Kurzemes cietoksnis var dot impulsus mākslai un literatūrai, bet reālpolitiski tā nozīme vērtējama negatīvi, jo dažādā veidā palielinājās latviešu dzīvā spēka zaudējumi. No turienes izraisījās arī samērā plašā latviešu partizānu kustība, kas balstījās nevien uz izmisumu (bija cilvēki, kuriem gūsts nozīmēja drošu nāvi), bet lielā mērā uz vēlmju domāšanu un politiskās attīstības pilnīgu neizpratni. Tā radās jauni bezjēdzīgi upuri: gāja bojā paši partizāni, un tika apšauts lielāks skaits „mazo

biedru", kā arī pilnīgi bezpartejiski lauku cilvēki; bez tam šī kustība pastiprināja krievu spiedienu pret Latviju. (Arī mani daži leģiona stāba darbinieki uzaicināja „iet mežā”. Es to noraidīju ar motivāciju, ka padomju vara ir ieradusies uz ilgu palikšanu. Paskaidroju: „Ja nebūs iespējams tikt pāri jārai, padošos gūstā.”)

Sakarā ar ieilgušo vācu okupāciju Latvijā, latviešu pašpārvaldes pārāk mīksto mugurkaulu, nepārdomāti aktīvo iesaistīšanos vācu policejiskos un militāros pasākumos (salīdzinot ar kaimiņiem, it īpaši lietuviešiem), latvieši lielākā mērā tika piesaistīti grūstošajam nacistu režīmam un tā kara mašīnerijai nekā abas pārējās Baltijas tautas. Sakarā ar to svešumā aizklida nevajadzīgi daudz latviešu. Ir laikmeti un politiskas situācijas, kad iespējami lielākā pasīvitate ir vienīgi pareizā nostāja, ja tauta grib sevi saglabāt. Drudžaina aktivitāte un lieka varonība turpreti ved uz iznīcību. „Thou find'st to be too busy in some danger”. Ievērojot, ka visu mūsu nelaimju primārais cēlonis bija vācu nacistu ciniski noziedzīgā politika pret Baltijas tautām (1939. g. 23. augusta līgums) un ka vācu nolūks turpmākajā notikumu attīstībā bija mūs iznīcināt kā tautu, vislielākā atturība pret vācu okupācijas varu būtu bijusi vairāk nekā motivēta un nepieciešama. Aizbaidināties ar nezināšanu par vācu nodomiem Baltijā nav iespējams. Ja tik jaunam un nepiedzīvojušam cilvēkam kā man tie jau 1941. gada jūlijā bija pilnīgi skaidri un zināmi, kā gan tie varēja palikt apslēpti vairāk pieredzējušiem ļaudīm un tā laika aktīvistiem? Negribu šiem cilvēkiem piedēvēt apzināti ļaunus nolūkus, jo domāju, ka tādu viņiem nebija. Taču viņiem trūka nevien pašu sludinātā dvēseles ignuma, bet vēl jo vairāk toreizējo apstākļu izpratnes un politiskas gudribas. Savu postu vēl nodarīja pilnīgi aplamās vēstures analogijas ar 1919. gadu (atceros, cik neiespējami Kurzemes posmā bija daži mēģinājumi izkļīdināt šos maldus). Cilvēciski visu to var saprast un izskaidrot: bija neiedomājami smagi un grūti skatīties acīs nežēlīgajai īstenībai, vēl grūtāk bija to akceptēt un tai piemēroties

(domāju, ka samērā daudz latviešu Kurzemes cietokšņa beigu periodā rotaļājās ar pašnāvības nodomiem; to darīja arī šo rindu autors). „Kas augstu bijis, grūt' tam kāpt uz leju...”

Nav tāpēc jābrīnās, ka no otrā pasaules kara ugunim latvieši iznāca drausmīgi novājināti, dezorganizēti, daļēji demorālizēti, propagandas apdullināti un vēlmju domāšanas apmāti (tas attiecas kā uz latviešiem dzimtenē, tā uz trimdiniekiem). Tai vietā, lai taisītos uz dzīvošanu un panāktu sev iespējami labāko nokārtojumu smagajos pēckara apstākļos Latvijā, liela daļa nodevās politiskai sapņošanai un zilēšanai.

Igauni un lietuvieši, kas bija mazāk cietuši, saglabāja spējas labāk aptvert situāciju un izdarīt pareizākus secinājumus. Viņi sev jau laikus nodrošināja stabilākas pozīcijas savu republiku pārvaldē, zinātniskajās un kultūras iestādēs, kā arī komunistiskajā partijā. Latvijā daudz lielākā mērā trūka latviešu speciālistu dažādās nozarēs (ārkārtīgi plaša inteliģences emigrācija) un tos nācās aizstāt ar „importu”. Latvieši arī nokavēja iespēju nostiprināt savu stāvokli republikas komunistiskajā partijā, un šodien viņi tur ir minoritāte. Par vēlu izskanēja E. Berklava izmisīgais aicinājums presē 1958. gadā: „Godīgie latviešu cilvēki, stājieties LKP!” Par kompartijas lomu un nozīmi Padomju Savienībā vārdi nebūtu jātērē. Par šo jautājumu es daudz runāju un argumentēju ar tautiešiem Rīgā. Vecākā paaudze to joprojām vāji izprot, bet viņa savu lomu lielā mērā ir jau izspēlējusi. Jāievēro: kaut arī partijas funkcionāriem stingri jāseko direktīvām no centra, ir ārkārtīgi svarīga nozīme, kas un kā šos rīkojumus īsteno uz vietas. Ja tie ir ļaudis, kam republikas iedzīvotāji un viņu kultūra ir sveša, kas nepazīst turienes apstākļus un iespējas, tad nevar gaidīt labvēlīgus un saprātīgus izkārtojumus.

Visumā latvieši kā dzimtenē, tā trimdā ir dzīvojuši vairāk vai mazāk illūzijās un vēlmju domāšanas ietekmē. Tos, kas mēģināja skatīties reāli, nokritizēja un apveltīja ar dažādiem nicīgiem epitetiem. Liekas tomēr, ka šis periods Latvijā ir pārdzīvots.

Pilnīgi bezjēdzīgi būtu tagad par visām kļūdām un maldiem skaisties, gausties un vienam otru apvainot. Bet vecā apgrēcībā iespītēties būtu jau saprāta zaimošana. Arī boļševiki zina, ka vajadzīga paškritika. Tāpat mums svarīgi pārskatīt un pārdomāt mūsu dažādās kļūdišanās un konstatēt, kā tas ir noticis. Politiski vēsturiskā attīstība mums nu reiz ir bijusi tik nelaimīga, dažādi irracionāli faktori uz latviešiem iedarbojušies tik spēcīgi, ka tādā situācijā esam nonākuši. Un tomēr mums jātaisās uz dzīvošanu, jāsauglabā jautrs un možs gars un jādara labākais, kas pašreizējos apstākļos iespējams.

Sarunājoties ar kādu nopietnu kultūras darbinieku Rīgā, jautāju: „Vai latvieši izturēs svešautiešu etnisko spiedienu Latvijā?” Viņš atbildēja isi: „Atkarāsies no vitālītātes.” Vitālītāte šai gadījumā nozīmē dabisko pieaugumu. Tas līdz šim ir bijis nepietiekams, lai izlīdzinātu lielos cilvēku zaudējumus, kas radušies sakarā ar karu, deportācijām un emigrāciju. Latviešu erotiskā aktivitāte, jādomā, ir apmēram tāda pati kā citām radniecīgām tautām, bet latviešu dzīves ievirze, paradumi un prasības ir izveidojušas rigorozu dzimstības kontroli. Kādreiz pirmskolas gados, kad mūsu sētā pārrunājām seksuālās problēmas, Pilēns izteicās: „Tas ir ļoti savādi. Dažs notaisa to joku pāris reizes, un bērns rokā; cits ņemas kā velns, bet nekas tur nesanāk.” Viņš pa vasaru bija dzīvojis uz laukiem un tur savācis vērtīgus novērojumus. Pēc viņa domām visās šajās izdarībās nekāda foršuma neesot. Mēs nospriedām, ka tā ir kāda no daudzajām lielo cilvēku ģeķībām un pārgājām uz nopietnākām un interesantākām nodarbībām.

„Moskvičs” dažam labam latvietim ir vilinošāks mērķis nekā jauns pēcnācējs. Latvietis bieži vien raujas, strādā un pūlas islaicīgu ērtību labā, bet ne savai nākamībai. Kā tas varējis notikt, ka ievērojams skaits pazaudējis dabisko tieksmi redzēt savas dzimtas turpinājumu, ir jautājums, kam vajadzīgs speciāls apcerējums. Ja latviešu dzimstība būtu tāda, kāda tā vēl bija pirms dažām paaudzēm, tad šodien par latviešu tautas nākotni nevajadzētu daudz bažīties. Taču arī šajā nostājā var

notikt labvēlīgas pārmaiņas, tāpat kā tas noticis citās tautās. Latvijā ir cilvēki, kas to apzinās. Bet jādara viss iespējamais, lai šī apziņa izplatītos visplašākajos tautas slāņos. Tas būtu ārkārtīgi svarīgs temats mūsu raidījumiem uz dzimteni. Tā ir pamata problēma.

Latvieši paši dzimtenē nepārkrievojas. Šai ziņā padomju apgalvojumi ir korrekti. Notiek gan tā, ka daži augsti darbinieki (pat prezidents J. Kalnbērziņš), lai demonstrētu savu lojālītāti Maskavai, sūta savus bērnus krievu plūsmās. Bet nav jau teikts, ka šie jaunieši, Latvijā dzīvodami, tāpēc kļūs par krieviem. Turpretī latviešus apdraud bēdīgās izredzes kļūt par minoritāti savā zemē. Kāds kultūras darbinieks izteicās: „Mēs šodien nebaidāmies, ka latviešu kultūra varētu izzust. Jādomā, ka republikā kultūras dzīve attīstīsies divās plūsmās. Mūsu spēks ir kvalitātē. Latvijā jau nevar iepludināt desmit miljonus krievu. Ar laiku šeit varbūt būs ap pusotra miliona latviešu un divi miljoni citu tautu pārstāvji.” Sarunas turpinājumā viņš uzsvēra: „Mēs ceram uz padomju humānisma un demokrātijas attīstību.”

Jāievēro arī, ka Maskavas interesēs šais laikos nav saasināt nacionālās attiecības. Ir krievi, kas saprot, ka lielkrievu šovinizms ir bīstams pašai Padomju Savienībai, kuŗu austrumos apdraud maoisms un ķīniešu ekspansija, kamēr rietumos norisinās padomju bloka sarīšanas process, bet iekšienē stāv priekšā paaudžu maiņas nepārredzamās problēmas.

30. UN BEIGĀS ATKAL RODAS SĀKUMS

Sestdiena, 15. oktobris. Rudens saule, šķiet, iemīlējusies Rīgā, bet es stāvu atkal ceļa jūtīs. Ņemu līdz daļu no sava arhīva — kādreiz vecākiem rakstītās vēstules, dažādas apliecības un fotoattēlus no jaunām dienām, savus studiju darbus Latvijas universitātē un dažus iz-

Ceļa jūtis 1966. g. 15. oktobrī — Raimonds un Uldis

griezumus no laikrakstiem un žurnāliem. Tad vēl kollēgu dāvinātās grāmatas. Kad koferis kārtībā, pieeju pie atvērtā loga un vēlreiz pārlaižu skatu pār Rīgas namu jumtiem. Kāds iss, bet intensīvs posms manās gaitās ir beidzies. Šim brīdim par godu noskandēju:

*Pienāca noliktā diena, un viss bija galīgi pabeigts.
Odisejs, daudzpraša gudrais, par vadoni iesēdās
kuģī.*

Nopriecājos, cik labi skan, kaut gan vārsmas saturs, maigi sakot, gluži neatbilst „tekošajam momentam”. Nav jau visas ieceres īstenotas; izpildīts tikai minimālais darba plāns. Un mani piedzīvojumi daudz necilāki un ikdienišķāki nekā slavenajam sengrieķu dēkainim. Bet kas par to! Kas tā būtu par apdugušu dzīvošanu bez iedomu spoguļiem! Tagad tikai jāmēģina uzturēt možs gars mājiniecēs, lai šķiršanās neizvērstos pārlietu

skumīga. Atkārtāju mātei vēlreiz, kas darāms ar grāmatām, kā rīkoties ar tēva atstātajiem materiāliem un kādi ļaudis no manis jānosveicina. Tad arī divi taksīši jau iebrukuši sētā, lai mani ar pavadītājiem aizrautu uz Rumbulas lidlauku.

Mašīnu, kurā braucam ar māti, vada mazs, dūšīgs krievs. Tā diezgan paveca, grab un gāzelējas, bet mūsu šoferis dragā uz priekšu droši un veikli. Kad esam kādu gabalu braukuši pa Maskavas ielu, auto nopurķš un apstājas. Šoferis aši metas pie motora, drusku pačakarē, aptausta un saka:

— Momentīnu! Būs kārtībā!

Nez no kurienes viņš izrauj paprāvu vaŗa stiepli un mēģina no tās atlauzt īsāku gabalu. Kad ar rokām tas neizdodas, viņš drosmīgi cērt zobus vaŗa vitnēs, ka šņirkst vien. Kaut kas optimistisks, vitāls ir šī mazā, kaulainā vīra izdarībās. Krievu ļaudis ir daudz spara un spēka, kaut arī viņus dēvē par sierīgiem. Jauktenī. „Tev krievu dzirnavās piemala vēl tatāru valodu klāt...” Māte sāk bažīties, ka netiksim laikā.

— Mazais ir kaujiniecisks. Gan viņš noformēs! — es mierinu.

Taču stieple negrib padoties. Šoferis apvaicājas, vai man nav pie rokas „nožika”? Pie rokas nav, bet koferī gan. Māte sēž kā uz adatām, bet, kad nazītis sameklēts, mašīnas remonts dažās sekundēs paveikts. Mazais drāž atkal uz nebēdu, tā ka lidostā nonākam bez novēlošanās. „Ār šito jebkurā laikā var kopā iet zirgus zagt,” es nodomāju un iedodu triecienniekam kārtīgu dzeŗamnaudu. Visi apmierināti.

Lidmašīnai būtu jāatīet pulksten 11.50, bet starts nokavējas. Dabūjam kādu laiku panīkt uzgaidāmās telpās. Tad pēkšņi nāk paziņojums, ka jādodas ieņemt vietas. Ātīvadīšanās iznāk sasteīgta, bet varbūt arī tā labāk. Ja ātri grieŗ ar asu nazi, mazāk sāp. Atkal uzpeld „Intūrīsta” ierēdne, kas mani sagaidīja, kad atlīdoju no Ļeņīngradas. Viņa mani pavada līdz lidmašīnai pa priekŗu visīem pārēŗīem pasaŗīeŗīem. Par ārzemnieku ērtībām šēīt rūpē-

jas. Pamazām sāk plūst iekšā padomju ļaudis. Sēžu celiņa malā, vērodams, kāds kaimiņš man šoreiz gadi-sies. Jauns cilvēks apstājas man iepretim un saka:

— Atvainojiet!

Pieceļos, lai jauneklis varētu aizspraukties garām. Kad viņš apsēžas man blakus, jautāju:

— Kā jūs zinājāt, ka esmu latvietis? Braucēji vairumā taču ir krievi.

— Var pazīt, — viņš pasmaida.

Manam ceļa biedram ir Juris vārdā. Viņš brauc apcie-mot tēvu Zviedrijā. Dabūjis atļauju palikt tur trīs mēnešus.

— Būs vēl viena ceļotāja uz Stokholmu, — jauneklis paskaidro. — Kāda māte, kas brauc pie dēla ģimenes. Viņa jau atrodas Ļeņingradā.

— Varbūt varēšu jums abiem noderēt, kad būs jākārtο formālitātes ar somiem un zviedriem, — es piezīmēju.

— Laimīga sagadišanās! — viņš atbild. — Nav jau parasts braukt uz ārzemēm. Pa Padomju Savienību gan esmu izlidojies krustām šķērsām.

Izrādās, ka Juris ir basketbola tiesnesis Vissavienības mērogā. Tāpēc viņam arī nācies daudz braukāt. Par sportu tērzējot, nemaz nemanām, ka Ļeņingrada jau klāt. Šeit iznāk ilgāka gaidīšana, jo uz Helsinkiem lidmašīna iet tikai 17.25. Man atlikuši daži rubļi, kuņus no Padomju Savienības nav atļauts izvest. Uzaicinu savu ceļa biedru iekost lidlauka restorānā. Pasūtīnām uzkodas un padzē-rienu ar tādu aprēķinu, lai tiktu no visas liekās naudas vaļā.

Mums blakus drusku iešņabo divi krievu vīri. Vēl sa-mērā pajcuni, omulīgi cilvēki. Apjautājas, no kurienes mēs? No Rīgas, no Latvijas. Krievi ieliksмотi. Viņi bijuši Rīgā, Jūrmalā, Siguldā. Izsaka latviešiem daudz kompli-mentu. Skaista galvaspilsēta, labi rūpniecības ražojumi! Un kur tad vēl — „ļigo, ļigo!” Ja krievu cilvēkam kas patik, viņš neskopojas ar uzslavu. Šai ziņā viņš pārāks par vācieti. Arī labāks diplomāts. Krievu bolševiki par saviem nodarījumiem nekad nekļūs pasaulē tik ienīsti

kā vācu nacisti par savējiem. Tas ir temats, ko būtu vērts kādreiz apcerēt.

Kad abiem krieviņiem pienācis laiks doties uz savu lidmašīnu, viņi sirsnīgi atvadās, novēl mums laimīgu ceļu. Arī mēs pēc brīža ejam atpakaļ uz muitas nodaļu, kur atstātas mūsu ceļa somas. Tur satiekam trešo braucēju uz Stokholmu — pavecu, bet vēl diezgan brašu latviešu sievu. Taču tas vēl nav viss.

— Mazo profesori! — dzirdu priecīgi atskanam pazīstamu balsi.

Tā ir Olga, kas atgriezusies no Odesas un gaida uz to pašu lidmašīnu, ar kuru brauksim mēs trīs latvieši.

— Te jau iet kā pa operetes trešo cēlienu, kur visi atkal satiekas, — es smejos un sasveicinājos ar runīgo dāmu.

Olga ar ciemošanos apmierināta, tikai drusku nogurusi. Izstāstu, ka man līdz divi rīdzinieki, kuņiem būs jāizpalīdz ar valodu, iebraucot kapitālistu zemēs. Atvainojos, ka nevarēšu viņai pakavēt laiku. Olga man piedod.

Muitnieki ar mūsu bagāžas pārbaudi nesteidzas. Bet kad sāk, tad pirmos ņem priekšā pamatīgi. Juris man paskaidro, ka stingri skatoties, lai padomju pilsoņi neizvestu uz ārzemēm dārgmetallus. Tas pats attiecas uz ārzemniekiem; tāpēc iebraucot jāreģistrē dārglietas. Ja to aizmirst, tad var rasties nepatīkšanas prombraucot. Arī kādai skandinavietei izskata koferi līdz dibenam, izcilā viņas liberīņus. Gaidu savu kārtu un domāju: ja nu sāk piesieties manam arhīvam? Tur nav nekā kaitnieciska, bet viss latviešu valodā, muitniekiem nesaprotams. Ar ko es te varu izskaidroties? Ja neļauj vest līdz, kam lai atstāju? Un ja nu viss aiziet pie velna? Tāda maza skudriņa sāk tēkāt gar mugurkaulu. „Iekš ausīm skanēs briesmas, ar kuņām mauku dziesmas tu dažkārt klausījies...” Bet galu galā nav arī vērts tik stipri piesiet sirdi pie veciem papīriem. Kas par sentimentālītāti! Pakasu muguru un pēc iespējas rāms un vienaldzīgs stājos muitnieka priekšā. Sākam savu darīšanu angļiski, bet ierēdnis drīz vien pāriet uz savu dzimto valodu. Pašam ne-

manot, arī es sāku atbildēt krieviski. Parādu savu maku: ar valūtu viss okey. Man atlikušas tikai pārdesmit zviedru kronas. Muitnieks jautā:

— No kurienes jūs atbraucāt?

— No Stokholmas.

— Un bijāt?

— Ļeņingradā un Rīgā.

— Kādā nolūkā?

— Zinātniskā darbā. Saziņā ar Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūtu.

— Kādā priekšmetā?

Ieskatos viņam tieši acīs un ļauju balsij brīvi plūst:

— Lielās oktobra revolūcijas un pilsoņu kara vēsturē.

Ierēdnis izstiepj roku pret manu koferi un izdara platu atvēzienu:

— Lūdzul!

— Man vēl tāda maza somiņa ar fotoaparātu...

Viņš pavicina ar roku:

— Esiet tik laipni!

Ar to arī kontrole beigusies. Ko varu iebilst pret padomju ierēdņu un varas iestāžu apiešanos ar mani? Absolūti itin neko. Man ir klājies apmēram kā tam sen-grieķu kaņakalnam un skaldam, kas rakstīja: „Visur man rādīts bij gods, uzņemts es labi arvienu...”

Var teikt, ka tāda izturēšanās bija padomju propagandas interesēs. Padomju Savienība dabiski nevēlas, lai to izbazūnētu par kaut kādu bažibozuku zemi. Darbiniekiem Rīgā arī nebija noslēpums, ar kādām zviedru ap-rindām un preses organiem man ir sakari. Bet ārzemniekam, kas brauc uz turieni, ir visai svarīgi, lai ar viņu apietos pieklājīgi. Ne drošības dienests, ne propagandas organi necentās mani vervēt kādam uzdevumam vai ietekmēt kaut kādā virzienā. Var teikt, ka arī tāda at-turība bija padomju interesēs. Lai būtu kā būdams, tas vismaz liecina par sapratīgu rīkošanos. Katrs Latvijas apmeklētājs jau galu galā var atbildēt tikai par to, ko pats piedzīvojis.

Arī šeit lidmašīnas starts aizkavējas, bet braucot uz rietumiem mēs jau tā kā tā „iegūstam laiku”. Pēc gaisa satiksmes plāna mūsu ceļojuma gaita ir šāda:

- no Ļeņingradas 17.25
- Helsinkos 17.30
- no Helsinkiem 18.15.
- Stokholmā 18.05.

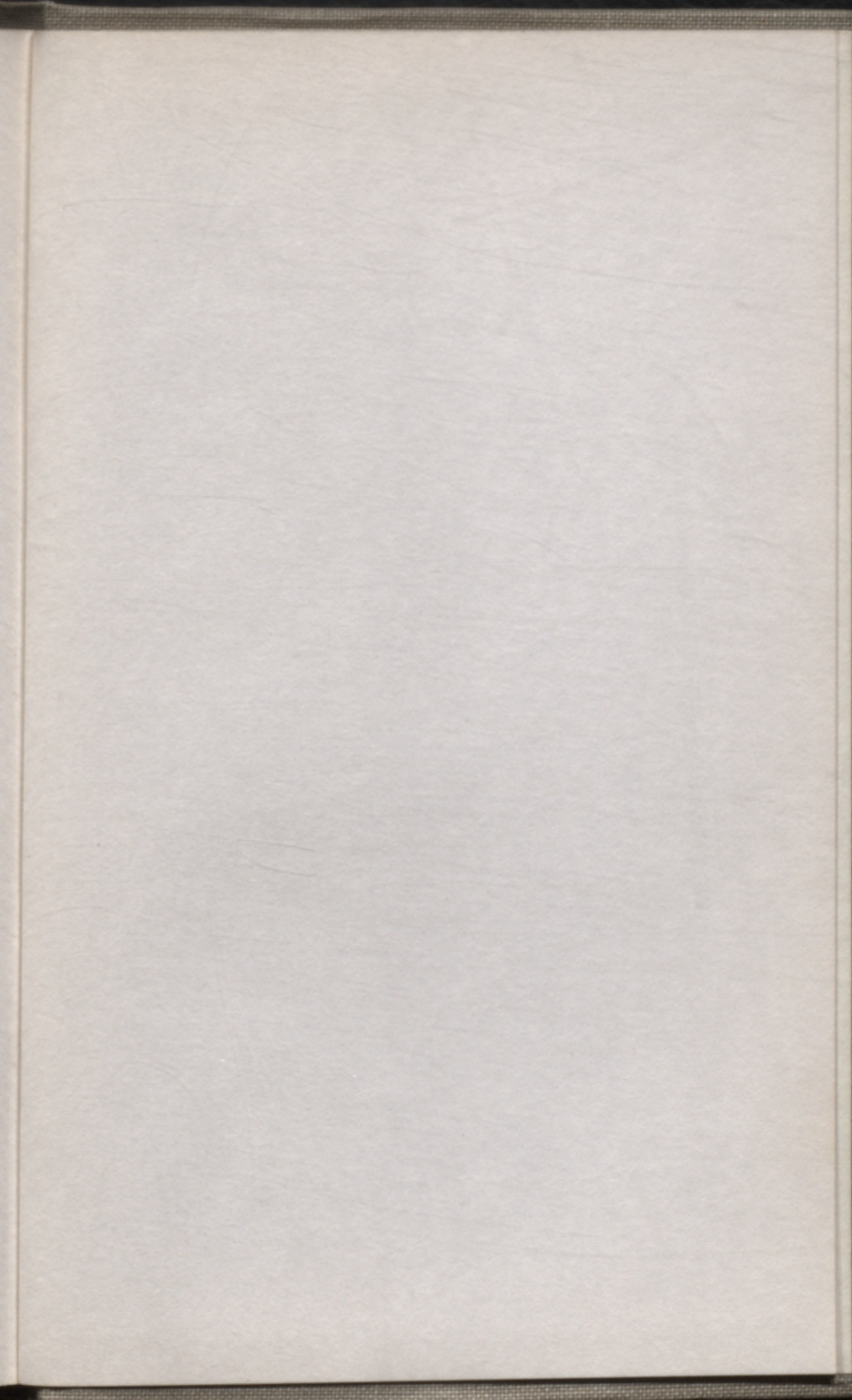
Lidmašīna uz Helsinkiem ir patukša, uz Stokholmu jau pilnāka. Palidzu saviem rīdzeniekiem izkārtoties ar zviedru ierēdņiem un sazināties pa tālruni ar radiniekiem, kas gaidījuši viņus, ierodamies vēlāk. Ātstāju abus ciemiņus uzgaidāmās telpās un kāpju autobusā, kas iet uz terminālu Solnā.

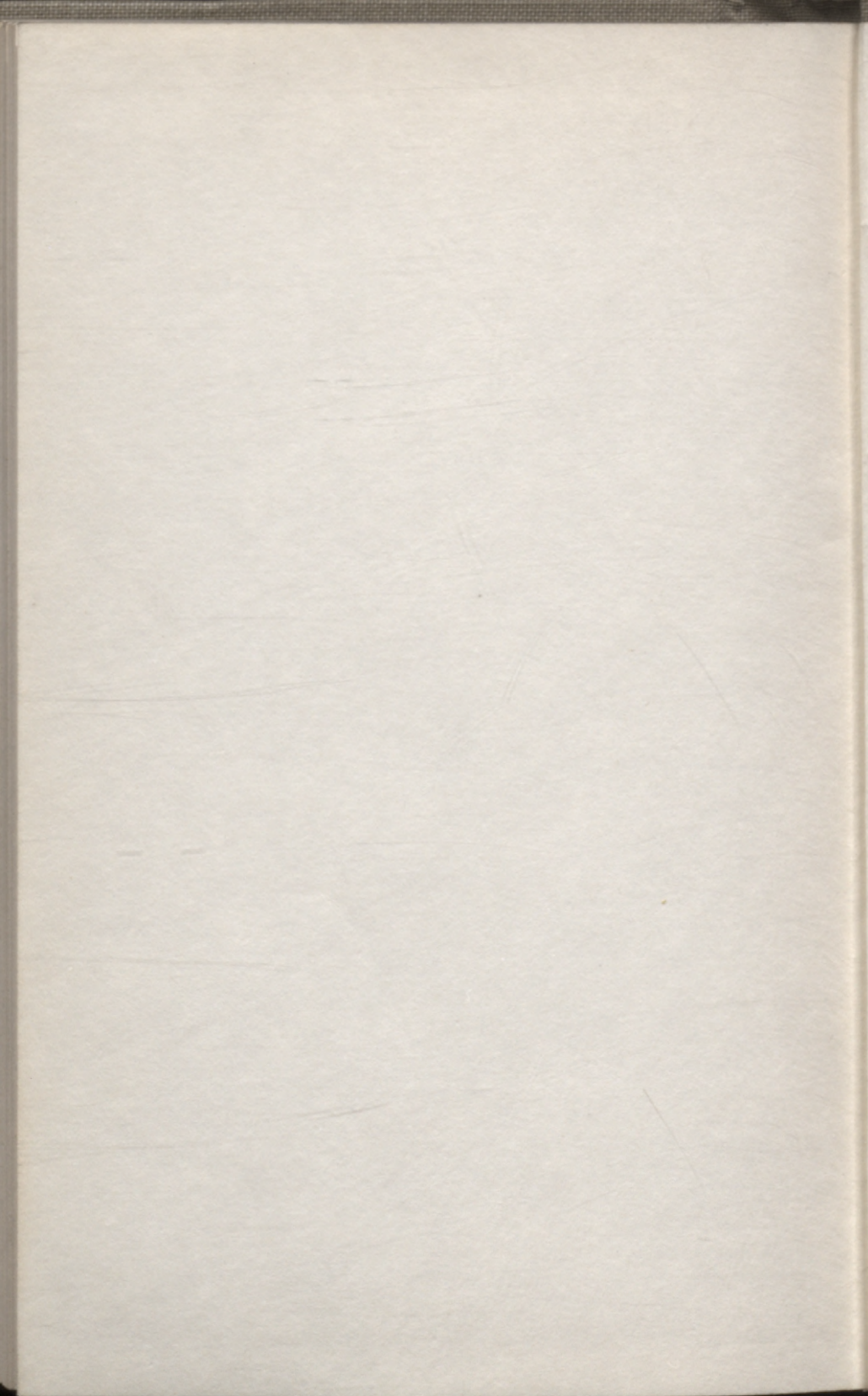
Lielā mašīna mani liegi šūpo. Ārā ir pilnīga tumsa. Atlaižos ērti mīkstajā sēdekli, bet esmu pārsteigts, ka nejūtu nekādu nogurumu. Gandrīz divas nedēļas esmu gājis kā uzvilks pulkstenis, bez stājas un mitas. Tikpat kā bez atelpas. Bet zinu, ka atsperei ir drīz jānotek. Un tad paies labs laiks, iekams gribēsies ņemt rokā spalvu vai vispār ko domāt un punktīrēt. Taču tikai beigās atkal rodas sākums!

Domās kavējos vēl pie tautiešiem Rīgā. Vēl es šūpojos viņu sirsnības, draudzības un laipnības viļņos. „Sveiciniet, sveiciniet latviešus svešumā!”, „Palieciēt vienmēr latvieši!” un „Brauciet pie mums, mēs visi jūs gaidām!” — šie vārdi vēl arvienu skan man ausīs. Izvelku no kabatas nelielu piezīmju grāmatiņu melnos vākos un lēni pāršķirstu steidzīgā rokrakstā pieskrībelētas lapas. Pirmā lappuse ir atstāta tukša. Paņemu rakstīkli un nesteigdamies velku tajā rakstu zīmes:

RĪGAS PIEZĪMES

okt. — 66.

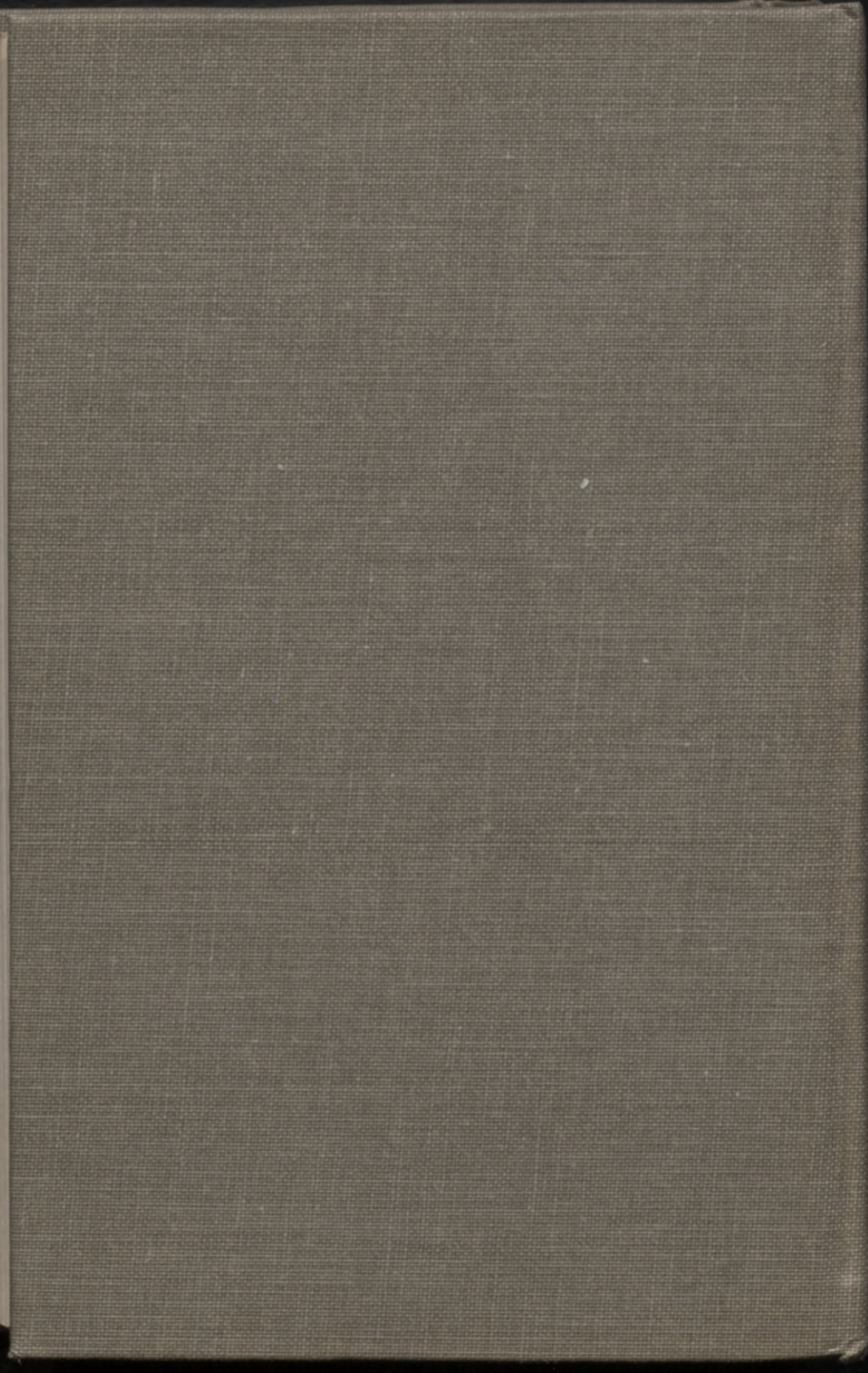

320.1

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0304093388

90-4
L 729

Vāku zīmējis
AL. KRŪKA

ULDIS GĒRMANIS ZILSTIKLI, ZALILEDI